

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií

Obecná antropologie

Tradice bertsolaritza v kontextu jazykové revitalizace a politiky v současném Baskicku

Anglický název:

Bertsolaritza tradition in the context of language revival and politics in contemporary Basque Country

Dizertační práce

Mgr. Martin Chochola

Vedoucí práce: PhDr. Marek Halbich, Ph.D.

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

Martin Chochola

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kdo mi pomohli na dlouhé a nelehké cestě k této dizertační práci. Děkuji rodičům a přátelům za pevnou podporu, přede všemi pak J. za trpělivost se mnou. Děkuji všem badatelům, které jsem zatím mohl potkat, především těm, kteří ke mě byli kritičtí, ale laskaví. Děkuji svým informantům a přátelům z Baskicka, některým obzvlášť. Děkuji liberecké alternativní scéně za to, že je odhodlaná a aktivní. Děkuji všem, kdo bojují za sociální práva a ohleduplnější chování vůči planetě. Děkuji všem otevřeným hlavám i těm, kdo jsou ochotni mluvit se svými odpůrci, protože to je jeden z nejdůležitějších momentů lidství. Chci poděkovat tehdejšími antropologům z UPCE, protože bez nich bych o antropologii nevěděl nic. Speciální díky patří FHS UK za její podporu mojí badatelské práci nejen prostřednictvím projektů PRVOUK a PROGRES. Hlávkově nadaci děkuji za finanční podporu při dvou cestách do Baskicka.

Nire Euskal Herriko lagun guztiei, eskerrik asko!

Abstrakt

Práce se zabývá tématem bertsolaritza – baskické básnické improvizace – ve vztahu k jazykové revitalizaci a politice v současném Baskicku. Metodologicky sleduje antropologický přístup terénního výzkumu v kombinaci se studiem sekundárních zdrojů. Opírá se o teorii etnicity a nacionalismu, antropologii umění, teorii poezie, koncept performance a politickou antropologii. Téma je konstruováno kolem tří oblastí: dějiny baskického nacionalismu, jazyková revitalizace a bertsolaritza. Bertsolaritza je představeno jako umělecký fenomén, který se spolupodílí na konstrukci kolektivní identity euskaldunak (mluvčí baskičtiny). Základem terénního výzkumu je etnografie šampionátu v improvizované poezii (Bertsolari Txapelketa Nagusia) konaného v roce 2013. politickým diskurzem v období 2011-2013. Básnickou improvizaci bertsolaritza je možné chápat nejen jako artikulaci sociopolitické reflexe sympatizantů izquierdy abertzale, levicového proudu baskického národního hnutí, ale také jako otevřenou uměleckou reflexi různých sociálních témat.

Abstract

This doctoral thesis deals with bertsolaritza – Basque poetic improvisation – in its relation to language revival and politics in contemporary Basque country. In terms of methodology, this paper is based on anthropological fieldwork combined with the study of secondary data. Theoretical framework uses concepts of ethnicity and nationalism, anthropology of art, theory of poetry and performance as well as concepts of political anthropology. The issue is built on three fields: history of basque nationalism, language revival and bertsolaritza. Bertsolaritza is depicted as an artistic activity that participates on the construction of collective identity of euskaldunak (speakers of Basque). The core analysis is focused on 2013 Championship (Bertsolari Txapelketa Nagusia) in improvised poetry and its link to the basque political discourse 2011-2013. Bertsolaritza is to be understood as an expression of sociopolitical reflections within the frame of izquierda abertzale (nationalist left) as well as an open artistic reflection of a variety of socially relevant issues.

klíčová slova:

bertsolaritza – improvizální poezie – performance - nacionalismus – etnicita – jazyková revitalizace – politika – Baskicko – Euskal Herria

key words:

bertsolaritza – improvised poetry – performance - nationalism – ethnicity – language revival – politics – Basque Country – Euskal Herria

Obsah

Kapitola 1: Úvod aneb jazyk, poezie, politika.....	8
Kapitola 2: Metodologie aneb Baskicko jako antropologický terén.....	10
2.1 Baskicko jako místo na zemi aneb geografie Euskal Herria.....	10
2.1.1 Geografické vymezení, tradiční způsoby života a současnost.....	10
2.1.2 Administrativní členění a rozloha, populace a euskera.....	15
2.1.3 Baskicko historické – lidé, politika, ekonomika.....	20
2.1.4 Baskicko hypermoderní a globální.....	26
2.2 Terénní výzkum a konstrukce tématu.....	28
2.2.1 Terénní pobyty.....	28
2.2.2 Konstruování tématu: od politiky k identitě a zpět k politice.....	34
2.2.3 Etická a émičká perspektiva, nativismus a politický konflikt.....	34
2.2.4 Mezi fascinací a kritikou – proměny Baskicka v očích badatele.....	37
2.3 Metody a informanti.....	39
2.3.1 Etnografie a etnografická metoda.....	39
2.3.2 Zúčastněné pozorování.....	41
2.3.3 Rozhovory.....	42
2.3.4 Lokalita, jazyk.....	44
2.3.5 Soubor informantů.....	45
2.3.6 Etika výzkumu a označování informantů.....	45
2.3.7 Sekundární zdroje, internet a „výzkum na dálku“.....	49
2.4 Několik poznámek – mezi metodologií a výsledky výzkumu.....	49
2.4.1 Etnické skupiny, rasismus a xenofobie.....	49
2.4.2 Shrnutí.....	52
Kapitola 3: Analytický rámec 1: Etnicita, nacionalismus a národ.....	52
3.1. Proč etnicita a nacionalismus.....	52
3.2. Teorie etnicity.....	53
3.2.1 Eriksen a etnicita.....	54
3.2.2 Richard Jenkins a antropologické minimum etnicity.....	57
3.3. Národ a nacionalismus, národní hnutí tradice.....	57
3.3.1 Gellner, národ a nacionalismus.....	58
3.3.2 Anderson, národ a nacionalismus.....	60
3.3.3 Miroslav Hroch k problému národa a nacionalismu.....	62
3.4. Tradice a ponížení.....	66
3.4.1 Eric Hobsbawm a vynalézání tradice.....	66
3.4.2 Hnací síla ponížení.....	67
3.5. Předběžná aplikace na baskický případ, émičké kategorie a nativismus.....	68
3.5.1 Baskická etnická identita a národní hnutí.....	68
3.5.2 Klíčové émičké kategorie baskické etnicity a politiky.....	71
3.5.3 Baskologie: nativismus a produkce pupků.....	71
3.5.4 Baskické pupky.....	73
Kapitola 4: Analytický rámec 2: umění, poezie, politika.....	74
4.1. Antropologie umění.....	74
4.1.1 Alfred Gell a antropologie umění.....	74
4.1.2 Bourdieu a literární pole.....	77
4.2. Poezie, literatura, performance.....	79
4.2.1 Poezie mezi definicí a funkcí.....	79
4.2.2 Literatura a orální tradice, vysoká a nízká kultura.....	82
4.2.3 Performance bez performance, improvizace dle pravidel.....	83

4.2.4 Překlad a interpretace.....	84
4.3. Politika a politická antropologie, terorismus.....	86
4.3.1 Politika a politická antropologie.....	86
4.3.2 Terorismus.....	88
Kapitola 5: Baskické národní hnutí mezi konzervativismem a radikalismem.....	90
5. 1. Baskické národní hnutí 1876–1959.....	90
5.1.1 Prázdnota v chaosu modernity aneb historické okolnosti zrodu baskického nacionalismu v 19. století.....	90
5.1.2 Bůh a staré zákony – baskický konzervativní nacionalismus 1895–1930	91
5.1.3 (Ne)šťastná autonomie – Baskicko za II. republiky a občanské války....	93
5.2. Radikalizace baskického národní hnutí (1959–2011).....	102
5.2.1 Baskicko a svoboda 1959–1968.....	102
5.2.2 ETA 1968–1986 – ozbrojený boj a revoluční válka.....	105
5.2.3 „Vzhůru ETA militar!“ Ozbrojený boj jako doktrína 1987–2000.....	113
5.2.4 Všichni nebo nikdo - konformistické tendence baskického radikálního nacionalismu.....	117
Kapitola 6: Baskičtina – jazyk, minorizace, revitalizace.....	119
6. 1 Baskičtina – původ a lingvistika.....	119
6.1.1 Baskičtina – původ, klasifikace, charakteristiky.....	119
6.1.2 Lingvistický popis.....	123
6.2 Minorizace a revitalizace baskičtiny.....	125
6.2.1 Minorizace.....	125
6.2.2 Jazyková revitalizace zdola i shora.....	127
6.2.3 Ikastola a revitalizační hnutí, jazyková normalizace.....	129
6.2.4 Zrod sjednocené baskičtiny.....	134
6.2.5 Shrnutí současného stavu revitalizace.....	136
Kapitola 7: Zpívat okamžik aneb dějiny bertsolaritza.....	139
7.1. Bertsolaritza aneb sport slovem.....	141
7.1.1 Co je bertsolaritza, typy akcí.....	141
7.1.2 Technické aspekty básnické improvizace v baskičtině.....	144
7.1.3 Označené téma – otevření tématu věrohodnosti informací v roce 2015	152
7.2. Živá hospodská tradice – stručné dějiny bertsolaritza do roku 1936.....	154
7.2.1 Původ a vývoj do roku 1936.....	154
7.3. dějiny bertsolaritza od občanské války po rok 2000.....	168
7.3.1 Periodizace.....	168
7.3.2 Čas mlčení (1936–1945).....	170
7.3.3 Čas přežívání (1945–1960).....	171
7.3.4 Bertsolaritza odporu (1960-1979).....	172
7.3.5 Od lidu k publiku (1980–1998).....	180
7.3.6 Bertsolaritza dnes: multipolární umělecký a sociální fenomén.....	191
7.4. Bertsolaritza a politika – mezi autonomií a konformismem.....	204
7.4.1 Vyobcovaný bertsolari Xabier Euzkitze.....	207
7.4.2 kontroverze Iñaki Rekarte.....	209
7.4.3 <i>Ongi Etorriak</i> – rituál izquierdy abertzale.....	212
Kapitola 8: Baskický politický diskurz v roce 2013.....	214
8.1 <i>Z Txillare k Aiete</i> – Baskická politika 2000–2011.....	215
8.1.1 Vše je ETA: kontext baskické a španělské politiky po roce 2000.....	215
8.1.2 Dva aktéři, dva světy.....	221
8.1.3 Vnitřní diskuze IA ve vztahu k ETA.....	222
8.2 Od konce násilí k Txapelketě 2013.....	227
8.2.1 Unavení násilím.....	227

8.2.2 Shrnutí 2000–2013.....	228
Kapitola 9: Etnografie celobaskického šampionátu v bertsolaritza.....	230
9.1 Sociální ukotvení bertsolaritza.....	230
9.2 Txapelketa Nagusia.....	231
9.2.1 Politický diskurz na Txapelketa Nagusia 2001.....	232
9.2.2 Výzkumný kontext 2013.....	236
9.3. Popis a analýza kartzelako lana 2013.....	238
9.3.1 Improvizace a komentáře.....	238
9.3.2 Analýza.....	258
Kapitola 10: Závěr, Limity, inspirace.....	264
10.1 Závěr.....	264
10.2 Limity a inspirace.....	267
Kapitola 11: Přílohy.....	268
11.1 Seznam literatury.....	268
11.2 Přehled vybraných webů:.....	275
11.3. Další zdroje a odkazy:.....	275
11.4. Přehled zkratk (a) politických označení.....	279
11.5 Slovník vybraných baskických pojmů:.....	280
11.6 Vodítka pro výslovnost baskičtiny.....	281
11.7. Seznam klíčových informantů:.....	282
11.8. Přehled šampionátů v bertsolaritza (1935-2017):.....	282

Kapitola 1: Úvod aneb jazyk, poezie, politika

„Když se hodně snažíš, nemožné se stane skutečností“ Baskické přísloví

Tato dizertační práce se snaží propojit tři témata v rámci jednoho antropologického terénu – Baskicka. Prvním tématem je baskičtina jako jazyk v jeho lingvistickém i sociolingvistickém rozměru. Druhým tématem je baskická etnická identita a baskický nacionalismus. Třetím tématem je básnická improvizace v baskičtině. Výsledkem je text, který popisuje etnickou identitu a nacionalismus ve vztahu k jazykové revitalizaci a básnické improvizaci. Na začátku terénního výzkumu (2009) jsem se zajímal o etnickou identitu a politiku, protože na mě zpolitizované Baskicko působilo exoticky. V rámci serióznějšího projektu dizertace jsem se na doporučení baskických přátel vydal cestou formulace etnické identity prostřednictvím básnické improvizace, o níž jsem nic nevěděl. Viděl jsem jeden videozáznam s Maialen Lujanbio, tehdy čerstvou šampiónkou v improvizaci, a téma mě zaujalo. Chápal jsem jej také jako prostředek, jak se naučit lépe Baskicky, protože jsem chtěl vést rozhovory v baskičtině a ptát se na politiku a identitu. V Baskicku jsem začal chodit na improvizaci a básně nahrané na sdílená úložiště internetu mi pomáhaly zlepšovat znalost baskičtiny i tady v ČR. K politice jsem šel přes identitu formulovanou pomocí básnické improvizace.

Souběžně jsem se vzdělával v tématu baskické politiky a dějinách ETA. Jak ale souvisí politika, identita a improvizace? Baskická etnická identita je konstruována na základě různých zdrojů, přičemž patrně nejdůležitější je baskičtina jako minorizovaný jazyk sociologicky obklopený španělštinou a francouzštinou. Historické okolnosti frankistické diktatury daly vzniknout nové vlně baskického nacionalismu, která částečně opustila starší představu baskické rasy, aby podpořila jazykový rozměr etnické identity formulovaný v revitalizačním hnutí za baskičtinu jako jazyk Euskal Herria (koncept velkého Baskicka). Souběžně existovala přinejmenším od 18. století orální tradice básnické improvizace v baskičtině, která se ve 30. letech 20. století propojuje s baskickým nacionalismem jako hnutím za jazykovou emancipaci, aby dala vzniknout kultivovanější, přesto stále velmi autentické formě improvizované poezie.

Tato poezie se za frankismu stala nástrojem posilování etnické identity, aby v pozdějších letech prošla dynamickou adaptací na nové sociální i technologické podmínky. Bertsolaritza, jak se baskické improvizované poezii říká, pomáhá formulovat a upevňovat

baskickou etnickou identitu. Otázkou pro antropologický výzkum bylo, jakým způsobem berstolaritza do celého obrazu baskické identity a nacionalismu zapadá, jaké je možné najít vztahy a do jaké míry lze či nelze bertsolaritza od politiky oddělit.

Na jedné straně vychází práce na z konceptů etnicity, nacionalismu a národního hnutí. Na straně druhé se ptá, co je antropologie umění a literatury, co je poezie a jaký koncept má být použit pro analýzu básnické improvizace. Zde je nejdůležitější teorie performance jako kontextuálního přístupu k umělecké produkci, což je rovněž přístup sociologický. Baskičtina je analyzována z hlediska lingvistiky a sociolingvistiky (minorizace, revitalizace). Politika je kromě teorií nacionalismu uchopená pomocí širokého pojetí politické antropologie, které akcentuje dynamický přístup ke zkoumanému fenoménu. Klíčové otázky práce jsou následující:

Jak je konstruována baskická etnická identita?

Jak lze chápat baskický nacionalismus v jeho vývoji a současném stavu?

Jak proběhla jazyková minorizace a revitalizace baskičtiny?

Co je bertsolaritza a jak souvisí s baskickou etnickou identitou a nacionalismem?

Jak bertsolaritza reflektuje vývoj sociopolitického diskurzu současného Baskicka?

Jaká je role improvizujícího básníka v komunitě baskicky mluvících?

Práce je rozdělena na deset kapitol. První kapitolou je tento úvod, ve druhé kapitole propojují popis antropologického terénu a použité metody. Třetí kapitola je teoretickým zpracováním etnicity, nacionalismu a národa. Ve čtvrté kapitole jsou nastíněny teoretické rámce pro téma umění, poezie a literatury doplněné o rámec pro politiku a otázku terorismu. Pátá kapitola je přehledem vývoje baskického nacionalismu a etnicity. Šestá kapitola se zabývá baskičtinou a jejím sociolingvistickým vývojem. Sedmá kapitola představuje berstolaritza v její technické, historické i etnické rovině. Baskický sociopolitický diskurz v době šampionátu v básnické improvizaci v roce 2013 je popsán v osmé kapitole. V deváté kapitole je představen a analyzován uvedený šampionát jako idenitární výraz a uměleckou reflexi sociopolitického diskurzu. Desátá kapitola souhrnně odpovídá na otázky položené v této práci a poukazuje na limity výzkumu.

Práce je výsledkem antropologického výzkumu realizovaného mezi roky 2009 – 2017 a studia sekundárních zdrojů, především knih, novinových článků a také audiovizuálního materiálu.

Kapitola 2: Metodologie aneb Baskicko jako antropologický terén

Tato kapitola poskytuje základní popis Baskicka jako antropologického terénu, kde probíhal terénní výzkum. Během výzkumu jsem se opakovaně zabýval myšlenkou, jak vlastně popsat Baskicko jako antropologický terén. Došel jsem k nijak překvapujícímu závěru, že přes veškerou snahu nemohu docílit toho, abych se vyhnul nutným zjednodušením a vynecháním důležitých detailů. Hledám způsob, jak čtenáře „vzít do Baskicka“, respektive „vzít do Baskicka mého výzkumu“, a jsem si vědom toho, že pro takové vtažení do místa a nálady nemám dostatečné spisovatelské či básnické schopnosti, protože: „*Bertsolari je nepochybně učitelem etnografa, protože za pomoci pohyblivých poetických obrazů současně registruje, paroduje a zpívá pocity, projekty a transformace svého vlastního společenství.*“ (Zulaika 2000a: 242) Improvizující básník *bertsolari* by takové vtažení do místa nebo nálady dokázal vytvořit daleko lépe a úspěšněji, což mě přivádí k ústřední tezi této práce, totiž že *bertsolaritza* jako improvizací umění s jeho produkty – básněmi – je dokumentem vypovídajícím o Baskicku. Protože ovšem *bertsolari* nejsem, uvádím na následujících stránkách informace, které čtenáři poskytnou základní vhled do Baskicka z několika perspektiv. Předkládám základní geografická a demografická data, popisují přírodní prostředí, sídla, historii a ekonomiku a povrchně také sociolingvistickou situaci a vyzdvihuji některé rysy Baskicka tak, jak jsem jej během výzkumu zažil. Ve druhé podkapitole popisují terénní výzkum jako přehled terénních pobytů, které jsem opět seřadil do přehledné tabulky. Třetí podkapitola se věnuje metodologii sběru a zpracování dat. V závěru některé specifické metodologické otázky.

2.1 Baskicko jako místo na zemi aneb geografie Euskal Herria

2.1.1 Geografické vymezení, tradiční způsoby života a současnost

V nejširším slova smyslu je Baskicko, baskicky Euskal Herria, region v oblasti západních Pyrenejí, rozkládající se na území Francie a Španělska. Geomorfologicky definuje Baskicko kombinace mořského pobřeží, na západě (*Bizkaia, Gipuzkoa*) hornatého, na severovýchodě spíše nížinatého (*Lapurdi*), s horskými subsystemy západních Pyrenejí, které na pobřeží navazují a plynule přecházejí do Kantaberského pohoří. Dominantní horninou regionu je vápenec, který místy tvoří impozantní horské štíty, údolí a jeskyně. Na jihu Baskicka, v částech *Navarry* a *Araby*, jsou rozsáhlé nížiny. Na jihu *Navarry* se nacházejí lokality pouštního a polopouštního klimatu (*Bárdenas Reales*). Většina vyšších hor Baskicka dosahuje nadmořské výšky okolo 1300–1500 m,

přičemž nejvyšší hora celého území *Euskal Herria* je *Mesa de los tres Reyes*¹ s výškou 2428 metrů nad mořem. Horský charakter velké části území dal pravděpodobně vzniknout mnoha dialektům baskičtiny, a také dopomohl² heterogenitě regionálních a lokálních identit, které ovšem nemusí souviset s dnešním rozmanitým administrativním členěním, jež má své jasné historicko-politické příčiny. Baskicko ve smyslu všech historických regionů, což je zároveň prostor širokého konceptu *Euskal Herria* baskicky mluvících (v nepolitickém smyslu) a baskických nacionalistů (v politickém smyslu) má rozlohu 20 947 km², tedy něco málo více, než je rozloha České republiky. Na tomto území žije celkem asi 3 150 000 obyvatel (odhad 2017).³ Každý z historických regionů má svá specifika, takže je velmi obtížné generalizovat na celý region. Pro další popis je důležité vždy konkretizovat region, o němž budu hovořit. Přesto je horský pás, který Baskicko od západu na východ protíná, v jistém smyslu určující pro celý region. Horská oblast je navíc prostorem, kde se ve vesnicích a městech udržela baskičtina jako živý jazyk každodennosti. Hory oddělují Navarru od Gipuzkoi a tu zase od Araby, stejně jako je jih Baskicka oddělen horami, za nimiž leží Kantaberské moře. Hranice⁴ jednotlivých regionů nemusí být v konkrétním údolí samozřejmě patrné, a zejména hranice mezi Gipuzkoou a Bizkaiou nebo severní (*beherea*) a jižní (*garaia*) Navarrou nepůsobí nijak jasně. Při formování historických regionů hrály svoji roli na místě žijící populace, přírodní podmínky, politické vazby, církevní moc atd. Hory jsou rovněž reálným klimatickým dělítkem. Na severu u Biskajského zálivu je atlantické klima, které ovlivňuje golfský proud, což znamená, že teplé počasí se často střídá se silnými větry a bouřemi.⁵ Obvykle zcela jiné počasí je v horských údolích několik kilometrů do vnitrozemí, ačkoliv jak hory, tak pobřeží celoročně přijímají vydatné srážky,⁶ zatímco v Arabě vládne klima podobné klimatu španělské

1 Tato hora se nachází ve východní části Navarry, kde se již zvedají štítové Pyreneje, viz: https://en.wikipedia.org/wiki/Mesa_de_los_Tres_Reyes. V rámci centrálního hřebene baskických horských subsystémů jsou běžné vrcholy do výšky 1500 metrů, jak uvádím v textu. Vzhledem k přímořskému charakteru Baskicka je ovšem nutné podotknout, že turistické výstupy na tyto „kopce“ mohou být i velmi náročné s převýšením 1000 metrů za jediný den túry.

2 Dopomohl, protože není jediným faktorem.

3 Zdroj: [https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_Country_\(greater_region\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_Country_(greater_region)).

4 Hranice je v tomto případě samozřejmě kulturní konstrukt, který tu více, tu méně koresponduje s fyzikálními podmínkami. Baskicko je jedním z mnoha spolehlivých dokladů toho, že hranice jsou reálnější v hlavách politiků a geografů než v hlavách lidí. To ale neznamená, že by hranice v Baskicku neexistovaly i na místní úrovni. Baskické slovo *muga* (hranice, mez, přechod) nalezneme v mnoha místních názvech, například u nejvyšší hory pohoří Aralar, která se jmenuje *Irumugarrieta* (místo trojí hranice od *iru*, tři, a *muga*, hranice). Na tuto etymologii mě upozornil v práci několikrát citovaný geolog Theo.

5 Zejména v období prosinec-březen mohou přicházet vysoké přivalové vlny známé jako *galernas*. Dvě nejničivější za posledních 150 let přišly 100 let po sobě: jedna v roce 1912 (dokonce o ní improvizoval bertsolari Txirria) druhá na jaře 2012, kdy jsem byl v San Sebastiáně na doktorandské stáži, která poničila nábřeží Paseo Nuevo za starým centrem města.

6 Například statisticky k deštivosti v San Sebastiáně, kde průměrné měsíční srážky dosahují přes 100 mm. Viz: <https://es.climate-data.org/europe/espana/pais-vasco/san-sebastian-999751/>.

mesety, podobně jako na jihu Navarry, která má kontinentální až suché podnebí. Terénní výzkum probíhal z velké části v oblasti Gipuzkoa, kterou také znám nejlépe. Baskická krajina je velmi působivá a může být inspirací nejednomu básníkovi. Oblasti, které jsem měl možnost poznat, mi doslova učarovaly. V Gipuzkoi vystoupíte z vlaku ve městě, které má pláže, bary, kasina a nádherné parky (Donostia / San Sebastián), kde prší i šestkrát za den (mezitím ovšem vysvitne slunce, a to nejednou), později vyjedete do menších městeček rozestých kolem divokých řek v horských údolích, města jsou vystavěná z kamenných domů, obklopená paneláky, za nimiž v kopcích sedí malebné rodinné farmy *baserri*, takže když má člověk dost města, prostě se sebere a jde do kopce, který mu dá čerstvý vzduch a připomene, že pohodlí města má svoji hodnotu. Krajina zde významně spoluurčuje perspektivu místních, ať už tím myslíme cokoliv. Na mapě číslo 1 je geomorfologie Baskicka jako Euskal Herria.

mapa č. 1: Euskal Herria – geomorfologie:⁷

Význam ekologie pro způsob života není vhodné ani podceňovat, ani přeceňovat, jak se pokusím ukázat na malém historickém exkurzu. Kantaberské moře, u něhož se část baskických populací v minulosti usídlila, determinovalo zásadně způsob života svých obyvatel. Baskové jsou známí jako jedni z prvních evropských velrybářů s doklady o této aktivitě v podobě sledovacích věží na pobřeží z 8. a 9. století našeho letopočtu (Douglass – Zulaika 2007: 195). Lov velryb byl kolektivní aktivitou, která vyžadovala pravidla a organizaci, a to jak na úrovni velrybářských vesnic a městeček,⁸ tak v rámci konkurence

7 Zdroj: <https://elearning13.hezkuntza.net/014312/mod/resource/view.php?id=89>.

8 Seriál EITB Historia de Vasconia si v 5. díle druhé série všímá nepoměru mezi baskickými rybářskými městečky a velikostí a nádhrou kostelů, které v nich lidé postavili. Díl seriálu dostupný zde: <https://www.eitb.eus/es/television/programas/una-historia-de-vasconia/>. Skutečně města jako Deba (necelých 5500 obyvatel) nebo Lekeitio (necelých 7500 obyvatel) mají chrámy, které by velikostí korespondovaly s městy několikrát většími; viz např. bazilika v Lekeitiu na oficiálním webu zde: <http://www.basilicadelekeitio.com/ingles/>.

mezi nimi. Ulovené velryby byl zdrojem potravy, nástrojů i tuku na svícení nejen pro celý region, ale i pro další části kontinentu (Douglass – Zulaika 2007: 194). Kromě velrybářství se Baskové věnovali běžnému rybolovu (treska, tuňák a jiné), námořní dopravě a ve středověku rovněž pirátství.⁹ Pozdější koloniální období přineslo rozvoj námořní dopravy a přístavů, nejdříve Bilbaa, později San Sebastiánu. Moře je tedy jedním ze zásadních faktorů dřívějšího způsobu života *arrantzaleak* (rybáři), který se v omezené podobě dochoval dodnes, jistě ale přežil v podobě kolektivní zkušenosti, lidové slovesnosti a viditelných pozůstatků, které ovlivňují nejen běžné představy o Baskicku, ale tvoří i součást kolektivního imaginária baskických improvizujících básníků. Výše uvedené platí zejména pro pobřežní oblasti Bizkaie, Gipuzkoi a Lapurdi. Zemědělství a pastevectví jsou považovány za tradiční způsoby obživy vevnitrozemí Baskicka. Pastevectví je pro oblast *Euskal Herria* doloženo nejméně 7000 let,¹⁰ kdy na území Baskicka začali jeho obyvatelé budovat megalitické stavby.¹¹ Zemědělství mělo v *Bizkaia*, *Gipuzkoi* a částech *Iparralde*, *Navarry* a *Araby* podobu rodinných farem zvaných *baserri*, roztroušených jakoby náhodně po krajině. *Baserri* je slovo etymologicky rozložitelné na *baso* (les) a *herri* (obec, vesnice, lid), což ilustruje umístění farmy mezi lesem (příroda) a urbánními centry větší koncentrace lidských obydlí (kultura). *Baserri* je tedy v baskickém jazyce lidské obydlí blízké přírodě.¹² Toto pojmenování by bezpochyby potěšilo Clauda-Lévi Strauuse, který na základě Rousseaua ve své knize *Totemismus dnes* považuje uvědomění si rozdílu mezi přírodou a kulturou za moment zrodu myšlení (Lévi-Strauss 2001: 108-111). Zemědělství v Baskicku prodělalo vlastní komplexní historický vývoj, je ovšem možné popsat dobu před historickým úpadkem *baserri* a dnešní stav věci. Na přelomu 19. a 20. století fungovalo *baserri* jako samostatná hospodářská jednotka, soběstačná a v dědictví nedělitelná. Dědicem rodinné farmy byl vždy farmářem určený potomek a ne automaticky ten nejstarší. Sourozenci měli potom možnost přiženit se (přivdat) na jinou farmu, nastoupit církevní kariéru nebo odejít do města či zahraničí (Douglass – Zulaika 2007: 213). Díky souběhu několika faktorů, které úzce souvisely s industrializací Baskicka na konci 19. století, hovoříme o průběžném úpadku této instituce, která pak během druhé vlny industrializace (včetně industrializace zemědělství) Baskicka v 60. letech 20. století

9 Popularizační článek dostupný zde: <https://ibizachrome.com/blog/2016/07/15/piratas-vascos/>.

10 Není ovšem možné si představovat, že tehdejší pastevectví bylo totožné s tím dnešním. Například ovčí stáda, tak typická pro dnešní pastviny pohoří Aralar nebo Aizkorri, se hojně rozšířila až během vrcholného novověku v 17. století, a to se všemi ekologickými důsledky, zejména vymýcením lesů a nástupem eroze ve vyšších partiích hor.

11 Pro více informací k tématu baskické prehistorie a protohistorie doporučuji popularizační, ale odborně zaštitěnou publikaci baskického archeologa: Peñalver, Xabier. *Dólmenes, Crómlech y Menhires. Guía Básica de megalitismo en Euskal Herria*. Donostia: Txertoa 2011.

12 Pro typologii *baserri* v rámci Baskicka viz Baroja, Julio Caro: *Los Vascos* (Baroja 1995, první vydání 1949).

definitivně dospěla do stavu krize *baserri* (Douglass – Zulaika 2010: 336–337), jejímž důsledkem byl významný úbytek těchto farem v Baskicku. V dnešní době naopak dochází k oživení venkova, které má podobu „úniku z měst“ v několika podobách. První podobou je hledání levnějšího bydlení a alternativního způsobu života.¹³ Druhou je transformace rodinných farem v *casas rurales* (rurální domy), více či méně ekologické farmy poskytující v řadě případů i ubytování a doprovodný program.¹⁴ Jde samozřejmě o ekoturistiku, v extrémní podobě se rekonstruuji *baserri* výlučně pro turistické a rekreační účely. Poslední formou jsou ty rodinné farmy, které přežily a v různé míře se adaptovaly na druhý případ (například síťováním v rámci místní komunity a prodejem produktů na tržišti místo prodeje do velkoobchodních řetězců).¹⁵ Baskický venkov se proměnil, rozhodně ale neskomírá. Historicky vyprodukoval druhý typ člověka, *baserritarra*, člověka z farmy, kterému „kouká sláma z bot“ a jehož životním horizontem je práce na farmě a vztah k blízkému přírodnímu okolí, z něhož nelehkou prací žije. Mezi tyto dva historické typy řadí Zulaika s Douglassem třetí typ, *kaletarra*, člověka z města (Douglass – Zulaika 2007: 229). Dnes jsou tyto „tradiční typy“ spíše pozůstatky minulosti, které ovšem Baskicku vtiskly osobitý ráz a jsou přetaveny do národní historické narace, folkloru,¹⁶ nacionalismu i reflexe v básnické improvizaci. *Baserritarra* je dnes spíše výjimkou, rybář také, a člověk z města, *kaletarra*, je převládajícím typem. *Kaletarra* byl vždy předmětem posměšku obou výše uvedených, protože reprezentoval pohodlný a přetechizovaný život ve městě a rovněž odtazitost od práce, což je stereotyp, který může být dodnes uplatňován, jak je vidět na opozici San Sebastián – zbytek Gipuzkoi.¹⁷ Většina obyvatel Baskicka jsou dnes ve městech žijící zaměstnanci služeb (na prvním místě s téměř 60% pracujících) a průmyslových podniků a služeb.¹⁸ Baskickou krajinu definuje

13 Toto pomalé oživení venkova jsem měl možnost pozorovat a zažívat v osadě Astigarreta v Gipuzkoi během pobytů 2013–2017. Není to ale jediný případ, v rámci výzkumu jsem dostával informace o dalších podobných snahách všeobecně po Baskicku (a Španělsku). Částečně lze tento vývoj přisoudit dopadům hospodářské krize, která donutila část (nejen) mladých lidí v Baskicku hledat alternativy k životu ve městě, kde nemohli najít práci.

14 Množství těchto turistických farem lze pozorovat za použití google maps nebo vyhledávače. Vyhledávač *casas rurales* zde (příklad výběru Lazkao): <https://www.escapadarural.com/casas-rurales/lazkao>.

15 Aktivní farmáři také dostávají dotace od státu a autonomní vlády, bližší data jsem ale k této věci nedohledával.

16 Zde zejména ve smyslu místních společenských rituálů, které jsou relativně autentické (autenticky prožívané), ne tolik ve smyslu folklorismu jako komodity pro vnější publikum (srovnej Jandourek 2001: 84–85).

17 Jde o klasický vztah mezi hlavním městem a zbytkem regionu. San Sebastián se již ve druhé polovině 19. století proměnil v turistické centrum částečně kopírující daleko větší Paříž. Je ilustrativní, že dnešní radnice San Sebastiánu je bývalé kasino. Krátký odstavec k turismu viz např. webové stránky Encyklopedie Britannica: <https://www.britannica.com/place/Donostia-San-Sebastian>.

18 Zde statistiky z roku 1975 pro Euskadi: zemědělství 10,7 %, průmysl 52,9 %, služby 36,4 % (Douglass – Zulaika 2007: 321). Srovnej s rokem 2007: zemědělství 0,8%, 38,5% průmysl včetně stavebnictví, 60,7% služby, zdroj: https://elpais.com/diario/2009/07/30/paisvasco/1248982807_850215.html. Pro Navarru platí podobná čísla jako pro Euskadi (s menším podílem průmyslu a větším v zemědělství), pro

mimo jiné průmysl, který v 19. století rozkvetl z kombinace několika příznivých faktorů, mezi nimiž nechyběla pracovní síla, místní znalosti technologií, akumulovaný kapitál z kolonií a obchodní tradice baskických měst doplněná přírodními zdroji železné rudy, vápence a dřeva. Zároveň nelze říci, že by velká část z městských lidí neměla vazby na baskický venkov, který se nachází doslova „za rohem fabriky“. Situace v Navaře a Arabě je jiná, ve velkých částech Araby se uplatňovalo zemědělství na latifundiích (velké hospodářské jednotky), zároveň je Araba i vinařskou lokalitou (*La Rioja Alavesa*), podobně je tomu v jižních částech Navarry (zhruba od Pamplony na jih). *Iparralde* je specifické tím, že představuje kombinaci výrazně zemědělského charakteru v horských oblastech (*Lapurdi, Behe Nafarroa, Zuberoa*) s masovou turistikou na pobřeží u měst *Biarritz* a *Miarritze* (Douglas – Zulaika 2007: 318). Pokud se vrátím k rybářské tradici, je třeba říci, že tato činnost prodělala obdobný vývoj jako instituce *baserri*. Baskických rybářů je méně než v minulosti a baskické přístavy dnes z velké části slouží rekreačnímu rybolovu a sportovnímu vyžití na moři. V San Sebastiánu dnes kotví několik málo rybářských bárek, které se v přístavu pohupují vedle luxusních jachet neznámých majitelů známých korporací, příslušníků královských rodů a výjimečně bohatých celebrit.¹⁹ Přesto rybářská tradice coby způsob obživy zcela nevymizela a v baskických přístavech a na tržištích můžeme stále vidět čerstvě ulovené ryby a mořské plody. K typickým baskickým zemědělským produktům patří mnoho druhů zeleniny a z ovoce jablka, která zčásti slouží k výrobě typického baskického kvašeného nápoje sidry. Sidrové domy, *sagardotegiak*, jsou místa produkce sidry spojená s restaurací. Dnes slouží především v zimním období k pořádání rodinných i jiných oslav spojených s konzumací pečených kotlet a sidry. Tradice sidrérii je velmi dlouhá a dřívější *bertsolaris*, improvizující básníci, pořádali svá básnická klání mimo jiné i v těchto zařízeních.

2.1.2 Administrativní členění a rozloha, populace a euskera

Baskicko je rozděleno mezi dva velké evropské národní státy (či dva státní národy, řečeno s Hrochem 2009), Španělsko a Francii. Větší část, jižní Baskicko, leží na území Španělska. Toto rozdělení je víceméně platné od roku 1659 (Collins 1997: 231), kdy byla uzavřena tzv. Pyrenejská smlouva, dohoda o hranicích mezi tehdejšími monarchiemi Francie a Španělska (Kastilie). Následuje stručný přehled jednotlivých oblastí, přičemž další jejich charakteristiky jsou uvedeny níže v textu. Jižní část se dále dělí na dnešní *Comunidad Autónoma Vasca*, CAV, baskicky *Euskadi* (novotvar baskického nacionalismu konce 19. století), česky Baskická autonomní oblast a *Navarru* (*Nafarroa*), oficiálně

¹⁹ *Iparralde* platí nižší podíl zaměstnání v průmyslu a vysoký v zemědělství a službách.

¹⁹ Tyto informace mám z opakovaného přímého pozorování v přístavu v San Sebastiánu.

Comunidad Foral de Navarra (CFN, česky Navarská autonomní oblast). Baskická autonomní oblast *Euskadi* se dále skládá ze tří historických regionů *Bizkaia*, *Gipuzkoa* a *Araba*, španělsky *Vizcaya*, *Guipúzcoa* a *Araba*. Z administrativního pohledu disponuje *Euskadi/CAV* v rámci Španělska nejrozsáhlejší a nejhlubší autonomií, která je definována na základě statusu z roku 1979.²⁰ *Euskadi* má autonomní parlament a vládu (*eusko jauriaritza*), která spravuje autonomně řízené školství, zdravotnictví, fiskální systém, policii a další oblasti.²¹ Na celém území CAV je baskičtina kooficiálním jazykem, což znamená, že každý občan Španělska žijící v CAV má mimo jiné právo na úřední styk v baskičtině. V rámci této autonomie byla uplatněna relativně mohutná sada nástrojů na podporu baskičtiny tak, že v současné době se v Autonomní oblasti Baskicko²² baskičtina těší největší veřejné podpoře v rámci celého Baskicka. Historicky jsou tři regiony tvořící CAV administrativními oblastmi s dlouhou samosprávnou tradicí sahající hluboko do středověku. Zatímco *Bizkaia* (hlavní město Bilbao, největší aglomerace v Baskicku) a *Gipuzkoa* (hlavní město *Donostia/San Sebastián*) jsou hornaté oblasti protkané systémem údolí, ve kterých se soustřeďují významnější městská sídla, *Araba* je kombinací méně obydlených horských pásem s centrální rovinou, v jejímž pomyslném středu leží hlavní město *Vitoria-Gasteiz*, současně správní centrum celé CAV. V *Euskadi* žije celkem 2 165 000 obyvatel, z nichž 34 % ovládá baskičtinu.²³ Španělská *Navarra* (baskicky *Nafarroa*) je rovněž samostatnou autonomní oblastí, která se těší obdobným, i když méně vlivným výsadám než *Euskadi*,²⁴ má rovněž svůj parlament a vládu. V rámci *Navarry* (CFN) existují tři jazykové zóny, od kterých se odvíjí status baskičtiny. V každé z těchto zón má baskičtina jiný status, což ve výsledku znamená, že pozice baskičtiny je na tomto území slabší než v CAV, ačkoliv nemůžeme hovořit o výrazném úpadku. Historický původ *Navarry* lze hledat v Navarrském království, které bylo důležitým státním útvarem Iberského poloostrova s baskičtinou jako jazykem jeho obyvatel (ne už tak královské administrativy), jehož násilný konec formou vojenské invaze mezi roky 1512–1621 byl završením mocenských ambicí Ferdinanda Aragonského a dědiců španělského trůnu

20 Zde odkaz na oficiální znění statusu: http://www.congreso.es/consti/estatutos/ind_estatutos.jsp?com=76 ; zde odkaz na wikipedia článek ke statusu: https://es.wikipedia.org/wiki/Estatuto_de_Autonom%C3%ADa_del_Pa%C3%ADs_Vasco_de_1979.

21 Webové stránky baskické vlády zde: <http://www.euskadi.eus/inicio/>.

22 *Comunidad autónoma vasca* překládám jako Autonomní oblast Baskicko. Slovo *comunidad* sice znamená společenství nebo komunitu, v politické terminologii je ovšem překlad jako oblast myslím vhodnější. Zdroj: Lingea.cz; v textu dále uvádím jako autonomní Baskicko nebo baskická autonomie, přičemž vždy je tím myšleno *Euskadi/CAV*.

23 V rámci tohoto úvodu neproblematizuji „znalost“ jazyka. Data zde uvedená znamenají aktivní mluvčí, kteří jazyk dobře ovládají. Více informací v kapitole č. 6 k baskičtině.

24 *Euskadi* má kupříkladu ministerstvo vnitra a tedy i vlastní autonomní policii, což *Navarra* jako CFN nemá. *Euskadi* má svojí organizací blíže ke státní struktuře, zatímco *Navarra* se blíží například české organizaci krajské.

(Chalupa 2016: 129–132). Na necelých 10 400 km² tu žije asi 650 000 obyvatel. Z nich necelých 13 % mluví baskicky.²⁵ *Iparralde* neboli severní Baskicko je souhrnný název pro tři historické oblasti *Lapurdi* (francouzsky *Labourd*), *Behe Nafarroa* (fr. *Basse-Navarre*, česky „nízká“ Navara) a *Zuberoa* (fr. *Soule*). Tyto tři historické regiony dohromady tvoří okres Pays Basq,²⁶ který spolu s okresem Béarn tvoří Department Atlantické Pyreneje (*Departement Pyrénées-Atlantiques*). *Iparralde* tvoří cca 15 % rozlohy Baskicka, na cca 3000 km² žije necelých 300 000 obyvatel. Z nich cca 28 %²⁷ mluví baskicky. *Euskera* na území *Iparralde* nemá žádný oficiální status, na části území se uplatňují dvojjazyčné názvy, jazyk je ovšem ignorován francouzským státem na rovině úřední i školní, což může vést k jeho úpadku až vymizení (Zavadil 2010: 22). Z celkových 3 150 000 obyvatel Baskicka jako *Euskal Herria* nejméně 900 000 aktivně ovládá baskičtinu, a dalších cca 600 000 baskičtině rozumí. Jsou to zaokrouhlená čísla, která málo vypovídají o složité sociolingvistické situaci zahrnující mimo jiné administrativní, demografickou a socioekonomickou rovinu věci. Přesto je možné vidět, že baskičtina je na tom „dobře“ i „špatně“ zároveň. Na jednu stranu je možné říci, že celkem asi polovina obyvatel Baskicka umí baskicky. Stejně tak je ovšem možné tvrdit, že polovina obyvatel „země Basků“ či „země baskičtiny“ baskičtině vůbec nerozumí. Sklenice je z poloviny plná, nebo z poloviny prázdná. Druhá věc, kterou lze konstatovat, je fakt, že baskičtina je v rámci území distribuována tak nerovnoměrně, že v Gipuzkoi „téměř nemá problém“, zatímco v částech Araby, Navarry a *Iparralde* není téměř vůbec přítomna. Sklenice je opět poloplná. Za jádrovou oblast baskičtiny (tam, kde je sociolingvisticky silná) lze zjednodušeně považovat venkovské oblasti Bizkaie, Gipuzkoi, malé části Araby u hranic s Bizkaiou a Gipuzkou, severní polovinu Navarry a příhraniční části *Iparralde*, jak lze vidět na mapě č. 2. Více se této problematice věnuji v kapitole č. 6.

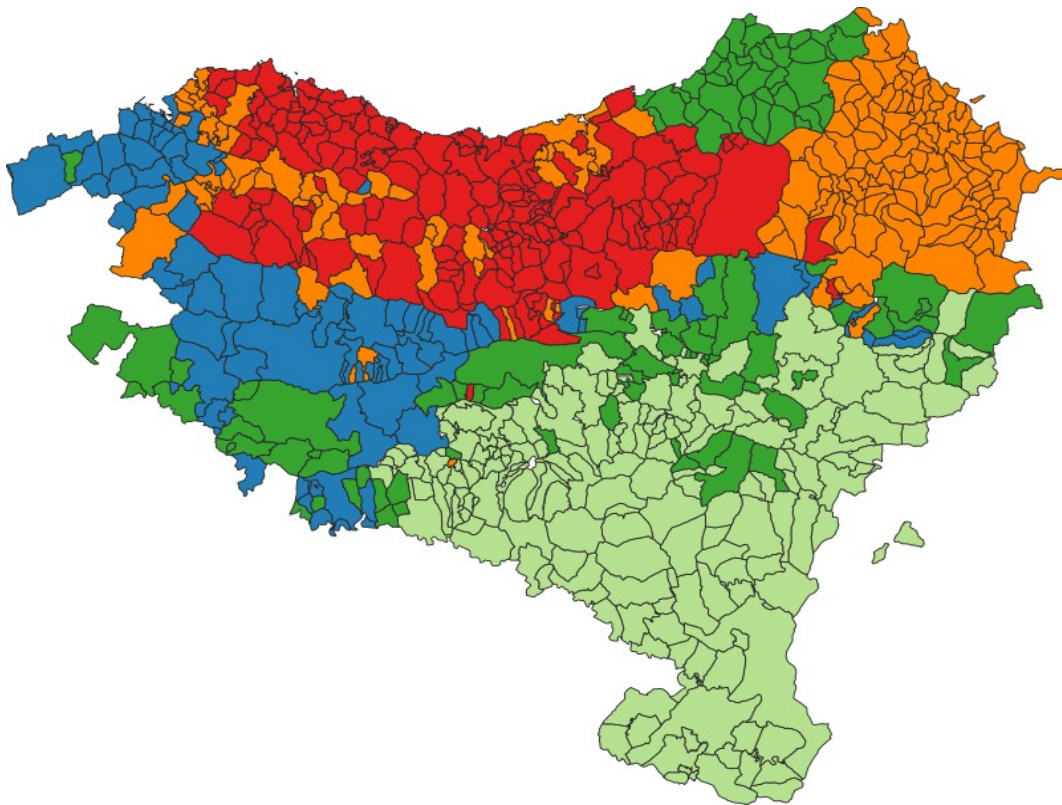
25 Zavadil (2010: 22) uvádí 11 %, Wikipedia uvádí necelých 13 % (zdroj:

<https://es.wikipedia.org/wiki/Euskera>). Tato dvě čísla se příliš neliší, podrobněji k tématu v 6.kapitole.

26 Je rovněž možné se setkat s označením Le Pays Basque.

27 Zavadil (2010: 22) uvádí 26,9 %, Wikipedia 28,4 % (zdroj: <https://es.wikipedia.org/wiki/Euskera>).

mapa č. 2: *Euskal Herria* dle procenta obyvatel znalých baskičtiny. Základní jednotkou je správní obec (ve Španělsku *municipio*). Vysvětlení barev: světle zelená (0–19 %), tmavě zelená (20–39 %), modrá (40–59 %), oranžová (60–79 %), červená (80–100 %) ²⁸

Baskická etnická či etnicko-administrativně-historická terminologie představuje v pravém slova smyslu pojmovou džungli,²⁹ která používáním různých názvů pro různé či stejné věci znehledňuje celé panorama. Je to ovšem džungle, ve které je do jisté míry možné se orientovat. Terminologie v podstatě odráží různé konceptualizace baskickosti, regionálních identit a jejich možného překrývání (viz níže). Následující tabulka obsahuje přehled mnou dohledaných nejpoužívanějších označení doplněný o vysvětlení:

tabulka č. 1: Přehled nejčastěji používaných názvů pro Baskicko

označení	původ výrazu a vysvětlení co označuje
Baskicko	český výraz, celé území historických regionů
Euskal Herria	endoetnonymum, poprvé použito u <i>Lizarragy</i> (1571 – překlad Nového zákona do baskičtiny), celé území, politicky nejčastěji odkazuje ke konceptu velkého Baskicka
País Vasco	španělský název, celé území
Pays Basque	francouzský název, celé území
Vasconia	španělský název, celé území

28 Tato mapa je pouze ilustrativní, ačkoliv vychází z relevantních zdrojů poměrně dobře zpracovaného článku na Wikipedii: <https://es.wikipedia.org/wiki/Euskera>. Volba barev může samozřejmě skrývat manipulativní záměr „zdůraznit“ baskicky mluvící oblasti.

29 Stala se dokonce předmětem vtipů v populárním recesistickém pořadu Vaya Semanita baskické televize (EITB – zde: <https://www.eitb.eus/es/television/programas/vaya-semanita/>).

Navarra	španělský název, označuje španělskou (jižní, „vysokou“) Navarru nebo Navarru jako celek (španělská a francouzská část), případně pouze francouzskou Navarru
Nafarroa	baskický název pro Navarru (platí totéž co o řádek výše)
Provincias Vascongadas	starší španělský název, baskická území ve Španělsku, označuje jak Euskadi, tak Navarru
Euskadi	novotvar Sabino Arany, označuje celé Baskicko nebo jen dnešní CAV
Comunidad Autónoma Vasca, CAV	španělské označení pro Baskickou autonomní oblast
Hegoalde	baskický název, jižní část Baskicka (Gipuzkoa, Bizkaia, Araba + španělská Navarra), doslova „jižní strana“
Iparralde	baskický název, severní část, doslova „severní strana“
Euskadi Sur	španělský ekvivalent pro Hegoalde
Euskadi Norte	španělský ekvivalent pro Iparralde

V následující tabulce uvádím přehled názvů podle příslušnosti ke státnímu útvaru a administrativním jednotkám:

tabulka č. 2: Přehled názvů (pod)oblastí na ose jih–sever (*Hegoalde – Iparralde*)

baskičtina	španělština	dělení jih–sever	španělský název pro dělení jih–sever	administrativní příslušnost
Bizkaia	Vizcaya	Hegoalde ³⁰	Euskadi Sur	Euskadi / CAV (Španělsko)
Araba	Álava	Hegoalde	Euskadi Sur	Euskadi / CAV (Španělsko)
Gipuzkoa	Guipúzcoa	Hegoalde	Euskadi Sur	Euskadi / CAV (Španělsko)
Nafarroa (Nafarroa garaia)	Navarra	Hegoalde	Euskadi Sur	Comunidad Foral de Navarra (Španělsko)
	francouzština			
Lapurdi	Labourd	Iparralde	Euskadi Norte	Departement Pyrénées-Atlantiques (Francie)
Behe Nafarroa (Nafarroa beherea)	Basse-Navarre	Iparralde	Euskadi Norte	Departement Pyrénées-Atlantiques (Francie)
Zuberoa	Soule	Iparralde	Euskadi Norte	Departement Pyrénées-Atlantiques (Francie)

Výše uvedené tabulky vyžadují komentář. Hegoalde a Iparralde jsou slova, která používám ve shodě s *euskaldunak* jako émické výrazy pro jižní a severní část Baskicka.

30 Pro Hegoalde se někdy používá rovněž označení *Hego Euskal Herria* (Jižní Baskicko), pro Iparralde *Iparr Euskal Herria* (Severní Baskicko), viz: <https://es.wikipedia.org/wiki/Hegoalde>.

Tato slova jsou émická a také ideologická, protože *de facto* ignorují existenci Španělska a Francie na území Baskicka. Nejsou ovšem ideologické z toho důvodu, že vznikly jako přirozené vyjadřovací prostředky euskaldunak z obou stran Pyrenejí. *Euskal Herria* je historický pojem³¹ jako Země Basků, či lépe jako Země baskičtiny (*euskal* – baskický, srov. *euskera* – baskičtina), který teprve později získal politické konotace. Dnes v naprosté většině případů znamená *Euskal Herria* koncept velkého Baskicka jako země baskičtiny, která má nárok na vlastní stát. Euskadi dnes odkazuje výhradně na CAV jako autonomní oblast, není ovšem výjimkou, že Baskové hovoří o Euskadi a myslí *Euskal Herria*, jak později v konverzaci upřesňují. Naopak lidé užívající označení País Vasco jsou častěji spíše prošpanělskými nacionalisty, i když ani to nemusí být pravidlem. Užívaná terminologie informantů je tak do jisté míry indikátorem jejich politických postojů vůči projektu *Euskal Herria*, je ovšem nutné brát tuto indikaci s jistou rezervou, protože v každodenní mediální a společenské komunikaci dochází k neustálému směšování a ovlivňování mezi jednotlivými aktéry. V dizertaci dále používám mimo jiné i označení *Euskal Herria*, protože moje práce má do značné míry émický charakter zkoumání nativního pohledu *euskaldunak*, *abertzaleak* a *bertsozaleak* (viz émické kategorie).

mapa č. 3: Baskicko jako *Euskal Herria* – émické kategorie euskaldunak (norma euskara batúa):

2.1.3 Baskicko historické – lidé, politika, ekonomika

Smyslem následujících řádků je učinit velmi předběžný historický exkurz. Dějiny Baskicka jsou v mnohém ohledu fascinující, a to tím víc, čím více jsou vidět detaily a

31 První použití doloženo u Lizarragy (1571) v jeho překladu Nového zákona, viz kapitola č. 6.

propojení s politickými i sociokulturními souvislostmi zbytku poloostrova, Evropy i zámořských oblastí. V Baskicku je možné studovat archeologii, megalitické kultury, Řím, křesťanství, stěhování národů, námořnictví, kolonialismus, vývoj technologií i formování centralistických států a nacionalismu. Omezím se na několik poznámek k faktům, která se zčásti promítají do etnického a nacionalistického diskurzu.

Baskicko doslova oplývá jeskyněmi s doklady z paleolitu a dalších, naší době bližších období. Jeskynní malby a další pozůstatky lidské aktivity byly objevovány od konce 19. a v průběhu 20. století.³² Například slavná jeskyně *Ekain* (dnes se již veřejnosti ukazuje jen *Ekain-berri*, Nový *Ekain*, kopie, z důvodu zachování dobrého stavu původní jeskyně) s paleolitickými kresbami zvířat z období před 12 000 lety byla objevena až v roce 1979. Po velké části Baskicka jsou roztroušeny dolmeny, megalitické památky, z nichž nejstarší se dnes poměrně spolehlivě datují do doby před necelými 7000 lety (5000 před naším letopočtem). Současný stav poznání říká, že tyto památky jsou výtvorem prvních pastevců a zemědělců Baskicka, kteří do nich ukládali své mrtvé (Peñalver 2011: 26–27). Jejich symbolický význam mohl, ale nemusel souviset s vymezováním prostoru vůči jiným lidským skupinám a mohl mít význam náboženský, o kterém můžeme spekulovat. Podstatně mladší památkou jsou kromlechy (šp. *cromlech*), kruhy z kamenů, pocházející z doby železné v prvním tisíciletí před naším letopočtem. Jejich význam dosud nebyl spolehlivě vysvětlen, je však jisté, že dolmeny a kromlechy nejsou produktem stejné doby a kultury (Peñalver 2011: 46–58). Podobně nejednoznačný je výklad menhirů.³³ Tyto tři typy artefaktů se díky (baskické) archeologii, antropologii a nacionalismu staly významným zdrojem jak etnické identity, tak nacionalistických požadavků (Zulaika 2000, viz kapitola č. 3). Baskicko doby krátce před naším letopočtem je součástí tzv. keltiberského prostoru, kde spolu, vedle sebe i proti sobě žila velká řada různých lidských skupin, z nichž některé hovořily jazyky příbuznými staré iberštině, jiné jazyky podobnými keltským jazykům na sever od Pyrenejí. Část slovníku baskičtiny je proto zásobena slovy z keltských jazyků.³⁴

Do historie jako psaných dějin vstupují Baskové až s příchodem Římanů, jejichž geografové a historici se zmiňují o „kmenech“ na severu Iberského poloostrova (Collins 1997: 30–35). Baskicko jaku území několika „etnických“ skupin bylo s Římany v kontaktu, což dokládají nálezy zbytků malého římského města v dnešním Irúnu, u Vitorie-

32 Odkaz na oficiální webové stránky muzea jeskyně *Ekain* zde: <https://www.ekainberri.eus/en/>.

33 Srovnej ve stejné publikaci Peñalver 2011: 59–70 o menhirech a celkových předběžných závěrech k megalitům v Baskicku.

34 Např. slovo *izar* (hvězda, světlo), srov. místní název Jizerské hory, polsky Gory Izerske, které jsou dnes jedním z mála míst tzv. tmavé oblohy, na které je za jasného počasí možné vidět hvězdy, jejichž svit je podobný lesknoucímu se železu (*isen*).

Gasteiz³⁵ a jinde. Římané s Baskickem, jehož části se říkalo *Vasconia*, obchodovali, Baskové působili v řadách římského vojska, v Baskicku se těžily rudy pro trhy v říši atd. Je zajímavé, že Baskicko nebylo jazykově romanizováno. Spolehlivé doklady psané baskičtiny z této doby ovšem rovněž chybí, tedy až na výjimky v podobě nápisů z pohřebních stél, které byly nalezeny nejen v Baskicku, ale také jinde v okolí Pyrenejí. Oblasti dnešního Baskicka nezůstaly imunní vůči přesunům obyvatelstva pozdního starověku a raného novověku. Pokřesťanštění probíhalo velmi pozvolna a nebylo završeno dříve než v době, kdy se mluví o městech v Gipuzkoi (San Sebastián 1180, Tolosa 1256) (Collins 1997: 194–199). Baskický středověk je možné, s jistou mírou generalizace, definovat jako křesťanskou společnost, která nežije v klasickém feudálním systému, ale je spíše společností víceméně svobodných farmářů, pastevců a řemeslníků, kteří mají specifické vazby k místním aristokratům, soupeřícím až loupeživě o moc nad jednotlivými údolními. Jinými slovy, feudalismus v Baskicku nebyl, ovšem k později idealizované podobě baskické rovnostářské demokracie měla tato společnost rovněž daleko.³⁶ Ve vrcholně středověkém období 11. až 15. století se obyvatelé západních částí Baskicka – Bizkaia a Gipuzkoa – zapojili do kolonizace Kastilie (Collins 1997: 177). Ve východní části *Euskal Herria* se z nejdříve malého státního útvaru kolem Pamplony zformovalo silné království Navarra, v rámci kterého působilo několik významných klášterů, a jenž v určitém období pokrývalo i oblasti Bizkaia a Gipuzkoa. Iberský poloostrov středověku je oblastí několika střídavě soupeřících a spolupracujících království, z nichž se postupně profilují silní političtí hráči. Podobně jako jinde v Evropě, vypadá pozdější vznik centralizovaných států vypadá ze zpětného pohledu jako „přirozený“ proces sjednocování, zatímco v době tohoto „sjednocování“ byl velikým otazníkem a nejistotou. Dnešní autoři mají samozřejmě velmi různou představu o „správné“ interpretaci dějin poloostrova. Pro účely této práce je nutné pochopit, že baskické nacionalistické kruhy považují království Navarra za víceméně baskický stát, stejně jako příklon západních oblastí ke Kastilii interpretují jako násilné (válečné) odejmutí těchto oblastí Navaře. Prošpanělsky orientovaní historici na druhou stranu rádi význam Navarry snižují, přimknutí Gipuzkoi a Bizkaie ke Kastilii vykládají jako „přirozené“ a o vojenské invazi do Navarry v roce 1512 hovoří jako o moudrém zásahu panovníka (Ferdinand Aragonský), který tak zabránil

35 Přehledně k nalezišti Iruña-Veleia viz: <https://es.wikipedia.org/wiki/Iru%C3%B1a-Veleia>, případně web skupiny odborníků, kteří hájí římský původ tamních nálezů zde: <http://www.sos-irunaveleia.org/>.

36 Srov. Collins (1997: 221an.), který mluví o krevních mstách v Navaře, podobně Douglass – Zulaika 2007: 85–86 o instituci jauntxoak (šp. señores), kteří s dalšími silnými rody soupeří o moc nad územím.

krvavé občanské válce.³⁷ Dobytím Navarry v první třetině 16. století skončil na dlouhá staletí jediný stát, který by bylo možné považovat za „baskický“.

Důležitým prvkem baskické historické mozaiky jsou *fueros*, od středověku vytvářené regionální a místní výsady („patenty“) potvrzované králem (Collins 1997: 177, Douglas – Zulaika 2007: 88–89). Baskická³⁸ *fueros* prakticky znamenala na jedné straně vymezení vztahu místní komunity (a elity) vůči královské koruně a rovněž někdy také soubor místních právních norem a definování samosprávy. *Fueros* tvořila právní a administrativní rámec baskických území a měst. Přinejmenším od 19. století se pak staly předmětem politického boje, nejdříve jako boje proti liberalistickému státnímu centralismu (karlistické války), později jako boje za národní emancipaci vůči centralizujícímu se státu (ve fázi přechodu k modernímu nacionalismu). Specifickým tématem baskických dějin jsou čarodějnické procesy ze 17. století, které zachvátily část Navarry a jež jsou velmi dobře zpracované baskošpanělským historikem a etnografem Juliem Carem Barojou (Baroja 1984).³⁹

Ekonomické aktivity obyvatel Baskicka byly v každé době jiné a i dnes samozřejmě vykazují regionální i místní rozdíly. Přesto je možné vyjmenovat nejdůležitější složky „baskické ekonomiky“ v čase i prostoru. Již jsem uvedl, že se pobřežní obyvatelé Baskicka dlouhodobě věnovali rybolovu a lovu velryb. Vedle rybářství postupně nabyly na významu námořní obchodní aktivity. Baskičtí námořníci se zapojovali do „objevitelských výprav“ (Douglass – Zulaika 2007: 150–153), a tedy logicky také do návazně vznikajícího koloniálního systému. Mezi jedny z nejznámějších baskických koloniálních společností je Gipuzkoánská obchodní společnost se sídlem v San Sebastiánu.⁴⁰ Podíl na koloniálním kořistnictví a obchodě (kdo určí rozdíl?) přinesl do Baskicka bohatství, které se zčásti stalo zdrojem kapitálu pro průmysl vznikající v druhé polovině 19. století. V Baskicku ovšem fungovalo, a to již od středověku, velké množství kováren, hamrů a větších řemeslných dílen, díky jejichž rozvoji disponovali obyvatelé Baskicka dobrými znalostmi z metalurgie a mechaniky. Zemědělství v Baskicku mělo dvojí podobu větších latifundií v Arabě a Navaře a rodinných farem *baserri* v Bizkaii, Gipuzkoi a horských částech Navarry a Iparralde. V hornatém terénu Baskicka

37 Takových historických sporů nalezneme v Baskicku několik a tato práce se jim věnuje pouze okrajově, protože vstupovaly do terénního výzkumu prostřednictvím výpovědí informantů, diskusí nad mediálními výstupy apod. Je zřejmé, že jsou součástí baskického politického problému.

38 Ve smyslu geografickém, „ta z Baskicka“, ne baskická ve smyslu etnickém nebo národním.

39 První vydání 1961 (viz seznam zdrojů). Julio Caro Baroja (1914–1995) byl synovcem slavného spisovatele Pío Barojy (1872–1956), autora slavné knihy *El árbol de la ciencia* (1911, česky *Strom poznání*), ve které popisuje španělskou společnost začátku 20. století očima mladého studenta medicíny a později lékaře.

40 Více např. zde: https://es.wikipedia.org/wiki/Compa%C3%B1%C3%ADa_Guipuzcoana.

dominovalo pastevectví, zčásti transhumantní,⁴¹ doplněné o pěstování obilovin a zeleniny, z příchodem nových plodin z Nového světa se postupně prosadilo pěstování fazolí, kukuřice, brambor, rajčat atd. Fazole se staly velmi významnou plodinou, v Baskicku se pěstuje řada druhů, z nichž některé se staly lokální legendou. V Baskicku se ve středověku neprosadilo feudální uspořádání ve smyslu připoutání obyvatele k půdě a pánovi (Douglass – Zulaika 2007: 89, Collins 1997: 176).

Posledním podstatným aspektem je úroveň (post)industrializace, tedy situace pokročilé urbanizace z industriální éry, která i v Baskicku přechází do svojí postmoderní, globalizací a technologizací modifikované formy kapitalismu. Průmyslová města s vysokou hustotou obyvatelstva v údolích kontrastují se stále velmi rurálním charakterem horských svahů Baskicka.

Mezi nejznámější průmyslové podniky Baskicka patří železárny a ocelárny v Bilbau (*Barrakaldo, Portugalete*), jejichž podstatnou část dnes vlastní koncern Arcelor-Mittal.⁴² V Gipuzkoi je nejznámějším strojírenským podnikem výrobce vlakových souprav CAF sídlící ve městě Beasain. Blízko Ordizie ve stejném údolí sídlí Irizar, baskický výrobce autobusů, který využívá podvozky Volvo a v jehož žlutých modelech jezdí statisíce občanů ČR v oblíbeném i neoblíbeném Student Agency (Regiojet).⁴³ V Baskicku vzkvétalo hutnictví, strojírenství včetně loďařství, výroba elektrospotřebičů (družstvo Mondragón pod značkou Fagor⁴⁴), v Gipuzkoi papírnictví (Tolosa, Hernani, Rentería), gumárenství (Michelin v Lasarte-Oria) atd. Na několika místech v Baskicku byly (a někde dodnes jsou) vyráběny zbraně.⁴⁵ Zatímco první vlna industrializace přinesla hutnictví, strojírenství a papírenství, druhá vlna v 60. letech 20. století byla masivně podporována frankistickou diktaturou a byla, mimo jiné, založena na pobídkách zahraničním firmám jako právě Michelin. Obě industrializační vlny byly provázeny příchodem přistěhovalců z jiných oblastí Španělska a rovněž odchodem Basků z rurálního sektoru do továren. Kolem

41 Transhumance neboli migrační pastevectví; srov. Kottak 1991: 96–100, případně Wikipedia: <https://es.wikipedia.org/wiki/Trashumancia>.

42 Význam baskických železáren v posledních padesáti letech střídavě stoupal i klesal, v posledním období spíše klesal, prochází ovšem rovněž proměnami. V tomto článku se uvádí, že koncern Mittal bude investovat do vědeckého rozvoje železářství v Baskicku: https://cincodias.elpais.com/cincodias/2017/12/07/companias/1512669564_295078.html.

43 Shodou okolností manžel jedné s informantek je designérem v Irizaru, kde navrhoval i interiéry autobusů do ČR.

44 Fagor po dlouhých hospodářských peripetiích definitivně skončil v roce 2013, kdy byl na tuto divizi kooperativy Mondragón vyhlášen konkurs. viz: <https://www.economista.es/empresas-finanzas/noticias/5229681/10/13/Fagor-Electrodomesticos-entra-en-concurso-de-acreedores-medios.html>. O době slávy kooperativ v Mondragónu viz: Douglass – Zulaika 2007: 327-339.

45 Populárně ale fundovaně k výrobě zbraní v Baskicku viz: <https://www.hiru.eus/es/historia/la-fabricacion-de-armas-en-euskal-herria>; Zbrojařství je v Baskicku tak rozšířeným odvětvím, že se stalo předmětem kampaně proti zbrojení (organizováno z Baskicka) – více informací zde: <https://www.gasteizhoy.com/fabricar-armas-euskadi/>.

roku 1960 se tak Euskadi stává „těžce industrializovaným regionem“ s více než 46 % pracujících v průmyslu (podrobněji Douglass – Zulaika 2007: 318–319). V *Iparralde*, jak jsem již uvedl výše, byl rozvoj průmyslu minimální, zato turismus je na pobřeží klíčovým odvětvím. Španělská *Navarra* zažila svoji industrializaci během frankistického režimu. Později ukážu, že tento ekonomický rozvoj Euskadi a Navarry přinášel ostré třídní konflikty, které chřadnoucí diktaturu postupně nutily k ústupkům, jež se později staly základem španělského sociálního státu (Chalupa 2016: 544-547).⁴⁶ Celkově lze ovšem říci, že ekonomický zázrak *Euskadi* a *Navarry* (potažmo celého industrializovaného Španělska) byl velmi křehký, když se později dostal do konkurenčního prostředí globálního trhu. Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století pak znamenají vážné ekonomické problémy pro řadu baskických podniků, přičemž z části z nich jsou dnes industriální ruiny (sumárně Douglass – Zulaika 2007: 320).

Záměrně jsem vynechal politické dějiny Baskicka 20. století, protože se jim věnuji v páté kapitole. Ve stručnosti lze říci, že po karlistických válkách druhé poloviny 19. století dochází k definitivní ztrátě baskických *fueros*. Tato situace ztráty lokálních výsad podpořila liberalizační a zároveň centralistické politické tendence. Liberalizace vedla k rozvoji průmyslu a modernity, zatímco centralizace nastartovala motor kulturní asimilace. Původně roztržštěné národně-identitární snahy se od roku 1895 postupně soustřeďují kolem Baskické nacionalistické strany (EAJ-PNV). Komplikovaná jednání během druhé republiky (1931–1936) vedla k přijetí statusu autonomie pro Euskadi na podzim roku 1936. V létě 1937 bylo po téměř roce tuhých bojů Euskadi dobyt frankistickou armádou, od roku 1937 až do roku 1975 nastává pro Euskadi (méně už pro *Navarru*) doba temna a útlaku, během níž se zrodila *Euskadi ta Askatasuna*, ETA. Od smrti Frnaka v roce 1975 nastalo nové období baskického budování národa založené jak na tradici PNV, tak na množství různých aktivit zrozených ilegálně v dobách frankismu. Španělsko si v referendu roku 1978 zvolilo novou ústavu, která jej definuje jako konstituční monarchii, jejíž území je nedělitelné. Zatímco hlavní linie ETA po několika odštěpeních zůstala a dynamizovala teroristické násilí, baskická společnost a její elity (rovněž zčásti příznivci ETA) vytvářely struktury autonomní Euskadi/CAV (do roku 1979) a pracovali na záchraně baskičtiny. Baskičtina se stala předmětem politického plánování na několika úrovních, přičemž tato

46 Termín sociální stát může v různém čase a prostoru znamenat různé věci. V případě Baskicka a Španělska je jisté, že kvalitní organizace a systematická aktivita pracujících dotlačila stát k aplikaci sociálních výtobytků *welfare state*, jako jsou různé druhy sociálního pojištění, garance práce a mzdy, osmihodinová pracovní doba, stabilita pracovních smluv apod. Již za druhého období vlády socialistů (Zapatero 2004-2011), ale zejména za vlády PP (Rajoy 2011-2018) se pod vlivem krize aplikovala neoliberální ideologie a většina výtobytků sociálního státu byla opět demontována, takže dnes je Španělsko v situaci překerního kapitalismu. K sociálnímu státu více např. Keller, Jan. Soumrak sociálního státu. Praha: SLON 2006.

pozitivní diskriminace vedla k úspěšné jazykové revitalizaci. Komplexní politická situace a dlouhodobá přítomnost politického násilí vedly k tabuizaci některých témat a eskalaci napětí a nenávisti mezi názorovými proudy v Baskicku. Po roce 2000 došlo k pomalé, ale úspěšné vnitřní proměně tzv. radikálního nacionalismu (*izquierda abertzale*), která vyústila v rozhodnutí ETA z roku 2011 opustit definitivně ozbrojený boj za nezávislost Baskicka. Baskicko se nyní nachází ve svém způsobem postkonfliktní fázi, jejíž velmi okrajovou součástí je i zde zpracovaný terénní výzkum. Hospodářsky zaznamenalo Baskicko jako Euskadi (méně již Navarra) po vlně industrializace za frankismu několik menších a větších ekonomických krizí a recesí, přičemž ta poslední (2008–2015) spojená s hypoteční a bankovní bublinou zvýraznila nezaměstnanost mladých a křehkost realitního trhu, po jehož zhroucení přicházely tisíce baskických domácností o bydlení.⁴⁷ Je vhodné zdůraznit, že vedle baskické etnické či národní otázky bylo téma ekonomické krize a jejích důsledků nejčastějším politickým a sociálním tématem, které jsem zejména během výzkumů v letech 2011–2015 zaregistroval.

2.1.4 Baskicko hypermoderní a globální

Kdyby se mě někdo v ČR na ulici nebo v hospodě zeptal, jaké je Baskicko, musel bych odpovědět, že má krásnou přírodu a že je *hypermoderní*. Přesně takový jsem měl z Baskicka v jistých chvílích výzkumu pocit. V roce 2012 v Antiguu jsem do svého „paneláku“ jezdil výtahem, který mě vytáhl o několik poschodí nad úroveň nižší části čtvrti, abych se nemusel trmácet do kopce po svých. Na tento výtah navazovaly další výtahy, zakončené výtahem mého paneláku. V řadě měst, městeček i vesnic je možné vidět tyto pouliční eskalátory a výtahy. Pro českého studenta to byl kulturní šok a exotismus. První dojem byl, že místní musí být pěkně líní. Tento dojem byl vystřídán úvahou, že pro baskická města a obce v Gipuzkoi a Bizkaii, z nichž velká část „je do kopce“, bylo naprosto logickým krokem budování eskalátorů a výtahů tam, kde lidé chodí velmi často, tím spíše, když si uvědomíme, že baskická společnost je rovněž společností zrychleného času, který je důsledkem rozvoje komunikačních technologií (Eriksen 2005). Celkově vzato na mne Baskicko působilo jako velmi technologizovaná společnost, kde tablety, smart phony a mobilní aplikace byly o něco málo dříve než v České republice. Tato baskická modernita či hypermodernita kontrastuje s farmami a pastvinami blízko za jakýmkoliv baskickým městem. Tento kontrast moderního postindustriálního života s krásnou (byť do značné míry zamořenou) přírodou a s odkazy baskické etnické identity a

47 K důsledkům ekonomické krize v oblasti bydlení souhrnně včetně konkrétních případů vystěhovávání viz Wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Desahucios_en_Espa%C3%B1a_durante_la_crisis_econ%C3%B3mica.

nacionalismu na pravěkost euskery a Basků je signifikantním rysem Baskicka jako antropologického terénu, alespoň tak, jak jsem jej já jako badatel mohl poznat.

Stále rostoucím segmentem baskické ekonomiky jsou služby a v rámci nich dnes turismus, který se stal i součástí oficiálního programu baskické vlády.⁴⁸ Osobně mohu srovnat rozvoj hostelů v Bilbao, které během doby mého výzkumu vyrostly jako „houby po dešti.“ V Bilbao jsem poprvé nocoval v roce 2010, kdy jsem vybíral ze tří hostelů, které byly poloprázdné. S každým dalším rokem jsem si uvědomoval, že hostel je nutné objednat v předstihu, a to i přesto, že nabídka byla stále větší. Svou roli jistě hraje i sezona, nicméně i na podzim nebo na jaře je dnes problém sehnat v hostelu místo. Z hlavy bych nyní dokázal vypočítat deset těchto zařízení, která znám, a reálný počet nyní odhaduji nejméně na dvojnásobek (mluvím pouze o hostelech, ne o hotelech). Hostely se zamykají čipovými kartami a jsou dokonale uzpůsobené globálním *backpackers*, kteří si chtějí během pár dní užít *must-see* and *must-live* věci, jež jim doporučilo turistické centrum, mobilní aplikace nebo Lonely Planet. Turismus může mít různé podoby a já zde nechci *a priori* hovořit proti němu, protože baskická vláda (Euskadi) si je vědoma jak potenciálu turismu, tak rizik spojených s jeho rozvojem. A pokud si toho vědoma není, baskičtí obyvatelé jí to dají najevo jednou z pěkných demonstrací.⁴⁹ Je totiž jisté, že podobně jako jinde na světě turismus ovlivňuje nejednu oblast života místních obyvatel. Baskicko je tedy vhodné chápat jako specifickou fúzi globálních a lokálních prvků (Eriksen 2012: 273 – 277).

Než přejdu k popisu terénních pobytů, učiním poslední poznámku. Týká se otázky politizace a otázky relevance národního hnutí v rámci baskické společnosti. Obyvatelé Baskicka jsou lidské bytosti, které se věnují svým rodinám, zaměstnání, rozmanitým koníčkům a společenským událostem. Rodina je v baskicku důležitou institucí, což se opakovaně během výzkumu (který nebyl zaměřen na rodinu) ukazovalo. Současní Baskové se věnují mnoha druhům sportu, mezi kterými dominuje fotbal, běh, vysokohorská turistika, cyklistika, horolezectví, veslování, surfing, basketbal a házená. Zdaleka jsem nevyjmenoval všechny. „Národní problém“, který pomohl zpolitizovat celou zemi, by mohl zastínit fakt, že Baskové (samozřejmě, že ne všichni) žijí obyčejné životy aktivních lidí, pracují, studují, mají své koníčky i nesnáze, frustrace i úspěchy. Jediným

48 Pro bližší pohled srov. působivý oficiální web: <https://tourism.euskadi.eus/en/>.

49 Zde odkaz na demonstraci v roce 2017. Ačkoliv ji pořádala organizace Ernai blízka radikálnímu nacionalismu, nelze říci, že by turismus jako problém vnímala pouze tato skupina obyvatel. Viz <https://www.eitb.eus/es/noticias/economia/detalle/5027189/manifestacion-ernai-modelo-turismo-san-sebastian/>.

rozdílem je fakt, že politizace často zasahuje i do výše uvedených oblastí a že je velmi obtížné najít zcela odpolitizovanou⁵⁰ tematickou oblast.

2.2 Terénní výzkum a konstrukce tématu

2.2.1 Terénní pobyty

V Baskicku jsem mezi roky 2009 a 2017 zrealizoval celkem 9 terénních pobytů. Každý z pobytů byl jiný. Časově nejvýznamnější jsou číslo 1., 3., 4. a 8. První pobyt v roce 2009 byl důležitý svojí délkou a intenzitou studia jazyků (španělština, baskičtina) i antropologie (kurz *cultura vasca II*), a poskytl mi základní orientaci v problematice baskické etnické identity a nacionalismu. V zimním semestru 2009/2010 jsem měl možnost pravidelně se setkávat se třemi studentkami z Baskicka, které přijely v rámci programu Erasmus na Univerzitu Pardubice. Díky jejich ochotě jsem si pomalu zlepšoval základy baskičtiny a byly to rovněž ony, kdo mě upozornil na fenomén *bertsolaritza*. Tyto tři studentky se pak staly mými informantkami, přičemž reprezentují tři zajímavé lidské osobnosti se třemi případy sociolingvistického a politického pozadí, ze kterého pocházejí. V létě 2010 jsem krátkým pobytem oživil některé vazby, které jsem v Baskicku měl, a to jak s lidmi, tak s jazykem. V roce 2011, krátce po přijetí na doktorské studium, jsem podnikl terénní pobyt s cílem začít zkoumat *bertsolaritza*. Z Baskicka jsem si odvezl lepší znalost gipuzkoánského venkova, zkušenost s básnickými performancemi a krom jiných kratších i jeden dlouhý klíčový rozhovor na téma *bertsolaritza*. Bonusem byla zkušenost s hledáním bydlení v menším baskickém městě, kde jsem s podporou kamaráda-informanta získal měsíční pronájem jednoho pokoje u marocké pracující, která byt sdílela ještě s dalšími osobami. Tato nenahraditelná zkušenost, již v životě již netoužím opakovat, mě rovněž upozornila na mnohvrstevnatost a barevnost baskického badatelského terénu. Ukázalo se totiž, že imigrantské byty jsou často těmi jedinými, kde lze sehnat krátkodobý pronájem. Baskicky a španělsky mluvící obyvatelé Baskicka, kteří buď pocházejí z Baskicka, nebo jsou potomky přistěhovalců z jiných částí Španělska, totiž bydlení krátkodobě většinou neposkytují. Moje naivní představa, že najdu „tu svoji baskickou rodinu“, která mne vezme k sobě a za úplatu mě nechá u nich bydlet, abych mohl dělat výzkum, se ukázala jako lichá. Někteří moji informanti mi sice vždy nabídli ubytování na pár dní, delší pobyt bylo ovšem nutné řešit jinak. Části pobytů jsem vždy řešil ubytováním v hostelech, celkově jsem se ale spíše snažil dostat do ne úplně turisticky „nejprofláklejšího“ prostředí. Část pobytu 2011 jsem strávil i pochodováním po Camino de Santiago (úsek v Gipuzkoi), což je další ze způsobů, jak relativně levně cestovat po

50 O politizaci a především depolitizaci viz Bělohradský, Václav (ed.). *Kritika depolitizovaného rozumu*. Praha: Grimmus 2010.

baskickém venkově a mít zároveň možnost zastavit se u zajímavé společenské události (místní slavnosti, performance bertsolaris apod.).

Při zařizování stáže⁵¹ v roce 2012 jsem nenechal nic náhodě. Z léta 2011 jsem znal server alkila.net,⁵² který má autory z Baskicka a je zaměřen především na Hegoalde, tedy jižní stranu Baskicka včetně Navarry. Na tomto serveru jsem odpověděl na několik inzerátů s tím, že jsem hledal nejlépe baskicky mluvící studenty, kteří by mě vzali k sobě na sdílený byt. Měl jsem velké štěstí, protože jsem se domluvil se dvěma mladými euskaldunak – studenty univerzity v San Sebastiánu. S radostí mi odpověděli, že jeden z nich je *bertsolari* a že nebude problém mi pomoci jak s baskičtinou, tak s výzkumem. Shodou okolností byl ve stejné době na stáži v Baskicku i český kamarád z Erasmu, doktorand chemie z jedné české univerzity, kterého jsem znal z roku 2009, kdy jsme se v San Sebastiánu potkali poprvé. S Pavlem jsme sdíleli podobnou zkušenost srovnávání Baskicka a České republiky a také zájem o pěší turistiku a diskuse o všem možném. Nejistá domluva z internetu se ukázala jako spolehlivá, předání klíčů kamarádovi Petrovi proběhlo v pořádku. Po příjezdu do San Sebastiánu jsem se tedy ubytoval s pomocí českého kamaráda u dvou naprosto neznámých baskických studentů. Na bytě mě čekal milý uvítací dopis, který mi sděloval, že moji noví spolubydlíci jsou na víkend ve svém domovském městě u rodičů. Kluci byli o několik let mladší než já a z celého pobytu strávili na bytě v San Sebastiánu jen několik víkendů. Byt byl čerstvě rekonstruovaný a prostorný, ačkoliv můj pokoj byl nejmenší. Mohl jsem ale využívat velký obývací pokoj a rovněž velkou kuchyni.⁵³ Troufám si říci, že se z nás stali skuteční přátelé, ačkoliv s jedním z nich jsem později ztratil kontakt. Mezi všemi, kdo mě do tématu *bertsolaritza* zasvěcovali, mi Mikel pomohl nejvíce. S ním jsem mohl nejen pochopit základní věci, ale rovněž vnímat kritický postoj jak k baskické politice, tak k *bertsolaritza*. V roce 2012 se tématu příliš nevěnoval, měl „období útlumu“, jak sám říkal. Při dalších setkáních v roce 2013, 2015 a 2017 jsem měl možnost vidět, jak je pro něj *bertsolaritza* důležité. Díky spolubydlení v Antiguu (Donostia/San Sebastián) jsem měl možnost vidět každodenní zvyky dvou mladých Basků, sledovat s nimi televizi, bavit se o sportu, historii,

51 Stáž byla financována z Fondu mobility UK.

52 Viz: <http://alkila.net/busqueda/pisos/alquiler/pisos-alquiler-mapa.php>.

53 Musím ovšem přiznat, že můj pokoj byl nejen nejmenší, ale rovněž nejméně pohodlný. Za celý pobyt jsem se v něm nikdy necítil příliš dobře, a vzpomínka na spaní v něm je taková, že jsem často dlouho nemohl usnout, a ráno dlouho nedokázal vstát z postele. Do jisté míry se jednalo o pohodlnost, protože brzy ráno jsem nikdy neměl žádnou povinnost. Dnes ovšem soudím, že v tom pokoji se prostě dobře nespalo, protože měl okno do vnitrobloku, kde se shromažďovali veškeré pachy z kuchyně a koupelen domu. Vzduch v pokoji jednoduše nebyl čerstvý. Tato spíše negativní vzpomínka přesto nemůže zkalit pocit uspokojení, který plynul ze zjištění, že moji spolubydlíci jsou mladí inteligentní lidé otevřené mysli, kritických sociálních postojů a přátelského naladění.

psychologii, studiích, radikální levici, o baskickém nacionalismu, vaření, dívkách a vztazích.

Tak jako jsem byl já badatelem o Baskicku, bádali oni o mně jako o lehce exotickém novém příchozím. Vzpomínám si, jak jsem omylem poškodil pánev, na které už nikdy poté nešla udělat dobrá *tortilla de patatas* (slaný dort z brambor a vajec), klasické španělské či baskické jídlo chudých a nenáročných lidí, které jsme spolu tak často jedli. V tu chvíli si museli myslet, že střední Evropa je místem barbarů. Český guláš, který jsem jednou uvařil, jim rovněž nijak neučaroval. Dnes ovšem vím, že u guláše šlo spíše o individuální zvyky obou kamarádů než o kulturní vztah Baska k neznámému jídlu. Mikel rovněž velmi pochyboval o přínosnosti studia na univerzitě. Snil o alternativách poznání, o poznání zdola, z komunity, nespázané univerzitní mocenskou strukturou. Alex oproti tomu studoval náročnou psychologii a jeho cílem bylo studium dokončit.

V roce 2013 jsem se s ním znovu viděl, když mi poskytl ubytování na pár dní a v jiném bytě, kam se předtím přestěhoval. V dalších letech jsem Alexe již neviděl a poslední informace, které mám, byly, že zrušil facebookovou stránku a nastoupil psychoterapeutický výcvik. Byl cílevědomější než Mikel, bertsolaritza obdivoval spíše jako pasivní konzument, měl rád politicky zaměřené básníky a fandil vlastenecké levici. Byl rovněž velmi vtipný. Mezi jeho obvyklé hlášky patřila oznámení typu: „*Viene el rey para cenar*“ (*Král přijede na večeři*), k čemuž za chvíli přidal „*es un personaje, verás, es un tipo*“ (*je to figura, uvidíš, je to borec*), čímž schválně narážel na postavu španělského krále Juana Carlose prvního, kterého jako baskický nacionalista neuznával a jenž byl setrvale aktérem společenských skandálů, když se jako nejvyšší představitel země zmítané ekonomickou krizí zranil v Africe při lovu slonů (!), zatímco jeho žena tam nakupovala diamanty (!!).⁵⁴ Mikel oproti Alexovi *bertsolaritza* aktivně provozoval a vyučoval, ačkoliv neměl velké improvizční ambice. O co byl méně cílevědomý, o to byl kritičtější a hloubavější. Během této stáže jsem navázal kontakt s bývalým učitelem z Erasmu, který mě částečně metodicky vedl. K aktivitě mého tutora v Baskicku mohu říci, že mi velmi pomohl v rámci svých možností. Krátce před mým příjezdem do Baskicka se stal proděkanem pro vědu, což znamenalo, že měl daleko více práce a daleko méně času.

54 Španělská královská rodina je vnímána kriticky nejen v Baskicku, ale i v celém Španělsku. Majetek rodiny dosahuje pohádkových čísel, přitom kontakt rodiny se sociální realitou obyvatel země je s postupujícím časem stále menší a menší, rodina je sice jistými kruhy respektována jako úhlený kámen konstituční monarchie, zatímco kritikové ji vnímají jako svorník mezi monarchisty, (post)frankisty a běžnými konzervativními voliči Partido Popular (Lidová strana). V zásadě neodpovědné chování členů královské rodiny v čele s králem Juanem Carlosem I. (v roce 2013 ještě kraloval) pouze posiluje problematické vnímání současného režimu státu jako produktu nedokončené politické transformace po smrti Franka v roce 1975. Zajímavá diskuze ke královské rodině k dispozici zde: <https://www.youtube.com/watch?v=yW-s4DupgXM&t=1s>.

Přesto mi několikrát poradil s literaturou a směrem výzkumu, stejně jako je třeba ocenit jeho iniciativu v navázání kontaktu s Asociací přátel bertsozaritza (EHBE).⁵⁵ Jeho ochoty pomoci mi si velmi vážím. Během této stáže jsem se seznámil s velkou částí odborné literatury k *bertsozaritza* i k souvisejícím tématům dizertace (baskičtina, baskický nacionalismus/národní hnutí). Měl jsem možnost navštívit několik básnických performancí, které jsem v té době již vyhledával přes web bertsozale.com (dnes bertsozale.eus, viz seznam zdrojů). Během terénního výzkumu jsem víceméně využíval stávajících kontaktů, které mě upozorňovaly na kontakty další. Dále jsem využíval pozorování a rovněž oslovoval jednotlivce na jednotlivých básnických performancích, nebo využíval již probíhající konverzace, do které jsem se zapojil. Provedl jsem i dva delší rozhovory s elitními bertsozaris a řadu rozhovorů s „běžnými“, neprofesionálními improvizátory. Z této stáže 2012 jsem si odvezl velké množství materiálu, ověření vazby mezi komunitou improvizujících básníků a politickou vlasteneckou levicí, stejně jako rozhodnutí o zaměření další fáze výzkumu. V této době jsem se rozhodl, že v rámci zkoumání politického rozměru bertsozaritza půjdu cestou zaměření na celobaskický šampionát jako hlavní svátek bertsozaritza a rovněž jeden z hlavních svátků etnické identity euskaldunak v Baskicku. Na jaře 2013 jsem provedl kratší „osvěžovací“ pobyt, který jsem využil k získání další literatury a k provedení několika málo rozhovorů se studenty UPV z prostředí bývalého spolubydličího Alexe. V listopadu 2013⁵⁶ jsem podnikl další, tentokrát necelý měsíc trvající pobyt. Tuto fázi výzkumu považuji za zásadní. Měl jsem dva cíle: zlepšit baskičtinu a lépe připravený pak jet na šampionát v básnické improvizaci. Baskičtinu jsem měl možnost se učit intenzivně 6 hodin denně po dobu tří týdnů (bez sobot a nedělí). Byla to nenahraditelná zkušenost, která mi pomohla nejen zlepšit znalost euskery, ale také otevřela dříve jen tušený svět učení se baskičtině v *barnetegi* – pobytové škole baskičtiny (více kapitola č. 6). V rámci studia v *barnetegi Maizpide* v obci Lazkao (Gipuzkoa, podoblast Goierri) jsem se seznámil s řadou zajímavých lidí. Mezi nimi si mě tak trochu „na starost“ vzal Belgičan dlouhodobě žijící v Baskicku Theo. Theo je doktor geologie a profesionální překladatel technických textů. V době našeho setkání v Maizpide byl čerstvě po rozvodu. S několika známými se přestěhoval do malé vesničky Astigarreta, která administrativně spadá pod Beasain, jedno z větších měst podoblasti Goierri. Přiznám se, že jsem k němu nejdříve neměl velkou důvěru, kladl mi příliš mnoho zajímavých otázek na to, aby naplnil mou vlastní potřebu klást otázky. Velmi brzy se z nás ovšem stali dobří přátelé. Šampionát v básnické

55 *Euskal Herriko Bertsozale Elkarte*, český Baskická asociace přátel bertsozaritza, webové stránky: www.bertsozale.eus.

56 Délka pobytů se odvíjela od mých časových a finančních možností.

improvizaci *Txapelketa Nagusia* 2013 (doslova „Hlavní šampionát“) byl jistým vyvrcholením celého pobytu. Popis šampionátu je obsažen v kapitole č. 9, nyní pouze uvedu, že jsem měl oficiální vstupenku od Asociace přátel bertsolaritza (EHBE), která mi v rámci hlediště určila místo na „vědecké tribuně“, a že jsem před šampionátem a po něm o celé akci mluvil s klíčovým informantem Mikelem. Stejně tak jsem o šampionátu mluvil i s několika dalšími informanty. Na jaře 2014 jsem podnikl další, tentokrát krátký pobyt s cílem reflektovat aktuální sociopolitickou situaci, aktualizovat některá data a doplnit literaturu. Terénní pobyty korespondují s konkrétní sociopolitickou situací v Baskicku. Tato situace představuje velmi komplexní fenomén, jehož základní obrysy uvádím v tabulce č. 3. V roce 2015 jsem realizoval několik důležitých rozhovorů, navštívil několik performancí a sbíral materiál k bertsolaritza a politice. Těžištěm práce jsou překlady básnických performancí z roku 2013, které mi v roce 2015 pomohla přeložit informantka Itsaso. V roce 2017 jsem udělal několik posledních rozhovorů, navštívil Mikela a viděl 2 *bertso-saioak*. Během tohoto posledního výzkumu jsem si uvědomil, že nic dalšího zásadního již k tématu vyzkoumat nemohu, ale že je potřeba materiál utřídit a zpracovat do smysluplné podoby dizertační práce. Během doby, kdy jsem byl doma v České republice, jsem baskickou situaci a *bertsolaritza* sledoval virtuálně pomocí několika internetových zdrojů, zejména youtube, různých informačních webů, novinových serverů apod. Tento zdroj považuji za metodologicky velmi významný, proto mu věnuji několik odstavců níže v textu.

tabulka č. 3: Přehled terénních pobytů se základní informací o užším zaměření výzkumu:

číslo pobytu	rok, místo, charakter	délka pobytu	hlavní témata	sociopolitická situace
1.	2009, Gipuzkoa, (Donostia) UPV-EHU (Erasmus)	5 měsíců	baskická etnická identita a nacionalismus, jazyk a sociolingvistika, ETA, seznámení s baskickou „novou vlnou“ muzikantů od 60. let	izquierda abertzale ilegální (strana D3M), ETA aktivní – poslední kampaň atentátů, lehendakari Patxi López (PSE – prošpanělská socialistická strana, odnož španělské PSOE, koalice s PP), antiteroristický diskurz, „vše je ETA“, vnitřní diskuze v izquierda abertzale podzim: Arnaldo Otegi, lídr vlastenecké levice zatčen a obviněn z několika zločinů souvisejících s ETA (ve vězení do roku 2016); Zutik Euskal Herria
2.	2010, Gipuzkoa, různá místa, připomenutí	14 dní	baskický venkov, sociolingvistika	diskuse v izquierdě abertzale, signály o změně, formování budoucí koalice EH-Bildu, mluvčí izquierda abertzale Arnaldo Otegi ve vězení

	terénu			
3.	2011, Gipuzkoa (Hernani), výzkumný pobyt	35 dní	bertsolaritza, sociolingvistika, politika	nadšení mezi baskickými radikálními nacionalisty i v baskické společnosti obecně, EH-Bildu jako široká koalice izquierdy abertzale – vítězství v regionálních a komunálních volbách v Gipuzkoi a celkově velký úspěch v Euskadi; ETA neaktivní, ale funkční, Arnaldo Otegi ve vězení; španělská politika: vítězství Partido Popular (španělští konzervativci) ve volbách, Mariano Rajoy premiérem; mezinárodní tisková konference v Aiete (17.11.), 20.11. 2011 ETA ohlašuje konec ozbrojených aktivit a apeluje na Španělsko a Francii, aby jednali v mírovém procesu
4.	2012, Gipuzkoa (San Sebastián), výzkumný pobyt UPV- EHU	5 měsíců	bertsolaritza, baskičtina, politika	A. Otegi ve vězení, Mariano Rajoy premiérem Španělska, Patxi López lehendakari v Euskadi, konzervativně-neoliberální politika Španělska, tvrdý přístup vůči ETA, formuje se Sortu jako strana izquierdy abertzale a Amaiur jako koalice pro senátní volby ve Španělsku, frustrace z represálií vůči baskickému nacionalismu, Laura Mintegi lídriní EH-Bildu; volby v Euskadi: PNV 1.místo, EH-Bildu 2. místo
5.	2013a, jaro, Gipuzkoa (Donostia)	10 dní	bertsolaritza, baskičtina, politika	podobná situace jako 2012
6.	2013b, listopad až prosinec, Gipuzkoa (Lazkao)	21 dní	euskera – pobyt v barnetegi Maizpide (Lazkao), finále Šampionátu v improvizované poezii (Txapelketa Nagusia 2013)	frustrace z represálií a zjevné pasivity Španělska v jednáních, soudní procesy, Otegi ve vězení, mezinárodní apely na Španělsko a Francii, otevřenější diskuze na téma násilné minulosti v Baskicku
7.	2014, jaro, Astigarreta (Gipuzkoa)	10 dní	bertsolaritza, politika	podobná situace jako výše, „skandál“ Iñaki Rekarteho
8.	2015, léto, Astigarreta (Gipuzkoa)	30 dní	bertsolaritza, politika	mírový proces pokračuje navzdory obstrukcím španělské vlády, různé iniciativy, setkání obětí s útočníky, korupční skandály na španělské politické scéně (Partido Popular), soudy kolem tématu „herriko tabernak“
9.	2017, jaro, Astigarreta (Gipuzkoa)	14 dní	bertsolaritza, politika	vlastenecká levice pokračuje v mírové linii, ETA provádí odzbrojení (8.4.2017), Otegi lídrem vlastenecké levice, ETA jako minulost, problém

			stále aktuální, otázka věžňů
celkem (zaokrouhleno na měsíce)	14 měsíců		

2.2.2 Konstruování tématu: od politiky k identitě a zpět k politice

Konstrukce tématu výzkumu prošla následujícím vývojem. Na začátku jsem v rámci šetření pro diplomovou práci (Chochola 2010) mapoval baskické národní hnutí, nacionalismus, hledal prvky a roviny etnicity, zajímal se o folklor i o baskické progresivní písničkáře. Následně jsem pro projekt dizertace uvažoval o bertsolaritza jako zajímavém tématu spojujícím umění, jazyk a politiku. Souběžně jsem chtěl studovat baskičtinu a neustále jsem uvažoval o baskické politice. V terénu a po konzultaci s baskickým tutorem jsem téma upravil na vztah bertsolaritza ke konstruování baskické etnické identity, přičemž umělecký fenomén zde měl sloužit k poznání politické a etnicko-identitární reality Baskicka. Jinými slovy, chtěl jsem přes umělecký fenomén jít k identitě a od identity k politice. Výsledný jádrový problém či jádrové téma je vztah bertsolaritza k *izquierdē abertzale*, ačkoliv téma etnické identity zůstalo, stejně jako zůstala i politika jako taková. Souběžně jsem ovšem stále silněji vnímal potřebu představit fenomén bertsolaritza českému publiku zeširoka jako umělecký, sociální, identitární a politický fenomén. Terénní výzkum rovněž ovlivnil cíle výzkumu, výběr metod a zkoumaná podtémata. V jistou chvíli jsem opustil myšlenku sesbírat více rozhovorů s elitními improvizátory, protože se to ukázalo jako relativně složité (přizpůsobení se jejich agendě) a v jistém slova smyslu kontraproduktivní (sami produkují hodně textů o sobě a jsou s nimi dělány rozhovory do novin apod). Druhé významné „ohnutí“ tématu nastalo ve chvíli, kdy se ukázalo jako ne úplně snadné stát se dobrovolníkem v EHBE. Původní myšlenka „být více u toho, jak EHBE funguje“ se ukázala jako těžko realizovatelná, protože EHBE přes veškerou ochotu na moji nabídku dobrovolnictví zareagovala v roce 2012 poměrně chladně. V dalších letech už nebylo tolik času, aby nějaké dobrovolnictví přineslo ovoce v podobě dat pro výzkum. Je jisté, že jiný badatel, obzvláště nativní nebo více angažovaný, by si cestu dovnitř EHBE proklestit dokázal. Já jsem zvolil jinou cestu – soustředit se na další aspekty bertsolaritza a hlavně analýzu básnických diskurzů v kontextu šampionátu 2013, což je poslední užší zaměření práce. Finální podoba tématu dizertační práce je tedy bertsolaritza jako výraz, produkt i faktor v revitalizačním hnutí a nacionalismu/národním hnutí.

2.2.3 Etická a émičká perspektiva, nativismus a politický konflikt

Jednou ze základních premis moderní sociální a kulturní antropologie je snaha antropologa o zachycení domorodé perspektivy (*native point of view*) a pochopení místní

kultury (Soukup 2014: 27, 63; Eriksen 2008: 39). Jedná se snahu proniknout hluboko „dovnitř“ zkoumané společnosti a přiblížit se vidění světa očima informantů. Patrně každý antropolog, který přichází do terénu, který je nějakým způsobem vzdálený jeho „domácímu“ diskurzu, by se měl o érický pohled pokoušet, protože tím podrobuje reflexi vlastní etnocentrické tendence. Tzv. érická perspektiva ovšem nemá být chápána jako absolutní koncept, protože tak jako jiné přístupy, i tato perspektiva či koncept má své limity a vnitřní rozpory. Asi nejčastější námitkou proti absolutizaci érické perspektivy je prostý fakt, že skutečným domorodcem se badatel nikdy stát nemůže. Námitkou proti nativismu či přílišnému důrazu na érickou perspektivu může být, že tento přístup v podstatě diskvalifikuje nenativní mluvčí v diskusi k tématu. Kdo není „domorodec“, nemůže domorodce chápat. Podle Eriksena nejde o to, který pohled je správný, zda érický, nebo etický (analytický), ale o rozdílné zájmy domorodce a badatele (Eriksen 2008: 53). Je pravděpodobné, že osoba, která splní jisté požadavky (např. naučení se místnímu jazyku nebo znalost místních pravidel stolování) a je v terénu dost dlouho na to, aby si místní zvyky zautomatizovala, může po jistém čase přestat být pro informátory cizincem, a érickému pohledu se tak přiblížit. Stejně tak badatel, který zkoumá baskickou politiku ve vztahu k jazykové revitalizaci, se po jistém čase, kdy jsou jeho hlavními zdroji informací různé dokumenty a výpovědi k tématu, dostává velmi blízko k érické perspektivě jistého typu obyvatel Baskicka. Zároveň platí, že érická a etická perspektiva se mohou ubadatele střídát podle toho, jakou metodu v danou chvíli používá. Tak se etnografický rozhovor blíží érické perspektivě, zatímco pozorování má spíše rysy etické (Soukup 2014: 64-65).

Během výzkumu jsem se érické perspektivě přiblížil v několika rovinách. Vzhledem k mému pozitivnímu vztahu k baskičtině a díky faktu, že jsem rozhovory dělal zejména s příznivci baskičtiny, jsem postupně začal vnímat svět jako svět baskičtiny, která je ohrožena a za kterou je nutné bojovat. To je zjednodušená érická perspektiva *euskaldunak* (mluvčí baskičtiny), kteří propagují pozitivní diskriminaci baskičtiny. Druhá érická perspektiva, které jsem se hodně přiblížil, je perspektiva baskických nacionalistů, zejména pak perspektiva stoupenců tzv. nacionalistické levice (*izquierda abertzale*, *ezker abertzalea*), tedy zastánců radikálního proud baskického nacionalismu. Ačkoliv nejsem s touto perspektivou osobně ztotožněn, chápu její argumenty a související sociální prostředí, které je vytváří. Třetí prostor, kde jsem se přiblížil érické perspektivě, ale nemohu říci, že bych jí plně dosáhl, je perspektiva *bertsozaleak*, příznivců básnické improvizace v baskičtině. Této perspektivy jsem nemohl plně dosáhnout, protože moje znalost baskičtiny

není na úrovni plynule hovořícího *euskalduna* (mluvčí baskičtiny). Poslední érický prostor, který jsem opakovaně vnímal, ale o který jsem se cíleně nesnažil, je rovina odpůrců vlastenecké levice a organizace ETA. Tento érický prostor je komplementární k perspektivě *ezker abertzalea*, protože tvoří její politický protipól. Jednoduše řečeno, postupem času jsem se dostal do érické roviny baskicky mluvících a baskičtinu podporujících, stoupenců vlastenecké levice a příznivců básnické improvizace. Čím hlouběji jsem se dostával do světa *euskaldunak* a *abertzaleak*, tím zvláštnější, nepřirozený a exotický mi přidal svět španělsky mluvících obyvatel Bilbaa nebo San Sebastiánu. Největší šok nastával v případech, když jsem potkal informanty z jiných oblastí Španělska, protože jejich chování spoluurčené španělštinou mi najednou připadalo podivně cizí, ačkoliv po chvíli se tento rozdíl zcela vytratil. Výše uvedené érické perspektivy jsou relativně povrchní, což vyplývá z faktu, že jsem se během výzkumu nesoustředil na jedinou rovinu, ale na roviny tři nebo čtyři. Pokud se ovšem celá věc zjednoduší, jsou zde dvě érické perspektivy a jedna etická. První érická perspektiva je perspektiva *euskaldunak-bertsozaleak-abertzaleak*, druhá je perspektiva odpůrců baskičtiny a nezávislosti Baskicka. Jsou to ovšem do jisté míry polarizace. Etická perspektiva je samozřejmě pohled badatele, který ve vzdálenosti od Baskicka vytváří ucelený pohled na uvedenou problematiku. Zároveň je vždy problém považovat nativní osobu pouze a výhradně za předmět výzkumu. Spíše se jedná o interakci mezi badatelem, který má jistou výhodu (i nevýhodu) v szaměření a metodologii práce, a informantem, který je svého druhu také badatelem. Informant samozřejmě může svého badatele (tazatele, antropologa) také zkoumat, což jistě velmi často dělá. Stejně tak je ale informant často osobou, pro kterou je téma baskické revitalizace, etnické identity, politického konfliktu nebo *bertsolaritza* rovněž předmětem zájmu. Lidé jako Martxelo Otamendi (novinář), Jesús Eguiguren (politik) nebo Patxi Zabaleta (rovněž politik) jsou akademicky vzdělané osoby plné sebereflexe, hlubšího zamyšlení nad tématem, sociologických konceptů a dalších rámců a diskurzů. Na jedné straně tu tedy jsem já jako cizinec-badatel, který přichází domněle nepopsán proto, aby nasál místní kulturu a politický diskurz, na straně druhé pak native-badatel, který pro pochopení světa, ve kterém žije (Baskicko), používá různé konceptuální rámce, které ovlivňují jeho prožívání celého problému. Pro moji práci je důležité si uvědomit, že moji informátoři nejsou pouhými předměty výzkumu, ale že je možné s nimi na dané téma vést konstruktivní dialog. Zde ovšem narážíme na ten problém, že ne všichni informátoři používají sociologická schémata proto, aby šli do hloubky problému. Během výzkumu jsem zaznamenal řadu stereotypů a zjednodušených

argumentů, které sice opět původně vzešly z vědeckých diskurzů, ale které již dále nejsou podrobeny žádné kritice. Je pouze nutné říci, že v jistou chvíli jsem během výzkumu nestál v roli badatele sbírajícího cenný materiál o svém „kmeni“, v jiných jsem byl součástí rozhovoru s fundovanými vědci a badateli. Baskicko je zpolitizovaný region. Baskický politický problém je v této dizertaci nutné chápat jako problém etnické identity, jazykové revitalizace, národního hnutí za emancipaci a případný vznik samostatného státu *Euskal Herria*. Tento problém má několik rovin a jako konflikt různé aktéry. Tato politizace ovlivňuje mnoho aspektů života v Baskicku. Mým hlavním úkolem v celém výzkumu je pak poskytnout víceméně ucelený obraz daného konstruovaného tématu, výsledek zaměření, metody a mozaiky zbytků nestranného, čerstvého pohledu „odjinud“.

2.2.4 Mezi fascinací a kritikou – proměny Baskicka v očích badatele

Jako zcela zásadní musím vyzdvihnout metodologické dilema, které při výzkumu v Baskicku opakovaně vyvstalo. Na jedné straně jsem jako výzkumník téměř neustále zažíval vlastní fascinaci tématem, zejména pak tím, čemu říkám zvýšená míra politizace Baskicka. Politická aktivizace části obyvatel Baskicka v kombinaci s všudypřítomnou symbolikou radikálního nacionalismu v baskickém veřejném prostoru doplněná rovněž všudypřítomnou těžce ozbrojenou policií a různými bezpečnostními opatřeními ve mně vyvolávala fascinaci. Přes výraznou tabuizaci tématu, která se v letech 2009–2013 (tedy zhruba v polovině výzkumu) začala postupně prolamovat, se téma politického boje a ETA v rozhovorech objevovalo již od počátku výzkumu. Baskicko a ETA působí jako něco zvláštního, něco exotického. Příroda, města i lidé jsou jiní než v České republice, nebo takovým dojmem alespoň působí. Přes veškerou snahu po nesrovnávání a nekategorizování je Baskicko jinou zemí, a já jsem jako badatel vždy, i při krátkém pobytu, zažíval kulturní šok, obzvláště pak v případě, když jsem do Baskicka jel „na skok“ po delším pobytu stráveném v ČR. Na straně druhé zde bylo neustálé vnímání nacionalismu jako něčeho negativního. Pocházím z prostředí, kde je nacionalismus pevně zakořeněný v národních stereotypech a stereotypních interpretacích „národních“ dějin. Během studia antropologie v ČR jsem se seznámil s analytickými přístupy vůči etnicitě a nacionalismu, které vesměs analyzují nacionalismus jako moderní sociální konstrukt, který navíc v řadě případů vede k negativním důsledkům, nezdědka k násilí a dominanci vůči vnějším prvkům národního či etnického systému, nebo vůči vnitřním nepřátelům. Zejména gellnerovský přístup v kombinaci s extrémními projevy nacionalismu u neonacistické scény (a dnes i větší části české společnosti) mne poučily o nacionalismu jako v zásadě negativním jevu. Jsem rovněž občan „české národnosti“, národní stereotypy mi byly

vtisknuty během osobnostního vývoje školou, rodinou i dalšími aktéry, a přes všechny další poznatky o nacionalismu, které mám, nemohu s klidným srdcem říci, že jsem člověk prostý etnického vnímání nebo nacionalistických postojů. Jinými slovy to, že jsem kritický vůči nacionalismu, neznamena, že netrpím nacionalistickými předsudky a stereotypy. Česká společnost je doposud velmi vzdálená stavu, kdy je běžné střídat jazykové a kulturní kódy jako v multikulturním prostředí, ačkoliv jsou místa, kde se tomu již ČR blíží. Mám proto vůči nacionalismu jak antipatie, tak sympatie, stejně jako vůči hrdinskému étosu a projevům kolektivní sounáležitosti. Výzkum tak pouze odhalil můj vlastní etnocentrismus (Kuřík 2013: 52). Zároveň jsou zde objektivní okolnosti, které v Baskicku vedly k ozbrojenému boji za nezávislost. Souhrnně řečeno, jako badatel se pohybuji mezi vlastní pozicí jako osoby vchované v jistém prostředí, profesionálním vzděláním, které vede k odmítání nacionalismu, fascinací domnělým exotickým zpolitizovaného baskického diskurzu, a pochopením pro objektivní i subjektivní motivy vedoucí k zapojení se do etnoemancipačních či nacionalistických aktivit. Zároveň, a to je nutné zdůraznit, nacionalismus odmítám politicky jako v zásadě autoritářský a zpátečnický imperativ, který vnucuje lidem představu dobrého člena skupiny, čímž logicky vylučuje ostatní. Co je ale podstatné, že v mnoha diskusích, které jsem na téma Baskicko, baskičtina, nacionalismus a ETA vedl s různými odborníky i laiky, se vždy toto dilema objevilo. Je třeba baskický nacionalismus chápat a obhajovat, nebo vždy odsoudit? Je možné ho pochopit a odsoudit, je možné jej vůbec objektivně posoudit? Při diskusích jsem se často přistihl, jak v jistou chvíli vysvětluji objektivní důvody pro boj, jindy zase podtrhuji teroristický rozměr věci jako jev vyloženě negativní, v jiné situaci zdůrazňuji, že právo zabít druhého člověka nemá na světě vlastně nikdo. Zachovat do jisté míry nezájatost je stejně obtížné jako bezpodmínečně nutné. Můj přístup lze do jisté míry nazvat érickým – chtěl jsem vidět, jak problém prožívají Baskové-příznivci radikálního nacionalismu. Chtěl jsem slyšet, jaké argumenty používají pro analýzu politického problému, problému jazyka, chtěl jsem vidět, jak prožívají bertsolaritza. Zároveň se snažím o etický přístup v tom smyslu, že téma systematicky analyzuji pomocí teoretických nástrojů, komparace a rozboru a že hledám celkový obraz daného fenoménu. A v posledku chce být badatel hodnotící ve smyslu sumarizace vývoje baskické situace, zhodnocení zásadních okolností, a zaujatý v pohledu do budoucna – chci rovněž říci, v čem je možné současnou historickou zkušenost využít pro lepší život v budoucnu. Je rovněž nutné přiznat, že jsem byl během výzkumu (a stále jsem) fascinován nejen politizací Baskicka, ale i jeho dalšími rozměry. Doslova nádherná romantická krajina baskických hor,

zamotaných údolí, městeček a vesnic z kamene, horské bystřiny, studánky a obnažené dolmeny ve volné krajině, nekonečný koberec kopců v Gipuzkoi, majestátnost Aralaru a Aizkorri stejně jako hor u Duranga, ostré štíty hor vystupující z Llanesa Alavesa, stáda ovcí a mlhy, divokost pobřeží i útulnost rybářských vesnic, to všechno mě fascinuje a přitahuje. Zejména při prvních terénních pobytech jsem byl doslova unesený, když někdo mluvil otevřeně o své identitě a postoji k ozbrojenému boji za nezávislost země. Tato počáteční fascinace byla později vystřídána jistým vystřízlivěním. Po jisté době, zejména během výzkumů 2012 a 2013, ale i později, jsem Baskicko začal vnímat komplexněji a zřetelněji tak, že jsem viděl zemi, která má řadu problémů a témat a kde jazyk, etnicita a otázka národní emancipace jsou jedním, byť velmi významným tématem. Výše uvedené jen znovu dokládá dynamiku érické a etické perspektivy v prožívání a způsobu práce mé osoby jako badatele, ačkoliv se tyto dvě věci zcela nekryjí. Fascinace neznamena érickou perspektivu, ačkoliv odkouzlení mě k etické perspektivě přivedlo. Érická perspektiva je pokus o vidění očima zkoumaného, zatímco fascinace a odkouzlení jsou spíše momenty šoku mezi dvěma kulturami, českou a baskickou, které se během výzkumu prostřednictvím mé osoby setkávají.

2.3 Metody a informanti

2.3.1 Etnografie a etnografická metoda

Jedna z definic etnografie říká, že je to kulturní popis (Murphy 1998: 213). Na stejné stránce Murphy uvádí, že tento popis je složitý a náročný a že pro pochopení antropologické metody etnografie je nutné znát povahu faktů, které badatel hledá. V nejširším slova smyslu se jako badatel držím etnografie jako popisu baskické sociální reality. Tato široká etnografie Basků je ovšem povrchní a jen ve vybraných aspektech jde do větší hloubky. V principu jsem v terénu zaznamenával vše, co mi připadalo relevantní pro výzkum, případně co mi připadalo „zajímavé“, ačkoliv jsem později data systematicky nevyužil, ale posloužila mi ke konstrukci celkového obrazu Baskicka jako rámce pro výzkum. Etnografii také chápu jako proces, spíše než metodu (Stöckelová – Gosh 2013: 7)

V rámci konstruování tématu dizertace jsem dospěl k zaměření mého zájmu na finále celobaskického šampionátu (Txapelketa Nagusia – Finala 2013), který se snažím etnograficky popsat. Etnografický popis je pokusem přenést zkušenost zúčastněného pozorování konkrétní celodenní události do smysluplného vyprávění, které je doplněné odbornými daty zastřešujícími celý fenomén. Je to autentický popis prožitku antropologa, jehož pohled a výsledný výstup jsou formovány předporozuměním i systematickou

následnou analýzou. Další rovinou je samotná analýza prepisů básní, které byly během uvedené celodenní akce improvizovány (vysvětluji v kapitole č. 4). Pro antropologickou textuální analýzu je důležité vědět, jaký byl obsah básně s tím, že výzkum k němu doplní sociálně-situační kontext. Baskická básnická improvizace je kontextuální záležitostí (viz kapitola č. 4), a výzkum se musí zaměřit na analýzu a ne na dosažení efektu na divákov, který je doslova a do písmene nepřenositelný, nehledě na fakt, že každý divák performanci prožívá jinak.

Výzkumný pobyt před Vánoci 2013 byl svým způsobem vyvrcholením mých snad o studování fenoménu *bertsolaritza* v přímém přenosu. Na finále šampionátu Txapelketa Nagusia v prosinci 2013 jsem byl oficiálně pozván asociací EHBE, která šampionát pořádá. Jednalo o zatím největší šampionát, mimo jiné i pro množství eliminačních předkol a počtem návštěvníků.⁵⁷

Během samotného finále byla kromě jiného vytvořena i zvláštní „vědecká tribuna“, jíž jsem byl i já součástí. Mým původním záměrem bylo strávit toto finále jako běžný účastník-pozorovatel někde ve skupině přátel, nicméně EHBE trvala na tom, že pokud chci pozvání od nich, pak mám místo pouze na vědecké tribuně. Vstup na finále stál 35 eur (cca 1050 Kč), navíc jsem nechtěl vytvořit nějaký problém mezi mnou a EHBE, která mi několikrát s výzkumem pomohla, takže jsem s místem na vědecké tribuně souhlasil. Vědecká tribuna se nacházela v jednom z rohů hlediště, a výhled z ní na jeviště byl opravdu dobrý. Nedá se ale říci, že by se jednalo o nějaké zvlášť exponované či speciální místo, protože tribuna reálně „zapadla“ mezi ostatní části hlediště. Kolem mě sice seděli akademici, intelektuálové, novináři a další zahraniční hosté-badatelé, nicméně pohled na vědeckou tribunu z ochozu hlavního prostoru Barakaldo Exhibition Centre (BEC) byl úplně stejný jako pohled na kterékoliv jiné místo v hledišti. Někteří z hostů dělali interview pro televizi, a vzpomínám, že i já jsem se nechtěně dostal do jednoho záběru. Je pravděpodobné, že kdybych seděl mezi přáteli-informanty v publiku, zážitek i výzkumná data by byly jiné. Částečně jsem to vykompenzoval několikahodinovou reflexí celého dne s klíčovým informantem Mikelem a později ještě s dalšími informanty.

Technickou výhodou bylo zajištění simultánního překladu básnických výstupů i komentářů do španělštiny. Toto tlumočení reprodukované do sluchátek jsem zpočátku využíval, nicméně po nějaké chvíli jsem se odhodlal vnímat pouze improvizaci v originále, a to i s vědomím, že nebudu rozumět všemu. Šel jsem cestou „užít si pocit“ před okamžitou možností znát plný (byť interpretovaný) překlad do španělštiny. Věděl jsem, že moje role v onu chvíli nebyla jen vnímání textu, ale také vnímání celé situace a dojmů.

57 Šampionát v roce 2017 byl obdobný nebo ještě větší, není ovšem předmětem této studie.

Přiznám se, že bych se znovu rozhodl stejně také proto, že bylo jasné, že budu později provádět překlady částí performance do češtiny. Během celého dne jsem pořizoval poznámky, přesné informace o průběhu, síle aplausu, dojmy a nápady, a také témata a některé básnické figury. Toto zúčastněné pozorování a jeho následné doplnění o rozhovory je součástí analýzy v kapitole č. 9

2.3.2 Zúčastněné pozorování

Zúčastněné pozorování je pokládáno za jednu ze základních až charakteristických antropologických metod (Murphy 1998: 219), někdy dokonce za základ sociální či kulturní antropologie jako takové (Bernard 1994: 136). Eriksen říká, že zúčastněné pozorování je „neformální metoda, která je základem veškeré terénní práce, ať už je, či není doplněna dalšími postupy“. (Eriksen 2008: 41). Jiní autoři tvrdí, že zúčastněné pozorování je oxymorón, protože člověk nemůže zároveň pozorovat a účastnit se (srovnej Soukup 2014: 94-95). Antropologie chce ovšem zúčastněným pozorováním zdůraznit, že pozorující badatel se zcela neodděluje od pozorovaných či pozorovaného, zároveň ovšem neztrácí svou pozornost jako badatel, že tedy nikdy se svým objektem zájmu zcela nesplyne. Míra účastenství a intenzita pozorování jsou jistě proměnlivými faktory. Pokud například budu se svými informanty hrát fotbalové utkání, musím pozorovat spíše hru samotnou, a ne tolik chování svých spoluhráčů, jinak bych hru kazil (více než je u mě obvyklé) a sklidil kritiku.⁵⁸ Intenzita mého sociologického pozorování bude nízká, zatímco účastenství bude vysoké. Opačně pokud budu pouze pozorovat daná „fakta“, míra účastenství bude nízká. Fakta mohu pozorovat s velkým odstupem. V mém terénním výzkumu považuji za zúčastněné pozorování všechny situace, kdy se přímo účastním nějaké sociální události. Může jít o básnické performance, nakupování v supermarketu, politické demonstrace, horskou túru nebo cvičení ve škole veršování. Každá z těchto situací je specifickým příkladem zúčastněného pozorování. Speciálně běžný mezilidský kontakt v oblasti nakupování nebo komunikace s úřady je dle mého názoru zúčastněným pozorováním sociolingvistiky baskičtiny par excellence (viz kapitola č. 6). Zúčastněné pozorování v případě bertsolaritza znamená, že jsem aktivním posluchačem a pozorovatelem v publiku, a jsem tak „zúčastněný“ na celé akci. Je samozřejmě velký rozdíl mezi bertsolarim a jeho publikem, proto je nutné říci, že jsem já osobně na pódiu bertsolaritza dosud nikdy nestál. Zúčastněné pozorování na demonstraci většinou znamenalo, že jsem byl účastníkem demonstrace. Specifickým případem je zúčastněné pozorování v bertso-eskola, protože celková situace byla značně ovlivněna mou přítomností, kdy jsem byl oživením jinak běžného fungování školy.

⁵⁸ Předpokládejme, že cílem výzkumu není sklidit kritiku, kterou chci pak zkoumat jako sociální fenomén.

Moji informanti od jisté chvíle prokazovali velký respekt vůči mé osobě jako badateli, zejména ve chvílích, kdy se ukázalo, že mám relativně hluboké znalosti baskické historie, jazyka, *bertsolaritza* a politiky. Přesto jsem pro ně zůstal cizincem, který je zajímavý tím, že měří téměř dva metry⁵⁹ a zajímá se o Baskicko. Jsem si vědom toho, že počet opakování zúčastněných pozorování např. u *bertso-saio* (akt básnické performance) určuje možnosti toho, jaká data badatel získá (Bernard 1995: 140). Navštívil jsem celkem třicet různých performativních akcí *bertsolaritza*, což není ani málo, ani to není nějaké závratné číslo. Jsem si jistý, že kdyby moje znalost baskičtiny byla lepší, a kdybych viděl ne třicet, ale dvě stě nebo i více *bertso-saio*, výsledky mého pozorování by mohly být jiné.

2.3.3 Rozhovory

Realizoval jsem rozhovory s různou mírou strukturovanosti. V zásadě jsem prováděl polostrukturované, v menší míře nestrukturované rozhovory. Polostrukturované rozhovory rozděluji do dvou kategorií na delší a kratší. Kratší rozhovory jsou ty, které vznikaly víceméně spontánně během mé běžné interakce s obyvateli Baskicka (především Gipuzkoi), tedy v rámci cestování na různá místa, v univerzitním kampusu, v knihovnách, kavárnách a barech, na tržišti, během výletů do hor a podobně. Polostrukturované jsou proto, že většinou obsahovaly standardizované představení mé osoby (jsem student baskičtiny a antropolog, zajímá mne *euskera* a *bertsolaritza*) a tyto základní otázky, obvykle v uvedené posloupnosti:

- *Mluvíte baskicky?*
- *Je důležité mluvit baskicky? Měla by baskičtinu podporovat vláda?*
- *Znáte bertsolaritza?*
- *Tam, kde žijete (v rozhovoru konkretizováno), se mluví hodně baskicky?*
- *Je baskičtina důležitá pro baskickou identitu?*

Po vysvětlení, kdo jsem, bylo logické začít dotazem na baskičtinu. Jednak byla jasně daná vazba mé osoby k tématu, ale také odpověď na tuto otázku jasně determinovala další vývoj rozhovoru. Baskičtina je v Baskicku notoricky známé téma, ve vztahu k němuž je jen velmi málo lidí indiferentních. V případě *bertsolaritza* bylo rovněž zřejmé, kam se rozhovor může stočit. Informanti jsou buď aktivní *bertsolaris*, případně příznivci, anebo je to téma pro ně okrajové až nezajímavé. Během krátkých „náhodných“ rozhovorů jsem za celý výzkum nepotkal ani jednoho *bertsolariho*, většina dotazovaných lidí byli okrajovými příznivci nebo byli vůči tématu indiferentní.

59 Jedním z oblíbených sportů v Baskicku je basketbal. Mnoho informantů se mě ptalo, zda se tomuto sportu věnuji, ostatně podobně jako se mě ptá řada lidí zde v České republice.

Některé rozhovory byly z objektivních příčin (náhodné setkání ve vlaku několik minut před vystoupením) jen velmi krátké, jindy jsem s informantem „zabředl“ do delšího povídání, které nemuselo obsahovat jen výše uvedené dotazy a témata. Běžně jsme přešli do konverzace o ekonomické situaci (krize a nezaměstnanost zejména v roce 2012). Za rozhovory rovněž považuji moje pokusy o běžnou konverzaci v baskičtině, které se mnohdy proměnily v krátkou konverzaci na téma baskičtina. Tímto způsobem, totiž použitím mé vlastní osoby jako exotismu pro místní euskaldunak, jsem se dostával k politickým postojům vůči baskičtině.⁶⁰

Delší rozhovory, které jsem realizoval, jsou rozhovory trvající mezi 60 až 90 minutami. Jejich struktura byla obvykle následující s tím, že jejich konkrétní podoba se vyvíjela v čase tak, jak jsem získával další a další informace. Neuvádím přesné znění otázek, ale oblasti či podtémata (Hendl – Remr 2017: 84), které jsem s informanty diskutoval:

- odkud informant pochází, rodina, vzdělání, věk, gender, vztah rodiny k baskičtině
- postoj informanta k baskičtině – osobní (jak a kdy ji používá, do jaké míry ji ovládá)
- baskičtina jako faktor určení baskické etnické identity (být Baskem)
- budoucnost baskičtiny, potřeba podpory baskičtině
- vztah informanta k *bertsolaritza*
- politická situace, Španělsko, PNV, *izquierda abertzale*, případně ETA atd.
- případně baskická historie (obvykle vztah k jazyku a politice)

Je zřejmé, že uvedené oblasti spojují téma baskičtiny, identity, *bertsolaritza* a politiky. Každý rozhovor byl v tomto směru unikátní, s některými informanty jsem mluvil více o baskičtině, případně baskičtině a politice, s jinými více o *bertsolaritza* s tím, že politika a jazyk nás nikdy neopustily. S několika klíčovými informanty jsem prošel všechny uvedené oblasti, přičemž v takových případech se jednalo nejméně o 2 hloubkové rozhovory s jednou osobou.

S několika málo informanty jsem trávil opakovaně delší čas. Na jaře 2012 jsem byl pozván na horolezecký výlet do oblasti Riglos v Aragónu. Můj společník a informant Patxi byl nejen horolezec, ale rovněž euskaldun z menší gipuzkoánské obce. Rád debatoval jak o politice, tak o *bertsolaritza*. Rozhovory s ním byly asi nejméně strukturované, přesto ve zpětném pohledu vidím, že jsem od něj získal důležité informace a hlavně celkový

60 Jsem si vědom toho, že tento způsob zkresluje sociolingvistickou realitu, která s deklamacemi nemusí mít mnoho společného. Je totiž rozdíl mezi postojem vůči baskičtině (podpora, odmítání) a aktivním užíváním jazyka (viz kapitola č. 6).

rámcový obraz jeho života a postoje k „baskické otázce“. Podobně tomu bylo v rozhovorech s Mikelem, spolubydlícím ze stáže 2012.

Struktura rozhovorů se vyvíjela v čase. V pozdějších fázích výzkumu, kdy jsem se zaměřoval nejvíce na bertsolaritza, jsem se například u vybraných informantů neptal už na to, co je bertsolaritza, ale co je bertsolaritza pro něj/ni jako osobu. Kdybych se ptal na definici bertsolaritza, informant by si mohl myslet, že o tématu dosud nic nevím. Já jsem ale chtěl, aby věděl, že vím, protože jsem cílil na osobněji rovinu. Stejně tak jsem ovšem mohl pokračovat v „hraní hlupáka“ s tím, že bych sledoval varianty odpovědí od různých informantů, což ale nebylo mým cílem. Z celého výzkumu bylo 10 skupinových, přičemž tematicky se odvíjely od složení skupiny. Některé byly zaměřeny více na jazyk, identitu a politiku, jiné na bertsolaritza. Byly to spíše volné konverzace, které díky přítomnosti mé osoby „sklouzávaly“ k tématu dizertace.

2.3.4 Lokalita, jazyk

Dominantní lokalitou výzkumu byla jižní, španělská část Euskal Herria zvaná Hegoalde, a to zejména oblast Gipuzkoa. Během výzkumných pobytů jsem dvakrát navštívil Iparralde, mnohokrát jsem byl v Bizkaii, opakovaně v Arabě a na několika místech v Navaře. Gipuzkoa se stala hlavním výzkumným prostorem. To je důležité zdůraznit, protože Baskicko je vnitřně heterogenním regionem, a pokud by výzkum nebyl v této věci reflexivní, mohlo by dojít ke zkreslení celkového výsledku práce.

Jazykem výzkumu je španělština a baskičtina, výjimečně jsem s některými informanty mluvil anglicky, a to buď na přání informanta, nebo kvůli přítomnosti další osoby neovládající španělštinu nebo baskičtinu. Baskicko je bilingvní prostředí, kde kromě dalších jazyků koexistují španělština a baskičtina (v Iparralde baskičtina, francouzština a španělština). V dizertaci uvádím baskické, španělské a případně francouzské názvy s tím, že citace jsou nejčastěji v baskičtině, a španělštině, případně přímo v překladu česky. Bilingvní situace neumožňuje upřednostnit ve výzkumu jeden nebo druhý jazyk, ačkoliv se snažím dát maximální prostor baskičtině jako jazyku euskaldunak. Druhým důvodem je moje omezená znalost baskičtiny. Delší a hloubkové rozhovory jsem v drtivé většině prováděl ve španělštině, protože mi vzhledem k mé znalosti umožňuje jít do větší komplexity a nuancí u vyjádření a dotazů. Informanti, kteří byli euskaldunak, se mohli kdykoliv vyjádřit baskicky, přičemž se daný termín nebo fráze následně vysvětlily španělsky, čímž jsem se dál učil baskičtinu jako jazyk. Na začátku výzkumu byla moje znalost baskičtiny velmi nedostatečná, během výzkumu se tento stav zlepšil, ačkoliv nemohu říci, že bych baskicky mluvil plynule. Pasivní znalost jazyka mám daleko vyšší

než aktivní a mám velmi dobré porozumění materiálu, který jsem opakovaně studoval.⁶¹

2.3.5 Soubor informantů

V rámci celého výzkumu jsem byl v kontaktu s nejméně 150 informanty, z nichž zhruba 20 považuji za informanty klíčové (viz přílohy). S několika z nich, patrně do počtu deseti, jsem měl opakovaný kontakt během celé doby výzkumu, a navíc jsem s nimi dělal polostrukturované a strukturované rozhovory. Do čísla 150 počítám všechny osoby, se kterými jsem se bavil na téma baskičtina, baskická identita, politika nebo bertsolaritza. U většiny z nich se nejednalo o delší a systematický rozhovor, i když se získáním jistého stupně praxe jsem dokázal dvě tři klíčové otázky položit s velkou snadností, a stejně tak snadno přišla odpověď. U některých byly rozhovory velmi krátké, typicky, pokud jsem „cítil“ vhodnost situace, oznámil jsem, že studuji baskičtinu a dělám výzkum o bertsolaritza. Během krátkého rozhovoru jsem tak mohl zjistit vztah dotyčné osoby k baskičtině i to, zda daná osoba je nebo není bertsozale, příznivce bertsolaritza.

V rámci výzkumu považuji za klíčové informanty a) osoby, které jsem opakovaně rozhovoroval nebo s nimi trávil delší čas, a ony se relevantně vyjadřovaly k tématům, nebo b) osoby, které jsem rozhovoroval byť jen jednou, ovšem množství a kvalita poskytnutých dat byly klíčové pro postup ve výzkumu. Některé klíčové informanty uvádím jako případové studie.

Během výzkumu jsem se ne vždy bránil vzniku přátelských vazeb. Jak uvádí Eriksen (2008: 43), terénní práce je v mnoha případech „stejně hluboce osobní i jako profesionální“. Udržet si patřičný odstup je podle mého soudu nejen obtížné, ale někdy z hlediska výzkumu dokonce nežádoucí, obzvláště v případě, že si badatel oblíbil lokalitu, kde výzkum provádí, komunikuje s generačně či osobně blízkými lidmi, kontakt je opakovaný a téma výzkumu (poezie) je mu rovněž osobně velmi blízké.

2.3.6 Etika výzkumu a označování informantů

Pokud zpětně uvažuji celý terénní výzkum, vyplývají z něj dva zásadnější etické problémy. První problém je bezpečnostního rázu, druhý je spojen s bolestí a intimitou otázky politického násilí a jeho důsledků pro společnost. Bezpečnostní problém se v zásadě týká platné španělské, francouzské a potažmo i mezinárodní protiteroristické a kriminální legislativy. Na prvním místě jde ovšem o zákony španělského státu a jednotlivých autonomních oblastí, zejména pak Euskadi (CAV). Do Baskicka jsem poprvé přijel v době, kdy ETA byla aktivní a kdy strany ezker abertzalea byly zakázané. Mluvit o ETA z pozice příznivců neslo pro mé informanty jasné riziko, že se dostanou do vězení.

⁶¹ Zde by bylo možné rozvinout celou úvahu na téma znalost jazyka a její kolísání dle vnitřních a vnějších podmínek.

Španělsko má několik právních norem upravujících záležitosti týkající se terorismu,⁶² přičemž tyto zákony řeší jak situace, kdy je někdo členem ilegální skupiny, nebo jí pomáhá, tak situace, kdy je jeho projev možné považovat za obhajování nebo vyzdvihování terorismu. To, zda něco je, nebo není takovým obhajováním a vyzdvihováním, je samozřejmě otázka právního výkladu a dokazování u soudu. Za čin apologie terorismu může být ve Španělsku udělen trest až 10 let vězení. V Baskicku jsou ovšem desítky a stovky lidí, kteří již byli za podobné delikty trestně stíháni a své tresty si mnoho z nich „odsedělo“. V nejednom případě byli později propuštěni s tím, že do výkonu trestu nebo vazby byli posláni neprávem, což se obvykle řeší stížnostmi, žalobami na stát, a to i v mezinárodní rovině. V listopadu 2018 uspěl lídr vlastenecké levice Arnaldo Otegi u mezinárodního soudu ve Štrasburku,⁶³ který shledal vážná pochybení u španělské justice v případě Bateragune.⁶⁴

Během některých rozhovorů se stalo, že si informanti vypínali mobilní telefony a rovněž se doptávali na to, co jak budu zapisovat. V rámci výzkumné strategie, zejména v době, kdy jsem pracoval na výzkumu k diplomové práci (2009), jsem se vždy při navazování kontaktu s informantem explicitně ptal na to, zda budeme moci mluvit o politice. Vybíral jsem tehdy kontakty mezi mladými lidmi, které jsem běžně a opakovaně potkával. Většinou nebyl žádný problém, což plyne mimo jiné z toho, že baskičtí nacionalisté jsou politickými aktivisty, kteří se nebojí rozhovory využít k tomu, aby deklarovali svůj názor a nabídli badateli (nebo novináři) svoji „pravou“ verzi baskického politického konfliktu. Některé rozhovory jsem vůbec nezapisoval, pouze jsem vytvářel abstrahované poznámky s datem, kdy byla daná informace získána. Argumenty se rovněž po čase začaly opakovat. V rámci dalších pobytů jsem postupoval podobně s tím, že jsem někdy informanty nechal přirozeně mluvit o tématu tak, jak z konverzace vyplynulo, a v rámci své znalosti nebo předporozumění jsem již poznal, k jaké politické interpretaci (a tedy k jaké ideologii) se informant hlásí. V několika případech jsem provedl delší rozhovory na politické téma, ve kterých je znát jistá opatrnost informantů projevující se zejména eufemizací a v jiných momentech také explicitním apelem na to, abych si danou informaci nezapisoval. „*Pero eso no lo escribas en tu tesis, porque no es bertsolaritza*“,

62 Souhrnně wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Legislaci%C3%B3n_antiterrorista_espa%C3%B1ola, kriticky vůči španělské legislativě Amnesty International: <https://www.amnesty.org/es/latest/news/2018/03/spain-counter-terror-law-used-to-crush-satire-and-creative-expression-online/>.

63 zdroj: https://es.wikipedia.org/wiki/Arnaldo_Otegi; k Otegiho případu ve Štrasburku viz: https://elpais.com/politica/2018/11/06/actualidad/1541491428_046826.html.

64 Otegi byl ve Španělsku odsouzený za pokus rekonstruovat ilegalizovanou stranu izquierdy abertzale, srovnaj: https://es.wikipedia.org/wiki/Caso_Bateragune.

tedy „*tohle do práce nepiš, není to bertsolaritza*“ říkal mi Mikel⁶⁵ po vyjádření ostřejšího politického názoru, a potutelně se usmíval. Dělal si napůl legraci, bylo ale jasné, že má i obavu, nebo že chce preventivně upozornit na riziko zveřejnění jeho identity. Etika výzkumu v této věci spočívá v anonymizaci (přejmenování) informantů s jasným cílem chránit je před jakýmkoliv možným postihem ze strany úřadů. V některých případech upravuji i názvy lokalit a časové zařazení, je to ale spíše okrajové, celkový časový a místní rámec odpovídá realizovanému výzkumu. Je jisté, že nejsem odborník na španělské právo, takže ani nerozpoznám, kdy se o apologii terorismu může mluvit. Preventivně ovšem přistupuji k rozhodnutí některé informanty anonymizovat změnou jména. Zároveň platí, že své informanty jsem se snažil maximálně nesoudit a nehodnotit v tom, jaké mají názory. Diskuzi nad tématem identity, nacionalismu a rovněž nad otázkou, zda může být legitimní pro politické důvody zabít, jsem se ovšem nejméně v několika případech nevyhnul. Je vhodné připomenout, že samotné Baskicko bylo a je v této věci po dlouhé době tabuizace v relativně otevřené diskusi, což jen posiluje zamýšlení se nad hranicí mezi etickou a émičskou perspektivou. Někdy se také stávalo, že informant bez ohledu na důsledky otevřeně mluvil ve prospěch ETA, jindy bylo z jeho slov naprosto zjevné, že se nebude vyjadřovat, protože se bojí, že kvůli tomu bude zatčen. Jinými slovy, etika zde souvisí s politizací tématu a jen dokresluje, jak hlubokým problémem baskický politický diskurz je.

Druhou otázkou je problém bolesti a intimity spojené s politickým násilím. Tak jak se moje znalost a má vlastní myšlenková diskuse k baskickému nacionalismu vyvíjely, stávalo se, že jsem se ocitl v argumentační roli „obhájce nacionalismu“ v diskusi s někým, kdo byl „na druhé straně“. Takový rozhovor může vzniknout s prostého dotazu na to, co v Baskicku dělám. Od výzkumu a bertsolaritza je jen krůček k identitě a od identity krůček k politice a násilí. Vzpomínám si na jeden rozhovor během fiest v Irúnu v roce 2012, kdy jsem nechtěně urazil informantku, u které se ukázalo, že její rodinný příslušník byl policistou, jehož zabila ETA. To jsem jasně metodologicky a eticky neuhlídal, pochybuji ovšem, že jsem tomu jako angažovaný badatel mohl v té době zabránit. V dalších letech jsem již byl opatrnější, což bylo posilováno faktem, že jsem postupně odhaloval hloubku sociálního traumatu způsobeného částečně frustrovaným a perzekvovaným nacionalismem, násilím ETA a násilím ozbrojených složek a dalších aparátů španělského státu. V jiném případě jsem během krátké cesty vlakem do San Sebastián⁶⁶ dojal starší dámu z gipuzkoánské vesnice nedaleko hory Ernio, která byla nadšená mým zájmem o baskičtinu a zároveň se ihned rozplakala, když začala mluvit o svém příbuzném. Příbuzný

65 Mikel, 22 let, bertsolari, Gipuzkoa 2012.

66 Náhodný rozhovor z hromadné dopravy, 2012.

byl člen ETA a v době rozhovoru byl ve výkonu trestu daleko od Baskicka. Tento rozhovor ovšem nepovažuji za žádné fiasko, protože jsem si ověřil, že informantka se necítila nekomfortně a že jsem nabyl dojmu, že celou věc velmi intenzivně prožívá i mimo náš rozhovor. Jinými slovy, nebyl jsem původcem její bolesti a rozhovor rozhodně neměl konfliktní ráz. Tento případ rovněž poukazuje na hloubku utrpení způsobeného politikou, se kterou jsem se v Baskicku setkal, a zároveň je tento případ součástí velké skupiny lidí a příbuzenských vazeb, díky kterým v Baskicku „*těžko bude někdo, kdo by v rodině neměl někoho spojeného s konfliktem*“⁶⁷, ať už na straně nacionalistů, nebo na straně policistů a politiků zabitých organizací ETA. Ve všech formálních rozhovorech, a ve většině neformálních, jsem své informanty obeznámil s cílem rozhovoru a obecně s tím, co v Baskicku dělám, protože to považuji za základ etiky výzkumu vůbec. Pozorovaní lidé mají rovněž právo pozorování odmítnout, a proto je skryté pozorování považováno za neetické (Eriksen 2008: 41). Osobně jsem toho názoru, že ne vždy je na informování prostor, a rovněž ne vždy je to zcela vhodné. V přirozených kontextech setkávání se s lidmi na ulici, během *bertso-saioak* nebo při účasti na demonstracích jsem nechodil mezi lidmi, na které bych vykřikoval, že jsem antropolog. V případě demonstrací jsem ovšem nikdy nebyl pouze antropologem, ale rovněž účastníkem demonstrace, se kterou jsem chtěl být solidární. Pokud bych naopak demonstraci podpořit nechtěl, stál bych stranou, kde ale etika výzkumu nehraje žádnou roli z toho důvodu, že demonstranti svoji akci konají záměrně veřejně, chtějí tedy, aby byli vidět. Někdy informaci o mém zájmu za mě ostatním podal klíčový informant, se kterým jsem právě trávil čas, obvykle během *jaiegunak*, kdy se „jde po barech“ (*ir de bares*), nebo v „oficiálním“ styku, když mě školitel představoval v *Bertsozale Elkarte*.

Pokud shrnu výše uvedené, dospěl jsem k jasnému rozhodnutí anonymizovat všechny informanty, se kterými jsem dělal rozhovory. Na jedné straně jsem postupně začal být více citlivý na způsob, jakým kladu otázky, a rovněž jsem s větší opatrností ventiloval své vlastní názory. V případě některých výroků jsem se rozhodl vůbec neuvádět žádné jméno respondenta a uvádím pouze rok, kdy byla informace získána. Jednou jsem se například u pomníku obětem terorismu v San Sebastiánu zeptal, co to je za pomník. Odpověď zněla: „*es de la gente que sobra*“ neboli „*to je (pomník) lidí, kteří zde byli navíc*“. Tento výrok, i kdyby byl myšlený humorně (dodnes nemohu s jistotou říci, jak byl vlastně myšlený), je jasnou urážkou obětí terorismu a navíc pravděpodobně obhajobou terorismu, která je ve Španělsku trestná. Věřím, že rozhodnutí anonymizovat nebo i necitovat je nyní pochopitelné. Pro popis každodenních činností a poznatků jsem si vedl

67 Aitor, 25 let, student UPV, San Sebastián.

pravidelný terénní deník. Až na dva rozhovory jsem všechny záznamy pořizoval do terénního deníku nebo do elektronického editoru. Pouze dva rozhovory jsem nahrál na diktafon.

2.3.7 Sekundární zdroje, internet a „výzkum na dálku“

Jak jsem již uvedl výše, internet mi umožnil ve výzkumu pokračovat online, virtuálně, lidově řečeno „na dálku“. Myslím, že studovat baskickou politickou situaci, realie i bertsolaritza online je jako doplňková metoda zcela legitimní. Přestože jsem toho názoru, že „být v terénu“ je velmi důležité a je to základ klasického antropologického výzkumu, protože osobní prožitky a dlouhodobý pobyt nelze nahradit studiem výhradně „na dálku“. Tedy alespoň to platí o uměleckých a sociálních fenoménech a obecně o kvalitativním výzkumu. Zároveň mám dojem, že internet tak, jak proměňuje naši sociální realitu, proměňuje a částečně nabourává dosavadní metodologická schémata. Uvedu jeden příklad. Pokud budu na baskickém politickém mítinku osobně přítomen, mohu vnímat politický proslov i reakce účastníku na něj, reakce velmi detailní, nejen celkové reakce jako nadšení nebo odmítnutí některé části projevu. Pokud mne zajímá obsah projevu a celkový dojem, pak je běžná nahrávka projevu plně dostačující pro vytvoření předběžného obrazu o dané akci. Navíc se audiovizuální záznam chová jako dokument – v nezměněné podobě je možné jej studovat znovu a znovu. Totéž platí o diskusi mezi improvizovanou básní a psaným textem. Videá *postovaná* na Youtube jsou sice dokumentem, na straně druhé jsou ale živým sociálním projevem v tom smyslu, že konzumenti těchto videí mohou videa online komentovat.

Opakovaně jsem sledoval velké množství audiovizuálního materiálu, který je k bertsolaritza, euskeře a k baskické politice k dispozici. Rovněž mediální sféra jako taková, a to včetně internetových médií, je nejen nepostradatelným zdrojem materiálu, ale také součástí sociální reality Baskicka. V kapitole číslo 9 předkládám jednoduchou diskurzivní analýzu (Drulák a kol. 2008: 92–94) baskické a španělské politické sféry týkající se baskického národního problému.

2.4. Několik poznámek – mezi metodologií a výsledky výzkumu

2.4.1 Etnické skupiny, rasismus a xenofobie

Na závěr učiním poznámku k Baskicku, jeho etnickým skupinám a otázce rasismu. Je jisté, že kromě *euskaldunak* a *erdeldunak* (španělsky nebo francouzsky mluvící), žije v Baskicku mnoho dalších etnických skupin. Mezi nimi figurují přistěhovalecké menšiny z Latinské Ameriky (různé státy), které žijí v Bilbau, Vitorii, San Sebastián, ale i v menších městech, Arabové z různých zemí, severoafrické minority, středoafriké minority,

Pákistánci, Číňané, Rusové, Ukrajinci, Poláci, Češi a Slováci, na stáří usazení Britové, Němci a Francouzi, Američané, Italové, určitě také několik Řeků, Kurdů a Turků, jednoduše je obtížné, aby se v Baskicku nenašel alespoň jeden Tádžik, Tamil nebo Vietnamec. Mezi výrazně viditelné skupiny patří Latinoameričané, Afričané různého původu, Arabové (zejména lidé z Maroka) a také lidé mluvící východoslovanskými jazyky. Během výzkumu v roce 2011, kdy jsem v Hernani bydlel u jedné Marokánky, která další pokoj pronajímala dvěma Pákistáncům, jsem byl překvapen, kolik Pákistánců pracuje na stavbách ve vnitrozemské Gipuzkoi.⁶⁸ V Hernani i dalších městech regionu působila organizace *BanaizBagara* („Jsem! Jsme!“) zaměřená na interaktivní nízkoprahovou výuku baskičtiny pro cizince.⁶⁹ Mezi přistěhovalci se rovněž najde řada těch, kteří se později zapíší do *euskaltegi* s cílem naučit se baskicky. Někteří z nich jsou pak oslovováni televizními a rozhlasovými stanicemi, aby poskytl rozhovor v baskičtině. Tak jsem se i já v roce 2013 v *barnetegi* Maizpide stal „televizní hvězdou“, když jsem baskicky do kamery řekl pár slov o sobě a také proč mě baskičtina zajímá. Výše uvedený stav multikulturality Baskicka v posledních letech nevykazuje žádné výraznější známky mezietnických problémů. Je jisté, že Baskicko se za posledních třicet let opět velmi proměnilo, protože zatímco dříve jej obývaly pouze etnicky evropské populace, dnešní Baskicko je, co se týče barvy kůže a fyziologických typů, značně „probarvené“. Během výzkumu jsem opakovaně zaznamenal různé reakce na tuto proměnu, od těch víceméně pozitivních či tolerujících přes kritická až po výrazy obavy a xenofobie. I v Baskicku se objevují rasistické a neonacistické symboly, byť se stále jedná o okrajové jevy. Poslední ekonomická krize (od roku 2008) za sebou nechala řadu zbídačených rodin, které sledují, jak se do Baskicka stěhují další a další cizinci. Ve spojení s celou problematikou ISIS a mediální manipulací není překvapivé, že „xenofobní nálady“ zasahují i Baskicko. Přesto je možné tvrdit, že současná baskická společnost je vůči cizincům velmi tolerantní. Je otázkou, jak tomu bude v nadcházejícím období, kdy politické násilí baskického konfliktu do jisté míry odvádělo pozornost od jiných problémů. K tomu se v roce 2015 vyjádřil jeden klíčový informant, sám v Baskicku do jisté míry cizinec: „*překvapuje mě, že tu až doted' nebylo mnoho rasismu nebo xenofobie, tady je vše ventilováno jako národní problém.*“⁷⁰ Není bez zajímavosti, že současná tzv. *izquierda abertzale* (nacionalistická

68 Konkrétně se jednalo o Azpeitii.

69 Výuka byla zcela zdarma a probíhala formou práce s výukovými kartami užívanými pro opakování banálních konverzací. Tento způsob umožňuje propojit cizince z různých komunit, protože staví na jednoduchých věcech, které ne vždy vyžadují komentář v nějaké linguě francie. Metoda má samozřejmě svoje limity a organizace se věnuje i dalším aktivitám. Webové stránky organizace zde: <http://euskaraplus.eus/nor-gara/>.

70 Theo, 50 let, Belgičan žijící v Gipuzkoi.

levice) se otevřeně deklaruje jako proimigrantské politické hnutí. Pod tímto deklarovaným antirasismem se skrývá daleko hlubší a složitější situace. Mladí Baskové, se kterými jsem měl možnost se setkat, se ve své drtivé většině projevovali antirasisticky až antifašisticky. Jejich antifašistické postoje byly směřovány jednak ke španělským fašistům a neonacistům, jednak vůči jakýmkoliv projevům autoritářství. Být *facha* neboli fašista může znamenat několik věcí. Může tím být myšlen stoupenec fašismu a (neo)nacismu, španělské Falangy, nebo to může být příznivec „starých dobrých pořádků“ frankistické diktatury. Jako *fachas* bývají označováni příslušníci Partido Popular, Lidové strany, která, objektivně vzato, prosazuje katolicko-konzervativní hodnoty a názory a v rovině ekonomické se řadí k neoliberalismu (což se pro jiné názorové proudy může rovnat fašismu). Je třeba říci, že Partido Popular nikdy otevřeně neodsoudila frankismus, ke skutečné fašistické straně má ale daleko, mimo jiné proto, že strašení strašákem ETA za souběžného rozkrádání veřejných rozpočtů je daleko méně náročná aktivita než pořádání hajlujících pochodů. V Baskicku ti, kteří studují humanitní obory (ačkoliv nejen oni), jsou zvyklí zpochybňovat vše, od státu a školy až po vztahy ve vlastní aktivistické skupině. Drtivá většina těch, které jsem potkal, se deklaruje jako rovnostáři a antirasisté. Na druhou stranu je třeba říci, že baskická společnost rovněž vykazuje segreganční rysy. Baskické rodiny z *euskaldunak* prostředí preferují vztahy s Basky. Během výzkumu jsem několikrát narazil na téma rasismu, či spíše rasové ignorance či segregace, a to zejména ve vztahu k obyvatelům přicházejícím z Afriky a Latinské Ameriky. I v tomto jsou veliké rozdíly na úrovni vztahu vesnice–město. V San Sebastiánu a Bilbao žijí celé veliké komunity Latinoameričanů, Arabů a černých obyvatel Senegalu, Mauretánie či Ghany a celé město tak působí značně multikulturně. Není ovšem možné zakrýt fakt, že různé skupiny žijí v různých částech města, takže výsledkem je v podstatě hierarchizovaná a segmentovaná socioekonomická struktura města. Podobně jako v jiných částech světa, i zde komunity migrantů a jejich potomků sdílejí stejný prostor s chudnoucími či chudými „původními obyvateli“. „*Baskové jsou rasisti, nevypadá to, ale jsou, jsou uzavření, na fiestě jsou milí, k sobě domů tě ale jen tak nepustí.*“. Tuto větu mi v roce 2012 řekl jeden náhodný přistěhoval ze Senegalu, kterého jsem potkal na fiestách v Hernani. Je pravda, že domnělá uzavřenost je jedním z auto- i heterostereotypů baskické společnosti. V zásadě se projevuje nedůvěrou v cizince a neznámé lidi, jistou rezervovaností, která se mění v otevřenost a vřelost ve chvíli, kdy vás dotyčná osoba zná. Tato uzavřenost či rezervovanost Basků bývá dávana do kontrastů s otevřeností a přátelskostí lidí z jihu Španělska, kteří ovšem postrádají baskickou spolehlivost a loajalitu. Z výzkumu mohu

potvrdit, že jsem jistou rezervovanost a nedůvěru či tendenci „být mezi svými“ spíše než „navazovat kontakty“ ze strany baskických informantů vnímal. Pokud jsem byl naopak někým představen jako kamarád někoho nebo výzkumník baskičtiny, ledy okamžitě povolily a já jsem mohl konverzovat na dané téma.

2.4.2 Shrnutí

Výše uvedená témata jsou spíše doplněním popisu terénního výzkumu a metod. Jsou to zároveň předběžné závěry terénního výzkumu, které hermeneuticky ovlivňovaly jeho další průběh. Tak jak se objevovaly nové informace a poznatky, v terénu jsem viděl trochu něco jiného než předtím. Stejně tak mi samotný proces tvorby dizertační práce upravuje celkový pohled na věc v tom smyslu, že kdybych nyní jel na výzkum do Baskicka, moje cíle i metody by byly přesněji zvoleny (což ovšem nemusí být zárukou úspěchu). Výzkum, terén i výzkumník se dynamicky vyvíjejí a dizertační práce je tak jen pokusem o fixaci rozmanité mozaiky baskického terénu, podobně jako je psaná báseň fixací poetické dynamiky odehrávající se v hlavě básníka.

Kapitola 3: Analytický rámec 1: Etnicita, nacionalismus a národ

„Národy nejsou dílem náhody“ Miroslav Hroch, historik (Hroch 2009)

3.1. Proč etnicita a nacionalismus

Téma básnické improvizace v baskičtině a její vazby na baskické jazykově revitalizační hnutí předpokládá teoretické vypořádání se s otázkami etnické identity, národa a nacionalismu. V rámci kapitoly prezentuji vybrané koncepty etnicity a nacionalismu. Cílem není předložit novou teorii, ale vytvořit teoretický rámec pro následující kapitoly. V určitých momentech výzkumu se etnická identita jevila jako zcela zásadní záležitost, v jiných jsem se jako výzkumník dostával do situací, kdy hrála pouze minimální, či dokonce žádnou roli. Etnická identita může mít různou intenzitu, se kterou proniká různými vrstvami a rozměry sociální skutečnosti obyvatel Baskicka. Otázka, jak moc je etnicita relevantní, se během výzkumu neustále vracela.

Tematicky se kapitola omezuje na následující oblasti: teorie etnicity/přístupy k etnicitě, nacionalismus, národní hnutí, koncept nativismu a koncept tradice. Následným cílem je dobře analyticky popsat baskickou situaci, která z hlediska etnicity, národa a nacionalismu představuje specifický a neobyčejně komplexní problém. Svoji pozici k etnicitě již předem vymezuji takto: hlásím se ke konstruktivistickému pojetí etnické identity, která je stavěna na více či méně relevantních objektivních ukazatelích, jež mohou

být v čase a místě proměnlivé. Etnicitu chápu spolu s Eriksenem jako aspekt vztahu či vymezení my versus oni, přičemž i toto vymezení může být proměnlivé. Etnicitu rovněž chápu jako jednu z možných složek lidské individuální i kolektivní identity, která může být za jistých okolností povýšena nad roviny ostatní. Toto povýšení etnicity nad ostatní hodnoty nebo roviny lidského života se odehrává prostřednictvím revitalizačních hnutí, případně nacionalismů jako politických ideologií. Všechna tato hnutí mají rovněž příčiny svého vzniku. V otázce národa a nacionalismu se hlásím k názoru, že nacionalismus jako politická doktrína je zcela moderní fenomén, jehož konkrétní podoba se opět může měnit v čase i prostoru, kde ale požadavek sjednocení kultury a sociální organizace kráčí ruku v ruce (Gellner) s aktivismem elit a rozvojem komunikačních technologií a jejich plošného vlivu na sociální jednotku. Vzhledem k jisté vyprázdněnosti termínu si kladu spolu s Hrochem (2010) otázku, zda má nadále smysl jej analyticky používat. Odpověď je ano i ne. Ne, protože jako nálepka propojená se světem politiky a zatížená mnoha negativními sociálními dopady má zkreslující a zamlžující efekt, díky kterému nejsou vidět všechny potřebné detaily a nuance. Nacionalismus ovšem jako politická kategorie existuje a v rámci baskického diskurzu rovněž funguje jako émická kategorie. Podrobněji to vysvětlím níže v textu. Pro souhrnné označení všech aktivit ve jménu národa volím spolu s Hrochem termín národní hnutí, který je dostatečně široký, aby pokryl velmi pestrou paletu aktivit a problémů, a zároveň dostatečně jasný na to, aby každý pochopil, že se jedná o politickou dynamiku (hnutí) ve jménu abstraktní či konkrétní sociokulturní jednotky (národ).

3.2. Teorie etnicity

Termín etnicita do jisté míry nahradil v období po druhé světové válce termín rasa, mimo jiné díky dekonstruování pojmu rasa v odborných studiích (Lévi-Strauss 1999, první vydání 1952) a snahou slovo rasa nahrazovat slovem kultura, jejíž obsah se pak stal hlavní náplní pojmu etnicita. Jestliže před druhou světovou válkou a krátce po ní dominovaly v antropologické literatuře slova jako „funkce“ nebo „struktura“, pak v následujícím období je to „diskurz“, „symbolický kapitál“. Stoupá také zájem o etnicitu a etnické skupiny, později o nacionalismus, od devadesátých let se v knihách objevuje slovo „globální“ (Eriksen 2008: 315–316, 2012: 17). Výraz „etnická skupina“ rovněž nahradil slovo „kmen“, protože kmenové uspořádání již neodpovídalo sociální realitě a protože antropologie potřebovala flexibilněji pracovat s problematickou hranic mezi „my“ a „oni“. Eriksen podotýká, že „etnické skupiny (a národy) jsou všudypřítomné a existují v antropologově společnosti i jinde“. (Eriksen 2008: 316). Asi nejzávažnější je zjištění, že „většina vážných ozbrojených konfliktů má důležitý etnický rozměr“ (Eriksen 2008: 316).

Toto poslední tvrzení do značné míry koresponduje s baskickou situací. Etnicitu není jednoduché definovat, ani není jednoduché se jí snadno zbavit.

3.2.1 Eriksen a etnicita

Eriksen ve své knize *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*⁷¹ systematicky a hloubkově analyzuje koncepty etnicity a nacionalismu, stejně jako reálné sociální situace, kdy se uvedené fenomény projevují. Z nepřehledné situace množství knih a přístupů se snaží vydestilovat zásadní momenty, které nesmí být při analýze etnicity a nacionalismu opomenuty. Etnicita vzniká v porovnání s jinou etnicitou, s jinou skupinou, a je tedy „svou podstatou aspektem vztahu, nikoliv vlastností skupiny“ (Eriksen 2012: 36). I kdyby existovala etnicita jako věc o sobě, definovaná specifickými znaky jako jazykem, jako taková se vyjeví až právě ve vztahu k jiné, odlišné etnicitě. Etnicita a vymezování se vůči druhé skupině může mít vysoce relevantní až výbušný charakter (Eriksen 2012: 36). Zásadní je, že etnická problematika může být v různých situacích a kontextech různě závažná (Eriksen 2012: 38). Pro komparativní studium etnicity je vhodné rozlišit několik sociálních kontextů. Jsou to situace moderních přistěhovalců (neevropských přistěhovalci do Evropy, Evropané v Americe, Hispánci v USA, migrace v rámci kontinentů atd.); domorodého obyvatelstva, kam technicky řadí i Basky, ačkoliv „jsou stejně původní jako Sámové v severní Skandinávii“ (Eriksen 2012: 39); protonárody neboli etnonacionalistická hnutí (Kurdové, Tamilové, Palestinci, Baskové) někdy zvaná „národy bez státu“ (Eriksen 2012: 39–40); etnické skupiny v pluralitních společnostech; postotrokářské menšiny (potomci otroků) zejména v Novém světě (Eriksen 2012: 40).

Při analýze etnicity je nutné dbát na rozlišení mezi nativními (émickými) a analytickými koncepty. Etnicita jako analytický koncept může být chápána jako „výtvar samotného analytika“ (Eriksen 2012: 43). Nativní koncepty nemusí s našimi analytickými vždy korespondovat, na druhou stranu, a platí to právě v situaci etnoemancipačních nebo etnopolitických hnutí, nativní koncepty zástupců těchto hnutí mohou být předem ovlivněné nebo přímo konstruované vědeckým diskurzem o kultuře, historii, etnicitě (Eriksen 2012: 42). Je tomu tak i v baskickém případě. K otázce nativního či émického přístupu se přidává otázka důvěryhodnosti tvrzení informantů, kteří mohou tvrdit něco jiného, než ve skutečnosti dělají (Eriksen 2012: 43). Eriksen tuto pasáž uzavírá shrnutím, že tento rozpor je pro etnické studie přirozený a že badatel by si měl být vědom rozdílu mezi analytickým konceptem, nativním chápáním a sociálním procesem (Eriksen 2012: 43–44).

71 Originál *Ethnicity and nationalism. Anthropological Perspectives*. Pluto Press 2010, česky SLON 2012.

Etnicita se zakládá na klasifikaci mezi insidery a outsidersy, tedy mezi My a Oni. Etnicita neexistuje tam, kde se toto pravidlo nevyskytuje. Etnicita je tedy vytvářena prostřednictvím sociálního kontaktu. Může se stát, že díky intenzivnějšímu kontaktu se dvě skupiny začnou sobě více podobat, i když se více zabývají svými odlišnostmi (Eriksen 2012: 45). Důležitým rozměrem konstruování etnické identity jsou stereotypy, které „*přispívají k vymezování vlastní skupiny ve vztahu k ostatním tím, že poskytují přehlednou «mapu» sociálního světa a že se na ně lze odvolávat při snahách o ospravedlnění systematických nerovností v přístupu ke zdrojům*“ (Eriksen 2012: 55). Na základě různých příkladů mezietnických situací dochází Eriksen k závěru, že etnicita není vždy za všech okolností stejná: „*Ústřední myšlenkou je zde fakt, že etnicita může být fluidním a víceznačným aspektem sociálního života a do značné míry může být manipulována samotnými aktéry. Etnické identity pochopitelně nemohou být manipulovány donekonečna a člověku nelze připsat jakoukoliv identitu tím, že například prohlásíme, že tenhle Ir je «ve skutečnosti» Jamajčanem. Etnicita může v různých sociálních situacích nabývat různých významů a často záleží na samotných aktérech, jakou hodnotu jí přisoudí.*“ (Eriksen 2012: 65)

Pro etnicitu je rovněž zásadní její nositel – lidský jedinec. Etnicita musí pro daného jedince mít jistou hodnotu a smysl, jinak pro něj bude irelevantní. Zároveň ovšem platí, že etnicita může být někdy vnucena zvnějšku jedinci nebo skupině, která o ní (nebo o některé její znaky) nestojí (Eriksen 2012: 67). Neméně složitá je otázka, zda je možné určit jasně daná kritéria toho, co ještě je a co už není etnicita (Eriksen 2012: 68–70). Hranice etnicity nemusí být pevné a jednoznačné, ale opět mohou být kontextuálně proměnlivé. Klíčovým faktorem etnicity je askripce, připsání (Eriksen 2012: 71).

U etnicity se často předpokládá, že její náplní je „kultura“. K tomuto pojetí se kriticky staví řada autorů, kteří poukazují na fakt, že sociální organizace a interakce jsou přinejmenším stejně důležité, ne-li důležitější než vně viditelné kulturní znaky (Eriksen 2012: 71–72, 99–102). Na základě slavné studie Fredericka Bartha Eriksen argumentuje, že etnické hranice nejsou ani neměnné, ani nepřekročitelné, ale že ačkoliv existuje snaha o jejich udržování, mohou být do jisté míry propustné (Eriksen 2012: 73–75). V jistých případech je etnicita relevantním faktorem při soutěžení o zdroje (Eriksen 2012: 83–85). Etnická identita může mít v různých kontextech různou intenzitu, jeden člověk může mít více etnických identit a za určitých okolností je možné „přepínat“ mezi jednotlivými identitami (Eriksen 2012: 86–87).

Etnicita může být rovněž faktorem hierarchie, kdy příslušnost k etnické skupině může znamenat přístup do jisté sociální skupiny, nebo naopak zamezení takovému přístupu. V tomto smyslu může být na jedné rovině s třídním nebo genderovým aspektem (Eriksen 2012: 90). Ani tato rovina není pro baskickou situaci nedůležitá, protože jak ukázu, zatímco dříve byla španělština nutným předpokladem pro uplatnění v obchodní sféře, je dnes baskičtina v části Baskicka oficiální podmínkou pro uplatnění ve sféře veřejné.

Eriksen rovněž diskutuje otázku primordialismu a konstruktivismu (v jeho podání instrumentalismu). Podle něj je tato diskuse užitečná, protože poukazuje na „duální charakter etnicity“ (Eriksen 2012: 97), kdy etnicita má jak svůj obsah, tak svou proměnlivost a způsoby konstruování v interakci. Podobně kontroverzním místem je diskuse mezi subjektivistickým a objektivistickým pohledem na etnicitu. Zde je klíčová otázka, kdo o etnicitě rozhoduje. Je to jedinec, který se cítí být součástí etnika, nebo někdo zvnějšku, kdo o jeho etnicitě rozhodne? Tato debata odráží filozofickou debatu na téma svoboda a omezení. Jednotlivci jsou do jisté míry v různých situacích schopni si svou identitu vybírat, jindy je jim připsána vnějšími aktéry. *„Etnické identity nejsou ani připsané, ani získané: jsou obojí. Jsou vklíněné mezi situační volbou a vnějšími imperativy.“* (Eriksen 2012: 99)

Neméně kontroverzní je i otázka kultury. Někteří autoři jako např. Zygmunt Baumann jsou kritizováni za jednostranně konstruktivistický pohled na kulturu, který ji redukuje na diskurz o sebeidentifikaci. Eriksen k tomu poznamenává, že kultura může mít i implicitní a objektivní rysy, které si nositel dané kultury nemusí uvědomovat (Eriksen 2012: 100). Uzavírá, že ačkoliv některé útoky proti instrumentalismu nejsou příjemné, je důležité je brát vážně, protože kritizují metodologický individualismus a voluntarismus (Eriksen 2012: 101). Kultura je prostředek, jímž se společnosti integrují, a je proto vhodné ji chápat jako komunikační prostředek (Eriksen 2012: 101). Na závěr kapitoly uvádí konsenzuální minimum, na kterém se shoduje celá řada autorů. Zde uvádím ve zjednodušené verzi:

- *existuje rozdíl mezi kulturou a etnicitou, vztah kultury a etnicity je proměnlivý a komplexní*
- *eticita je vztahem mezi dvěma a více skupinami; etnicita není vztahem uvnitř skupiny*
- *eticita je přetrvávající a systematickou komunikací mezi skupinami, které se považují za odlišné; objevuje se tam, kde se v rámci interakce stanou kulturní rozdíly*

relevantní. Je vhodné ji studovat na úrovni sociálního života a ne na úrovni symbolické kultury.

- etnicita je relační a situační: etnická povaha sociálního kontaktu závisí na situaci.

Etnicita není nesporná ani neměnná. (Eriksen 2012: 102)

Výše uvedené závěry je možné chápat jako upozornění či premisy pro empirický výzkum.

3.2.2 Richard Jenkins a antropologické minimum etnicity

K potřebě teoreticky syntetizovat dosavadní znalost v oblasti etnicity se také vyjadřuje Richard Jenkins v článku *Přehodnocení etnicity (Rethinking ethnicity)* (Jenkins 2016: 133). Jenkins soudí, že je potřeba najít společné jmenovatele dosavadního bádání, přičemž navrhuje „základní antropologický model“ (uvozovky Jenkins), který by mohl obsahovat souběh následujících tvrzení:

- Etnicita je záležitostí „kulturní“ diferenciací (s trvalým zřetelem k tomu, že identita je vždy dialektikou mezi podobností a odlišností).

- Etnicita se týká sdílených významů – „kultury“ –, je ovšem rovněž re/produkována sociální interakcí.

- Etnicita není stabilnější než způsob života, jehož je součástí, nebo situací, ve kterých je vytvářena a reprodukována.

- Etnicita je jak kolektivní, tak individuální, externalizovaná v sociální interakci, stejně jako internalizovaná v osobní sebeidentifikaci.

Toto zhuštěné minimum vypadá jako kompletní a použitelný model, který abstraktně obsahuje všechny podstatné aspekty etnicity. První tvrzení v zásadě popisuje vztah My versus Oni na úrovni podobnosti a odlišnosti. Druhé tvrzení mluví o sdílených významech, pod kterými se mohou nacházet primordialistické prvky etnicity jako jazyk, původ a dějiny, instituce, stejně jako konstruktivistické pojetí akcentující tvořivý aspekt etnicity. Třetí tvrzení konstatuje, že etnicita je do velké míry podmíněna způsobem života (de facto historický materialismus) a zároveň má situační charakter (je flexibilní). Poslední tvrzení pokrývá roviny nositelů etnicity a otázku, kde je etnicita – zda v nás, vně nás, je více askriptivní nebo sebeidentifikující – a odpověď je, že etnicita může mít všechny tyto aspekty.

3.3. Národ a nacionalismus, národní hnutí tradice

Téma národa a nacionalismu je s tématem etnicity úzce propojené. Národy byly dříve spíše předmětem studia historiků a politologů, a až zhruba od 80. let roste i antropologický zájem o ně (Eriksen 2012: 163–164). Z řady přístupů, které jsou k tématu k dispozici, jsem vybral tři: Ernesta Gellnera, Benedicta Andersona a Miroslava Hrocha. Gellner je v českém diskurzu nejznámější, není ale na škodu si jeho teorii připomenout, mimo jiné proto, že je to první teorie nacionalismu, se kterou jsem se jako student antropologie setkal. Benedicta Andersona, který svou teorii předložil již v roce 1983, uvádím proto, že chci ukázat, jak je možné jeho přístup aplikovat na baskický nacionalismus a etnicitu a jeho partikulární projev bertsolaritza (básnická improvizace). Dílo Miroslava Hrocha uvádím proto, že je podobně jako Eriksen v oblasti etnicity nejlepším analytikem a syntetikem v oblasti národa a nacionalismu, a jeho terminologické i metodologické návrhy беру za do jisté míry vzorové pro můj výzkum.

3.3.1 Gellner, národ a nacionalismus

Ernest Gellner je radikální modernista (konstruktivista), který říká, že národy jsou produkty moderní doby a „*kořeny nacionalismu tkví v modernitě*“ (Gellner 2002: 28). Svou teorii poprvé předložil v knize *Nations and nationalism* (1983), níže uvedená argumentace pochází z knihy *Nacionalismus* (Gellner 2003, CDK). Na začátku se Gellner ptá, co je nacionalismus, a odpovídá takto: „*Nacionalismus je politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto.*“ (Gellner 2002: 17) Myšlenka národa a nacionalismu je spojena s myšlenkou centralizovaného státu: „*Jedním z důležitých předpokladů, stojících v pozadí nacionalistického vnímání světa, je existence centralizovaného státu.*“ (Gellner 2002: 19) Gellner si všimá, že stoupenci nacionalistické teorie si často neuvědomují, že jsou stoupenci nějaké teorie, protože věří v univerzální princip státu a v prastarost svého národa natolik, že hnutí v jejich prospěch považují za naprosto přirozené. Stoupenci nacionalismu sice vědí, že nacionalismus není přítomen vždy a všude, tento nedostatek lze ale vysvětlit tím, že národy je důležité probudit, což lze ilustrovat rozšířením slova „buditel“ v nacionalistické době (Gellner 2002: 22–23). Pasivitu národa tak lze jednoduše vysvětlit pomocí konceptu spánku. Podle Gellnera nacionalismus „*není ani univerzální a nutný, ani nahodilý a akcidentální*“, platí naopak, že nacionalismus „*je nutným důsledkem či korelátém určitých společenských poměrů*“ (Gellner 2002: 25). Historicky stojí za povšimnutí důležitost nacionalismu coby historického faktu přinejmenším od konce 18. století (Gellner 2002: 26).

Čím je ale modernita tak zvláštní? Modernita se vyznačuje vysokou mobilitou, anonymitou, sémantickou povahou práce, je rovnostářská (hierarchie nemá podobu

neměnných forem). V moderní společnosti se prosazuje dominance vysoké (rozuměj psané) kultury nad kulturou nízkou. Výrazem vysoké kultury je kodifikovaná řeč objímající celé státní území. Kontrolu nad vysokou kulturou má vzdělané úřednictvo, do jehož řad se může dostat pouze ten, kdo tuto vysokou kulturu zvládne (Gellner 2002: 41–46). Gellner dále tvrdí, že po roce 1945 nastal na čas ústup nacionalismu, a Gellner konstatuje, že nacionalismus slábne (Gellner 2003: 66). Dnes k tomu můžeme přidat dvě upřesnění: nacionalismus po roce 1945 na čas slábnul ve většině zemí Evropy, ale po pádu Berlínské zdi zažil obnovu v různých podobách, přičemž v dnešní době (2019) rozhodně není na ústupu. Rovněž je možné říci, že pro španělskou situaci výše uvedené tvrzení o ústupu nacionalismu neplatí: po roce 1945 je španělským státem vštěpován španělský nacionalismus všem, stejně jako od padesátých let narůstá aktivita baskického nacionalismu (národního hnutí, viz níže). Kde se ale vlastně nacionalismus bere? Podle Gellnera jeho příchod souvisí se souběhem několika významných změn. Začínající industrializace doplněná změnou právních podmínek umožňuje vyšší mobilitu obyvatelstva, které zároveň ztrácí původní hodnoty a je často předmětem exkluze a chudoby (2003: 78–79). Souběžně dochází v intelektuální rovině k přechodu od racionalismu a osvícenství k romantismu (2002: 82). To Gellner nazývá hnutím kořenů proti rozumu (Gellner 2003: 85–90). Můžeme se rovněž podívat na čtyři pásma, do kterých Gellner rozdělil Evropu dle vztahu státu a kultury:

1. pásmo: silné dynastické státy Francie, Británie, Španělsko – zde kulturní hranice odpovídaly státním již před příchodem nacionalismu
2. pásmo: existence vysoké kultury bez jednoho státu – příklad Svatá říše římská, Itálie
3. pásmo: východní Evropa, kde chyběla vysoká kultura národa i státní hranice – příklad: Ukrajina, Polsko, Černá Hora, Balkán obecně, povodí Volhy, Kavkaz – národ zde byl dosažitelný pouze pomocí etnických čistek (2003: 71–73)
4. pásmo: dnešní postkomunistické státy tam, kde byla habsburská monarchie, vysoká kultura spíše nebyla ne, státy dříve ano. výjimku tvoří Polsko a ČR, kde nebyly etnické čistky po roce 1989 (Gellner 2003: 73–75)

Tato kategorizace je do určité míry platná, zarážející je ovšem Gellnerova naprostá ignorance vnitřní rozmanitosti velkých států z kategorie č. 1.. Velká Británie měla své vlastní problémy s Irskem, zatímco Francie musela státní kulturu vnutit radě okrajových oblastí, čímž se snažila potřít provensálštinu, baskičtinu, bretonštinu a další jazyky jako výrazy menšinové kultury či identity, tehdy neartikulované nacionalistickými projevy.

Protože nejlépe znám případ Španělska, dovolím si polemizovat s tvrzením, že zde kulturní hranice korespondovaly se státními. Španělsko bylo až do začátku 19. století monarchií, která respektuje lokální práva a výsady, obvykle zvané *fueros*. Španělské elity v té době vedou svou vlastní debatu o modernitě. Část společnosti a elit se přiklání k tradičnímu modelu absolutistického monarchy, který ovšem respektuje lokální práva a výsady. Část země si přeje moderní reformy, zejména centralizaci administrativy a liberalizaci trhu. A kulturní rozdíly hrají v tomto ohledu ve Španělsku velkou roli, protože baskický venkov žil jiným způsobem než baskická města i než zbytek Španělska. Venkovští Baskové a Navařané následují *karlisty* proto, že jim liberálně laděné elity chtějí vzít lokální výsady a práva, rebelují tedy proti snaze sjednotit stát a kulturu. Jazyková otázka zde v první polovině 19. století nehraje příliš velkou roli, nicméně jednotná španělská kultura v té době rovněž neexistuje.

Zajímavý je ovšem Gellnerův příměr pupků coby základních kamenů nacionalistické mytologie (Gellner 2003: 111–123). Pupky jsou artefakty „národních“ dějin, na nichž je možné stavět identitu, a především legitimitu nacionalistického hnutí. Později rozeberu, jaké „pupky“ můžeme nalézt v Baskicku. S Gellnerem souhlasím do té míry, že i baskický nacionalismus 1) vzniká jako doktrína v moderní industriální době, přičemž vyplňuje jisté ideologické či identitární vakuum, 2) hledá pomyslný „pupek“ národa, 3) používá moderní technologie jako písmo, noviny, později rozhlas a televizi pro komunikaci s „národem“, 4) požaduje vznik národního státu, který by do značné míry sjednotil kulturní znaky s politickou mapou.

3.3.2 Anderson, národ a nacionalismus

Benedict Anderson ve své knize *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*,⁷² která poprvé vyšla v roce 1983, považuje za nejdůležitější rozměr etnické identity a národa schopnost představit si společenství jako společenství jednotlivců se společnými znaky. Anderson k národu říká: „*Na základě antropologického přístupu tedy navrhuji následující definici národa: je to pomyslné politické společenství – a to existující v představách jako společenství ze samé své podstaty vnějškově ohraničené a svrchované.*“ (Anderson 2008: 243). Andersonův přístup se v mnohém shoduje s Gellnerovým (Eriksen 2012: 166). Toto pojetí je možné označit za konstruktivistické v pravém slova smyslu. Anderson považuje národ za pomyslné společenství, protože je možné jej myslet, ačkoliv většina jeho členů se pravděpodobně osobně nikdy nesetká (Anderson 2008: 243–244). Tento koncept je velmi důležitý pro analýzu baskického

72 Anderson, Benedict. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso Editions 1983.

případu, a jak jsem uvedl výše, je vhodný konkrétně pro analýzu artikulace národní identity při performanci improvizujících básníků.

Důležitá je Andersonova poznámka, že národy nejsou výjimka, ale že pomyslná jsou všechna společenství (Anderson 2008: 244). Například mezinárodní komunita příznivců techno hudby nebo MMA⁷³ rovněž myslí své společenství v tom smyslu, že přes různé rozdíly mají jednotliví příznivci něco společného. To něco je společný zájem o dané téma. Souběžně mohou vykazovat i další znaky podobnosti. Jinými slovy, lidské společenství je společenstvím vždy, je-li tak myšleno jeho jednotlivými členy. Můžeme se samozřejmě bavit o tom, jaké jsou roviny tohoto komplexního problému, kde je rozdíl mezi myšlením národa a myšlením jiné lidské skupiny. Základní teze, že příslušnost ke skupině je spojena s myšlenou představou skupiny, tím ovšem ohrožena není.

Anderson poznamenává, že společenství je třeba rozlišovat podle toho, jak se s nimi v představách pracuje (Anderson 2008: 244). Podle Andersona je rovněž národ určen tím, že je vnějškově ohraničený – má konečné, byť pružné hranice, za nimiž jsou jiné národy (Anderson 2008: 244). Národ je také svrchovaný – koncepce národa se rodila v době boje osvícenství a revolucí proti Bohu a starým režimům, a proto je národ výrazem svrchovanosti v podobě státu (Anderson 2008: 245). Je rovněž zajímavé, že národ je v představách jako společenství definován rovnostářsky a předpokládá „hlubokou horizontální spřízněnost“ (Anderson 2008: 245). Kritikové nacionalismu by samozřejmě podotkli, že tato spřízněnost je falešná a že kapitalistická ideologie nacionalismu si zde klade za cíl zatemnit lidem zrak a nechat je zapomenout na skutečné třídní rozdíly. Podle Andersona se nacionalismus objevil ve chvíli, kdy byla latina opuštěna jako jazyk exkluzivního spojení s ontologickou pravdou, otřásl se základy hierarchie a center moci (monarchie), umenšil se vliv křesťanské temporality, jazyky se staly národními, moc veřejnou a diskutovanou, čas se stal linií – a to vše bylo možné vnímat a představovat si pomocí románů a novin, o kterých víme, že je další lidé čtou také (Anderson 2008: 268–269).

Velmi zajímavá je Andersonova otázka, proč tak chudá myšlenka dokáže přivádět lidi k zabíjení? Odpověď je nutno hledat v kulturních kořenech nacionalismu (Anderson 2008: 245). K tomu se ještě vrátím v kapitole o historii organizace ETA, kde je koncept násilí a mučednictví silně přítomen.

Z hlediska definování baskické etnické identity jako *představy* baskické identity nebo *představy* národa je možné společnou představu národa považovat za zásadní.

⁷³ Zkratka pro *Mixed Martial Arts* neboli smíšená bojová umění, dnes samostatný sport postupně vzniklý ze zápasů mezi zástupci jednotlivých stylů a bojových sportů na konci 20. století v rámci *Ultimate Fights Championships* (UFC) a dalších soutěží. Viz https://en.wikipedia.org/wiki/Mixed_martial_arts.

Otázkou je, kdy. Na konci 19. století se sice vědělo o tom, že v Zuberoi se mluví baskicky, Sabino Arana se ovšem konceptem velkého Baskicka (*Euskal Herria*) příliš nezabýval.

Anderson podobně jako Gellner soudí, že nacionalismus je ideologie působící jako náhrada dřívějších hierarchií, sociálních vazeb a identitárních představ (Eriksen 2012: 166). Eriksen rovněž poukazuje na to, že Anderson se nezabývá etnicitou a jejími hranicemi a že antropologické výzkumy toho, co Anderson načrtl o Filipínách a Indonésii, by mohly mnohé osvětlit (Eriksen 2012: 166). Podobně i já soudím, že jednostranné vysvětlování baskického nacionalismu jako „hloupé ideologie“ nebo naopak zjednodušování situace na otázku „regionálních identit historických oblastí“ Baskicka nikam nepovede.

Pro aplikování Andersonova přístupu na baskický případ bude nutné rozlišit nejméně dvě podtémata. Prvním je artikulace baskické identity a národa různými historickými diskurzemi v Baskicku. Druhým tématem je konstruování myšleného společenství improvizujícími básníky. Ukážu, že během velkých performancí improvizujících básníků, jako je celobaskický šampionát, ale i během běžných akcí, je představa „my“ jako „Baskové“ ve smyslu baskicky mluvící velmi důležitá.

3.3.3 Miroslav Hroch k problému národa a nacionalismu

Stručně nyní představím Hrochovu⁷⁴ argumentaci z knihy *Národy nejsou dílem náhody* (2009). Samotný název knihy je vlastně shrnutím autorova názoru na problém národa a nacionalismu. Hroch se snaží vyhnout opozici primordialismus – konstruktivismus tím, že na jedné straně poukazuje na etnické rozdíly a existenci skupin označovaných jako „národy“ již nejméně od středověku, ne-li od starověku, zároveň ale připomíná, že takové skupiny a národy by rozhodně nesplňovaly pozdější moderní definice a politická poselství. Národy byly, ale jejich obsah byl odlišný, byly buď omezené na elity (středověk), nebo na občanství (Řím), popřípadě provázané s náboženstvím. Moderní politický projekt stavící na historickém příběhu, normovaném jazyku a jednotné kultuře, pokrevních vazbách a etnické identitě jako sentimentu či vymezení vůči jinakosti

74 Miroslav Hroch (narozen 1932) je bezpochyby jedním z českých historiků, kteří jsou známi i za hranicemi České republiky. Jeho primárním zájmem je období novověku a jeho specializací je otázka národa, nacionalismu a formování tzv. malých národů. Mezi jeho publikacemi můžeme vyzdvihnout životopis britského politika a revolucionáře nazvaná prostě *Oliver Cromwell* (1968), řadu studií k tematice národa (1968, 1970, 1986, 1999, 2003, 2009 a další), z nichž asi nejznámější je kniha *V národním zájmu* (1999, anglicky 2000) a analyticky pro tuto dizertaci nejdůležitější kniha *Národy nejsou dílem náhody* (2009). Hroch spolupracoval na mnoha učebnicích a encyklopediích, je autorem dlouhé řady článků v češtině, němčině a angličtině. Jeho velkým přínosem do oblasti bádání o nacionalismu a národech je klasifikace fází národních hnutí (A, B, C), systematická analýza příčin a faktorů při vzniku a úspěšnosti národního hnutí, kde je rovným způsobem kladen důraz na ekonomické, sociální, politické, technologické i ideologické aspekty. Díky tomuto přístupu patří k základní literatuře k tématu i v zahraničí. Během studijního pobytu v roce 2009 na baskické univerzitě (EHU-UPV) jsem se s jeho jménem setkal v rámci přednášek *Cultura Vasca II* Jesúse Azcony.

je něco zcela jiného. Jinými slovy, národy zde nejsou náhodou, nacionalismus vždy musí na něčem stavět, je ale nutné uvažovat s velkou opatrností, abychom se vyhnuli zjednodušujícím generalizacím anebo neupadli do pasti nacionalistické argumentace. Druhým, implicitně obsaženým poselstvím v názvu je vyjádření nutnosti provedení komplexní a podrobné analýzy každého jednotlivého národa, nacionalismu či národního hnutí. Hroch již od počátku knihy neskrývá své rozčarování nad paradoxní situací teorie národa a nacionalismu, kdy na jedné straně existuje obrovské množství knih a analýz, které přinesly mnoho zajímavých dílčích poznatků a originální teorie, na straně druhé je ale celá problematika nepřehledná a pojmově neustálená (Hroch 2009: 15). Termín nacionalismus vznikl jako „*novotvar v politickém diskurzu, což jej zatížilo politickými, hodnotícími konotacemi*“ (Hroch 2009: 17). V badatelské rovině se slovo nacionalismus prosazuje zejména ve druhé polovině 20. století, a je zařazen vedle termínu *národ*, který má starší genezi výrazně se uplatňující nejméně od pozdního středověku (Hroch 2009: 17). Jako velký problém vidí Hroch propojení slova nacionalismus s negativními konotacemi (způsobenými zejména válečně agresivními formami nacionalismu) násilí a dominance, které vedou k jeho významovému zjednodušení a až k jeho nepoužitelnosti pro seriózní analýzu (Hroch 2009: 17). Národ chápe autor jako objektivní i konstruovanou jednotku. Objektivní jsou ty národy, které se nacházejí v některé ze tří fází formování národa jako národního hnutí. Termín nacionalismus, podrobně rozebíraný v úvodních kapitolách knihy, považuje v současné době za analyticky nevhodný, a to zejména z následujících důvodů:

1. Jeho hojné užívání v různorodých disciplínách a s různými přístupy vedlo k jeho současné analytické vyprázdňenosti a významové přesycenosti (Hroch 2002: 8, 38, 266). Jedná se tedy o klasickou inflaci pojmu.

2. Zejména negativní zkušenosti s hnutími a událostmi 19. a 20. století vedly k tomu, že je tento pojem užíván primárně negativně v kontextu násilí, etnických čistek a všemožného etnický zabarveného útlaku, nebo pozitivně jako obhajoba malých národů (2002: 30–31, 32–33, 35–36). Jedná se primárně o politický termín, nikoliv analytický a nehodnotící.

Z výše uvedených důvodů navrhuje Hroch užívání pojmu *národní hnutí*, které vyjadřuje jak etnický/národní akcent, tak fenomén politické mobilizace, aniž by nutně zdůrazňoval negativní sociální projevy nacionalismu (Hroch 2002: 39). Hroch rovněž upozorňuje, že z vědeckého pohledu vyžaduje každý případ národního hnutí pečlivou strukturovanou analýzu. Na základě komparativního přehledu ostatních autorů píšících o

národu a nacionalismu si všímá, že jimi popisované problémy lze shrnout do níže uvedených oblastí (Hroch 2002: 44–45). V dalších částech knihy Hroch analyzuje ještě další aspekty vzniku národa, které k jeho přehledu připojují:

1) Minulost – definice vazby mezi národem a jeho minulostí, instituce, dokumenty, artefakty, národní mytologie nebo možnost jejího vytvoření. Hodnocení daných fenoménů je otázkou interpretace.

2) Jazyk a etnicita – komunikace je základem národotvorných procesů a jazyková nebo etnická osobitost byla předmětem komunikace skupiny. K tomu můžeme přidat náboženství u některých případů (to Hroch neuvádí). Lze vést diskusi o významu jazyka a etnicity v každém z daných případů.

3) Modernizace – fenomén formování národů je moderní záležitostí. Sem spadají otázky školní docházky, gramotnosti, proměna sociální struktury, otázka politické a sociální emancipace. Do diskuse o modernizaci můžeme přidat industrializaci, rozvoj měst, změny tradičních práv a výsad, související zvýšení mobility atd.

4) Zájmový rozpor – v národotvorných procesech jde jen málokdy o harmonický vývoj, spíše nacházíme rozpory v boji o moc, hospodářské pozice, prestiž, regionální rozdíly, postavení sociálních skupin.

5) Emoce a identita – emocionální pouto k národu je předpokladem jeho tvorby. Toto pouto je možné nazvat identitou, která má různé způsoby šíření a prosazování.

Myslím, že část pátého bodu je možné zahrnout do bodu č. 2 k jazyku a etnicitě, protože etnická identita pracuje s identitou a identifikací. Je také vhodné samostatně uvažovat emotivní rozměr, protože se jedná o velmi silného hybatele na úrovni aktivizace jednotlivců i skupin ve prospěch národa. Je rovněž jisté, že tyto kategorie jsou rámcové a mohou se prolínat, například jazyková kodifikace (2) se může promítnout do otázky školství (3), což může být velmi emotivně zabarvený zájmový rozpor (4 a 5). K tomu je možné přidat:

6) Sociální ukotvení a aktéři ve jménu národa – jaká je společnost, kde se národ formuje, kdo mluví jménem národa.

7) Politický rámec a souvislosti – zejména, kde se národní hnutí nachází, konkrétně velký význam mám multietnická říše.

Důležitá je otázka periodizace, kde lze použít dnes již klasické Hrochovo dělení na tři fáze: A) učenecká fáze (zájem intelektuálů či jednotlivců o národ, definice národních

specifik a národního zájmu), B) mobilizační fáze (širší zapojení a diskuse, dynamika aktivit ve prospěch národní emancipace, pokusy o sjednocení apod.), C) masové národní hnutí, někdy označované jako „integrální“, doslova také čekající na příležitost, jak se osamostatnit, sjednotit atd. Hroch rovněž uvádí, že tato periodizace odpovídá zejména situacím národního hnutí (Hroch 2009: 53–54).

Jako zásadní pro analýzu národa a nacionalismu chápe Hroch dělení na státní národy a národní hnutí. Zatímco státní národy jsou velké celky s historickou trajektorií státní instituce, ze které vzešel koncept národa aplikovaný na obyvatele centralizujícího se státu, u nestátního národa jde o skupinu lidí s etnickými znaky, kteří existují v rámci jiného státu, vůči němuž se snaží emancipovat (Hroch 2009: 46). Příkladem prvního typu může být Francie, jejíž nacionalismus byl odstartován francouzskou revolucí, příkladem druhého může být francouzské Baskicko, kde působí baskické národní hnutí, které se snaží vůči dominantnímu francouzskému národu emancipovat. Různé aspekty, mezi něž můžeme zahrnout dichotomii nízká a vysoká kultura, vztah byrokratického aparátu k národu či vlastní konceptualizaci národa, jsou v podmínkách těchto dvou kontextů radikálně odlišné. Je samozřejmě možné toto rozlišení kritizovat.⁷⁵

Zastavím se nyní u problému multietnické říše. Mezi multietnické říše patří nejen habsburská, ruská a osmanská, ale podobné jsou poměry ve Velké Británii (Hroch 2009: 55). Je zajímavé, že Hroch k těmto říším neřadí Španělsko. Níže v textu se pokusím odpovědět na otázku, zda je možné Španělsko považovat za multietnickou říši, Hroch provádí komparaci uvedených říší na základě dvou kategorií ukazatelů, objektivních a specifických. Objektivní ukazatele jsou vnitrostátní okolnosti vzniku říše, administrativní dělení, náboženské a sociální poměry. Specifické jsou ukazatele průběhu konkrétního národního hnutí (Hroch 2009: 55).

Podle Hrocha je rovněž zbytečné vést primordialisticko-konstruktivistickou diskusi, národy a národní hnutí tu jsou, a co bylo dříve, je nyní vedlejší, zajímavější je, proč některá národní hnutí uspěla, a jiná nikoliv. Národní hnutí je výsledkem rozhodování lidí v konkrétních situacích. Národ není odvěký, a rozhodnutí byla ovlivněna mnoha faktory. Navíc je možno nalézt řadu přechodných příkladů (Hroch 2009: 266 – 267). Negativní projevy u státního národa (povyšování se nad ostatní) nejsou výrazné u národních hnutí, ale jsou v nich latentně obsažené. Nacionalismus s jeho negativními prvky se projevil až v

75 Francie například v různých dobách různě reaguje na problematiku původu „Francouzů“ jako „Galů“ nebo „Franků“, jak analyzuje Michel Foucault ve svém kurzu *Je třeba bránit společnost* (2005: 111–129).

situaci plně zformovaného národa řízeného elitami, a to jak u státních národů, tak u dřívějšího národního hnutí (Hroch 2009: 267).

Pokud si klademe otázku konstruování národa, je dle Hrocha nutné položit nejméně dvě podotázky: Zaprvé, proč začalo ono úsilí o vytvoření národa. Zadruhé, za jakých podmínek mohlo být úspěšné (Hroch 2009: 268). Jinými slovy, pro dobrou analýzu národa a nacionalismu je nutné zabývat se konkrétně mnoha rovinami daného problému. Klíčový je státně-administrativní rámec (státní národ vs. národní hnutí), vztah k okolnostem (industrializace a modernita, minulost, etnická identita, jazyk a jeho postavení, náboženská otázka, aktéři, mezinárodní souvislosti, emoce, rituály a symboly atd.). Jedině pak je možné se ptát, z jakých důvodů národní hnutí začalo a zda uspělo. U druhé otázky je vhodné použít klasifikaci fází A, B, C, která nám umožní vyhodnotit reálné šance daného národa. Z Hrochovi syntetické práce mimo jiné aplikuji koncept národního hnutí jako zastřešujícího termínu pro všechny aktivity ve jménu (baskického) národa. Zároveň užívám nacionalismus jako překlad émických označení (abertzale, nacionalista).

3.4. Tradice a ponížení

3.4.1 Eric Hobsbawm a vynalézání tradice

Podle britského historika Erica Hobsbawma je součástí moderních národních hnutí, nacionalismu a tvorby států vynalézání tradic. Vynalézané tradice jsou „*soubory praxí, obyčejně spravované otevřenými nebo zamlčovanými pravidly, jsou symbolické nebo rituální povahy s cílem vštípit jisté hodnoty a normy chování pomocí opakování, jež automaticky implikuje kontinuitu s minulostí. Ve skutečnosti se tam, kde je to možné, obyčejně snaží ustavit kontinuitu s příhodnou historickou minulostí.*“ (Hobsbawm 1983: 1)⁷⁶ Na několika příkladech Hobsbawm dokládá, jak rozšířená tato praxe vynalézání tradic je. Ukazuje, jak byl po druhé světové válce rekonstruován britský parlament tak, aby byl stejný jako ten předchozí (Hobsbawm 1983: 1–2). Jak jsou vynalézány státní symboly s tím, že se rituální praxí jaksi zapomene, že jsou to nové výtvořky. Jak se vytvořil celý komplex tradic pro potřeby švýcarského státu, jak se vytváří odkazy na historické vůdce (Hobsbawm 1983: 6–7). Základem konceptu tradice, a to včetně těch vynalezených, je její neměnnost (Hobsbawm 1983: 2). Je totiž nutné rozlišit zvyk (*custom*) od tradice. Zvyky v tzv. tradicionalistických společnostech nejsou neměnné, protože vykazují znaky kombinace přilnutí k minulosti a flexibility (Hobsbawm 1983: 2). Je rovněž rozdíl mezi tradicí a konvencí nebo rutinou, protože tyto dvě posledně jmenované nemají významnou rituální nebo symbolickou funkci jako takové, ačkoliv ji mohou získat. Jejich povaha je

76 Citace Hobsbawma zde uvedené přeložil autor dizertace.

spíše technická než ideologická (Hobsbawm 1983: 3). Vynalézání tradice je ve své podstatě proces „*formalizace a ritualizace charakterizovaný odkazem k minulosti, pokud ne pouze vnucením repetice*“ (Hobsbawm 1983: 4).

Existují nové tradice, které se jako takové pojmenovávají a které jsou adaptací na nové podmínky. Daleko zajímavější jsou podle Hobsbawma ty, kde se „*využívá starobylý materiál pro stavbu vynalezených tradic nového typu a pro zcela nové účely*“ (Hobsbawm 1983: 6). Takového materiálu je spousta k nalezení, může se jednat o lidové písně, fyzické soutěže nebo střelectví, jak tomu bylo ve švýcarském případě (Hobsbawm 1983: 6). Pokud není historický materiál k dispozici, nebo neodpovídá požadavkům, je třeba jej upravit (příběh Vercingetorixe nebo Arminia), případně zcela vytvořit (český případ rukopisů) (Hobsbawm 1983: 7). Hobsbawm říká, že je třeba rozlišovat mezi „*genuine traditions*“ (opravdové, skutečné tradice) a „*invention of tradition*“ (vynalézání tradice). Genuine traditions jsou živé lidské praxe, které nemusejí být „ani oživovány, ani vynalézány“ (Hobsbawm 1893: 8). Ve výše uvedeném duchu je vhodné posoudit některé baskické „tradice“ jako prvky nacionalismu a etnické identity. Lze tedy položit otázku, do jaké míry je básnická improvizace *bertsolaritza* opravdovou tradicí, kterou národní hnutí a politické dějiny *Euskal Herria* proměnily do současné podoby.

3.4.2 Hnací síla ponížení

Thomas Hylland Eriksen ve své knize *Antropologie multikulturních společností* (Eriksen 2007) rozebírá několik provázaných témat, která se točí kolem problému multikulturalismu. Zabývá se etnicitou a kulturou, kulturními a identitárními hnutími. Pro výzkum baskické etnické identity a vazby na politické násilí mi připadá velmi zajímavé využít jeho koncept ponížení jako hnací síly. V šesté kapitole nazvané *Respekt a pohrdání: hnací síla ponížení* se ptá, proč lidé odmítají dobré rady. Může to být proto, že nemusejí člověku znít příjemně. Jedním ze základních prvků lidské identity je hrdost nebo také respekt k sobě samému (Eriksen 2007: 164). Eriksen ukazuje hezký příklad z norské společnosti, kde si komunita kuřáků pod tlakem antikuřácké kampaně vytvořila silnou kolektivní identitu v zásadě ve shodě se Simmelovým pravidlem (Eriksen 2007: 166). Podobně je na tom třetí svět, kde jsou lidé „chudí, ale hrdí“. Rovněž je důležité, „*v jaké míře mají ti, kterých se to týká, šanci rozhodnout se, jak se budou podílet na tvorbě a životě v moderním světě*“ (Eriksen 2007: 166). Podobný efekt mohou mít invaze USA a Velké Británie do Iráku, jiným příkladem je Fidel Castro, který je hrdinou Karibiku přesto, že život na autoritářské Kubě si jen málokdo dokáže reálně představit. Toto všechno jsou příklady „*ponížení jako hnací síly politiky*“ (Eriksen 2007: 168). Podobně soudí, že dnes

se mluví „o muslimech“ a ne „s muslimy“ – takové praktiky nepřinesou nic dobrého (Eriksen 2007: 168–169). Eriksen analyzuje práce Franze Fanona, ve kterých vidí volání po uznání a respektu. Právo definovat sebe sama a být okolím respektován je základem identity, přičemž Eriksen říká, že „je až zarážející, jak je tato idea stále aktuální“ (2007: 171). Nabízí se jasná paralela s baskickou etnickou identitou a nacionalismem, kterým je ze strany Madridu a Paříže soustavně upíráno právo na sebeurčení. Není náhodné, že baskické národní hnutí čerpalo z Fanonem ovlivněného antikoloniálního hnutí Alžírsko (viz kapitola č.5).

3.5. Předběžná aplikace na baskický případ, émické kategorie a nativismus

Výše uvedené teoretické přístupy se nyní pokusím aplikovat na baskický případ. Budu se pohybovat na pomezí definování příčin vzniku baskického nacionalismu, definování baskické etnické identity, klasifikování podmínek vzniku národního hnutí, rozvoje tohoto hnutí, souvislostí se španělským a francouzským státním národem a také proměn identity v čase. Cílem je předběžná aplikace a uvedení několika charakteristik baskického národního hnutí, jehož historický vývoj je popsán v páté kapitole.

3.5.1 Baskická etnická identita a národní hnutí

Jednou z okolností vzniku baskického nacionalismu je ztráta regionálních výsad *fueros* v poslední čtvrtině 19. století v rámci občanských válek mezi liberalismem (centralismem) a tradicionalismem (regionalismem) jako ideologiemi soupeřícími o podobu státu. Druhou okolností je industrializace částí Baskicka, kde přistěhovalecké obyvatelstvo postupně převažuje nad místním „původním“ obyvatelstvem. Třetím zásadním faktorem byl komplex vědeckých a literárních materiálů popisujících baskickou identitu a historii. Baskický nacionalismus jako politická doktrína integroval tyto faktory, respektive reakce na ně, přidal k nim katolictví (v opozici proti modernímu ateismu) a posílil představy o čisté baskické rase, čímž vytvořil jednotnou ideologii vymezení baskického národa jako opozice vůči Španělům a Francouzům. První baskický nacionalismus byl tedy výrazně primordialistický, ačkoliv nepopíral možnost získání baskické identity například naučením se baskičtině.

Od svého vzniku v roce 1895 v sobě baskický nacionalismus nesl dvě tendence, jednu radikální (nezávislost Baskicka), druhou pragmatickou (autonomie v rámci Španělska). První baskický nacionalismus nepopírá etnickou příslušnost Basků z Iparralde, nepřikládá jí ale příliš velký význam. Baskický nacionalismus jako politická doktrína je doprovázen širokým národním hnutím spojeným s baskičtinou a její propagací. Toto hnutí

má rozměr sportovní, kulturní, dělnický, literární i feministický. Baskický nacionalismus má monarchistické, autonomistické i republikánské tendence, spojením s II. republikou v roce 1936 se stává jasně republikánským. Baskická etnická identita vykazuje dnes stejně jako v minulosti regionální rozdíly. Typickým příkladem je vztah provincií Euskadi a Navarry, který se projevil v roce 1936, kdy se navarští karlisté (jako Baskové) postavili proti republikánským oblastem Baskicka. Represe frankismu, pasivita zklamaných elit Baskické nacionalistické strany a poválečné ideologické vlivy marxismu a tercermundismu se projevily v nové formě baskického nacionalismu kolem prvních generací aktivistů ETA. Baskická etnická identita se od šedesátých let definuje konstruktivisticky se zvláštním důrazem na jazyk jako středobod této identity. Konstruktivistické pojetí je rovněž spojeno s jazykovou revitalizací, která tuto identitu nabízí i nově příchozím pracujícím, kteří se do Baskicka dostávají z dalších oblastí Španělska. Generace ETA se postupně dostává do pozic etnického kulturalismu a purismu. V současné době (2019) existuje v Baskicku řada politických uskupení, která si říkají nacionalistická. Hlavní dva proudy jsou Baskická nacionalistická strana (konzervativní proud) a heterogenní hnutí tzv. nacionalistické (případně „vlastenecké“) levice (radikální proud). Okrajově působí v Baskicku politické formace umírněného radikalismu. *Je tedy možné hovořit o heterogenním národním hnutí, které operuje v prostoru dvou velkých státních národů (Francie, Španělsko), z nichž jeden (Španělsko) vykazuje znaky multietnické říše à la Rakousko-Uhersko v předvečer první světové války, protože neumožňuje „svým“ národům uskutečnit právo na sebeurčení.*

Z hlediska fází dle Hrocha lze hovořit o tom, že baskické národní hnutí se nachází na pomezí fáze B a C. Národní mobilizace je velmi intenzivní, specifické okolnosti (velké množství nebaskicky se cítících obyvatel, negativní dopad boje ETA na vnitřní politickou scénu, etnická identita bez politických ambicí u části obyvatel, různé statusy dle administrativního dělení) ovšem neumožňují prosazení fáze C, která by znamenala vznik nového státního útvaru. Baskické národní hnutí je dnes rovněž ovlivněno postmoderní filozofií, feminismem, spoluprací s dalšími podobnými hnutími, antiglobalismem a anitkonzumerismem. Každý z těchto aspektů by si zasloužil speciální rozbor. Velmi důležitý je faktor ponížení, který byl hnacím motorem baskického radikálního nacionalismu od druhé poloviny 20. století po současnost.

V Baskicku nalezneme, kromě etnické identity *euskaldunak* jako mluvčích baskičtiny, mnoho identit regionálních a lokálních. Je běžné se vztahovat k místu původu

(*Ordizia* jako moje město), k podoblasti (např. *Goierri*), oblasti (*Gipuzkoa*), regionu (*Euskadi*, *Iparralde*, *Hegoalde*, *Nafarroa*) nebo národu *Euskal Herria*.

Etnická identita nebo její projevy jsou situační – existuje rozdíl mezi manifestováním etnické identity na politické akci a reálným žitím etnické identity jako identifikace jazykem ve vztahu k ostatním mluvčím a těm, kdo baskičtinou nehovoří. Baskická etnická identita jako identita jazyková je výrazem identifikace *euskaldunak* s *euskaldunak* vůči *erdeldunak*, tedy těm, kdo baskičtinou nemluví. Baskická etnická identita je rovněž situační v tom smyslu, že její míra může kolísat vlivem různých faktorů. V některých momentech moderních baskických dějin byla ovlivněna politikou, ať už potlačena za frankismu, posílena v prvních letech boje ETA nebo naopak zavržována při některých krutých akcích ETA. Lidé, kteří mohli v určitý moment sympatizovat s baskickým nacionalismem, se od něj v jinou chvíli odvrací. Je zřejmé, že tento rozměr etnicity má co do činění s politikou a nacionalismem. Pokud bychom se bavili o „čisté“ etnické identitě ve smyslu jazykovém, pak lze říci, že *euskaldunak* jsou jako etnická skupina poměrně stabilní jednotkou, ačkoliv část *euskaldunak* baskicky umí, ale nemluví, což celou věc opět komplikuje. Baskická etnická identita je etnicitou Basků jako *euskaldunak*, kteří se vymezují proti nebaskům jako lidem, kteří nemluví baskicky. Zároveň se vymezuje vůči identitě španělské, potažmo francouzské. Je propojena se systémem představ (do jisté míry pravdivých) o tom, co je a není baskické ve smyslu kulturním. Baskická etnická identita, jak později ukážu, se na úrovni národního hnutí a nacionalismu vymezuje vůči Španělsku jako státu, jehož základní komponenty (monarchie, centralismus kastilské kultury, korupce kapitalistických elit) odmítá. Tento akcent je patrný zejména u *izquierdy abertzale*, méně u PNV. V Baskicku existuje rovněž řada dalších identit v rámci konceptu *My vs. Oni*. Jednou z těchto opozic je i opozice *izquierdy abertzale* (IA) a Baskické nacionalistické strany (PNV), u které je ale rovněž patrné, že síla této opozice kolísá v čase podle podmínek, které panují na baskické politické scéně. Velmi ostře vymezenou opozicí byla dichotomi *ETA-izquierda abertzale* versus *prošpanělské* politické strany (PP a PSOE), která byla opozicí ostrakizace ze strany ETA a jejích sympatizantů vůči politikům a stoupencům španělského konstitucionalismu. Ti naopak soustavně napadali ideologii ETA a obhajovali represe vůči baskickému radikálnímu nacionalismu a souběžně pro ETA jako odnože španělské státní politiky reprezentovali útlak Baskicka jako takový.

Výše uvedený text vychází z teoretických přístupů, aplikace je ale již vyvozením z terénního výzkumu v Baskicku. Tento předběžný popis chápu jako rámeček, který v

některých aspektech upřesňuji v závěru práce.

3.5.2 Klíčové émické kategorie baskické etnicity a politiky

Baskicky mluvící osoby samy sebe označují jako *euskaldunak*. *Euskaldun*, doslova „ten, který má baskičtinu“, je člověk, který umí baskicky a baskicky také mluví. V rámci této kategorie se dnes mluví o dvou typech. *Euskaldun zahar* (starý) je osoba, která se baskičtinu naučila přirozeně v rodině a baskicky mluvícím sociálním prostředí. *Euskaldun berri* (nový) je člověk, který se baskicky naučil v dospělosti v jazykové škole. *Euskaldun berri* mluví většinou v *euskera batúa* a často je na jeho mluvě znát jistá umělost, nejistota nebo ostych. *Erdeldun* je baskické označení pro osobu, která nemluví baskicky, ale mluví španělsky nebo francouzsky. Toto označení vychází ze slova *erdi* (střed), čímž se chce říci, že *erdeldun* „má jazyk centra“ (rozuměj správného centra – Madridu, případně Paříže). *Erdera* je baskické slovo pro španělštinu, případně baskičtinu.

Abertzale je baskický nacionalista (patriot, vlastenec). Slovo pochází od zakladatele moderního baskického nacionalismu Sabina Arany, který složil slovo *aberri* (vlast) s příponou *-tzale* (milovník). *Abertzale* je milovník vlasti a do španělštiny bývá slovo překládáno jako *nacionalista* (ve smyslu politickém) nebo *patriota* (ve smyslu emocionálního vztahu k Baskicku). Slovo *abertzale* se díky národnímu hnutí stalo běžnou součástí baskičtiny a je pojítkem i mezi konzervativním nacionalismem PNV a pozdější radikální *izquierdou abertzale* (nacionalistická levice). *Euskaltzale* je osoba podporující a propagující baskičtinu. Většina *euskaltzaleak* jsou zároveň nacionalisté, není to ale pravidlo a v současné době lze říci, že počet „milovníků“ baskičtiny, kteří nepropagují nezávislost Baskicka, stoupá. Poslední výraz, který je vhodné vysvětlit, je *herria*. Česky znamená *herria* vesnici, národ a lid. Do španělštiny se překládá jako *pueblo*, což je slovo, které v češtině má opět všechny tři uvedené významy. *Euskal Herria* jako „Baskickou uemi“ je možné chápat jako baskický národ nebo baskický lid. Význam vesnice odkazuje na koncept jednotné komunity. Původní označení *Euskal Herria*, poprvé použité u Lizarragy (1571) v jeho překladu Nového zákona, bylo baskickým označením pro oblasti mluvící baskicky. Již u Lizarragy ovšem najdeme protonacionalistický postoj právě v tom, že chtěl Baskům darovat bibli v jejich „národním“ jazyce.

3.5.3 Baskologie: nativismus a produkce pupků

Baskologie je zastřešující označení pro všechny vědecké aktivity spojené s tématem Baskicka a baskičtiny. Jestliže od raného novověku stoupá zájem intelektuálů o vše baskické, pak na přelomu 19. a 20. století nastává doslova boom baskologických studií. O Baskicko se zajímal Wilhelm von Humboldt, Victor Hugo, Lucien de

Bonaparte,⁷⁷ věhlasní archeologové i antropologové. Brzy se objevili badatelé z Baskicka, jejichž hlavním zájmem bylo poznat baskickou prehistorii, kterou považovali za přímou předchůdkyni soudobých Basků. V první generaci baskických antropologů, jejíž vůdčí postavou je Telesforo de Aranzadi (1860–1945) dominovala snaha prokázat specifičnost baskické rasy jako odlišné od jiných ras. V tomto smyslu sledovala baskická antropologie a archeologie soudobé trendy západní vědy (Zulaika 2000: 59). Přesto baskický nacionalismus konce 19. století, který mluví o čisté baskické rase, těchto vědeckých poznatků nevyužíval. Koncept baskické rasy stavěl na množství baskických příjmení v rodinné genealogii (Luis „Koldo“ Michelena in Zulaika 2000: 66–67).

José Miguel de Barandiarán (1890–1991), žák Aranzadiho, zasvětil svůj život archeologickým a folkloristickým výzkumům. Vykopal stovky dolmenů a kromlechů po celém Baskicku a sebral obrovské množství legend a příběhů, které považoval za autentickou baskickou mytologii sahající do dob, kdy byly dolmeny a kromlechy postaveny. Barandiarán pracoval systematicky a pečlivě dokládal i způsoby své práce. Jeho ústřední cílem, podobně jako u Aranzadiho, bylo najít spojitost současných a prehistorických obyvatel *Euskal Herria* (Zulaika 2000: 84). Podle Zulaiky se ovšem ani Aranzadi, ani Barandiarán nepovažovali za baskické nacionalisty (Zulaika 2010: 89–90). Ačkoliv některé Barandiaránovy závěry byly pozdějšími výzkumy zcela vyvráceny,⁷⁸ téma původu Basků a jejich možné spojitosti s Kromaňonci zůstalo aktuální i v době genetických výzkumů (Zulaika 2000: 93).

Julio Caro Baroja (synovec spisovatele Pío Barojy) patří mezi nejznámější španělské historiky a etnografy. Jeho teoretickým základem bylo klasické vzdělání, německá škola kulturních okruhů a později také britská sociální antropologie, kterou ovšem spíše odmítal (Zulaika 2000: 126–127). V Baskicku⁷⁹ se snažil popsat soudobý život baskických vesnic, městeček a měst, které analyzoval induktivní metodou s cílem definovat dominantní rysy, dosáhnout syntézy a historicky klasifikovat „časová období“ (Zulaika 2000: 117–135). Jeho přínos je právě v této dokumentárnosti, která se nevyhýbá materiálnímu světu ani studiu „mentalit“. Slabinou jeho prací byla absence hlubší teorie a prakticky úplné ignorování sociologického rozměru etnografického výzkumu a jeho interpretace (Zulaika 2000: 135). Caro Baroja se rovněž vyjadřoval kriticky k politickému

77 Pro úplnější seznam intelektuálů-baskofilů srovnej Zavadil 2010: 31–33.

78 Například slavná lebka z jeskyně Urtiaga (Itziar, Gipuzkoa), o které Barandiarán soudil, že je přes 12 000 let stará, pochází podle aktuálních výzkumů z doby 3400 až 4000 let před naším letopočtem (Zulaika 2000: 95).

79 Caro Baroja se nezabýval jen Baskickem. Napsal desítky knih a stovky článků k dějinám a etnografii celého Iberského poloostrova, zejména jeho španělské části. Stručný životopis a seznam děl viz <https://www.hiru.eus/es/cultura-vasca/julio-caro-baroja>.

vývoji Baskicka v období pozdního frankismu a španělské tranzice, zejména pak k etnizaci a kulturalizaci baskického národního hnutí (Caro Baroja 1998: 309–314).

Ve „třetí generaci“ baskické antropologie dominují dvě postavy: Jesús Azcona a Joseba Zulaika. Jesús Azcona reprezentuje sociální antropologii anglosaského a francouzského směru a jeho zásadním přínosem je kritický rozbor baskické etnické identity a nacionalismu. Byl to on, kdo začal kriticky rozebírat vliv vědeckých teorií Barandiarána a jeho generace. (Azcona 1984) . Jeho přednášky jsem navštěvoval v rámci programu Erasmus 2009 na UPV⁸⁰ v San Sebastián. Joseba Zulaika představuje americkou kulturní antropologii druhé poloviny 20. století s důrazem na symbolickou rovinu a poutavý narativní styl, který ovšem nic neubírá na vědecké kvalitě jeho prací. Jeho nejznámějším dílem je knižně vydaná doktorská práce *Violencia Vasca: Metáforo y Sacramento* (Baskické násilí: Metafora a Svátost, Madrid 1990) založená na autoetnograficky laděném terénním výzkumu lokality Itziar (rodná obec autora) v Gipuzkoi. Joseba Zulaika je žákem Obeyesekereho a dnes spolu s Wiliamem Douglassem vede *Center for Basque studies v Renu* (Nevada, USA). Toto centrum produkuje množství výzkumných prací k tématu Baskicka. Žáci Azcony a Zulaiky realizovali od 80. let 20. století řadu specializovaných terénních výzkumů. Společným jmenovatelem těchto prací je reflexivita, zaměření na terénní výzkum a interdisciplinaritu. V Baskicku se dnes rozvíjí interpretativní a genderová antropologie, antropologie zdraví a další směry. Mezi autory vyniká Teresa del Valle, Txemi Apaolaza nebo Begoña Aretxaga citovaní v této dizertaci.

3.5.4 Baskické pupky

Asi nejvýznamnějším baskickým pupkem je euskera, které se věnuji v kapitole číslo šest. Kromě baskičtiny existují další možné baskické pupky ve smyslu Gellnerově. Z nich mezi ty důležitější patří: archeologické nálezy (pozůstatky prehistorických lidí, megalitické stavby), koncept čisté baskické krve vznikající od 18. století, baskická středověká demokracie a Navarské království. Některé z těchto pupků jsou v dizertaci zmiňovány, není jim ale věnován větší prostor, protože jejich popis a antropologická analýza by celou práci zdvojnásobily. Přesto je znalost existence těchto nacionalistických argumentů nutným předpokladem pro pochopení konstrukce baskické etnické identity jako zpolitizované identity, kde nacionalismus a identita „krmí jeden druhého“ (Appadurai 1996: 162).

80 Universidad del País Vasco (UPV-EHU), baskická autonomní univerzita.

Kapitola 4: Analytický rámec 2: umění, poezie, politika

Pro sociokulturní antropologii je uměním to, co lidé vzhledem ke své kultuře, společnosti nebo ideologicky formulované skupině za umění považují. Je důležité ukázat, v jakém smyslu je baskická básnická improvizace uměním a jaké koncepty pro její analýzu lze použít. I zde je samozřejmě možné vstoupit do diskuse, jací lidé a za jakých okolností něco považují za umění a jakou souvislost má jejich posouzení s kulturními představami a sociální organizací, v níž žijí. Pro baskicky mluvící je bertsolaritza bezpochyby uměním, ačkoliv pro ně může být i hrou, společenským setkáním, prací nebo politickým aktem. Tyto jednotlivé kategorie se navzájem nevylučují. V kapitole, která popisuje bertsolaritza jako dějinný, sociální, umělecký a politický fenomén je ukázáno, co je básnická improvizace v baskičtině. Umění je možné spojovat s postavou umělce jako silné tvůrčí individuality, což je kulturní pojetí, jenž se v Evropě odvíjelo od doby, kdy se na pomezí „středověku“ a „renesance“ postupně prosazuje koncept individuality jako takový (van Dülmen 2002: 68). Pozdější umělec-suverén a jeho alter ego umělec-šileneec jsou typickými postavami uměleckého prostředí literatury, hudby i malířství. Snad malířství s postavou Vincenta van Gogha je v tomto směru nejilustrativnější. Aniž bych chtěl zpochybňovat roli umělce coby suverénního autora svého díla, nebo zesměšňovat životní problémy, kterými trpěl holandský velikán malířství, je zjevné, že za touto představou umělce-suveréna se skrývá daleko složitější psychologické a sociologické pozadí, než by se na první pohled mohlo zdát. Umělec, který získal boží dar tvořit, je do značné míry sociální konstrukt. Baskičtí improvizující básníci jsou baskickou společností do značné míry chápáni jako umělci (*artistak*) v „evropském“ slova smyslu suverenity a individuality. Baskický bertsolari je na straně druhé svým způsobem „člověkem z lidu“ a jeho umělecká suverenita je vždy omezena vztahováním se k publiku, které je jasně definované. Tato ambivalence je spojena s otázkou individuality a konformity baskického improvizátora, kterou diskutuji v dalších kapitolách.

4.1. Antropologie umění

4.1.1 Alfred Gell a antropologie umění

Alfred Gell se ve své práci *Art and Agency* vymezuje jako sociální antropolog, kterého na umění zajímají „kulturní způsoby“ vidění spíše než „historická období“ v umění (Gell 1998: 2–3). Estetické soudy jsou výrazem kulturní ideologie, pro antropologii je zajímavější ptát se po evaluačních schématech jako po součásti sociálních interakcí (Gell 1998: 3). V umění je možné studovat jeho „mobilizační principy“. Skutečná

antropologie umění však dosud neexistuje (Gell 1998: 4). Gell ji chce navrhnout, ale ne tak, že bude aplikovat západní estetické představy na nezápadní kultury. Podle něj je nutné vyvinout nové varianty existujících antropologických teorií a aplikovat je na umění (Gell 1998: 4). V této perspektivě je tzv. čistá estetika „momentem smrti“ pro antropologii umění (Gell 1998: 5). V tomto smyslu se shoduje s Pierrem Bourdieuem, který vznáší požadavek zkoumat literaturu jako sociální prostor (viz níže). Gell francouzského sociologa uvádí jako příklad sociologie umění, která ovšem zkoumá témata působící v „masových společnostech“ (Gell 1998: 8), naproti tomu Gell se zabývá (dosud) nezápadními a (dosud) nemasovými společenstvími. Gellův přístup lze brát jako výchozí bod pro antropologii umění, která respektuje autonomii otázky umění ve vztahu k západním dějinám konceptualizace toho, co umění je. Stejný přístup, v zásadě kulturně-relativistický, je nutné aplikovat na baskický případ *bertsolaritza*. Gellův pohled na „věc jako sociálního aktéra“ (Gell 1998: 17–19) lze aplikovat na improvizaci poezii, a zodpovědět otázku, jaký život improvizovaná báseň během improvizace má a po jeho skončení má. Gell do antropologie umění přináší koncept *agentu* a *patientu*, tedy *aktéra* a *snášejíciho* (patient – anj. pacient, trpělivě snášející). Aktér je definován tím, že disponuje myslí, záměry, vědomím a cíli (Gell 1998: 21). Aktér je ovšem rovněž definován „exkluzivně relačně“ (Gell 1998: 22) ve vztahu ke snášejícímu, takže pro každého aktéra zde musí být snášející. Jinými slovy, aktéry mohou být i zvířata nebo věci, pokud jsou ve vztahu aktérství k nějakému snášejícímu. Snášející ovšem nemusejí být za všech okolností pasivní, mohou vykazovat „odpor“ (Gell 1998: 23). Umělecké předměty jsou totiž „složitě“ (*difficult*), což znamená, že jsou složité na výrobu, složité na přemýšlení, složité na obchod. Umělecké předměty „fascinují, vynucují a vtahují do pastí a také těší diváka“ (Gell 1998: 23). Je to právě jejich specifická a zvláštnost, co z nich dělá efektivní sociální nástroje (Gell 1998: 23). Patient jako předmět umění tedy není jen pasivní odvozený protipól aktéra, protože svojí existencí způsobuje reakce v *recipientovi*, příjemci umění. Gell navrhuje přehlednou matici, která celé téma blíže osvětluje. Matice vzniká proto, že různé prvky mohou mít roli aktéra nebo snášejíciho. Umělec je aktérem ve smyslu tvůrce uměleckého předmětu, je ale rovněž snášejícím ve smyslu svědka tvůrčího aktu (jiného umělce nebo sebe sama). Příjemce umění je možné chápat jako pasivního diváka, nebo jako symbolického patrona uměleckého produktu či procesu:

Tabulka č. 4 – Gellův návrh schématu umění (Gell 1998: 29):

		strana agentu (aktéra)			
		umělec	index	prototyp	recipient (příjemce)
strana pacientu (snášejícího)	umělec	umělec jako zdroj kreativního aktu / umělec jako svědek kreativního aktu	materiál inherentně diktuje umělci formu, kterou nabývá	prototyp kontroluje akci umělce, vzhled prototypu je imitován umělcem: realistické umění	Recipient příčinou umělcovy akce (jako patron)
	index	Materiální věci tvarované umělcovým aktérstvím a záměrem	index jako příčina o sobě: „self-made“ / index jako „vytvořená věc“	prototyp diktuje formu, kterou na sebe index bere	Recipient jako příčina vzniku a formy převzaté indexem
	prototyp	Vzhled prototypu diktovaný umělcem. Imaginativní umění	Zobrazení nebo akce prototypu je kontrolována prostředky indexu; místo moci nad prototypem	prototyp jako příčina indexu / prototyp ovlivněný indexem	Recipient má moc nad prototypem. Voltovo čarodějnictví.
	recipient (příjemce)	Recipientova odpověď je diktována umělcovou dovedností (skill), důvtipem, magickými silami apod. Uchvácený recipient	Index je zdrojem moci nad recipientem. Recipient se jako „divák“ vzdává indexu.	Prototyp má moc nad recipientem. Zobrazení prototypu užívané jako kontrola nad akcemi recipienta. Idolatrie.	Recipient jako patron / Recipient jako divák

Tato matice v zásadě vyjadřuje systém vztahů, které mohou nastat mezi umělcem, materiálem, uměleckým dílem a příjemcem umění v různých kombinacích rolí. Ačkoliv v pozdější analýze nebudu provádět systematickou aplikaci této matice na případ Bertolaritza, využiji ji jako vodítko pro zamyšlení nad fungováním improvizované poezie. Gell v závěru knihy říká, že umělecké předměty a umění lze chápat jako *extended mind*, rozšířenou mysl lidských bytostí (Gell 1998: 221–223). Samotné struktury dějin umění ukazují na externalizovaný a kolektivní kognitivní proces (Gell 1998: 222). Umění je tedy možné chápat jako rozšíření osobnosti člověka. Základním předpokladem pro práci s tématem básnické improvizace v Baskicku je oproštění se od některých dogmat západní estetiky. V tomto duchu níže popisují vztah literatury a orálních tradic. Bertolaritza jako umění básnické improvizace lze chápat jako komplex umělecké produkce, která je tvořena

specifickým procesem uměleckými aktéry (básníci-improvizátoři), je do jisté míry zrcadlem dění, je individuálním zpracováním individuálních i kolektivních postojů a názorů, zároveň dotuje společenský prostor informacemi, klišé, ale i novými pohledy, a je tak rozšířenou myslí euskaldunak-bertsozaleak, se všemi důsledky i limity.

4.1.2 Bourdieu a literární pole

Pro analýzu postavy básníka-bertsolariho jako umělce je možné použít koncept struktury literárního pole tak, jak jej ve své práci *Pravidla umění* popisuje Pierre Bourdieu (česky 2010, originál 1992). V úvodu knihy poukazuje Bourdieu na existenci autonomie umění a literatury jako jedné podoblasti umění, které se přisoudila vysoká důležitost coby prostředku pochopení bytí do té míry, že jakýkoliv pokus o sociologickou analýzu umění naráží na tuhý odpor (Bourdieu 2010: 11). Bourdieu v knize vychází z analýzy vývoje zejména francouzské literární scény od 19. století po svou současnost, přičemž formuluje názor, že 1) umělecké dílo je vysvětlitelné, a dokonce sociologicky vysvětlitelné (Bourdieu 2010: 12–13). 2) Sociologická analýza umění není literární analýzou nebo kritikou, ale je pokusem o analýzu historických i transhistorických aspektů uměleckého pole, například literárního, do kterého vstupují a v němž působí umělci jako sociologické bytosti. K emancipaci uměleckého pole jako autonomního prostoru zvláštnosti dochází v 19. století mimo jiné díky autorům jako Flaubert a Baudelaire (Bourdieu 2010: 71). V této době se pevně formuje představa umělce jako vidoucí osoby a estetické autority, která je zároveň talentem. V rámci tohoto autonomního pole došlo ke zformování podvojně struktury, která rozlišuje na jedné straně oficiální umělce, na straně druhé buřiče a rebelanty (Bourdieu 2010: 189). Tato struktura je ovšem v historickém pohledu pouze domnělým vyostřením, které maskuje dynamiku výměn elit v rámci literárního (uměleckého) pole jako celku (schematicky a časově Bourdieu 2010: 213), který je možné chápat jako trh se symbolickými statky (např. Bourdieu 2010: 166–171, 190–197). Jak podle Bourdieua vypadá literární pole? Literární pole je možné chápat jako sociální prostor, systém pozic, kde existuje přísná selekce toho, co je relevantní, a tudíž úspěšné. Zároveň se zde odehrávají generační posuny a další procesy. Do pole vstupují různí aktéři, v případě francouzského uměleckého pole 19. století jsou to umělci-spisovatelé, kritici, vydavatelé a nakladatelé, obchodníci, mecenáši, sběratelé umění, politici a další osoby. V tomto poli se odehrává dynamická hra o to, kdo a jak bude či nebude úspěšný, jak moc se přizpůsobí tlakům a okolnostem apod. Bourdieu tedy kritizuje jak čistě biografické, tak čistě sociálně determinující výklady literárních děl (v té době dominantní v literární vědě). Jeho pojetí pole mu naopak umožňuje chápat autora díla nejen jako produkt doby, ale také

jako aktéra, který se účastní zápasu o definici estetického názoru. V zásadě je tento přístup možné chápat jako aplikaci jeho teorie habitu (Bourdieu 1998) na umělecké prostředí literatury. Navrhuje proto popis literatury jako jistého sociálního a uměleckého pole, kde se setkávají různí aktéři spojení se světem umění. Při analýze uměleckých děl se Bourdieu ostře staví proti fenomenologii a hermeneutice, jejíž přístup ke čtenáři jako ke kultivované osobě chápe jako předsudečný, protože je nereflekтовanou projekcí představy o prožívání hermeneutiků a fenomenologů (Bourdieu 2010: 393–394). Prožívání uměleckého díla je opět nutné vysvětlovat sociologicky a historicky, protože skutečného pochopení lze dosáhnout pouze tehdy, pokud se podaří rekonstruovat celý generativní vzorec díla (Bourdieu 2010: 394). Estetická hodnota uměleckého díla se odvozuje od pole produkce jakožto světa víry v umělecké hodnoty: „Tím, kdo produkuje *hodnotu uměleckého díla*, není umělec, ale pole produkce jakožto svět víry, produkující hodnotu uměleckého díla *jako fetiše*, a to tím, že produkuje víru v tvůrčí moc umělce. Umělecké dílo existuje jako symbolický objekt obdařený hodnotou, jen pokud je známé a uznávané, to znamená společensky ustavené jako umělecké dílo veřejností obdařené estetickými dispozicemi a estetickou kompetencí.“ (Bourdieu 2010: 300).

Baskická básnická improvizace *bertsolaritza* je lidskou praxí. Jako taková je sociálně zakotvená a toto sociální zakotvení je pro její analýzu důležité. Výchozím předpokladem je, že baskická scéna *bertsolaritza* vychází svými kořeny z jiné situace, než je literární pole analyzované Bourdieuem. První otázkou je tedy aplikovatelnost tohoto přístupu na baskický případ. Bezpochyby je možné ptát se, jakým sociálním prostorem *bertsolaritza* je. Kniha *Pravidla umění* se ale nevyjadřuje pouze k literárnímu poli jako k sociologickému prostoru, klade také otázky po možnosti vysvětlovat umění. Pro analýzu *bertsolaritza* je tedy důležité popsat *habitus bertsolariho* jako umělecké postavy zakotvené v jistém sociálním prostředí.

V rámci dizertace je tedy vhodné ptát se, jakým způsobem je zformováno pole *bertsolaritza*, vytvořit jisté schéma, do kterého je možno zahrnout sociální vymezení fenoménu *bertsolaritza* (obyvatelé Baskicka, mluvčí baskičtiny, příznivci *bertsolaritza*, aktivní básníci, organizátoři akcí, média apod.), institucionální vymezení tohoto umění (pravidla a normy, typy akcí), sociální role improvizujícího básníka (co se od něj očekává). Je možno definovat různé hodnoty spojené s tímto fenoménem (svoboda umělce, jeho konformita), a definovat právě druhý pól celého problému – totiž samotné politické pole baskického národního hnutí.

4.2. Poezie, literatura, performance

4.2.1 Poezie mezi definicí a funkcí

Cílem této podkapitoly není široce definovat poezii, ale nastínit několik možných chápání poezie v její technické i sociálně-funkcionální povaze. Její definice vycházejí ze starořecké tradice a pozdějšího historického vývoje, který kulminuje dnešní dobou, kdy je v poezii prakticky cokoli možné (citace). Baskická básnická improvizace je do značné míry tím, co by se dalo nazvat „klasickou poezií“, protože pracuje s počtem slabik, které podle pravidel (metriky) tvoří rým. Podle soudobé teorie verše vykazuje poezie větší míru organizovanosti než její opozice – próza (Ibrahim – Plecháč – Říha 2013: 13). Přesto jsou dnes hranice více než kdykoliv předtím rozvolněné. Aristotelés ve své *Poetice* při vyjmenovávání forem básnění uvádí, že „*všechny druhy básnického tvoření, epos a tragédie, dále komedie a básnictví dithyrambické a z největší části i umění pištecké a kitharistické, jsou veskrze napodobením*“ (Aristotelés 1999: 339). Velikán řecké vědy jednak spojuje mnoho žánrů do jednoho, kde je pojátkem práce se slovem, zadruhé mluví o napodobení, ačkoliv různými prostředky. K tomu poezie používá různé metrum (Aristotelés 1999: 340). Aristotelés tak poskytuje velmi širokou definici poezie, se kterou se nyní pracovně lze spokojit. Jedna z interpretací formulace o napodobení je, že básník využívá specifických prostředků k tomu, aby napodobil existující věci a v básni je představil novým způsobem. Napodobení lze zároveň chápat jako vypůjčování si existujících formulí, dnes bychom řekli klišé, pro formulaci nových výpovědí.

Jakobson, jako čelný představitel strukturalismu, který výrazně zohlednil sociální aspekt umění, říká, že pokud chceme definovat poezii, musíme říci, co poezie není. To už ale v dnešní (Jakobsonově) době není jednoduché. Dřívější poezie se omezovala na klasické formy a hledala ideální tvary, zatímco „dnes je básníkovi každé okno stejně poetické“ (Jakobson 1995: 23). Otázka po poetickém tématu „je tedy pro dnešek bezobsažná“ (Jakobson 1995: 23). Jakobson se rovněž pozastavuje nad jinou proměnou. To, co bylo dříve exkluzivně intimní a až nevhodnou oblastí, jako například Máchovy deníky, je dnes předmětem obdivu jako poezie (Jakobson 1995: 25). Jakobson se dále zamýšlí nad tím, co je slovní vyjádření skutečnosti, a dochází k závěru, že „každý slovní projev v jistém smyslu stylizuje a předtvořuje událost, kterou líčí“ (Jakobson 1995: 28). Vymezuje se rovněž vůči osočení formalistické školy z hlásání separatismu literární oblasti vůči historii a sociologii. Upozorňuje, že ruští formalisté hájí autonomii estetické funkce, ne její oddělení od sociálního života (Jakobson 1995: 30). V této souvislosti hájí koncept poetické funkce jazyka jako autonomního nástroje estetiky. Tato poetická funkce

spočívá ve vnímání slova jako slova, a ne pouze vnímání slova jako nositele obsahu sdělení (Jakobson 1995: 30).

Dále uvažuje nad sociální funkcí poezie, když říká: „Podobně tomu, jako poetická funkce organizuje a řídí básnické dílo, aniž nutně přečnívá a plakátově bije do očí, zrovna tak i básnické dílo v celkovém souhrnu sociálních hodnot nevyniká, nepřevažuje ty ostatní hodnoty, ale přesto je podstatným a cílevědomým organizátorem ideologie. Právě básnictví zajišťuje před automatizací, před rezavěním naše formule lásky a nenávisti, odboje a smíření, víry a záporu.“ (Jakobson 1995: 32). Zde se Jakobson jasně hlásí k názoru, že poezie může pomáhat kultivovat celospolečenský diskurz, aniž by se tvrdilo, že její role převyšuje ostatní složky celkové struktury a dynamiky sociálního života. Tato sociální funkce poezie je důležitou otázkou pro analýzu bertsolaritza.

Martin Heidegger (Heidegger 1993: 77–103) se v úvaze *Básnický bydlí člověk* zabývá rozborem stejnojmenné básně německého básníka Friedricha Hölderlina (1770–1843). Pokud jeho argumentaci shrnu, pak mohu říci toto: básnění je specifickým měřítkem našeho bydlení na zemi jakožto bytí mezi nebem a zemí, mezi nebesy, jichž nemůžeme dosáhnout, a zemí, na které žijeme a zemřeme. Díky řeči může člověk „bytovat“ na zemi a vyměřovat svoji existenci jakožto smrtelníka na zemi pod nebesy (nedosažitelnost boha) To je zjevně existenciální rozměr básníka. Na straně druhé Heidegger obhajuje poezii jako nástroj, jak na zemi bydlet, jak bytí měřit nemechanicky (Heidegger 1993: 94–95). Jinými slovy, leží zde argument o básnění jako kontemplaci světa, jako o svobodném měření mimo vědecké kategorie. Básnickost je také něco, čeho mají lidé dbát (Heidegger 1993: 99). Tato existenciální argumentace je pro téma dizertace zajímavá ve dvou ohledech: zaprvé bertsolaritza má i tento existenciální rozměr, ačkoliv rozhodně není jeho jediným rozměrem. Zadruhé je to pojetí poezie jako nástroje kultivace lidského vnímání světa, který koresponduje s výše uvedeným pojetím R. Jakobsona.

Heidegger a Bourdieu zde v jistém smyslu stojí v opozici. Zatímco Heidegger opěvuje poezii jako způsob vztahování se člověka k jeho umístění na zemi a pod nebesy, tedy jako způsob reflexe svého bytí, Bourdieu vidí básníka nebo literáta jako osobu specifického habitu v uměleckém (literárním) poli, kde přijímá a nabízí umělecké produkty jako fetiše, jejichž estetická hodnota je vytvářena vírami a přesvědčeními, které se opět formují v rámci pole a jeho vztahu s publikem. Tyto dvě polohy – jedna umělecká v pravém slova smyslu, druhá v pravém slova smyslu sociologická, jsou rovněž dilematem v případě bertsolaritza. Je ovšem otázkou, zda se nejedná o komplementární složky toho, co poezie může znamenat.

Francouzský filozof Alain Badiou se v knize *Manifest za filozofii a jiné texty* (Badiou 2014) zabývá stavem filozofie v době od oslabení dominantní pozice metafyziky s příchodem moderní doby. Předtím ovšem naráží na rozdíl mezi filozofií a poezií. Vychází z Platóna, který poezii chápe jako uvažování v metaforách, zatímco filozofie je myšlení v pojmech. Díky Platónovi došlo ve starém Řecku k „vypovězení básníků“ z říše filozofie, která je postavena na logice *matématu* (Badiou 2014: 46).

Badiou říká, že filozofie jako taková v moderní době téměř přestala existovat, ačkoliv se jí částečně podařilo delegováním některých svých funkcí „přistehovat“ (rozuměj přilepit, připojit) k jiným lidským aktivitám. Filozofie se přistehovala k vědě (pozitivismus), k politice a vědě (marxismus) a k poezii (Nietzsche). Nietzsche se pokoušel filozofii osvobodit od stehu politiky a vědy, čímž dosáhl přistehování k poezii (Badiou 2014: 60-61). Tak vstoupila západní filozofie do věku básníků, jehož reprezentanty jsou básníci popisující bytí a čas (Hölderlin, Rimbaud, Mallarmé, Pessoa a další), na straně druhé jsou pak filozofové přistehováni k poezii (Nietzsche, Heidegger, nebo i Wittgenstein). Heidegger a jeho argumentace o básnění jako o měření bytí (viz výše) je podle Badioua pouze výrazem vědomí neschopnosti filozofie vypovídat o světě ve věku básníků. „*Od dob Nietzscheho se však za ně vydávají, všichni básníkům závidí, všichni jsou špatní nebo polovičatí nebo uznávaní básníci*“ (Badiou 2014: 63). Věk básníků začíná s Hölderlinem a končí s Paulem Celanem⁸¹(Badiou 2014: 63). Moderní poezie je výrazem nesoudržnosti, heterogenity a chaosu moderního světa, kde se básník staví na diagonálu vůči linii objekt – subjekt (Badiou 2014: 64-65). Badiou na konci své úvahy deklaruje nutnost zbavit filozofii tohoto poetického přistehování, protože jedině tak bude možné ji obnovit jako filozofii (Badiou 2014: 67). Zajímavý je Badiouův postřeh, že básnická dezorientace do jisté míry pramení z faktu, že lidská zkušenost stojí mimo opozici subjekt-objekt. Nabízí se otázka, do jaké míry je básnická improvizace spojena s filozofií a do jaké míry je poezií. Bertsolaritza jako improvizace poezie pracuje v obrazech (metaforách) a popisech situací, aniž by nutně vytvářela logický argument. Nechává obrazy plout v prostoru, dokud se neztratí. V tomto smyslu filozofií není, ačkoliv nelze vyloučit, že básník v improvizaci předloží publiku filozofický argument nebo argumenty.

81 Paul Celan (1920-1970), rumunský básník židovského původu z Bukoviny. Stručný životopis zde: https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Celan.

4.2.2. Literatura a orální tradice, vysoká a nízká kultura

Literatura je slovo vázané na psaný text. Orální tradice je slovo vázané na memorovatelná slovní kliše⁸². Existuje rozdíl mezi orální a literární jazykovou kulturou. Zatímco homérické eposy jsou podle dnešních badatelů vybudované na memorovatelných schématech a zatímco Sókrates odmítal psané texty, literatura stojí na platónské tradici fixovat jazyk textem (Douglass – Zulaika 2007: 410–412). Orální tradice jsou hojně rozšířené po celém světě, patří ale buď k mizejícím tradicionalistickým společnostem, nebo k moderní kontrakultuře rapu a hip-hopu (Foley 2005). Podle Douglassa a Zulaiky je tato dichotomie pro západní společnosti o to důležitější, že svým způsobem využívají přístupy obou (2007: 412). Baskická orální tradice improvizátorů bertsolariak je postavená na kombinování formulovaných klišé, které jsou jako obrazy juxtaponovány v konstrukci básně, ovšem bez rezignace na poetickou hodnotu výsledku, jehož tvar je definován pravidly produkce. Hlavní hodnota improvizované básně je v komunikačním potenciálu, který vzniká při improvizaci (Douglass a Zulaika 2007: 415–418). Při hodnocení orálních tradic existuje riziko, že budou posuzovány paradigmatem psané kultury, jež se pyšní civilizačními výdobytky, které ji provázejí. Psaní a věda zde kráčí ruku v ruce.

Problém baskické orální tradice bertsolaritza je, že nemůže být poměřována (alespoň ve velké míře) hodnotícími kategoriemi psané „vysoké“ literatury. Diskuse mezi literaturou a orální tradicí připomíná diskusi mezi tzv. vysokou a nízkou kulturou. Jak ukazuje Hana Horáková, tzv. „vysoká kultura“ je v evropském kontextu chápána jako kultivovaná kultura civilizace (2012: 37). Nízká kultura je pak vše, co není touto vysokou kulturou a co logicky spadá do lidové, případně venkovské kultury jako civilizačně nižšího stupně. V kapitole k dějinám bertsolaritza ukážu, jak tato diskuse mezi vysokou a nízkou kulturou v Baskicku proběhla.

Proč nelze bertsolaritza analyzovat v kontextu psané literatury? Zaprvé, literární teorie redukuje báseň na pouhý text, čímž ho zbavuje kontextu, v němž vznikala, takže výsledkem je chudý nebo nesrozumitelný „text“. Druhý nedostatek spočívá v tom, že improvizující básník bertsolari nesleduje svou aktivitou stejné cíle, jaké si klade psaná literatura (Garzia – Sarasua – Egaña 2001: 147–148). Ačkoliv by se mohlo zdát, že jak spisovatel, tak bertsolari chtějí vyvolat jistou reakci v publiku, dosahuje toho každý z nich jiným způsobem, protože zatímco spisovatel vytváří ucelený estetický produkt, který žije vlastním životem, bertsolari pracuje s okamžitou interakcí publika, a jeho estetický

82 Kliše zde není myšleno jako „otřepaná fráze“, ale jako běžná, sociálně užívaná fráze, u které ještě nemuselo dojít k inflaci obsahu.

produkt je tedy efemérnější. Pokud je zaznamenán, často ztrácí svůj účinek. Z výše uvedených důvodů je nevhodné posuzovat bertsolaritza optikou „klasické“ literární teorie.⁸³

4.2.3 Performance bez performance, improvizace dle pravidel

Performance je v posledních letech v různých oborech hojně užívaným termínem, přičemž někteří autoři dokonce hovoří o tzv. performativním obratu, který se odehrál nejen na poli společenských věd (Sládek 2010: 7). Je zjevné, že i tento pojem, jako mnoho jiných, se vyznačuje značnou flexibilitou a absencí jednotného konsenzu ve vztahu k jeho obsahu. Užívá se ho k označování takových projevů veřejné komunikace, které mají za cíl veřejně prezentovat umění, či dokonce toto umění přímo vytvářet před publikem. Zdrojem tohoto termínu je především angličtina, kde sloveso *to perform* (vykonat, předvést, představit, vytvořit) vyjadřuje provádění jisté aktivity, a to zejména veřejným způsobem. Sládek k původu slova uvádí: „*Anglický termín performance bývá do češtiny nejčastěji překládán jako představení, výkon, umělecký čin, ale také jako interpretace, podání určité role či pouze jako vystoupení.*“ (Sládek 2010: 39). Jeho starší původ je pravděpodobně francouzský, přičemž se nejdříve jednalo o sloveso s významem „završit“, a až někdy v 16. století se v Anglii začíná používat v souvislosti s divadelním prostředím jako označení představení. Aktuálně setento pojem používá spíše s důrazem na nezavršenost, trvalost akce (Sládek 2010: 39). Klíčové je chápání performance jako představování, tedy ukazování se nějakému publiku. Jde o komunikační charakter performativních aktů (Sládek 2010: 39), což je přesně moment, kde se česká teoretická práce setkává s teoretickou reflexí bertsolaritza u baskických autorů (Garzia – Sarasua – Egaña 2001: 149): „*Esenciální zvláštností improvizovaného básnění je, že produkce básně, její zveřejnění a její recepce jsou realizovány ve stejný čas a na místě fyzicky sdíleném bertsolarim a jeho posluchači (performance).*“⁸⁴Ve srovnání s psanou literaturou, která teoreticky mluví „sama za sebe“, je u většiny improvizovaných básní zásadní situační kontext, ve kterém jsou produkovány. I psanou „klasickou“ literaturu je možné analyzovat v jejím kontextu, či dokonce, že není možné text od jeho kontextu zcela izolovat, jak říká Umberto Eco: „*jakmile je text oddělen od svého původce (a zároveň od jeho intencí) a od konkrétních okolností promluvy (v důsledku toho od zamýšleného referentu), takříkajíc se*

83 Výše popsaná debata je nicméně stále otevřená, protože v sobě ukrývá další a další otázky. V současné době, jak ukazují v následující kapitole, se bertsolaritza proměňuje a v jistých aspektech přibližuje psané literatuře a poezii tak, že stále více básní obstojí i bez daného kontextu před přísným okem literárního vědce jako svébytné dílo.

84 V originále: „*La peculiaridad esencial del bertsolarismo improvisado es que la producción de los bertsos, su emisión y su recepción se realizan en un mismo tiempo y en un lugar físicamente compartido por el bertsolari y los oyentes (performance).*“

vznáší ve vakuu potenciálně nekonečné řady možných interpretací. V důsledku toho nelze žádný text interpretovat podle utopické představy konečného, původního a posledního autorizovaného významu. Jazyk vždy říká více než svůj nedosažitelný doslovný význam, který je ztracen od samotného počátku textové promluvy.“ (Eco 2009: 8). Jinými slovy, i texty domněle fixované podléhají kontextuálním okolnostem. Pro bertsolaritza ale platí, že bez kontextu vyzní doslova naprázdno.

Uchopit analýzu bertsolaritza jako analýzu performance je nutným předpokladem dobrého pochopení tohoto fenoménu jak po stránce estetické, tak po stránce sociologické. Estetika bertsolaritza jako performance potřebuje pro své vysvětlení nejen text básně, ale i situace události, ve které je báseň produkována. Širším rámcem je pak ko-text (tradice bertsoalritza) a sociální kontext, který je vlastně sociologickým prostředím nebo diskurzem, v rámci něžž se performativní akt odehrává.

4.2.4 Příklad a interpretace

Některé baskické improvizované básně mohou být velmi jednoduché na překlad i interpretaci. Jiné básně, ovlivněné větší abstraktností tématu, individuálním zpracováním filozofičtěji laděné povahy improvizátora, či použitím mnohoznačných jazykových prostředků a výrazů mohou vyžadovat složitější interpretační postupy, a zároveň menší jistotu, že daná interpretace je „ta jediná správná“, což ani není možné. Na druhou stranu je nutno zdůraznit, že téma bývá obvykle zadáno s určitým záměrem, je vybráno právě dle současného sociálního kontextu, nebo dle kontextu lokality (například *jaiegunak* neboli slavnosti v určité obci, kde se performance odehrává), a bertsolari pochází z jistého kontextu a mluví k jistému kontextu. Existují „typická“ témata, která se v bertsolaritza objevují a která také, do jisté míry, vypovídají o relevanci témat v komunitě euskaldun/bertsozaleak. Ani zde nelze očekávat jasný a přehledný svět jednoho výkladu, koherentní světonázor, jasné *ano* a jasné *ne*, spíše je nutno pojmut mnohost obrazů, ve kterých se tu a tam objeví společný prvek, opakující se názor, dominantní pocity, společný úhel pohledu napříč básnickou tvorbou. Na nudné jednotvárné básně by samozřejmě nikdo nechodil.

V létě 2015 jsem za pomoci kamarádky-informantky realizoval překlad vybraného korpusu básní z baskičtiny do španělštiny. Zvolili jsme následující postup. Oba jsme sledovali tentýž text. Základ překladu jsem prováděl já, snažil jsem se o překládání těch frází, které jsem znal dobře, a analyticky jazykově jsem postupoval tam, kde jsem nedokázal překládat „automaticky“. Informantka potvrzovala moje závěry, nebo je vyvracela, a naváděla mě na správnou cestu jazykového výkladu daných vět a veršů.

Zároveň sloužila jako můj pohotový slovník.

Český teoretik překladu Jiří Levý užívá (Levý 2012: 22) metaforu „*překlad je jako žena, buď věrný, nebo hezký*“. Tuto poněkud sexistickou poznámku využívá proto, aby ukázal tradiční problém překládání, totiž zda dodržovat věrnost originálu i za cenu estetické nedokonalosti přeloženého textu (věrný, doslovný překlad), nebo dát přednost hezkému slohu, který ale nebude vypovídat přesně o tomtéž jako překládaný originál (estetický překlad). Ke kvalitnímu překladu je ale možné se dopracovat dobrým pochopením originálu, systematickým hledáním požadovaných účinků, a tedy i paralelních výrazů v jazyce, do něhož se překládá, a pečlivou reinterpetací toho, co má být řečeno.

Po jistou dobu jsem si kladl otázku, zda improvizované básně překládat v rýmech, či nikoliv. Obě varianty mají své výhody i nevýhody. Zdařilý rýmovaný překlad by u čtenáře dosáhl vyššího emocionálního efektu, a pomohl by mu tak lépe pochopit, jak samotné bertsolaritza vnímají jeho posluchači v Baskicku. Takový překlad by byl nicméně velice obtížný, protože baskičtina pracuje s výrazně jinými gramatickými strukturami než španělština nebo čeština, a udržet rýmovanou strukturu textu by vyžadovalo analyticky vydělit zamýšlené účinky, ty velmi volně přeložit do češtiny, a znovu přebásnit. Netvrdím, že to není možné, ale byla by to práce spíš z oboru translatologie než antropologie. Řada lidí mne ale od této varianty odrazovala s tím, že to zamlží věcný obsah básní, který by pro moji dizertaci měl být stěžejní. Druhou variantou je doslovný překlad s komentáři, uvozovkami a závorkami, který umožní kvalitní analýzu obsahu textu, rétorických forem, jazykových prostředků, frekvence slov atd. Tento překlad bude poměrně suchý, zato badatelsky poctivější. Zvolil jsem intuitivně překlad jednotlivých řádků s drobnými úpravami tak, aby celek dával smysl a přitom odpovídal sdělení původní básně. U jedné improvizace se mi podařilo udělat rýmovaný překlad, je ale vhodné podotknout, že rytmika této básně ve spojení s dlouhými slabikami koncovek v češtině se pro překlad takřikajíc sama nabízela. Pro centrální analýzu tématu *kartzelako lana* z Šampionátu 2013 jsem provedl nerýmovaný překlad.

Otázka interpretace vyvstala už při překládání, kdy mi informantka řikala: „*překládat poezii z baskičtiny, číst poezii v baskičtině, to není ani pro mě lehké*“. Některé baskické výrazy, zejména slovesa a podstatná jména, mají při překladu do španělštiny nebo češtiny několik významů, což opět komplikuje možný překlad a interpretaci v jiném jazyce. Rozsah prožitku baskičtinou vládnoucího posluchače z daného básnického výtvaru je tak samozřejmě větší než dojem z překladu, který navíc postrádá efekt rýmování. Výsledné překlady v textu dizertace jsou z velké části nerýmované, což pro mě byla snazší

cesta, která navíc posiluje významovou korespondenci s originálem. Pro analýzu jsou důležité jednotlivé obrazy a jejich propojení, ne estetický efekt, který samozřejmě umocňuje emoce u posluchačů.

4.3. Politika a politická antropologie, terorismus

4.3.1 Politika a politická antropologie

Jedním z klíčových termínů této dizertace je politika. Politiku lze chápat v širokém smyslu jako „všechno, co se týká způsobů, jak je společnost řízena“ (Jandourek 2001: 186). Říchová (2000:13) připomíná, že pojetí politiky se vyvíjí s každou novou generací. Max Weber v úvodu své přednášky Politika jako povolání říká: „Tento pojem je neobyčejně široký a zahrnuje každý druh samostatné *vědoucí* činnosti.“ (Weber 2009: 243). Jinými slovy, vše může být předmětem politiky. Antropologické pojetí politiky je široké v tom smyslu, že „*Pojímá politické společnosti nikoliv pouze z pohledu principů, které usměrňují jejich organizaci, ale také z hlediska praktik, strategií a manipulací, které jsou jim vyvolávány.*“ (Balandier 2000: 16) V tomto smyslu jde antropologický přístup do hloubky politických událostí a praxe.

Ačkoliv politická antropologie vznikla jako relativně pozdní specializace v rámci antropologického výzkumu (Balandier 2000: 19), její význam je dnes obrovský, ať už díky množství studií zaměřených na moc a politiku, nebo díky globalizaci a jejímu politickému rozměru. Politická antropologie se rozvíjela díky komparativním studiím západních a „primitivních“ společností, přičemž pomohla otevřít a formulovat řadu otázek, ze kterých Balandier (2000: 23-24) definuje hlavní cíle (zde zjednodušeně) subdisciplíny: a) určení politična i mimo rámec státu a tzv. dějinných společností b) osvětlení procesů proměn politických systémů na základě paralelních zkoumání c) srovnávací studium různých podob politických realit. Politická antropologie má rovněž tu výhodu, že umožňuje politiku do jisté míry zkoumat v jejím průběhu a ne pouze ve zpětném pohledu psaných dějin (Balandier 2000: 24). Balandierův úvod do politické antropologie je přehlednou komparativní studií přístupů a příkladů z terénu, na základě kterých definuje základní témata subdisciplíny a také možnosti, jak daná témata zkoumat. Na základě Leachova výzkumu zdůrazňuje antropologické chápání politična jako „střetu zájmů a jako soupeření.“ (Balandier 2000: 40). Balandier předkládá několik základních přístupů politické antropologie (genetický, funkcionalistický, typologický, terminologický a strukturalistický), sám hájí tzv. dynamický přístup, který v jistém smyslu kombinuje všechny předešlé, ale především akcentuje přítomnost změny a vývoje v politice, mimojiné

proto, že v době, kdy autor knihu psal, bylo možné sledovat, jak „*cesta kolonizovaných zemí k nezávislosti dala nacionalistickým tendencím k dispozici skutečně bojovné dějiny.*“ (Balandier 2000: 43). Z výše uvedeného vyvozují rámec pro chápání politiky v následujících kapitolách. Politika je chápána široce a mnohovrstevnatě, především ale dynamicky. Teorie nacionalismu a etnicity uvedené v předchozí kapitole částečně téma politiky pokrývají, zde uvedu pouze jednu terminologickou poznámku. V dalších kapitolách používám termíny politika, baskická politika a sociopolitický diskurz.

Pokud používám slovo politika, myslím tím politiku v nejširším slova smyslu jako debatu, diskuzi, (více či méně) řízený spor o věci veřejné, tedy jako sféru zahrnující veřejné řešení veřejných otázek. Pokud mluvím o baskické politice, mám tím na mysli témata související s baskickou etnickou identitou a nacionalismem, především otázku propagace baskičtiny, práva na sebeurčení v referendu, vznik nového státu Baskicko (Euskal Herria), spojení všech provincií baskicka, zajištění rovnoprávnosti baskičtiny s úředními jazyky státu apod. Zejména ale otázku národní emancipace pomocí uplatnění práva na sebeurčení, protože to je historicky i v současnosti nejzákladnější otázka baskické politiky ve smyslu etnicity a nacionalismu.

Pokud mluvím o španělské politice, myslí se tím především politika na státní úrovni, tedy parlament a vláda, případně postoj krále. Nejdůležitějším aktérem je zde ovšem vláda a jí prosazované politiky pomocí nařízení a (nebo) zákonů schválených parlamentem (*congreso de diputados*). Španělská politika je ovšem v práci upozaděna v tom smyslu, že ji uvádím pouze ve vztahu k baskickému tématu.

Diskurz⁸⁵ chápu ve dvojitěm pojetí: první je diskurz jako specifická organizovaná promluva nebo rozmluva, kterou je možné přiřadit specifickému mluvčímu, například improvizujícímu básníkovi. Druhé pojetí je diskurz jako soubor promluv a výpovědí, které jsou organizované jako určitá strategie. Do tohoto pojetí řadím ideologicky zaměřené mediální výpovědi, oficiální prohlášení různých politických uskupení či jejich souvislý způsob promlouvání o nějakém tématu. Jako příklad je možné uvést diskurz „vše je ETA“, který byl na baskický politický problém aplikován španělskými elitami s cílem zdiskreditovat baskickou etnickou identitu jako takovou (viz kapitola č. 8). Označení sociopolitický diskurz používám pro veřejné promlouvání a rozpravy sociálně relevantních témat, která se zčásti (nebo zcela) stávají politikou. „Baskický sociopolitický diskurz“ potom konkrétně odkazuje na dvě polohy baskického národního politického problému: na jeho politické aspekty (strany, rozhodnutí, koalice, události) a na jeho sociální rozměr ve

85 Uvedná dvě pojetí čerpám z Filozofického slovníku (HORYNA–ŠTĚPÁN–BLECHA–ŠARADÍN 2002: 90–91).

smyslu jak tyto politické události a nastavení prožívají obyvatelé Baskicka, ať už jsou to sympatizanti baskického nacionalismu nebo jeho odpůrci.

4.3.2 Terorismus

Součástí tématu vztahu mezi básnickou improvizací, jazykovou revitalizací a politikou v Baskicku je nevyhnutelně i téma organizace ETA a terorismu. Terorismus je další z nejasných a složitých termínů společenských věd. Toto označení spojuje velmi rozdílné motivace a metody, stejně tak vyprávění o něm velmi často (pokud ne vždy) podléhá ideologii a manipulativním cílům politiků. Terorismus je možné brát jako nálepku, která se užívá pro zdiskreditování nepřítele, stejně jako ho lze chápat jako objektivistický popis určitého způsobu boje. Základní přehled k problematice terorismu je zpracován Maxmiliánem Strmiskou v knihách *Terorismus a demokracie* (Strmiska 2001a) a *Smrtonosné vlastenectví* (Strmiska 2001b). Strmiska se věnuje problematice politického terorismu, o kterém říká, že není snadné jej definovat, ale že je nutné se o to pokusit (Strmiska 2001a: 7). Následně provádí rozbor různých příkladů teroristického násilí v minulosti i současnosti a v různých částech světa. Politický terorismus je nutně vymezený spojením s politickou myšlenkou. Různé přívrastky pak tvoří různé terorismy, přičemž společným jmenovatelem je politicky motivované násilí s cílem emocionálně působit na publikum. Obhajoba státního násilí jako legitimního a nestátního jako nelegitimního je pouze otázkou ideologie, i když je pravda, že nestátní politické násilí s cílem vyvolávat psychologický efekt na jisté publikum je možné nazvat subverzivním politickým terorismem. Na základě komparativního srovnání případů terorismu a přístupů různých autorů navrhuje Strmiska (2001a: 22) u každého daného případu sledovat trojúhelník proměnných terorismu. Tímto trojúhelníkem jsou odpovědi na následující otázky:

- A. kdo je pachatel?
- B. kdo je oběť?
- C. kdo je publikum?

Pokud tyto otázky aplikujeme na případ ETA, musíme konstatovat, že:

A. Pachateli jsou v různých fázích různí lidé, ve své drtivé většině ale baskičtí radikální nacionalisté pocházející z různých společenských vrstev španělského Baskicka (Hegoalde). V rámci dějin násilí ETA ovšem rovněž hovoříme o fenoménu státního terorismu, který je spojený s aktivitami tajných služeb, Guardia Civil a polovojenských skupin uplatňujících teroristické násilí vůči členům ETA a dalším osobám v Baskicku

B. oběti ETA jsou v různých fázích různí lidé, především ovšem z těchto skupin: Guardia Civil, španělská armáda a policie, baskická autonomní policie, baskičtí podnikatelé, politici PP a PSOE (PSE-EE), novináři, soudci, akademici, (náhodná) široká veřejnost a minoritně rovněž vlastní členové organizace (ať už rukou ETA nebo rukou jiných ozbrojených skupin)

C. Publikum je rovněž rozmanité: španělská a baskická společnost v nejširším slova smyslu, španělské úřady a ozbrojené složky, politici, političtí stoupenci ETA, nesouhlasící část baskické společnosti

Z výše uvedeného přehledu je možné vidět, že Strmiskou navrhované otázky nedávají jednoduché odpovědi. Baskické politické násilí je možné nazvat terorismem do té míry, v jaké byly politicky motivované vraždy a útoky vystavované očím veřejnosti s cílem vyvolat strach z dalších útoků nebo dotlačit vládu k jednání. Tak tomu ale nebylo vždy. ETA vznikla jako reakce na frankistickou represi, což je neoddiskutovatelný fakt. K politickému násilí se uchýlila poté, co neměla jinou možnost, ačkoliv už dříve kontemplovala možnost revolučního násilí. Postupně se z politického násilí stal nástroj k dosažení politických cílů, který byl do jisté míry efektivní (zastavení stavby jaderné elektrárny Lemoiz), ačkoliv hlavního cíle, dosažení práva na sebeurčení a vznik socialistického baskického státu, dosaženo nebylo. V další fázi se ETA posouvá k užití násilí jako způsobu vyvolání a udržování strachu a likvidace politických oponentů. V jistém momentě se z terorismu stává jediný důvod existence organizace.

Důležitý je samozřejmě kontext diskurzu, tedy kdo mluví o kom a proč tak mluví. Zatímco pro stoupence ETA jsou její aktivity „nutným zlem“, nebo dokonce „hrdinstvím“, pro španělských stát, španělská média, společnost a pro velkou část baskické společnosti jsou teroristy. Pro baskické nacionalisty, nebo alespoň pro jejich část, mohou být vykonavatelé násilí národními hrdiny. V následujícím textu používám pro ETA označení ozbrojená organizace, což je érický termín baskických radikálních nacionalistů. Z technického pohledu ovšem ETA ozbrojenou organizací byla a to, že páchala teroristické činy, je druhým technickým aspektem její povahy. Měl jsem zde na výběr mezi érickým pohledem izquierdy abertzale a kritickým (etickým) pohledem španělských konstitucionalistů. Označovat ETA jako teroristickou organizaci by ovšem nekorespondovalo s chápáním části mých respondentů, kteří ačkoliv uznávají, že ETA konala teroristické násilí, jako teroristickou organizaci ji neoznačují. Tato kontradikce je produktem argumentace radikálních nacionalistů, kteří ve své většině obhajovali násilí ETA jako nutné zlo, k němuž je dotlačil frankismus a postfrankistická monarchie.

Z etického hlediska byla organizace ETA přinejmenším od jisté fáze teroristickou organizací, jejíž činnost můžeme nazvat nestátním levicovým a etnopolitickým subverzivním terorismem.

Kapitola 5: Baskické národní hnutí mezi konzervativismem a radikalismem

5. 1. Baskické národní hnutí 1876–1959

5.1.1 Prázdnota v chaosu modernity aneb historické okolnosti zrodu baskického nacionalismu v 19. století

Cílem této podkapitoly je uvést základní přehled historických okolností, které působily v době vzniku a formování prvního baskického národního hnutí, jehož dominantním představitelem se stala Baskická nacionalistická strana (EAJ-PNV).

Pozdější baskický nacionalismus čerpal mimo jiné také z literárních zdrojů autorů píšících v baskičtině. Baskické protonacionalistické názory hájil již gipuzkoánský jezuita Manuel de Larramendi (1690–1766) a v 19. století romantický spisovatel z Iparralde Joseph-Augustin Chaho (1811–1858), autor známé Legendy o Aitorovi (1843). Během 19. století postupně narůstal význam baskičtiny pro etnickou identitu obyvatel Euskal Herria, kteří se začali vymezovat vůči identitě francouzské a španělské, jež představovaly centralizující liberalistické a kapitalistické tendence.

Po třetí karlistické válce, která skončila porážkou tradicionalistických karlistů v roce 1876, dochází ve Španělsku k definitivnímu zrušení baskických historických výsad *fueros*. Ztráta těchto výsad byla kompenzována udělením částečné fiskální autonomie, kterou dokázala velmi dobře využít baskická buržoazní vrstva. To je začátek průmyslové revoluce v provincii Bizkaia. Dvě skupiny stoupců *fueros* ovšem neustaly ve svém politickém aktivismu: navarští *euskaros* a *euskalerriacos*⁸⁶ z Bilbaa (de la Granja Sainz 2009: 11). Navarská skupina vydávala mezi roky 1878 a 1883 časopis *Revista Euskara*, pořádala folklorní slavnosti a jarní festivaly poezie, kde propagovala baskičtinu. Jejich cílem bylo sjednocení baskických provincií a Navarry s hlavním heslem „Bůh a fueros“, politicky ovšem nebyli příliš úspěšní. Společnost *Euskalerria* z Bilbaa byla vedena odpůrci zrušení *fueros* z řad vyšších vrstev. Po pozdějším vstupu do PNV zformovala část členů tohoto hnutí umírněný autonomisticky orientovaný proud (de la Granja Sainz 2009: 12). Karlismus po prohrané válce zcela nevymizel, byl ale výrazně oslaben a utrpěl několik štěpení. Mezi nimi dominoval tzv. integrismus, který povýšil náboženskou otázku

⁸⁶ Velmi podrobně a systematicky k těmto hnutím i k celému období zrodu baskického nacionalismu Javier Corcuera Atienza: *La patria de los vascos. Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco (1876–1903)*. Madrid: Taurus 2001.

nad dynastickou. Sabino Arana, pozdější zakladatel PNV, měl blízko jak ke karlismu, tak k integrismu, s nímž sdílel hluboké náboženské přesvědčení. Velká část integristů později vstoupila do PNV. Baskický klérus souzněl s karlistickými a integristickými postoji, takže není překvapením, že později tvořil propagandistickou páteř PNV (de la Granja Sainz 2009: 12). Prohrané karlistické války měly, kromě zákona o zrušení *fueros*, ještě jeden obecný důsledek v podobě vytvoření ponižujícího klimatu namířeného proti baskické (jazykové) kultuře (Douglass – Zulaika 2007: 118).

Baskická průmyslová revoluce se odehrála během zhruba 25 let mezi roky 1876 a 1900. Jejím základem byl rozvoj hutnictví, který začal po nalezení ložisek železné rudy v okolí Bilbaa. Bizkaiské hlavní město mělo pro rozvoj průmyslu a kapitalismu doslova ideální podmínky. Bilbao bylo přístavem s dlouhou tradicí a zkušeností, byl zde nakumulovaný kapitál i znalost technologií, v okolí je dostatek dřeva, vody i vápence. Jediné, co chybělo, bylo uhlí a rovněž se brzy nedostávalo pracovní síly. Industrializace do sebe nasávala příchozí z ostatních baskických provincií i z okolních španělských oblastí tak, že baskicky mluvící obyvatelé Bilbaa a rodilí Baskové vůbec se postupně stali (byť stále významnou) minoritou „ve své vlastní zemi“ (Atienza Corcuera 2001: 61, Douglass – Zulaika 2007: 118–119).

Ztráta *fueros* znamenala pro Baskicko na jedné straně liberalizaci, která uvolnila ruce baskické (proto)kapitalistické elitě, na straně druhé ideologické vakuum, které ve spojení s romantizujícími představami o tradičním baskickém způsobu života, jazyce a čistotě krve a s rostoucím dynamickým přílivem nebaskického obyvatelstva do Baskicka vytvořila ideální podmínky pro uplatnění nacionalistické ideologie, kterou pregnantně dokázal zformulovat Sabino Arana y Goiri (1865–1903).

5.1.2 Bůh a staré zákony – baskický konzervativní nacionalismus 1895–1930

Zakladatel Baskické nacionalistické strany (Eusko Alderdi Jeltzailea – Partido Nacionalista Vasco – EAJ/PNV) se narodil v roce 1865 v Abandu u Bilbaa, které byly v roce 1890 spojeny. Pocházel z karlistické rodiny a k myšlence baskické identity a nacionalismu jej přivedl bratr Luis (de la Granja Sainz 2009: 14). Mezi lety 1883–1888 žil v Barceloně, kde místo studia na univerzitě intenzivně studoval baskičtinu. Sabino Arana byl tedy *euskladun berri* z městského prostředí. Jeho zájem o baskičtinu byl velmi silný, protože se později ucházel o místo na katedře baskičtiny⁸⁷ v rámci Institutu založeného regionální vládou Bizkaie. V roce 1892 vydává Sabino Arana knihu *Bizkaya pro su independencia* (Bizkaia za svoji nezávislost), historicko-legendární vyprávění o vztahu

⁸⁷ O uvedené místo se ucházel i slavný filozof Miguel de Unamuno, nejdříve baskofil, později kritik baskického nacionalismu a propagátor španělského „univerzalizmu“. Místo vedení katedry získal kněz a filolog Resurrección María de Azkue, zakladatel Euskaltzaindie, akademie baskického jazyka.

Baskicka a Kastilie, a tedy zakladatelské dílo baskického nacionalismu (de la Granja Sainz 2009: 14, Atienza Corcuera 2001: 209). V roce 1893 začíná vydávat časopis *Bizkaitarra*, který se deklaruje jako antiliberální a antišpanělský. Později vydává několik dalších děl s nacionalistickou tematikou a věnuje se politickému aktivismu, za nějž byl několikrát zatčen (viz de la Granja Sainz 2009: 15–16). V roce 1894 zakládá první *Euskeldun Batzokia*, centrum baskických nacionalistů. V roce 1895 zakládá stranu PNV a stává se jejím prvním prezidentem.⁸⁸ Heslem nového nacionalistického hnutí se stává *Jaingoikua eta lege zaharra*, neboli Bůh a staré zákony, což jsou dva pilíře PNV vyjádřené v baskičtině, symbolu čisté baskické krve. Sabino Arana je spolu s bratrem Luisem autorem baskické vlajky *ikurriña* a také slov *Euskadi* nebo *abertzale*, které se v baskicku ujaly jako přirozené výrazy (samozřejmě díky nacionalismu).

Sabino Arana prošel ve svých politických názorech vývojem od radikálního stoupence odtržení od Španělska až po zastávce umírněné autonomie v rámci Španělska (zevrubně Atienza Corcuera 2001: 571–647). Tento vývoj se odráží ve dvou protichůdných tendencích, které se od doby svého začátku v PNV uplatňují. Někdy je PNV zastáncem autonomie, jindy nezávislosti Baskicka, podobně je tomu v rámci členské základny, která se rovněž skládá z reprezentantů těchto dvou směrů. PNV se v letech po smrti svého zakladatele posunula do umírněné, ale velmi konzervativní a katolické podoby (de la Granja Sainz 2009: 35). Mezi roky 1908 a 1915 straně předsedá Luis Arana (bratr Sabino Arany) a v „jeho“ období se PNV rozšiřuje do dalších částí Baskicka, především ale po Biskajsku a Gipuzkoi. Luis Arana se ovšem profiloval jako germanofil a autoritář, takže byl ze strany v roce 1915 vyloučen (de la Granja Sainz 2009: 35). Během první světové války zažívají provincie Euskadi díky neutralitě Španělska ekonomický rozvoj doprovázený rozmachem probaskického hnutí. PNV v tomto období rovněž integruje různé aktivistické skupiny na poli kulturním, sportovním, jazykovém i dělnickém (de la Granja Sainz 2009: 43). Volební úspěchy PNV vedly k tematizování baskické otázky na půdě španělského parlamentu, kde byl baskický nacionalismus tvrdě kritizován španělskými socialisty (de la Granja Sainz 2009: 38–39). Neúspěšná kampaň za autonomii prohloubila vnitřní rozpory v PNV, které vedly k odštěpením radikálního a tradicionalistického křídla. Rozdělení v roce 1921 na dvě organizace (*Comunión* a *Aberrri*) znamenalo výrazné oslabení celého hnutí. V době diktatury generála Primo de Rivery (1923–1930) se baskický nacionalismus „ukryl“ do podoby kulturních, sociálních a sportovních aktivit, které se staly předobrazem revitalizace baskické kultury za druhé španělské republiky. Velká část stoupenců hnutí ovšem volila cestu dočasného stažení se z

88 Výkonným orgánem PNV je *Bizkai Buru Batzar* (BBB), neboli Hlavní bizkajský sněm.

nacionalistických aktivit nebo jejich kamufláž do podoby sportovních či turistických spolků (de la Granja Sainz 2009: 46–47). Po konci diktatury a zhroucení monarchie se baskičtí (ve své většině konzervativní) nacionalisté k nové republice stavěli velmi kriticky, zejména pro antiklerikální postoje některých jejích představitelů (de la Granja Sainz 2009: 50). PNV se v roce 1930 soustředila na svou vlastní reorganizaci, která v podobě sjednocení aberristů a komunionistů vedla k obnovení názvu, doktríny Sabino Arany i k přihlášení se ke konceptu Euskadi jako národa spojeného rasou, baskičtinou, fueros a katolictvím. Ve stejném roce vznikla v Bilbao *Baskická nacionalistická akce (Acción nacionalista vasca, ANV)*, strana umírněně levicového baskického nacionalismu (de la Granja Sainz 2009: 51–52).

5.1.3 (Ne)šťastná autonomie – Baskicko za II. republiky a občanské války

Španělské občanské válce předcházelo období tzv. druhé republiky, která vznikla v roce 1931 a jejíž zdoluhavý konec se započal ozbrojeným povstáním části vysokých důstojníků 18. 6. 1936. Pomineme-li její exilové období, ve Španělsku skončila její existence dobytím Barcelony frankistickými vojsky v dubnu 1939. Druhá republika byla pokusem o reformování Španělska v několika ohledech. První demokratická vláda se snažila o vyřešení pozemkového problému (bohatí latifundisté vs. chudí bezzemci) (Chalupa 2002: 15, 2016: 424–247), realizovala sekularizaci státu a školství, prosazovala naplnění sociálních práv pracujících a chtěla omezit vliv armády na politiku. Pro regionální nacionalismy bylo zásadní, že s nimi měl být vyjednáán autonomní status (Chalupa 2002: 13, Watson 2003: 268). Snahy levicové vlády vyvolaly silný odpor, logicky především z oligarchických a aristokratických, církevních a vojenských kruhů. Během období druhé republiky se ve Španělsku dynamizovalo levicové sociální hnutí anarchistických a marxistických proudů, na straně druhé se rovněž formoval španělský fašismus a konsolidovaly se tradicionalistické síly (např. karlisté). Zatímco radikální levice nejen snila o sociální revoluci, ale také ji realizovala a útočila na církve a latifundisty, konzervativní kruhy konspirovaly proti režimu. S eskalací pouličního i parlamentního násilí se otevřený ozbrojený konflikt zdál čím dál pravděpodobnější (Chalupa 2016: 483). Pověstný „sud s prachem“ explodoval v červenci 1936 (Chalupa 2002: 13).

Z hlediska vývoje druhé republiky a občanské války je vhodné území Baskicka (Euskal Herria) rozdělit na tři samostatné jednotky, přičemž hlouběji se budu zabývat dvěma z nich. Francouzské Baskicko nyní necháme stranou, protože v občanské válce jako součást francouzského území hraje relativně marginální roli.⁸⁹ Dále je tu španělská

⁸⁹ Francouzské Baskicko pro svou blízkost španělským hranicím občanská válka zasáhla, protože z příhraničních měst bylo možné pozorovat boje v oblasti Irunu a Hondarribie, stejně jako se zde organizovala podpora španělským baskickým provinciím. Později sem směřoval baskický exil a oblast

Navarra a tři provincie dnešní autonomní oblasti Euskadi (Araba, Bizkaia, Gipuzkoa). Trefně vyjádřil rozdíl mezi Navarrou a Euskadi Watson: „*Španělská druhá republika je klíčovým momentem politického osudu baskického nacionalismu. Zatímco politické projevy baskické národní identity byly jen váhavě přijímány v Navaře, výrazná většina lidí v Arabě, Bizkai a Gipuzkoi – navzdory politicky plurálním volebním výsledkům (v neposlední řadě silná podpora stranám španělské levice) – zjevně upřednostňovala nějaký stupeň autonomie. Co z toho můžeme vyvodit? Že cit pro baskickou národní identitu převládl v těchto třech provinciích nad citem pro příslušnost k politické ideologii, ale že tentýž identitární cit se alespoň ve své většině nerozšířil do Navarry.*“ (Watson 2003: 279). Národní otázka tedy nehrála ve španělské Navaře druhé republiky zásadní roli. Byli zde sympatizanti národního hnutí, byli zde Baskové vnímající svoji identitu jako odlišnou od španělské, významnější politické projevy požadující autonomii, nebo dokonce nezávislost, zde ale nenajdeme. Navarra nebyla tolik industrializovaná jako Bizkaia a Gipuzkoa, a silnější politický vliv zde měla krom PNV jak centralistická⁹⁰ pravice, tak centralistická levice. Během povstání v roce 1936 byla Navarra téměř okamžitě celá ovládnuta španělským nacionalistickým táborem. Karlistické milice zvané *requetés* se postavily na stranu ozbrojeného povstání proti republice. Tyto milice byly reliktem karlistického hnutí 19. století a pro Baskicko chtěly hájit konzervativní (katolické) hodnoty a historické politické výsady. Právě *requetés* budou oporou generála Emilia Moly, kterého republika neopatrně poslala do Pamplony v domnění, že bude republice věrný, zatímco on se zde později postavil do čela povstání.⁹¹

Tři zbylé provincie Baskicka byly charakteristické na jedné straně značně rozvinutým průmyslem a silnou dělnickou vrstvou (zejména údolí kolem Bilbaa, ale i další města v provinciích Bizkaia a Gipuzkoa), na straně tradičním zemědělským životem baserri. Průmyslový proletariát v *Hegoalde* zažíval za druhé republiky vysokou, až 25 procentní nezaměstnanost (Watson 2003: 269). Jinými slovy, situace v Baskicku tak úplně neodpovídala zbytku Španělska. Byl tu městský proletariát, a zároveň tu chyběly ostré venkovské majetkové rozdíly. Situaci zde samozřejmě výrazně ovlivňoval etnický

ovlivnila druhá světová válka (Franco se například ve městě Hendaya v roce 1940 osobně setkal s Adolfem Hitlerem). Zde téma vynecháváme jednak z důvodu omezeného rozsahu práce, ale také kvůli tomu, že právě španělská strana Pyrenejí zásadně ovlivnila pozdější baskický politický vývoj.

90 Rozuměj prošpanělská.

91 Jak uzavírá Chalupa (2016: 483): „Ukázalo se, že poslat generála Mola do Pamplony byla hrubá chyba.“ Podobně Serrano v *Dějinách Španělska* soudí, že Mola se ocitl v té nejlepší oblasti pro přípravu povstání (Serrano 1994: 699). *Requetés* jako tradicionalističtí Baskové a Španělé tak bojovali proti Baskům v dalších provinciích, přičemž již během války byly integrované do nově vznikající frankistické fašistické platformy, tzv. *movimienta*. Jako karlisté tak ve frankismu téměř zanikly, ovšem je třeba podotknout, že pozdější postoj Franka vůči Navaře byl o poznání tolerantnější než postup vůči Baskům v dalších oblastech.

(národní) prvek soustředěný kolem baskického jazyka a místních tradic. Ideologická polarizace se sice projevovala v násilných konfliktech mezi stoupenci nacionalistů z PNV a socialistů z PSOE (Watson 2003: 271), nedocházelo zde ale k tolika útokům proti církvi jako například v Madridu nebo Barceloně. Ve volbách v roce 1931 zvítězila konzervativní koalice vedená PNV (9 poslanců), zatímco levá koalice pod vedením PSOE získala 7 zástupců.⁹² PNV se vůči republice zpočátku stavěla poněkud vlažně. Nebylo jisté, zda republika přinese nějakou podobu autonomního zřízení, a většina baskických nacionalistů měla spíše monarchistické a konzervativní představy o politickém uspořádání. PNV navíc procházela závažnou krizí, ze které ji vyvedl až mladý bilbajský právník a pozdější lídr strany José Antonio Aguirre y Lecube,⁹³ který se v roce 1936 stal premiérem (*lehendakari*) první baskické autonomní vlády. Krátce po roce 1930 byla baskická nacionalistická strana rozdělena na umírněné a radikální křídlo, přičemž část radikálů vytvořila v roce 1930 novou stranu – Baskickou národní akci (*Acción Nacionalista Vasca* – ANV), která zastávala otevřeně republikánské a liberální stanovisko, čímž odmítla konzervativní zaměření PNV. V roce 1934 vzniklo další uskupení zvané *Jagi-Jagi* („Povstaň, povstaň“), které navíc požadovalo úplnou nezávislost na Španělsku (Watson 2003: 270–271, Sainz 1995: 44). Tyto dva proudy, někdy označované jako heterodoxní (u ANV) a radikální (u *Jagi-Jagi*), reprezentují jistou tendenci uvnitř baskického národního hnutí, která se později silně projevila ve zrodu a formování organizace ETA. Navzdory ANV a *Jagi-Jagi* zůstala ovšem PNV nejsilnější baskickou nacionalistickou stranou druhé republiky. Zároveň platí, že ne všichni baskicky mluvící či baskicky se cítící občané Baskicka podporovali nacionalistické strany. Mezi dělníky ve městech, kteří volili PSOE, byla řada těch, kteří jen nedávno odešli z *baserri* svých rodičů nebo kteří se po práci ve městě do svých *baserri* vraceli. Byli to etničtí Baskové, pro které byla baskičtina mateřským jazykem, ale kteří ovládali španělštinu a v městském prostředí patřili k proletariátu. Sociolingvisticky španělština ve městech rostla, baskičtina byla ovšem běžnou součástí bilingvního světa Baskicka. V roce 1936 se PNV manifestovala jako jasný podporovatel republiky, čímž se v občanské válce dostala na budoucí prohrávající stranu. Vláda druhé republiky si uvědomovala, že baskičtí politici očekávají za svou podporu respekt vůči regionální identitě a že Baskicko musí obdržet nějaký autonomní status. Ten byl republikou schválen až 1. října 1936, tedy již během občanské války. Vývoj v jednotlivých oblastech byl v jasném kontrastu: *Navarra* byla rychle zcela ovládnuta povstalcí, podobně také Álava.

92 Zdroj:

http://www.euskadi.eus/web01-a2haukon/es/contenidos/informacion/w_em_contexto_historico_1931/es_def/index.shtml.

93 Dále v textu José Antonio Aguirre nebo jen Aguirre.

Gipuzkoa padla po několika měsících bojů. Autonomní status tak bylo mezi říjnem 1936 a pádem Bilbao v červnu 1937 možné rozvinout pouze v Bizkaii a na okrajových částech Gipuzkoi a Araby. Období tzv. druhé republiky je v Baskicku rovněž obdobím rozkvětu kultury v baskičtině.

Španělská občanská válka (1936–1939) představuje velmi komplexní fenomén, kterému se v rámci této kapitoly nelze hlouběji věnovat. Omezím se proto na stručné představení zásadní faktů.⁹⁴ Povstání proti republice bylo připravováno delší dobu, k jeho propuknutí došlo 18. července 1936. Za mozek povstání bývá považován generál Emilio Mola (Chalupa 2002: 74). Francisco Franco byl úspěšný generál, který se k povstání přidal vlastně na poslední chvíli. Postupně se díky souhře okolností, mezi nimiž nechybělo štěstí, odhodlání ani strategické uvažování, dostal do samého čela povstaleckého tábora, kde byl na konci září 1936 prohlášen za *generalissima* všech povstaleckých vojsk (Ubieto a kol. 1995: 712, Chalupa 2002: 76–77). Franco kromě toho postupně ve svých rukou soustředil všechny politické funkce. Stručný vývoj občanské války lze shrnout následovně. Na začátku došlo k povstání na různých místech země. Ne všude bylo povstání úspěšné, takže vznikly dva tábory – povstalecký (nacionalistický) a republikánský. Madrid, Valencie, Barcelona, části Extremadury a Andalusie, část Aragonska stejně jako Baskicko, Kantábrie a Asturie (mimo město Oviedo) zůstaly v rukou republiky. Frankovi se s pomocí německých letadel podařilo přesunout marockou armádu do Andalusie, odkud postupoval přes Extremaduru na sever. Během prvních měsíců se tak povstalcům podařilo konsolidovat v pásu od jihu na sever země. Jejich postup byl na rozdíl od bránící se republiky velmi systematický a doprovázený „očišťováním“ země od skutečných či domnělých nepřátel povstalců (Chalupa 2016: 497–500). Na republikánské straně se konsolidovaly dobrovolnické i profesionální síly k obraně Madridu a stabilizaci dalších front. Paralelně probíhaly perzekuce bývalých elit ze strany radikální levice, která válku chápala jako počátek sociální revoluce. Madrid byl na podzim roku 1936 uhájen a tzv. Aragonská fronta stabilizována. Pro povstalecký tábor v čele s Frankem se prioritou stala severní fronta, která padla v polovině roku 1937. Za necelý další rok bylo republikánské území po zhroucení aragonské fronty rozděleno do dvou oblastí (Katalánsko s Barcelonou

94 Občanská válka ve Španělsku představuje pro nejrůznější společenskovední badatele dlouhodobý předmět zájmu. V jistém smyslu tato válka propojuje některá zásadní témata moderního světa (soupeření ideologií levice a pravice, boj za občanská práva a proti privilegiím, role žen ve společnosti a politice, sekularizace státu, industrializace, totalitářské tendence, vliv velmocí na třetí země, zapojení mezinárodních dobrovolníků do konfliktu atd.), a to na specifické půdě Španělska první poloviny dvacátého století. Pro Španělsko samotné byla a je tato válka tragédií, která zásadně ovlivnila společenský a politický vývoj země až do dnešní doby. Jako badatelský problém představuje mnoho rovin a otázek i zdrojů informací, takže „není nikterak snadné vybrat z tisíců tragických, dojímavých i děsivých obrazů symbolizujících tři roky neslýchaného utrpení jeden jediný, který by vystihoval to, co občanská válka pro Španělsko znamenala“. (Chalupa 2002: 134).

a druhé území od Madridu k Valencii a Alicante). Na počátku roku 1939 byla dobytá Barcelona, ze které do Francie prchaly statisíce republikánů. Republikánskou stranu provázela velmi komplexní a dynamická vnitřní politická situace, ve které hrála ústřední roli otázka sociální revoluce a centralizace moci (Chalupa 2016: 488–494). Pro radikálně levicové proudy (anarchisté, trockisté a radikální socialisté) bylo povstání proti republice signálem k začátku revoluce, která zajistí pevnější základy odporu proti nacionalistům. Umírněnější socialisté, liberálové a hlavně Moskvou řízení komunisté prosazovali disciplinovanější a centralističtější přístup s cílem vyhrát válku.⁹⁵ Tyto vnitřní rozpory, které dokonce jednou přerostly ve vnitřní občanskou válku (jaro 1937 v Barceloně),⁹⁶ republiku dlouhodobě oslabovaly. Mezinárodní pomoc v podobě tzv. interbrigád⁹⁷ byla sice posílena materiální pomocí (především letadla a tanky) ze SSSR, později ovšem Stalin ztrácel zájem na tom, aby republika zvítězila, a další potenciální spojenci, jako Velká Británie, se postupně posouvali směrem k toleranci Franka a jeho režimu. Povstalecký tábor silně podporovalo nacistické Německo (letadla a piloti, lodě) a fašistická Itálie (technika i lidská vojenská síla). Válka oficiálně skončila vítězstvím povstalců (španělských nacionalistů) a Franka 1. dubna 1939. Jak Chalupa ironicky poznamenává: „*V čele Španělska stanul – a setrvá na něm po dalších 36 let – jediný absolutní vítěz masakru, generál Francisco Franco.*“ (Chalupa 2016: 505). Jak již bylo uvedeno, během války se na povstaleckém území prosazovala důsledná politika čistek, které zahrnovaly jak masové popravy a věznění, tak odstavení oponentů či nepohodlných lidí od důležitých veřejných funkcí. V tomto směru byl Franco velmi důsledný. Svými kritiky bývá někdy hodnocen jako průměrný vojevůdce, novější výzkumy ovšem poukazují na možnost, že Franco občanskou válku záměrně protahoval, aby během získaného času upevnil vlastní pozici v nově vznikajícím diktátorském pravicovém režimu. Chalupa (2002: 100) uzavírá: „*Podle našeho názoru Franco skutečně trvale podřizoval vojenskou strategii svým dlouhodobým politickým záměrům.*“ Na jeho vítězství se také podílely a z kořisti později žily, celé řady osob a rodin, noví strážci autoritářského režimu (včetně řady baskických rodin). Obecně lze konstatovat, že zatímco republikánská strana se po celou dobu konfliktu pohybovala mezi defenzivní strategií (ubránit Madrid a

95 I tento cíl se ovšem později ukázal jako spíše liknavý.

96 Skvěle a z pohledu novináře, interbrigadisty a sympatizanta trockismu popisuje tyto události George Orwell ve svém slavném díle *Hold Katlánsku* (Odeon: Praha 1991); pro historiografické shrnutí viz Chalupa (2002, 2016) a další autoři uvedení v seznamu literatury.

97 Fenomén interbrigadistů je neodmyslitelnou součástí dějin Španělské občanské války. Řada levicových aktivistů z mnoha zemí Evropy (méně již z Ameriky a dalších částí světa) se dobrovolně přihlásila na podporu republiky. Mnozí z nich chápali španělský konflikt jako boj proti nastupujícímu nacismu a fašismu v Evropě. „U Madridu se bojuje za Prahu“ bylo jedním z hesel oné doby. Blíže k tomuto tématu viz Stanislav Motl v knize *Peklo pod španělským nebem* (2017), případně opět Chalupa a další autoři.

další důležitá města) a dynamickými revolučními tendencemi části levicových organizací, povstalecký tábor řízený přísným vojenským režimem a provázený brutálními represemi⁹⁸ ve spojení s církevní ideologickou kontrolou postupoval systematicky tak, aby Španělsko dobyl.

V Baskicku probíhala občanská válka následujícím způsobem. Hned na počátku povstání se rebelující straně pod vedením generála Emilia Moly podařilo celkem bez problémů obsadit celou Navarru. Jeho armáda za účasti karlistických *requetés* vyčistila *Navarru* od jakéhokoliv republikánského a nacionalistického (baskického) odporu. Ačkoliv v oblasti Álava (Araba) byly síly přízně a nepřízně republice spíše vyrovnané, místní vojenské a policejní síly podpořené *requetés* ovládly hlavní město *Vitoria* poměrně rychle. Místní populace nebyla povstání příliš nakloněna, což vedlo k politice čistek a pronásledování, jejímiž oběťmi se stali republikánští politici a občané. Zajímavé je, že v počátku války v Arabě nebyli terčem perzekucí příslušníci PNV, protože jejich samotné vedení váhalo mezi podporou povstání a podporou republiky. Ve chvíli, kdy se vedení PNV v Bilbau definitivně postavilo na stranu republiky, stali se členové strany terčem útoků, zatýkání a poprav (Watson 2003: 283–284). Značně industrializovaná Gipuzkoa byla zázemím pro socialistické a komunistické aktivistické skupiny, které vedle tradičních baskických nacionalistů tvořily oporu republiky v oblasti (Watson 2003: 284). Část kapitalistických a městských vrstev, zejména v San Sebastián, sympatizovala s povstáním. V Bilbau odmítl místní armádní velitel povstání proti republice podpořit, zatímco PNV chvíli uvažovala o jeho podpoře, příslib autonomního statusu pro Baskicko však stranu přesvědčil k podpoře republiky, kterou oficiálně deklarovala na konci léta 1936. Gipuzkoa byla v mnohem slabším vojenském postavení než *Bizkaia*, stala se proto prvním cílem ofenzivy generála Moly (Watson 2003: 286). Rodící se baskická armáda, pozdější *Euzko Gudarostea*, zatím nedokázala karlistickým milicím pod vedením Moly dlouho odolávat. 2. září 1936 byl dobyt Irún, hraniční město na východě Gipuzkoi, čímž byla Baskicku znemožněna pozemní cesta do Francie. Mola pak postupoval na San Sebastián. Souběžně došlo k prolomení republikánských pozic v oblasti industrializovaných údolí na ose Tolosa–Villabona–Andoain–Hernani. San Sebastián byl ostřelován z vrchu Santa Barbara u Hernani, 13. září 1936 město padlo. Více než polovina obyvatel byla evakuována, baskická armáda se stáhla a 22. září překročila řeku Deba směrem do oblasti Bizkaia. Zde došlo ke stabilizaci fronty, protože vyčerpané jednotky

98 Tím nechci říci, že by na republikánské straně neexistovaly ideologické represe. Rozdíl mezi povstaleckým a republikánským táborem bývá však spatřován v tom, že povstalecká strana v tomto směru postupovala systematicky s jasným cílem „očistit“ Španělsko od předválečných revolučních a liberálních jevů.

povstalců v hornatém terénu nedokázaly republikánské síly zlepšující se *Euzko Gudarostea* efektivně zatlačit (Watson 2003: 285–286). V *Bizkaii* se mezitím odehrála ofenzíva ve Villareal, která měla zatížit povstalecké síly a odlehčit tak obléhanému Madridu. Ofenzíva byla velmi špatně koordinovaná, a tedy neúspěšná, protože město Villareal zůstalo v rukou povstalců. Ofenzíva byla zastavena 12. prosince, daleko od Baskicka, ovšem Madrid povstaleckému obléhání odolal (Watson 2003: 286). V zimě 1936/37 byla fronta stabilizovaná, na jihu v horách mezi Bizkaiou a Arabou, na východě v horách západně od řeky Deba. Povstalecké síly se snažily zkonsolidovat, stejně tak rodící se baskická autonomní vláda pracovala na budování armády a obranných linií stejně jako běžné veřejné správy včetně např. vydání vlastní měny. Republikánská vláda pod vedením socialisty Larga Caballera udělila Baskicku autonomní status 1. října 1936. První prezident baskické autonomní vlády José Antonio Aguirre y Lecube provedl 7. října 1936 tradiční přísahu věrnosti pod dubem ve městě Gernika, místě konání historických baskajských samosprávných sněmů. Vláda se ze zjevných důvodů prioritně zaměřila na organizaci armády a obranných pozic, koordinovala související válečný i běžný spotřební průmysl, krom toho ovšem pracovala na vydání vlastních poštovních známek a bankovek, podpoře baskičtiny a ustavení autonomní baskické policie *Ertzaintza*, jejíž název bude po více než čtyřech desetiletích obnoven v rámci postfrankistického autonomního statusu. Vláda také podpořila vznik autonomní univerzity, jejíž první fakulta byla zaměřena na lékařství, a tedy i pomoc raněným z bojů. Autonomní vláda měla formu rady, ve které měli své zástupce PNV, socialisté, komunisté i ANV. Již na začátku listopadu 1936 měla baskická autonomní armáda celkem 25 000 mužů rozdělených do batalionů po přibližně 750 mužích, k čemuž můžeme připočítat až 15 000 dobrovolníků organizovaných do stranických milic (Watson 2003: 287–288).⁹⁹

Na konci března 1937 byl generál Mola připraven, 31. 3. se rozhlasem obrátil k baskickému obyvatelstvu s výzvou, aby se vzdalo. V takovém případě, tvrdil, je ušetří. Pokud se Baskové nevzdají, porazí je vojenskou silou, a nebude mít žádné slitování. Svá slova myslel vážně, protože v tentýž den již letadla německé legie Kondor bombardovala dvanáctitisícové Durango, kde zemřelo okolo 120 civilních osob (Watson 2003: 290). Zároveň byly bombardovány i obranné pozice na frontě. Euzko Gudarostea trpěla

⁹⁹ Republikánská armáda v Baskicku měla dvě velké slabiny: nedisponovala žádným letectvem a její námořní síla se omezovala na velmi lehká vojenská plavidla, a dokonce improvizovaně ozbrojené a pancéřované rybářské lodi. Oproti tomu se na baskickém nebi objevovaly německé stíhačky a lehké bombardéry, zatímco moře brázdil křižník *Canarias* a řada menších vojenských lodí povstaleckého tábora. Přes relativní klid v období podzimu a zimy 1936/1937 je třeba podotknout, že právě zásluhou odvážných rybářů bylo potravinové zásobování křehké autonomie zajištěno. Cílem autonomní vlády bylo mimo jiné i zmírnění případných proticírkevních excesů ze strany radikální levice.

nedostatkem zbraní a rovněž komplikovanou komunikací mezi jednotlivými stranickými milicemi, obranu ale posilovalo deštivé jarní počasí, které limitovalo použití letadel a celkově zpomalovalo postup ofenzívy přes hornatý terén jak od jihu z Araby, tak od východu z Gipuzkoi. Navzdory intenzivní obraně se povstaleckému vojsku postupně podařilo prolomit bizkajskou frontu, takže krátce po 20. dubnu stanul Mola ve městě Elorrio blízko Duranga. Znovu přišel čas pro legii Kondor. Dne 26. dubna 1937 bylo bombardováno symbolicky významné město Gernika. Jak již bylo uvedeno výše, Gernika hraje klíčovou roli ve vnímání samosprávy a národní identity v Baskicku. Leží necelých čtyřicet kilometrů severovýchodně od Bilbaa a asi v polovině cesty mezi Durangem na jihu a přístavním Bermeem na severu. Pondělí 26. dubna 1937 byl dnem trhu, kdy se do sedmitisícové Gerniky (rozmnožené o uprchlíky z Gipuzkoi) sjížděli lidé z celého okolí. Krátce před pátou odpolední začalo bombardování, které trvalo téměř tři hodiny. Během té doby přeletělo nad městem několik vln lehkých bombardérů a stíhaček. K bombardování byly použity zápalné a šrapnelové bomby o celkové hmotnosti 45 tun (Watson 2003: 290–291). Tato jatka byla doplněna kulometnou střelbou stíhačů na lidi utíkající z hořícího centra města.¹⁰⁰ Útok na Gerniku měl zastrašit civilní obyvatelstvo a zničit symbol baskické identity. Začátkem května 1937 se baskické obranné jednotky stáhly do pozice u hlavního města známé jako „železný prstenec Bilbaa“,¹⁰¹ který pak udržely ještě po sedm týdnů. Špatné počasí opět zpomalilo postup ofenzívy, bylo již nicméně jasné, že republika válku v Baskicku dříve nebo později prohraje. Bilbao bylo pod námořní blokadou, a když to počasí dovolilo, padaly na město letecké bomby. Počátkem června byl železný prstenec rozbit a zbylé jednotky ustupovaly do města. Generál Mola ovšem třetího června 1937 zemřel při letecké nehodě, což dále posílilo pozici Francisca Franca v povstaleckém, nyní již frankistickém táboře (Watson 2003: 291–292, Chalupa 2002: 72–26). Na baskickou kampaň už to nemělo velký vliv. Pro autonomní vládu nastal čas přípravy evakuace v situaci postupující ofenzívy a průběžného bombardování města. Sedmnáctého června dostala *Gudarostea* příkaz k evakuaci. O dva dny později zavlála nad Bilbaem španělská monarchistická vlajka (Watson 2003: 292). Přibližně 30 000 vojáků baskické republikánské armády se stáhlo do Santanderu, velkého přístavu v provincii Cantabria. Zde se baskická armáda naposledy utkala s nepřítelem, který postupoval na západ s cílem eliminovat celou severní frontu. V srpnu 1937 byla už morálka republikánských jednotek

100 Přesné počty obětí jsou dodnes předmětem diskusí, Watson (2003: 291) uvádí pravděpodobně 1650 mrtvých a stovky zraněných civilistů, nicméně např. současná Wikipedia uvádí několik zdrojů s počtem obětí kolem 300 osob. V každém případě se jednalo o masivní kobercové bombardování města a civilního obyvatelstva, někdy označované za první bombardování tohoto typu.

101 Ve španělštině se uvádí *cinturrón de hierro*, anglicky *ring of iron* nebo *iron ring of Bilbao*.

velmi slabá a 22 členů baskické autonomní vlády bylo evakuováno přes moře do Francie. Baskické jednotky odmítly příkaz Madridu stáhnout se na západ do Asturie, přičemž začaly vyjednávat s italskými frankistickými jednotkami, které severní kampani v této chvíli velely. Cílem jednání bylo zajistit co možná největšímu množství baskických vojáků evakuaci z přístavu Santoña. Slibná jednání o výměně zajatců a ušetření baskických životů byla ukončena začátkem září 1937, kdy velení nad severní frontou převzali frankističtí Španělé. Baskičtí republikáni, kterým se nepodařilo odplout, byli vystaveni tvrdým represím, a politicky aktivní osoby z řad baskických nacionalistů, anarchistů a komunistů byly popraveny (Watson 2003: 292–293). Většina baskické nacionalistické a politické elity tak buď odešla do zahraničí (Francie, později Mexiko, USA a další země), nebo padla jako oběť čerstvě zrozeného frankismu. Význam tohoto období a konfliktu pro baskickou národní identitu, stejně jako kolektivní prožitky ponížení a represí, které po válce následovaly, je zásadní. Válka rovněž zviditelnila důležitý rozdíl mezi baskickou etnickou či národní identitou a tradicionalistickou identitou v Navaře. Pro shrnutí opět citace z Camerona Watsona (2003: 294): *Je tedy nepochybné, že zkušenost občanské války vykonala mnoho pro konsolidaci smyslu baskického národního citění v rámci – a to je nutné podotknout – již ustavené nacionalistické komunity. Měli bychom ovšem rovněž doplnit, že válka Basky stejně tak rozdělila. Pro mnoho lidí v Arabě, a ještě více v Navaře, znamenala baskická identita něco jiného než pro nacionalismus v Gipuzkoi a Navaře. Snad nejdůležitějším rozměrem Španělské občanské války v Hegoalde je fakt, že to byla také baskická občanská válka, a jako taková si vyžádala dlouhý čas pro vyléčení ran.*“

S koncem občanské války v Baskicku nekončí snahy o odpor vůči frankismu. Agirre a jeho stoupenci se spolu s mnoha baskickými exulanty vydali na nelehkou pouť vyděděnců z vlastní země. Baskická exilová vláda se nejdříve usídlila v Paříži, kde měla zřízené důstojné sídlo a kde řešila problémy baskických obyvatel na útěku, stejně jako hledala cesty jak aktivně bojovat proti frankismu.¹⁰² Krátce po konci války v roce 1945 se na nějaký čas zdálo, že spojenecké síly proti poslednímu fašistickému diktátorovi v Evropě vojensky zasáhnou. Zdlouhavá jednání a jisté lavírování zejména britské vlády pod vedením Churchilla pomalu vedla k ochlazení vztahů s baskickou reprezentací, což ještě posílil nástup komunistického vlivu ve střední a východní Evropě během let 1946–1948. V rámci politiky zadržování komunismu se z fašizující vojenské diktatury generála Franka

102 Německou ofenzívu na západ v roce 1940 prožil Agirre v Belgii, odkud se pod falešnou identitou latinskoamerického obchodníka vydal do Berlína (!) a odtud po několika měsících pokračoval do Spojených států amerických.

postupně stával vhodný spojenec západních kapitalistických demokracií. Tento proces kulminoval v roce 1955, kdy bylo frankistické Španělsko přijato do OSN.¹⁰³

V Baskicku panoval tuhý diktátorský režim frankismu, jehož represe se navíc zaměřila proti baskičtině a jakýmkoliv projevům baskické kultury (Letamendía 1980: 237, Watson 2003: 308–310). Ačkoliv se tu a tam objevily pokusy o odpor, ať už v symbolické rovině, nebo ojedinělými neorganizovanými ozbrojenými útoky, celkové panorama se neslo spíše v duchu utlumení a kolaborace s režimem. Aktivity PNV v zahraničí v důsledku mezinárodní politické situace zadržování komunismu postupně ustávaly, ačkoliv se PNV podařilo zorganizovat mezinárodní baskický kongres (Paříž 1956) (de la Granja Sainz 1995: 45–47, Letamendía 1980: 223–227). Za relativní úspěch lze považovat funkčnost dělnického odborového hnutí, kterému se dařilo organizovat ilegální výbory a dokonce stávky (de la Granja Sainz 2009: 81, Letamendía 1980: 223–224, 239–242). Úsilí o rozvoj baskičtiny a baskické kultury se uchýlilo do oblasti zájmových a folklorních spolků, podobně jako za diktatury Primo de Rivery. Baskičtina přežívala díky rodinám, které ji udržovaly, a rovněž díky katolické církvi, která s baskickým nacionalismem ve své části sympatizovala.

Ve stejné době začíná druhá vlna imigrace nebaskických dělníků do Baskicka, což plně vyhovuje baskické buržoazii, které už méně záleží na osudu baskičtiny. Ta je přítomností mas imigrantů ještě více minorizována (de La Granja Sainz 2009: 84). Za této situace se mezi lety 1950–1959 rozvíjí aktivistická debata baskické studující mládeže, z jejichž kruhů postupně krystalizuje nové národní hnutí. Agirre zemřel v roce 1960 na infarkt a jeho pohřeb se symbolicky konal v *Ipparalde* (San Juan de Luz). Po jeho smrti se vedení PNV ujímá Jesús María Leizaola (de la Granja Sainz 2009: 92–93).

5.2. Radikalizace baskického národní hnutí (1959–2011)

„V šedesátých letech jsme byli všichni ETA.“

Imanol, bertsozale a znalec bertsoaritza, Gipuzkoa 2011

5.2.1 Baskicko a svoboda 1959–1968

Ačkoliv dějiny ETA začínají jejím oficiálním vznikem v roce 1959, je třeba uvést některé předešlé události. Již v roce 1952 vzniká v Bilbao studentská skupina soustředěná kolem časopisu *Ekin* (*ekin* znamená česky *dělat*). Tato skupina si kladla za cíl pracovat na obnovení celku baskické kultury, zejména pak místních tradic a jazyka. Zakladatelé

¹⁰³ Podrobně k nejistým rokům mezinárodní politiky frankismu viz Bachoudová 2008: 326–425.

skupiny pocházeli z lépe situovaných baskických rodin a znali baskičtinu málo nebo vůbec. V rámci své aktivity se baskičtinu učili a postupně se stávali *euskaldunberri*, novými mluvčími baskičtiny (Letamendía 1980: 229–230). Vznik této skupiny je vyjádřením reflexe baskické mládeže vůči tématu baskické kultury (ve smyslu místních tradic) a etnické identity provázané s otázkou jazyka v situaci frankistické kulturní represe. Ačkoliv zahraniční elity PNV jsou neaktivní, v Baskicku působí mládežnická základna PNV pod názvem *Euzko Gaztedi*, česky Baskická mládež, se zkratkou EGI. Někteří členové této platformy se věnují přímým politickým akcím typu zveřejňování baskických symbolů, pořizování protifrankistických nápisů a podobně. Na den Sv. Ignáce z Loyoly, 31. 7. 1959,¹⁰⁴ vzniká oficiálně nová organizace *Euskadi ta Askatasuna*, později známá pod zkratkou ETA. Mezi zakladatele ETA bývají řazeni Julen Madariaga, José Luis Álvarez Emparanza (Txillardegí), Benito del Valle a Iñaki Larramendi. Zpočátku se nová organizace projevuje kulturní aktivitou, primárním cílem je vzdělávat se ve všem baskickém, zejména pak v jazyce a baskické historii. ETA pořádá přednášky, publikuje a učí se sebeorganizaci. Pro Španělsko je zatím neznámou značkou, která – ač překračuje hranice povoleného – není pro stát nijak důležitá. V tomto prvním období se ETA neprofiluje jako marxistická a ani národně osvobozenecká organizace. Postupem času získává více a více sympatizantů a také ohlas ve společnosti. Organizace se také snaží navázat spolupráci s PNV a spíše se vyhýbá násilí.¹⁰⁵ O vzniku organizace se uvažovalo již v roce 1958, za rok založení se ale považuje až 1959, kdy jako nová organizace oslovila dopisem exilové elity z PNV. Historie ETA bývá popisována prostřednictvím jednotlivých *asambleas* (sněmy, schůze, shromáždění, pléna) jako zlomových bodů. Byla to tajná setkání baskických aktivistů otevřená všem, kteří se chtěli na aktivitě podílet. První *asamblea* se koná v roce 1962 v benediktýnském klášteře Urt v Iparralde. Na tomto sněmu jsou definovány základní ideové body organizace, která usiluje o nezávislost Baskicka jako Euskal Herria, definuje se jako osvobozenecké revoluční hnutí, propaguje baskičtinu jako určující element baskické národní identity, staví se proti fašismu a komunismu a rovněž se definuje jako akonfesionální (Letamendía 1980: 246). Oficiálním bulletinem organizace se stává *Zutik* (česky „Na nohou“). Pro formování ETA jako revoluční a

104 Je symbolické, že si zakladatelé zvolili pro založení ETA stejný den jako PNV v roce 1895, den patrona Baskicka, mluvčího baskičtiny a zakladatele jezuitského řádu. Už na tomto drobném detailu je vidět, že jak původní konzervativní národní hnutí PNV, tak jeho pokračovatelé a reformátoři z ETA se vztahovali ke stejnému symbolu, respektive že ETA svoji manifestaci určila na stejný den, jako je výročí založení PNV. Na jedné straně se tak ukazuje generační ruptura, kdy mladí studenti a sympatizanti národního hnutí nevidí žádnou aktivitu PNV, která se po neúspěšném boji proti Frankovi a pozdějším neúspěšném lobbování u velmocí zcela stáhla, na straně druhé ETA na toto národní hnutí a jeho ideologii jasně navazuje.

105 Jako první násilná akce se uvádí vykolejení vojenského vlaku převážejícího frankistické vojáky dne 17. 7. 1961, v této době ovšem ETA nemá násilné akce oficiálně uváděné jako součást strategie a taktiky.

vojenské organizace za národní osvobození je zcela zásadní dílo Federica Krutwiga *Vasconia*. Když v roce 1962 jeho kniha vyšla pod pseudonymem Ferbabdi Sarrailh de Ihartza, Krutwig nebyl členem ETA (Letamendía 1980: 247). Knihu lze rozdělit na tři oddíly. V prvním autor obhajuje roli tradičního nacionalismu PNV v době před Aguirreho obdobím. Ve druhé části nastiňuje okolnosti a tendence soudobého nacionalismu baskické disidentské mládeže, ve třetí části rozvíjí vizi revoluční války odvozené z von Clausewitze a národních hnutí třetího světa, zejména z alžírské války (Letamendía 1980: 247). *Vasconia* také rozvíjí tezi, že původní (rozuměj předkoloniální) baskická společnost neznala třídy. Třídní rozdělení je importem kastilských elit a pozdější buržoazie. Stejně tak velké levicové tendence, které opomíjejí národní otázku, jako je Komunistická strana Španělska, jsou vlastně nástroji státního útlaku. Krutwig dále zastává názor, že specifický jazyk znamená specifickou mentalitu. V díle F. Krutwiga je možné pozorovat jak vizi mytizování bojovníka ETA, tak pozdější fanatické tendence (ve smyslu absence sebereflexe) uvnitř organizace. Krutwig hovoří o bojovnících ETA (*gudariak*) jako o „křižácích“, kteří o svých důvodech již nemusí přemýšlet, neboť jejich poslání je svaté (Letamendía 1980: 249). Imigranti jsou v Baskicku vítáni, ovšem jen tehdy, pokud nezpochybňují platnost *Euskarie* (Baskicka) a chtějí se naučit místní jazyk (1980: 250). Krutwig rozvíjí teorii povstání v Baskicku, které vznikne postupnou dynamizací akce-represe-akce (akce vyvolá represi státu, na níž se reaguje další akcí, která vyvolá větší represi státu atd.). V roce 1963 se v ETA objevuje další nový fenomén – *buruzaguis* – zodpovědní za dané *herrialdeak* (mikroregiony) u sebe poprvé v historii nosí pistoli (Letamendía 1980: 251).

Druhá *asamblea* se konala v roce 1963, kdy se ETA profiluje jako socialistická organizace, čímž se definitivně ideologicky odlučuje od konzervativní PNV. Marxismus se do ETA dostal jako logická reakce na mezinárodní situaci (silná pozice SSSR a východního bloku) ve vztahu k vnitřní situaci v zemi (pravicová diktatura) a rovněž díky silnému dělnickému zastoupení v baskické společenské struktuře šedesátých let. ETA svoje aktivity organizuje do čtyř front,¹⁰⁶ z nichž později přežijí vojenská a politická. Během třetího sněmu (ETA III Asamblea) v roce 1964 se organizace přihlásí k ozbrojenému násilí jako efektivnímu prostředku politického boje v situaci národně osvobozenického hnutí, za něž se považuje (de la Granja Sainz 2009: 87). Přijímá tak optiku *tercermundismu* s inspirací na Kubě, ve Vietnamu, a především v Alžírsku (Letamendía 1980: 251, Elorza 2006: 219–222). Začíná období formování ETA jako militární organizace. V době třetího sněmu se i PNV vymezuje vůči ETA, s jejímž

106 Vojenská, politická, kulturní a dělnická

radikalismem a levicovou orientací nesouhlas. Během šedesátých let také dochází k prvním štěpením v rámci ETA, kde se projevují akcenty na různé ideologické vlivy. Již na čtvrtém sněmu v roce 1965 se objevují tři linie: dělnická, etnokulturální a antikolonialistická. Asi nejdůležitější byl rozdíl mezi příznivci dělnické (*obrerista*) linie, která propagovala zapojení nebaskické dělnické třídy do boje organizace (ETA-berri), protože v ní viděla velký potenciál, a spíše etnickým a antimarxistickým proudem reprezentovaným Txillardegim (ETA-zaharra). Tento rozdíl se naplno projevil na pátém sněmu (ETA V Asamblea) v roce 1966, kdy byl prodělnický proud označen za „prošpanělský“ a zakládá ETA-berri. ETA-zaharra, kulturní proud, se stává „čistou“ linií, zatímco ETA-berri se postupně transformuje do levicové dělnické politické organizace. Toto první dělení v ETA určuje všechna pozdější dělení, protože to byla vždy kulturalistická (etnická) linie, která přežila jako ETA, zatímco levicové frakce postupně zanikaly nebo se transformovaly do čistě politických kolektivů.

5.2.2 ETA 1968–1986 – ozbrojený boj a revoluční válka

Podkapitolu vymezují rokem 1968, kdy ETA začíná se skutečným ozbrojeným bojem, kterému se baskicky říká *borroka armatua*, a rokem 1986, kdy byla zabita Yoyes. Vymezení je samozřejmě pouze symbolické, protože zejména vražda Yoyes, ačkoliv je v jistém smyslu (vztah baskické společnosti k ETA) mezníkem, v jiném smyslu (období špinavé války) se nachází spíše uprostřed. V polovině 80. let rovněž končí období revoluční války, protože se ze strany ETA prosazuje koncept *guerra de desgaste*, války unavující, ve které je levicový a revoluční element zastíněn elementem ryze militárním.

Začátkem června 1968 byl v blízkosti městečka Villabona (Billabona) v Gipuzkoi zabit příslušník Civilní gardy José Pardines, kterého z obavy z odhalení zastřelil člen ETA Javier Etxebarrieta. Ten se několik hodin poté stal prvním mučedníkem organizace, když po přestřelce s Civilní gardou padl mrtvý k zemi. Odpovědí na zabití Etxebarriety je první plánovaný atentát ETA, kterým je vražda šéfa frankistické tajné policie (*Brigada político-social*) v San Sebastián Melitóna Manzanase,¹⁰⁷ jenž byl zastřelen u svého bytu v Irunu (Gipuzkoa) 2. srpna téhož roku. Režim na tuto akci reagoval vyhlášením výjimečného stavu v provincii Gipuzkoa, později v celém Baskicku (dnešní Euskadi). ETA a rodící se hnutí *izquierda abertzale* (*ezker abertzalea*) tak nastoupila cestu politického násilí, jehož doprovodným prvkem je ritualizace mučednictví padlých bojovníků. Brutální represe zaměřené proti baskické mládeži a společnosti fungovaly jako perfektní nástroj podněcování politického aktivismu u lidí dosud pasivních. Do ETA tak přicházejí řady

107 Jedná se o akci nazvanou baskicky *sagarra* (jablko), protože příjmení Manzanás je odvozené ze španělského slova *manzana* (jablko).

dobrovolníků, kteří se stanou základnou mohutné ozbrojené organizace pro další desetiletí. Dobrovolníci jsou od druhé poloviny 60. let v organizaci trénování pod vedením Xabiera Zumaldeo alias *Cabra*,¹⁰⁸ který měl vojenské zkušenosti a díky němuž se z ETA postupně stává obávaná ozbrojená síla v Euskadi. Princip akce-reakce-akce z Krutwigova schématu zafungoval na výbornou. ETA se postupně stává známou organizací, která sklízí sympatie baskických nacionalistů, španělského disentu i mezinárodního hnutí proti frankismu a fašismu. Frankistický režim se pokusil vypořádat s ozbrojeným odporem ETA a dalších skupin pomocí exemplárního potrestání několika jejích členů. Tzv. burgoský proces (*Proceso de Burgos*) začal 3. prosince 1970. Technicky vzato se jednalo o vojenský soud (*concejo de guerra*), kde žalobce požadoval kromě trestů odnětí svobody i tresty smrti pro šest členů ETA.¹⁰⁹ Ve skutečnosti se ovšem proces stal nástrojem propagace ETA a protifrankistického odporu jako celku, takže přispěl k vážné krizi režimu trvající až do smrti Franka v roce 1975. Uvedený proces dynamizoval protifrankistické aktivity nejen v ulicích Španělska a Baskicka, ale i na různých místech Evropy (de la Granja Sainz 2009: 88, Letamendía 1980: 287–295). Na konci svých výpovědí zpívali obvinění nacionalistickou bojovou hymnu *Eusko Gudariak* (Baskičtí bojovníci), která dodnes¹¹⁰ tvoří jeden ze základních prvků symboliky a rituálu baskického nacionalismu. Myšlenka sebeobětování v boji za národ je v textu více než výmluvná:

*Eusko gudariak gara euskadi askatzeko
gerturik daukagu odola bere aldiz emateko
irrintzi bat entzun da mendi tontorrean
goazen gudari danok ikurrina atzean*

český překlad:

*Jsmo baskičtí bojovníci, abychom osvobodili Euskadi
jsme připraveni dát za něj svoji vlastní krev
na vrcholku hory zní irrintzi (baskický pokřik/zvolání)*

108 Základem tréninku byl pohyb v různých prostředích, malování nápisů a umístování vlajek. Později došlo na trénink zbraní, taktiky a strategie v boji apod. Velmi stručně viz Wikipedia:

https://es.wikipedia.org/wiki/Xabier_Zumalde.

109 Uvedenými členy ETA byli: Mario Onaindía, Eduardo Uriarte, Jokin Gorostidi, Javier Larena, José María Dorronsoro a Javier Izco de la Iglesia (poslední jmenovaný byl obviněn z vraždy Manzanase), viz Wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Proceso_de_Burgos.

110 Text písně pochází z doby občanské války, kdy ji zpívala Euzko Gudarostea, viz https://en.wikipedia.org/wiki/Eusko_Gudariak; k původu písně viz Encyklopedie Auñamendi: <http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/artikuluak/artikuluak.php?id=eu&ar=43297>; V rámci terénního výzkumu jsem byl osobně účasten pěti veřejných politických akcí izquierdy abertzale, na kterých se *Eusko Gudariak* zpívala. Stejně tak byla zpívána na pohřbu Xabiera Arzalluse, vůdčí postavy PNV posledních padesáti let, což dokládá, že tato píseň jako symbol baskického nacionalismu je společná jeho konzervativní i radikální části. V době dokončování dizertace bylo video z Arzallusova pohřbu dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=SnuasbzG0as>.

pojďme všichni bojovníci kupředu za baskickou vlajkou.

Mezinárodní i vnitřní tlaky byly tak silné, že Franko (mimo jiné po intervenci papeže Pavla VI.) všechny tresty smrti zmírnil na dlouhé roky žaláře (de la Granja Sainz 2009: 90). Proceso de Burgos pomohl proslavit organizaci ETA a zároveň naplno odhalil kondici slábnoucího diktátorského režimu pozdního frankismu. Ve stejném roce ETA paradoxně zažívá další krizi a odštěpení, když se během šestého sněmu část členů organizace definovala jako marxisticko-leninistická (ETA VI Asamblea), zatímco ETA V se profilovala více militaristicky a nacionalisticky. Je to opět tato nacionalistická (etnicistická) ETA, která přebírá pochodeň ozbrojeného boje, zatímco ETA VI se postupně transformuje v revoluční komunisty (de la Granja Sainz 2009: 21). Na začátku 70. let narůstá závažnost atentátů, stejně jako se začíná uplatňovat vybírání revoluční daně (*impuesto revolucionario*) od baskických podnikatelů. V tomto období působí v ETA José Miguel Beñarán Ordeñana nazývaný *Argala* („Hubeňour“).¹¹¹ Je všeobecně považován za jednu z klíčových osob v ETA. Jeho aktivismus se vyznačoval odvahou, schopností politické analýzy, odhodláním a zaujetím pro cíl boje, zároveň byl ale schopný a ochotný intelektuálně reflektovat vyvíjející se situaci po smrti Franka. Spjoval marxisty a nacionalisty v rámci ETA, dokázal být velmi přesvědčivý, a zejména v době po přípravě úspěšného atentátu na admirála Carrera Blanca (operace „*Ogro*“ neboli „obr lidožrout“ v roce 1973) byl natolik významnou postavou, že svou pouhou přítomností často tišil sváry uvnitř organizace (lehce apologeticky viz Monzón¹¹² 1995: 21–25). Je všeobecně považován za nejvýznamnější a široce akceptovanou akci ETA, která přispěla k dalšímu oslabení frankistické diktatury. Argala měl hluboký intelektuální přesah, kterým si získal přemýšlivou Dolores González Catarain Yoyes (viz níže). V době po atentátu na Frankova nástupce se uchýlil do *Iparralde*, kde pomáhal obnovit struktury ETA v té době mohutně pronásledované španělskou policií a armádou. Organizace čelila dvěma otázkám: 1) kam se bude ubírat v případě pádu diktátorského režimu ve Španělsku; 2) jak uspořádat několik front v rámci ETA, zejména vojenskou frontu s frontou politickou, a také jak vyřešit otázku vztahu ETA k dělnickým masám. V roce 1976 se oženil s aktivistkou Asun Arana, s níž později žil v *Angelet* (*Iparralde*). Zemřel 21. 12. 1978 ve výše uvedené obci, pět let po úspěšném atentátu na Carrera Blanca a také podobným způsobem – do jeho vozu byla

¹¹¹ Argala znamená česky „hubený“, což je jasný odkaz na štíhlou postavu baskického aktivisty.

¹¹² Telesforo Monzón je ikonickou postavou baskického nacionalismu. Jako člen baskické autonomní vlády během občanské války organizoval vojenské operace, později působil v exilu. Původně zastáncem monarchistických myšlenek se v době pozdního frankismu a tranzice postavil do řad vlastenecké levice blízké ETA, kde působil svými plamennými projevy. Byl poslancem Herri Batasuna a zastáncem ozbrojeného boje proti Španělsku. Svým způsobem tak přemostuje starou generaci PNV s novější generací ETA. Viz např. de la Granja Sainz 2009: 84–85.

instalována bomba, která roztrhla jeho tělo napůl a trosky auta a těla rozmetala do vzdálenosti 100 metrů od výbuchu.¹¹³ Brzy poté je autorství atentátu potvrzeno ozbrojenou skupinou zvanou *Batallón Vasco Español* (Španělsko-baskický batalión) jako pomsta za smrt admirála Blanca (viz níže v textu). Argala je tak první obětí špinavé války, *La Guerra Sucia contra ETA*, období aktivity několika ultrapravicových skupin propojených s mezinárodními žoldáky a španělskou policejní a politickou reprezentací (Strmiska 2001b: 25–26). Španělská ultrapravice tak zbavila organizaci ETA jednoho z nejschopnějších lidí, kterými disponovala, čímž otevřela cestu méně smířlivým a daleko přímočařejší smýšlejícím osobám, jež přivedly ETA k fašizujícímu způsobu uvažování.¹¹⁴

V roce 1973 se koná další, oficiálně VI.¹¹⁵ Asamblea ETA, ve které se opět projevují dva protichůdné ideologické proudy. Klíčovou otázkou je subordinace politické a vojenské složky hnutí. Jedna část ETA zastávala názor, že vojenská fronta má být nadřazená politickému aktivismu, zatímco druhá část organizace chtěla, aby ozbrojená avantgarda vykonávala dobře promyšlená rozhodnutí politického vedení. Následujícího roku pak došlo k definitivnímu rozdělení organizace na ETA *militar* a ETA *politico-militar* (rovněž ETA-m a ETA-pm) (de la Granja Sainz 2009: 90–91, podrobně Letamendía 1980: 327–337). V první fázi je ETA *politico-militar* početně silnější a v boji aktivnější organizací než ETA-m. Její struktura jako řídicího politického orgánu disponuje zvláštními komandami, *bereziak*, která mají vykonávat její příkazy. Spojení mezi komandami a vedením ETA se ovšem později ukazuje jako problematické, takže řada *bereziak* postupně jedná na vlastní pěst a kontrola ETA-pm nad jejich akcemi postupně klesá. ETA *politico-militar* po udělení autonomního statusu Euskadi prochází ideologickou diskusí, na jejímž konci je řízené rozpuštění organizace v roce 1982. Již zcela nezávislá komanda *bereziak* z velké části přecházejí do ETA *militar*, kde se později dostávají do jejího vedení.

Klíčovou postavou ETA *politico-militar* byl Eduardo Moreno Bergarexte, známý také jako „Pertur“. Pertur byl osoba velké intelektuální a komunikační kapacity, člověk hledající dialog a hlavní ideolog ETA-pm až do svého zmizení ve Francii roku 1976.¹¹⁶ Ideologicky orientovaný marxista-leninista Pertur byl přesvědčen o nutnosti nadřazení politického řízení nad vojenským. Je tak součástí zajímavého a tragického příběhu, kdy v

113 http://elpais.com/diario/1978/12/22/espana/283129201_850215.html.

114 Je zřejmé, že autoritářské a konformistické tendence hrály v ETA svou roli už dříve. Vymizením intelektuálních elit z organizace ovšem došlo k dalšímu posílení jednoduššího uvažování o politickém problému Baskicka.

115 Jedna „šestá“ Asamblea už byla, její frakce ovšem později zanikla, takže přeživší ETA V později zorganizovala další „šesté“ valné shromáždění. Při všech děleních vždy později zůstala jen jedna organizace se jménem ETA.

116 Jeho smrt zůstala dodnes nevysvětlena. V zásadě existují dvě relevantní vysvětlení. Pertur byl buď zabit španělskými policejními nebo ultrapravicovými elementy, nebo jej zabili radikální členové ETA z řad zvláštních komand (*bereziak*).

organizaci ETA postupně na dlouhá desetiletí převládla fanatická vojenská mentalita a sebestřednost vojenské avantgardy nad jakýmkoliv jiným názorem. Perturův vstup do ETA nebyl přímočarý ani jednoduchý. Byl nadaným, hluboce přemýšlejícím studentem, kreslil, hrál na kytaru a byl oblíbený v kolektivu. V ETA měl ale hendikep intelektuála, protože již v té době se v organizaci prosazovala mentalita vojenských zásluh. Kdo v ozbrojené organizaci již prošel nějakou násilnou akcí (*ekintza*), měl jistou prestiž, na rozdíl od řady aktivních členů, kteří se na střetech s represivními složkami španělského státu doposud nijak nepodíleli. Jak uvádí Angel Amigo (1978: 63): „*Od svého vstupu do ETA měl problémy s glorifikovaným hodnotovým žebříčkem, kde byla tendence situovat ozbrojené aktivity na nejvyšší úroveň. Bylo daleko jednodušší být v ETA jako někdo, kdo má za sebou přestřelku, útěk nebo jinou akci. Ta část, která se věnovala teoretické práci, nebo prostě šíření myšlenek organizace, narážela na prostředí ovládané ozbrojeným aktivismem a v kontextu silné represe. Pertur, tak jako téměř všichni ostatní, byl touto mentalitou ovlivněn, ačkoliv na intelektuální úrovni k ní byl kritický.*“ (Amigo 1978: 63). O prestižnosti akce (*ekintza*) hovoří i Zulaika ve studii *Violencia Vasca* (viz kapitola k básnické improvizaci). Pertur se v roce 1972 pokusil o vstup do vojenské fronty ETA (*frente militar*, viz výše), což mu bylo zamítnuto. Zapojil se do fronty kulturní (*frente cultural*), kde vedl časopis *Hautsi* (česky *Porazit*). Jeho hlavním přínosem byla zpráva nazvaná *Otsagabia*, která navrhovala budoucnost národně osvobozenického boje v rámci demokracie jako boje politicko-revolučního. I po smrti zůstal ideologickým vzorem v ETA-pm, která své rozpuštění veřejně oznámila právě pod jeho portrétem. V roce 1976 Pertur zmizel v Iparralde a jeho smrt nebyla dosud objasněna, ačkoliv je možné, že jej zabili členové komand bereziak, případně rovněž španělská ultrapravice (Letamendia 1980: 347–348).

Poté co ETA na konci roku 1973 ukončila život Frankova svědomitého následníka Carrera Blanca, se frankistický režim ocitá v nejisté pozici. Zevnitř režimu se stále hlasitěji ozývají hlasy po politické reformě směřující k demokracii, diktátor stárne a trpí nemocemi, stále méně rozumí společnosti, která se mu v 60. letech proměnila před očima, a na protestující skupiny obyvatelstva reaguje režim stále stejným způsobem – represí (jiný totiž nezná). Španělský diktátor Francisco Franco zemřel po dlouhé agónii 20. 11. 1975. Dva měsíce před smrtí ještě stihl potvrdit dva tresty smrti pro členy ETA-pm,¹¹⁷ čímž baskické protifrankistické hnutí jen posílil. Se smrtí Franca vyvstává otázka, jakou cestou se frankismus bez Franka a celé Španělsko vydá. V rámci politických elit režimu

117 Dvěma popravenými byli Juan Paredes Manot (*Txiki*) y Ángel Otaegui. Více informací např.: https://es.wikipedia.org/wiki/%C3%9Altimas_ejecuciones_del_franquismo.

existovaly dvě tendence, jedna technokraticko-demokratická, řekněme „pokroková“, druhá ultrakonzervativně frankistická, přezdívaná bunkr (*el búnquer*). Technokratičtí „demokraté“ představovali zájmovou skupinu, která z režimu profitovala podobně jako ultrakonzervativci. Nebyli ovšem slepí vůči sociálním změnám, které Španělsko od 60. let prodělalo. Zároveň roste opoziční tlak aktivistických skupin, které se formují kolem obnovujících se politických stran, zatím ilegálních. Podstatou tranzice je pak proces legalizace přechodu frankismu ke konstituční monarchii mezi roky 1975–1979. Hlavním protagonistou španělské tranzice je, vedle španělské veřejnosti, Adolfo Suárez, politický „génus kompromisu“ (Chalupa 1997: 93), bývalý falangista a první španělský demokratický politik, který ve frankistických *cortes* prosadil zákon o politické reformě (srpen 1976), po jehož schválení došlo k postupné legalizaci politických stran za tichého souhlasu frankistických elit, jimž bylo zaručeno, že nepřijdou o svá privilegia a majetky (Chalupa 2016: 560–565). Na základě zákona o politické reformě jsou organizovány první svobodné volby od občanské války, které 15. června 1977 vyhrála Suárezova UCD (35 % hlasů), následovaná znovu zformovanou PSOE (29 %). Třetí byli komunisté následovaní konzervativní Alianzou Popular (AP). Baskická PNV získala 2 %, což pro ni znamenalo 8 poslanců.¹¹⁸ Jakkoliv vypadala nová demokracie nadějně, některé věci zůstaly při starém. Suárez odmítl legalizovat baskickou vlajku a jednat o regionálních výsadách, čímž baskický nacionalismus „jednoznačně podcenil“ (Chalupa 2016: 567). Následným krokem tranzice byla tvorba nové ústavy, která měla zaručovat nejen politická a sociální práva, ale i regionální autonomní statusy, limitované dogmatem nedělitelnosti Španělska. Tato ústava byla prohlasována v parlamentu, kde se proti ní postavili baskické nacionalistické strany (v té době PNV a Euskadiko Ezkerra, politické křídlo ETA-pm). Následně měla být ústava schválena v celostátním referendu, kde se jasně ukázalo, že pro baskické národní hnutí představuje problém, protože volební účast na území Euskadi byla pouze 45 procent, zatímco celostátní byla 67.¹¹⁹ Ústava byla nicméně referendem potvrzena s 87 % hlasy pro (Chalupa 2016: 570–571). Během tranzice byla politická a sociální situace velmi napjatá, řada dělnických stávek a protestů v ulicích končila střelbou ozbrojených složek a kromě ETA fungovalo ve Španělsku několik dalších ultralevicových ozbrojených skupin. Tranzice nastartovala proces tvorby autonomních statusů, ten baskický byl jako *Estatuto de Gernika* schválen referendem v Euskadi 25. 10. 1979 (de la Granja Sainz 2009: 100–101). Proti byla nově vytvořená strana izquierdy abertzale (ETA-

118 Zdroj: de La Granja Sainz 2009: 100.

119 Letamendía jako baskický nacionalista uvádí pro Euskadi k neúčasti ještě vyšší čísla. Srovnej Letamendía 1980: 357.

m) *Herri Batasuna* a další menší uskupení navázané na ETA-pm,¹²⁰ protože v jejich očích byl tento status chabou zárukou baskických národních práv – jejichž jedinou zárukou by byl nezávislý (socialistický) stát. Výsledkem *tranzice* pro Španělsko je systém autonomií,¹²¹ které ovšem nemají právo na sebeurčení, protože to španělská ústava neumožňuje. A nebyla vyřešena otázka politického uspořádání, protože konstituční monarchií se Španělsko stalo částečně z vůle Franka (nástupnictví Juana Carlose) a částečně politickou reformou (Adolfo Suárez a další). Debata o tom, zda by Španělsko nemělo být republikou, se vlastně nekonala. Důležitou součástí španělské tranzice je debata o amnestii pro politické vězně, která vyústila v její vyhlášení v roce 1977. Symbolickým zakončením tranzice je neúspěšný pokus o puč v únoru 1981, který nebyl podpořen velkou částí důstojnického sboru a byl rázně ukončen prohlášením krále Juana Carlose, jenž se postavil na stranu demokracie.¹²²

Obě tehdejší ozbrojené organizace v Baskicku, ETA-pm a ETA-m, politický vývoj ve Španělsku sledovaly a v průběhu tranzice provedly analýzu situace. Pro obě organizace byly problematické zejména tyto aspekty vznikajícího režimu:

- jako *jefe del estado*, „šéf státu“, byl prohlášen král Juan Carlos de Borbón y Borbón, většině frankistů vyhovující král, jehož role byla definována režimem a jehož výchovu měl osobně na starosti Francisco Franco. Tento král sice slíbil demokracii, svoji přísahu ale složil ve jméno Franka a jeho *movimienta*

- represivní složky státu zůstaly neměnné, jejich vedení a metody zůstaly stejné nebo podobné jako za frankismu (dokladem je například praxe mučení zadržených osob policejními orgány, Letamendía 1980: 344, Watson 2003: 331)

- nebyla vedena žádná veřejná diskuse o tom, jakou podobu bude nový stát mít. Přitom ve Španělsku historicky existovalo několik republik, takže otázka republikánského zřízení rozhodně nebyla irelevantní; připravovaná ústava měla jasně daný rámeček jako konstituční monarchie

- frankismus jako režim nebyl nikdy klíčovými aktéry morálně odsouzen. Represivním režimem obohacené ekonomické a politické elity si tak ponechaly jak moc, tak materiální statky z frankismu plynoucí

- otázka národního sebeurčení Basků, Katalánců a Galicijců zůstala pro nový režim velmi málo relevantní. Začalo se sice pracovat na nové ústavě, která přisuzovala poměrně velkou míru

120 Přehledně ke statusu a pozicím jednotlivých stran viz

https://es.wikipedia.org/wiki/Estatuto_de_Autonom%C3%ADa_del_Pa%C3%ADs_Vasco_de_1979.

121 Více k tématu autonomního uspořádání Španělska viz Díaz – Palop 2002: *Organización del Estado Español*. Madrid: Acento 2002.

122 Od informantů jsem slyšel i názor, kteří tuto pozitivní roli krále analyticky kritizují v tom smyslu, že král naopak tajně intrikoval a puč podněcoval, aby jej pak mohl ukončit a před Španěly vypadat více jako demokrat, čímž by zajistil definitivní konsolidaci postfrankistického rozdělení sil ve státě. Informaci jsem neověřoval.

autonomie zejména Baskicku, na straně druhé tato ústava garantuje nedělitelnost státu pomocí armády. Jeden nacionalismus – ten španělský – tak z této ústavy vychází jako vítězný

- nadále pokračovaly represe nejen vůči aktivistům ETA, ale i proti celému baskickému národnímu hnutí a také proti hnutí stávkovému
- celá situace ve státě byla natolik nestabilní, že de facto kdykoliv hrozilo, že se moci chopí tvrdá frankistická linie a režim bude pokračovat tak, jak fungoval téměř 40 let.

ETA a různé kolektivy vlastenecké levice se nicméně zapojily do politických aktivit i na oficiální úrovni. Asi nejdůležitější je vznik strany Herri Batasuna v roce 1978, která se stala politickým křídlem ETA militar.¹²³ Několik stran vzniklo kolem dělnických a politicko-militárních tendencí v organizaci, přičemž nejdůležitější je Euskadiko Ezkerra (Baskická levice), strana navázaná na ETA-pm, která později působila v baskickém parlamentu až do svého sloučení se socialisty v PSE-EE v roce 1991.

Tuto podkapitolu k dějinám ETA uzavřu příběhem o Yoyes, který je svým způsobem dalším zásadním bodem zlomu, od něhož se odvíjí úpadek společenské podpory ETA v Baskicku. Dolores Gonzáles Catarain alias „Yoyes“ (1954–1986) byla jednou z nejvýznamnějších osob v dějinách ETA vůbec a zároveň jednou z prvních výrazných žen v této organizaci. Její příběh je hrdinský, kriminální, inspirující a také tragický. Od dětství byla idealistkou. Zapojila se do odboje proti frankismu, silně vnímala nejen problém Baskicka, ale také postavení žen ve společnosti a obecně problém emancipace člověka. Byla jednou z vůdčích osobností ETA, kde došla uznání ze strany některých dalších členů, ale také prožila deziluzi, která ji postupně vedla k opuštění struktur organizace, již ale později nikdy otevřeně nekritizovala. Během svého působení ve vedení ETA kritizovala interně nekoncepční a chybné akce, což naráželo na odpor jiných členů k diskusi a sebereflexi. Bojovala proti machistickým postojům uvnitř ETA, aby později vyhodnotila, že pro ni nemá smysl dále pokračovat. Byla hledanou teroristkou, strávila dlouhé období v exilu (Francie, Mexiko), a po svém návratu do Baskicka v polovině 80. let se pro tvrdou linii v ETA stala zrádkyní, kterou bylo nutné exemplárně potrestat. V rámci návratu do Baskicka se musela před španělskými úřady zřeknout ozbrojeného boje, za což byla v organizaci nenáviděna. O její smrti bylo rozhodnuto a krutý rozsudek ETA byl vykonán 10. září 1986, kdy ji vybraný člen ETA zastřelil v jejím rodném městě (Elorza 2006: 308). Vražda Yoyes je svým způsobem symbolickým předělem v podpoře projevované baskickou společností organizaci ETA, která ukázala, že je schopna zabít i svého vlastního člena, pokud se odchýlí od oficiální linie. Je ovšem důležité zdůraznit, že vražda Yoyes je

123 Podrobněji viz https://es.wikipedia.org/wiki/Herri_Batasuna.

rovněž jednou z kapitol tzv. špinavé války proti ETA (*Guerra sucia contra ETA*), ve které španělský stát pomocí policie a tajných služeb organizoval a řídil ultrapravicová uskupení zaměřená na zabíjení členů baskické ozbrojené organizace. Yoyes, ačkoliv nebyla přímou obětí této špinavé války, byla odsouzena k smrti v kontextu obav mnohých členů ETA ze zabití rukou GAL (Grupos Antiterroristas de Liberación), kteří za svého působení zabili kolem 30 osob.

Cílem výše uvedených řádků bylo nastínit, jaký byl vnitřní vývoj ETA od začátku ozbrojeného boje po moment víceméně absolutní vnitřní militarizace, která byla usnadněna vymizením intelektuálních elit. Tento vývoj probíhal v rámci agónie frankistického režimu a příchodu španělské tranzice k demokracii. Požadavky ETA na nezávislost Baskicka a zajištění budoucnosti baskického jazyka byly výrazem požadavků části baskické společnosti, která hledala aktivnější alternativu vůči PNV.

5.2.3 „Vzhůru ETA militar!“ Ozbrojený boj jako doktrína 1987–2000

V roce 1982 byla rozpuštěna ETA político-militar. ETA militar se tak stala jedinou ozbrojenou organizací v čele hnutí *izquierda abertzale*. V čele ETA militar nyní stáli bývalí členové ETA político-militar, tzv. *bereziak*, neboli „zvláštní komanda“, která po vnitřních rozporech opustila svou původní organizaci. Toto vedení utvrdilo již dříve existující militaristické a autoritářské tendence v organizaci, čímž z ETA udělali výkonný stroj na zabíjení a vydírání. Období od poloviny do konce 80. let 20. století bývá někdy označováno jako *años de plomo* (roky olova), protože jak frekvence zabíjení, tak rozměry atentátů, dosahují nejvyšších čísel. V 80. letech instaluje ETA do Madridu jako hlavního města nepřátelského státu stálé a dobře utajené komando. *Comando Madrid* bude v hlavním městě působit až do roku 2001, kdy je rozloženo španělskými policejními orgány, nicméně jeho největší působnost spadá do druhé poloviny 80. let. Hlavními cíli ETA v Madridu byli příslušníci Guardia Civil a také vojáci, přičemž v několika případech došlo k útokům na soudce. Kromě hlavního města působí ETA zejména v Baskicku a operativně všude tam, kde se nacházejí její cíle – *Guardia Civil*, armádní důstojníci a soudci. V roce 1985 je zatčen Eugenio Etxebeste „Antxon“ a postupně se tak do vedení ETA dostávají původní *bereziak* Francisco Mujika Garmendia „Pakito“, José Luis Alvaréz Santacristina „Txelis“ a José María Arregi Erostarbe „Fittipaldi“. Když v roce 1987 umírá Txomin Iturbe Abasolo a jsou zatčeni staří členové vedení ETA Santiago Arrospide Sarasola „Santi Potros“ a Josu Urrutikoetxea Bengoetxea alias „Josu Ternera“, kolektiv *Artapalo* získává absolutní kontrolu nad organizací. ETA se ubírá cestou k ještě většímu autoritářství, absenci vnitřní diskuse, politické reflexe i naslouchání svým

podporovatelům. Strach je hlavním nástrojem k prosazení jediné možné cesty, a mlčení jeho hlavním výrazem. ETA jako avantgarda revolučního národního hnutí nesnese kritiku, tím méně z vlastních řad. Hlavní metodou ozbrojených útoků se stává *coche bomba*, osobní automobil nebo dodávka naložená výbušninami, která exploduje v předem určený okamžik. Ve druhé polovině 80. let se odehrálo několik atentátů, jejichž oběťmi jsou běžní civilisté. Asi nejznámějším je atentát v obchodním domě Hipercor v Barceloně v roce 1987, při kterém zemřelo celkem 21 osob a další desítky jich byly zraněny. 80. léta jsou zároveň dobou tzv. špinavé války, kdy proti ETA působí paramilitární jednotky a nájemní vrazi, tiše podporovaní španělským státem. Bojovníci ETA jsou ve válce, a ve válce se společnost dělí na spojence a nepřátele. Od konce 80. let se terčem ETA stávají také novináři a politici prošpanělských stran, zejména Partido Popular a později PSOE.

Jistým zlomovým bodem pro baskickou politiku je dohoda z Ajuria Enea (*Pacto de Ajuria Enea*) z roku 1988, která je společným protiteroristickým prohlášením všech politických stran tehdejšího baskického parlamentu s výjimkou strany *Herri Batasuna*, která pokračovala v obhajobě násilných akcí ETA. Uvedená dohoda deklarovala, že Estatuto de Gernika je dostačujícím výdobytkem autonomie pro Baskicko, a prakticky znamenala politickou izolaci pro *Herri Batasuna* a *izquierdu abertzale* jako celek na celé desetiletí (de la Granja Sainz 2009: 107). Na konci osmdesátých dochází k proměně postoje Francie k baskické otázce a speciálně k ETA a pozvolna začíná narůstat intenzita spolupráce francouzských a španělských úřadů při potírání terorismu. Na konci osmdesátých let se také odehrál první pokus o vyjednávání s ETA (*Conversaciones de Árgel*), který skončil neúspěchem. Tato první jednání se nesla v duchu politických požadavků ETA a jejich razantního odmítání ze strany státu.

V 90. letech určuje dějiny ETA několik událostí a změn. Obávaná nacionalistická organizace utrpěla těžkou ránu při zatčení kompletního vedení v Bidart (Francie) v roce 1992, kdy byl při společné operaci španělských a francouzských úřadů zatčen kolektiv *Artapalo* v čele s nekompromisním *Pakitem* (Murua Uria 2016: 51–54). Následné měsíce musela ETA věnovat vlastní reorganizaci. Ve svých akcích se stále více zaměřuje na legitimně zvolené místní politiky z řad odpůrců baskického nacionalismu a jeho radikálního křídla. Kontroverzním případem byla vražda Gregoria Ordoñeze, radního v San Sebastián, akce ETA z roku 1995. Touto akcí dál částečně upadá veřejná podpora organizace, kterou po atentátu kritizuje například i její zakladatel Julen Madarriaga. Od roku 1995 začíná ETA uplatňovat koncept socializace utrpení (*socialización del sufrimiento*, zpráva *Oldartzen*), jehož cílem je, aby v Baskicku všichni bez výjimky

zažívali důsledky neřešeného politického konfliktu. Součástí této koncepce jsou atentáty na veřejné osoby a také rozvoj pouličního násilí (de la Granja Sainz 2009: 117), *kale borroka*, jehož hlavním aktérem je baskická nacionalistická mládež, radikalizovaná proti veřejné moci a pouličními boji připravovaná na přechod do ilegality v rámci vstupu do ETA. V devadesátých letech 20. století se tak běžným jevem baskických ulic stali hořící autobusy a odpadové kontejnery, masově posprejované zdi a výlohy obchodů, další ničení majetku a ozbrojené střety demonstrantů s policií. Řada účastníků těchto bojů byla zatčena a vyšetřována, mnoho z nich pak skončilo ve vězení za praktikování terorismu nízké intenzity (*terrorismo de baja intensidad*), nebo s podmíněným trestem a povinností uhradit materiální škody. Při realizaci terénního výzkumu jsem měl možnost udělat rozhovor s jedním účastníkem *kale borroka*, který byl souzen za zapálení autobusu. Vyprávěl mi, že jako mladý baskický nacionalista měl pocit, že pouličním bojem přispívá k osvobození Baskicka. Ve chvíli, kdy byl za svoji účast na *kale borroka* vyšetřován španělskými a baskickými úřady, se dle jeho slov k němu „všichni obrátili zády“.¹²⁴ Později, když mu jeho zadlužená rodina pomohla autobus zaplatit, aby nemusel do vězení, byl osloven prostředníkem, který mu nabízel vstup do ETA. Informant k tomu uvedl: „Přišel jsi pozdě, odpověděl jsem mu. Před rokem bych o tom možná uvažoval. Ted' už je to za mnou a chci mít klid, díky za nabídku.“ Je vhodné doplnit, že jedním z jeho rodičů je cizinec pocházející z jedné nejmenované země ve střední Asii. Za „zlatý věk“ *kale borroka* je považována druhá polovina 90. let a první roky nového tisíciletí, ojedinělé akce byly zaznamenány i později. ETA v devadesátých letech realizuje několik dlouhých únosů, z nichž nejznámější je přes rok trvající únos José Antonia Ortegy Lary, funkcionáře vězeňské služby (Murua Uria 2016: 64, 67). Po jeho vysvobození Civilní gardou v červenci 1997 zareagovala ETA únosem mladého politika Lidové strany (*Partido Popular*) Miguela Ángela Blanca. Za jeho život požadovala urgentní změnu ve vězeňské politice státu vůči baskickým vězňům, přičemž dala ultimátum 48 hodin. Tuto akci označují i autoři z řad sympatizantů vlastenecké levice za „oznámenou vraždu“ (Murua Uria 2016: 68), protože pomalé struktury státu nemohly tak rychle reagovat. Po této akci vypadala ETA v očích veřejnosti „krutější než kdykoliv předtím“ (Murua Uria 2016: 68). Po dalších podobných atentátech se objevila vlna kritiky z řad *izquierdy abertzale* a stoupenců radikálního nacionalismu. *Txillardegi* (další ze zakladatelů ETA) se ptal, komu tyto akce slouží, zda Baskicku, nebo jeho nepřátelům, podobně *bertsolari* Xabier Amuriza, jedna z ikon improvizčního hnutí a politik blízky ideologii ETA vyjádřil své pochybnosti nad sledovanou strategií (Murua Uria 2016: 71–72). Z dlouhodobé perspektivy

124 Z etických důvodů a zachování bezpečnosti uvedené osoby neuvádím žádné další podrobnosti.

pozitivnější je dokument ETA nazvaný *Alternativa Democrática*, kde se organizace poprvé přibližuje schématu dvojkoľejného vyjednávání (ETA – španělská vláda, izquierda abertzale – další politické strany). Ve druhé polovině 90. let dochází k obratu na politické scéně Baskicka, kdy se vlastenecká levice (Herri Batasuna) snaží prolomit politickou izolaci, ve které se nachází. V roce 1997 je zatčena kompletní sestava „výkonného výboru“ (*Mesa nacional*) strany Herri Batasuna. Do výkonného výboru se tak v roce 1998 dostává dosud neznámý Arnaldo Otegi,¹²⁵ bývalý člen ETA a pozdější lídr vlastenecké levice v období vnitřní transformace po roce 2000. Vynikající řečník se brzy stává ústřední postavou všech jednání. Souběžně je v roce 1998 z příkazu soudce Baltazara Garzóna uzavřeno sídlo novin vlastenecké levice *Egin*, jejichž pracovníci jsou obviněni ze spolupráce s ETA (Murua Uria 2016: 70).

Na baskické politické scéně již deset let fungovala dohoda z Ajuria Enea, když byl signatářskými stranami odmítnut plán lehendakariho Ardanzy (plan Ardanza)¹²⁶ na otevření nového dialogu k politickému uspořádání Baskicka. Toto odmítnutí otevřelo prostor pro společné sbližování uskupení vlastenecké levice a dalších nacionalistických stran včetně PNV. Po nelehkých jednáních byla v létě uzavřena dohoda zvaná *Pacto de Estella (Lizarra-garaziko akordioa)*, která vyjadřovala společný zájem nacionalistických stran o vytvoření státní instituce pro celé území *Euskal Herria* (de la Granja Sainz 2009: 111). Pro PNV to byl velký obrat, který byl odměněn 14 měsíců trvajícím příměřím ze strany ETA. Jedním ze základních kamenů dohody bylo uznání práva obyvatel Baskicka na svobodné politické rozhodnutí o budoucnosti země. V roce 1999 se předsedou baskické vlády stal Juan José Ibarretxe, který byl rovněž nakloněný debatě o novém rámci pro Baskicko. V roce 2000 se ETA na základě neshod s EA a PNV, se kterými vedla tajná jednání, vrací k ozbrojenému boji.¹²⁷

Na konci 90. let stále více kritizovaná, přesto svými stoupenci respektovaná ETA ovlivňuje baskickou politiku a společenskou atmosféru, ve které na jedněch demonstracích zní *“ETA no“* („ETA ne“), na jiných ale *“Gora ETA militar“* („vzhůru ETA militar“). Na scéně baskického národního hnutí figurují dva hlavní elementy, izquierda abertzale a PNV, které přes ideologické neshody čas od času diskutují o možnostech spolupráce. Po roce 2000 ETA postupně dále ztrácí autoritu uvnitř baskické společnosti, zatímco Španělsko a autonomní vláda usilují o izolaci vlastenecké levice na politickém poli. Mezi roky 2000 a 2011 prošla baskická politika i ETA specifickým vývojem, který vyústil ve vyhlášení konce ozbrojeného boje. V období 2011–2018 bylo Baskicko opět v trochu jiné

125 Stručná biografie anglicky zde: https://en.wikipedia.org/wiki/Arnaldo_Otegi.

126 Viz https://es.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Antonio_Ardanza.

127 Podrobněji k tomuto příměřím i k jeho konci viz Murua Uria 2016: 73–84.

fázi. PNV je stále dominantní silou na poli baskického národního hnutí s tím, že *izquierda abertzale* má jen o málo slabší voličskou základnu (viz další kapitoly).

5.2.4 Všichni nebo nikdo - konformistické tendence baskického radikálního nacionalismu

Organizace ETA a komplex aktivistických kolektivů *izquierdy abertzale* je hlavním motorem baskického radikálního nacionalismu druhé poloviny 20. století. Různé prvky hnutí pro baskičtinu (*ikastola*, *korrika*, *bertsolaritza* a další) se formovaly v prostředí blízkém ETA, protože konzervativní PNV reprezentovala buď s frankismem spolupracující elity, nebo politickou pasivitu. Později je vidět, jak se PNV stává v jistém slova smyslu vedoucí silou baskického nacionalismu v rámci Euskadi. *Izquierda abertzale* v nejširším slova smyslu představuje aktivistickou a levicí ovlivněnou složku baskického národního hnutí.

Nyní se zaměřím na několik aspektů tohoto širokého konglomerátu aktivistických kolektivů, které do značné míry spojuje ritualizace, konformizace a kulturalizace veřejných postojů a chování. Jedna ze známých písní Mikela Laboi, předního moderního folkového zpěváka druhé baskické kulturní revitalizace, se jmenuje *Denak ala inor ez*. Česky znamená „*Všichni, nebo nikdo*“ a základním motivem písně je vyjádření názoru, že pokud má být odstraněno zlo a utrpení, nesmí být ani jeden člověk, který trpí. Vězni budou svobodní a hladovějící nasyceni, což může zařídit jen společné úsilí všech. Všichni, nebo nikdo má tak v písni dvojí smysl: všichni svobodní, nebo ne, všichni bojující za svobodu, nebo nikdo. Refrén písně zní:

*Denak ala inor ez, dena ala ezer ez.
bakarka ezin da
fusilak ala kateak
denak ala inor ez, dena ala ezer ez.*

český překlad:

*Bud' všichni, nebo nikdo
bud' všechno, nebo nic
jeden sám nic nezmuže
bud' pušky, nebo řetězy
bud' všichni, nebo nikdo
bud' všechno, nebo nic.*

V refrénu se rovněž opakuje fráze *fusilak ala kateak*, česky *bud' pušky, nebo řetězy*, takže je posluchač stavěn před volbu: vzít do ruky zbraň a bojovat za svobodu,

nebo zůstat v poutech. Píseň Mikela Laboi je jen jednou z mnoha písní a básní, které tvoří součást symbolického světa a narativu *izquierdy abertzale* a šířeji baskického národního hnutí. Mezi informanty, s kterými jsem během výzkumu vedl rozhovory, existoval všeobecný respekt vůči osobě Mikela Laboy, který je jako sběratel a inovátor baskické lidové písně považován za jednoho ze zachránců baskického jazyka a kultury.¹²⁸

Ritualizace uvnitř hnutí *izquierdy abertzale* byla dobře popsána v knize *Los funerales en el nacionalismo radical vasco (Pohřby baskického radikálního nacionalismu)* (Aretxaga 1988). Pohřební rituál zde kombinuje ikonografii ETA, tradiční baskické venkovské hodnoty a vzorce chování. Během rituálů je využívána *ikurriña*, tančí se baskický „tanec cti“ *aurrezku*. Atmosféru dokresluje zvuk úderů *txalapartu* (baskický hudební nástroj). U těchto rituálů nebyla neobvyklá přítomnost *bertsolaris*, kteří zpívali k počtě mrtvého bojovníka ETA. (Aretxaga 1988: 43–51). V těchto rituálech hrála ústřední roli žena, většinou matka padlého bojovníka (Aretxaga 1988: 91–100).

Rovněž samotná práce s jazykem v *izquierdě abertzale* zajímavá. Politické fráze v prostředí ETA jsou často formovány do opozic, podobně jako v písni Mikela Laboi. Nejznámějšími frázemi jsou *aberri ala hil* (případně *aberri edo hil*), což znamená *buď vlast, nebo smrt*. Dělnické proudy v ETA používaly heslo *iraultza edo (ala) hil*, tedy *revoluce, nebo smrt*. *Izquierda abertzale* a kolektivy kolem ETA používaly symboliku a jazyk k politizaci Baskicka. Všudypřítomnost hesel *Gora Euskadi Askatuta (Vzhůru svobodné Baskicko)*, *Gora ETA militar (Vzhůru ETA militar)* nebo *Askatasuna ala hil (Svoboda nebo smrt)* mě zaujala již při prvních výzkumných pobytech (viz metodologie).

Výše uvedená ritualizace prostředí *izquierda abertzale* poukazuje na kulturní rozměr baskického politického problému. Tento kulturní rozměr pomáhal vytvořit kolektivní identitu stoupenců *izquierdy abertzale*, čímž podpořil konformismus s oficiálními linií i v případě, že jedinec ne vždy s vedením ETA souhlasil.

Pokud budu uvažovat o konstruování kolektivních identit v Baskicku, pak z výše uvedeného je patrné, že v baskickém politickém a identitárním diskurzu existují různé opozice typu *My* a *Oni*. Na nejvyšší úrovni můž existovat opozice *My* jako obyvatelé baskicka versus *Oni* jako Španělé a případně Francouzi. Na úrovni Baskicka existuje jasná opozice *My* a *Oni* mezi stoupenci národního hnutí a jeho odpůrci. Na úrovni národního hnutí existuje opozice mezi stoupenci konzervativního (umírněného) nacionalismu PNV a

128 Mikel Laboa není pouhým „folkloristou“. Zaměřoval se jak na sběr a aranžování baskických lidových písní, tak na adaptace básní baskických autorů (např. texty Gabriela Arestiho) i například textů Bertolda Brechta (*Liruraren kontra*, česky *Proti pokušení*, je adaptací Brechtovy básně *Gegen Verführung*), viz <https://albokari2.wordpress.com/2012/02/02/liruraren-kontra-a-poem-by-bertolt-brecht-sung-by-mikel-laboa/>.

radikálního nacionalismu vlastenecké levice. Tyto opozice jsou do jisté míry flexibilní a situační, protože koalice nebo spory mezi jednotlivými aktéry vznikají a zanikají v čase podle vnějších i vnitřních podmínek.

Kapitola 6: Baskičtina – jazyk, minorizace, revitalizace

6. 1 Baskičtina – původ a lingvistika

6.1.1 Baskičtina – původ, klasifikace, charakteristiky

Téměř vždy, když se s lidmi v České republice bavím o Baskicku a baskičtině, přichází na řadu následující otázka: „*Jak moc je baskičtina odlišná od španělštiny?*“ Odpovídám, že velmi odlišná, ačkoliv slovní zásoba je plná slovních výpůjček z románských jazyků. Specifikum baskičtiny tedy vyniká právě v kontrastu vůči indoevropským jazykům. Baskičtina (*euskera, euskara*) je jediným současným evropským jazykem,¹²⁹ který nepatří ani do indoevropské jazykové rodiny, ani do rodiny uralské, kam patří finština nebo maďarština (Černý 2008: 51). Tématem této dizertace není lingvistický rozbor baskičtiny, přesto si malý exkurz do této oblasti dovoluji, mimo jiné proto, že i v rámci terénního výzkumu v Baskicku bylo prakticky nemožné se této tematice vyhnout. Zájem o baskičtinu a Baskicko jako zemi baskicky mluvících lidí ze strany intelektuálů a vědců od 19. století způsobil, že se z baskičtiny a Baskicka stala jedna z nejpůvodnějších vědeckých záhad, jejíž pověst coby záhady přetrvává dodnes. I když hledání původu Basků a vysvětlení toho, odkud se baskičtina vzala a zda je či není lingvisticky příbuzná s jinými jazyky je do jisté míry možné chápat jako vědecký romantismus, nejsou tyto otázky ani nedůležité, ani nevědecké. Otázka původu kulturních artefaktů, kterým baskičtina bezesporu je, je vědeckou otázkou par excellence. Navíc se právě různé teorie o původu Basků a baskičtiny postupně přetavily do celospolečenského a nacionalistického diskurzu, čímž pomohly konstruovat nejen baskický nacionalismus, ale také etnickou identitu Basků v té nejběžnější podobě stereotypů, které o sobě Baskové mohou mít. Podobně lze ovšem hovořit o politických odpůrcích baskičtiny, kteří by ji právě jako relikvii minulosti a „primitivní jazyk“ nejrady poslali na smetiště dějin. To už ale přecházím do sociolingvistiky a politického rozměru celé otázky.

129 Samozřejmě kromě desítek a stovek neindoevropských jazyků, kterými mluví přistěhovalecké populace mimoevropského původu a jejich potomci. V žádném případě nechci tyto jazyky ignorovat ani jim upírat právo na existenci. Mluvím zde v historické perspektivě, která trochu uměle klade do opozice „původní“ evropské jazyky (rozuměj s delší historickou doložitelností) k těm, jež se do Evropy dostaly v moderní době.

Baskologie jako oblast vědeckého zájmu představuje komplexní téma sahající od filologie, srovnávací lingvistiky přes dějiny vědy a myšlení až po archeologii a současné přístupy k etnicitě. Zde se omezím na několik základních otázek. Ústředním tématem baskologů je otázka původu baskičtiny, příbuzenství baskičtiny s dalšími jazyky a s tím související otázka původu lidské skupiny nebo skupin, která (é) baskičtinu do oblasti západních Pyrenejí přinesla (nebo přinesly). Stejně tak důležitá je i otázka, jakou spojitost mohou mít archeologické nálezy, baskičtina, Baskové¹³⁰ a genetika. Všechny tyto otázky jsou delší dobu předmětem vědeckého zájmu a zároveň se staly zdrojem stereotypů, národní „mytologie“ ve smyslu zjednodušujícího vysvětlení o původu a zdrojem argumentů pro politický boj.

Genealogická příbuznost dvou jazyků existuje tehdy, pokud se jazyky vyvinuly z jednoho jazykového prazákladu (prajazyka). Takové jazyky vykazují pravidelnosti hláskových korespondencí, společnou základní slovní zásobu a méně spolehlivě rovněž syntaktické a morfologické podobnosti. Jinými slovy – jsou podobné v několika lingvistických ohledech. Typickým příkladem jsou indoevropské jazyky (Zavadil 2010: 37). Pro prokázání příbuznosti se užívá historicko-srovnávací rekonstrukce, která může mít dvě podoby: a) rekonstrukce vnější neboli srovnávání jazyků, b) rekonstrukce vnitřní, která je postavena na sledování vývoje jazyka v čase a vyvozování historické podoby jazyka. Časově lze hovořit o příbuznosti blízké, střední a vzdálené. Klíčová je otázka, kdy se dva jazyky od sebe historicky oddělily. Blízké jazyky jsou ty, které se oddělily relativně nedávno, mezi 1500–2500 lety. Jsou to například některé indoevropské jazyky, jako řečtina, latina, germánština a další. Mezi jazykovými rodinami hovoříme o nostratické příbuznosti. To může být například příbuznost mezi jazyky indoevropskými a turkickými. Úroveň pranostratická je ještě hlubší a časově starší, protože i nostratické jazyky měly své předchůdce a příbuzné. Zde se již ale dostáváme do značně hypotetické roviny. Pokud existuje nějaká filiace baskičtiny, pak nejbliže na úrovni nostratické (Zavadil 2010: 38–39). U lexikální podobnosti je shoda slovníku u srovnávaných jazyků nepřekračující 5 % považována za nahodilou. Příbuznost jazyků se nejlépe prokazuje tam, kde existuje strukturální podobnost a slovníková shoda. Zavadil dochází k závěru, že baskičtinu je za současného stavu poznání nutné považovat za jazykový izolát (Zavadil 2010: 39).

Otázka původu baskičtiny vyvstávala ve většině mých konverzací o baskičtině, které jsem během výzkumu vedl. Jak informace, že baskičtina je jazykový izolát, tak

130 Slovo „Baskové“ zde vědomě používám jako zjednodušení. Nositelé baskičtiny, euskery, která se ani nemusela jmenovat euskera nebo euskara, ani nemusela být jedním jazykem, se velmi pravděpodobně nazývali jinak. Pouze se tu vyhýbám zdoluhavému opisování složitěho fenoménu, kterým je lidská skupina.

některé hypotézy o příbuznosti mohou být zdrojem etnické identity a argumenty pro baskický nacionalismus. Badatelsky relevantní jsou dnes tyto lingvistické přístupy k původu baskičtiny: teorie *basko-iberská* (baskičtina jako jeden z původních jazyků Iberského poloostrova), teorie *basko-berberská* (původ v Severní Africe) a teorie *basko-kavkazská*. Basko-iberská teorie dostala svůj základ v první polovině 16. století na dvoře Karla V., později byla inspirací pro řadu baskických (např. Garibay, Larramendi) i nebaskických autorů, z nichž nejznámější je Wilhelm von Humboldt, který pomocí baskičtiny 19. století zkoušel interpretovat staroiberské texty a nápisy z doby římské říše. Tato teorie se nejdříve zdála platnou, má ovšem další metodologický problém: staroiberské písmo je kombinací slabičného a hláskového principu, který byl rozluštěn až na počátku 20. století. Zatímco fonetická báze iberštiny a baskičtiny je velmi podobná, lexikální souvislosti jsou již méně zřejmé (Zavadil 2010: 42). Iberské nápisy dosud nebyly spolehlivě rozluštěny, podobně je také velmi problematické interpretovat starobaskické nápisy pomocí dnešní baskičtiny. Jakkoliv jsou na první pohled kombinace hlásek ve staré iberštině podobné baskičtině tak, že jsem si toho všiml i já jako několikaletý student baskičtiny, spolehlivé příbuzenství nebylo prokázáno. Současní španělští baskologové se dnes kloní k názoru, že stará iberština a stará baskičtina byly jazyky „vzdáleně mezi sebou příbuzné“ (Zavadil 2010: 43). Druhou relevantní teorií je hypotéza basko-kavkazská. Ta byla propagována francouzským badatelem René Lafonem (1899–1974). V zásadě vychází ze strukturních podobností baskičtiny s některými severokavkazskými a jihokavkazskými jazyky. Zavadil uvádí, že samotný pojem „kavkazské jazyky“ představuje velmi složité téma (Zavadil 2010: 45). Na příbuznost s baskičtinou ukazují zejména jazyky tzv. kartvelské skupiny (označované také jako jihokavkazské), a to především gruzínština. Pokud zde existuje příbuznost, je to na úrovni nostratické,¹³¹ tedy velmi staré, která se projevuje typologicky a ne lexikálně. Podobnost je zejména v ergativní konstrukci věty, vyjadřování kategorie určení, aglutinační morfologii. Lexikální souvislosti však nepřekračují pětiprocentní hranici (Zavadil 2010: 42). Tato teorie měla a má řadu zastánců, dnes jsou již tvrzení o příbuznosti ovšem opatrnější než dříve. Například otec moderní baskičtiny Luis (Koldo) Mitxelena (případně Michelena) byl k této teorii velmi kritický, i když později uznal, že strukturální podobnost tu je, stejně

131 Nostratická příbuznost znamená vztah na úrovni mezi jazykovými rodinami, tedy například vztah indoevropské rodiny s rodinou turkických jazyků. Jinými slovy, je to příbuznost časově velmi vzdálená, kde je hledání společných prvků velmi komplikované a značně nespolehlivé. Je třeba si uvědomit, že příbuznost jazyka je vědecký konstrukt utvořený na základě výjimečných podmínek „indoevropských“ jazyků, u kterých na dvou významných „koncích“ byly k dispozici starověké jazykové normy (sanskrt, latina, řečtina) a celá řada dalších jazyků kodifikovaných později. To mluvíme o příbuznosti na úrovni rodiny. Není těžké si představit, jak obtížné je prokazovat souvislost na úrovni mezi rodinami.

jako podobnost některých slov z oblasti pastevecké terminologie (Zavadil 2010: 45–46). Třetí významnou teorií je hypotéza berberská. Ta, na rozdíl od kavkazské, vychází z lexikální podobnosti berberštiny a baskičtiny. Berberské jazyky jsou ovšem strukturálně velmi odlišné, a pokud zde existuje příbuznost, pak opět na úrovni nostratické. Je spíše pravděpodobné, že jak baskičtina, tak berberština integrovaly řadu stejných výpůjček z nějakého třetího jazyka (Zavadil 2010: 46).¹³² Spolehlivě prokázáno tedy není nic, a seriózní lingvisté jsou k možnému zjištění původu baskičtiny skeptičtí. Zavadil například navrhuje jinou linii bádání: hledat neindoevropské projevy v indoevropských jazycích, například ve staré keltštině – tak by bylo možno alespoň částečně vysvětlit, zda baskičtina byla v Evropě již před příchodem indoevropské vlny, nebo zda přišla s ní. (Zavadil 2010: 47).

Ve stručnosti popíšu etnopolitický potenciál výše uvedených teorií. Hypotéza kavkazská implicitně říká, že baskičtina není indoevropský jazyk. Baskové mohou díky této hypotéze potvrzovat svoji výlučnost, odkazovat se na vzdálený původ jazyka, na odlišnost vůči Indoevropanům. Mohou rovněž apelovat na podobnost s pasteveckým charakterem kavkazských společností, což stvrzuje specifičnost horské pastevecké kultury. „*Los vascos son los pastores de Aralar, de aquí de Gipuzkoa, Navarra, aquí han estado desde siempre con su ganado, sus ovejas*“ neboli „*Baskové jsou pastevci z Aralaru, odsud z Gipuzkoi, Navarry, byly tady odjakživa se svými stády, se svými ovce*“.¹³³ Podobně hypotéza berberská umožňuje potvrdit výlučnost Basků v evropském kontextu, a především Berbeři byli tradičně pastevecká společnost. Berbeři rovněž představují „tradičně“ žijící minoritu v rámci několika moderních států Magrebu. Asi největší nacionalistický potenciál má hypotéza iberská. Pokud by totiž Baskové byli příbuznými (jazykovými i biologickými) starověkých Iberů, pak je jednoduché argumentovat tím, že Baskové jsou historicky starší než politický režim Římské říše, a tedy rozhodně starší než *kastilská*¹³⁴ kultura Španělska rodícího se z hierarchické a politicky fragmentované středověké společnosti. Je možné, že v současné době probíhající výzkumy využívající genetiky osvětlí část problému původu baskičtiny, hrozí ovšem také, že se výzkumy stanou předmětem politizace.¹³⁵

132 Dále byly učiněny pokusy o nalezení souvislostí s různými aglutinačními jazyky světa. K nim patří jazyky Na-Dene, řada sibiřských jazyků, turkické jazyky, stejně jako maďarština nebo fínština. Problém všech teorií je, že jsou založeny na jednotlivostech. (Zavadil 2010: 47).

133 Anonymní informant, nádraží Beasain (Gipuzkoa), léto 2015.

134 V této práci neproblematizuji koncept kastilské kultury, kterou pracovně chápu jako kulturu postavenou na křesťanských královstvích středověku v čele s ambiciózní Kastilií, která propagovala kastilštinu jako jazyk impéria.

135 V roce 2017 byla dokončena zajímavá multidisciplinární studie, z velké části založená na systematické genetické analýze baskických i nebaskických vzorků ze současnosti i minulosti. Její závěry tvrdí, že baskická a sardinská populace jsou mezi evropskými genetickými populacemi jediné dvě, které jsou

Baskičtina je pro oblast Baskicka a sousedících oblastí, zejména Gaskoňska a Akvitánie, doložena z doby římské, jak to dokládají pohřební kameny s baskickými jmény a slovy. Pro oblast Bizkaie ovšem není doložena až do 6. století. Baskické texty se v útržcích objevují od vrcholného středověku, Nový zákon byl přeložen až s roku 1571 protestantskými kněžími z Iparralde. Od té doby hovoříme o baskičtině jako o literárním jazyku (viz níže). Později se centrum literární tvorby přesouvá do Gipuzkoi (otec *Larramendi*, Andoain, Gipuzkoa), v 19. století je již psaná produkce bohatší, v roce 1918 vzniká *Euskaltzaindia* (baskická jazyková akademie), u jejího zrodu stál Resurrección María Azkue (Zavadil 2010: 31). Je to již doba, kdy je baskičtina předmětem intenzivního politického zápasu o sebeurčení baskického národa a jeho identity. Klíčovým momentem moderní baskičtiny byla debata o potřebě jednotné jazykové normy. Zde je ústřední postavou lingvista Luis (Koldo) Mitxelena, o kterém ještě budu mluvit.

6.1.2 Lingvistický popis

Z hlediska morfologie a gramatiky je baskičtina jazyk *aglutinační*¹³⁶ (využívá pádových koncovek a nepoužívá předložky) a jazyk využívající *tranzitivity* sloves (jejich ohebnosti dle vztahu k předmětu), především v tzv. *ergativním* pádu. Baskičtina užívá větší množství pádů než například čeština. Zde je přehled některých baskických pádů:

etxe – dům (kdo co, absolutiv/nominativ)
etxeak – dům (ergativ)
etxean – v domě
etxera – do domu
etxetik – z domu
etxeke – domu (koho čeho)
etxeekin – s domem (s kým čím)
mutilentzat – pro chlapce (pro koho)
kotxez – autem (kým čím)
emakumegandik – od ženy (od koho čeho)
zertarako – kvůli čemu (proč)
lagunari – kamarádovi (komu čemu)¹³⁷

významně odlišné, a že se navíc do značné míry shodují s nálezy paleolitických populací z naleziště Atapuerca v severním Španělsku. Tyto populace měly přijít tzv. mediteránní cestou z oblasti Blízkého východu ne později než 3000 let př. n. l.. Konference s názvem „*El misterio de los vascos resuelto por la ciencia*“ dostupná zde: https://www.youtube.com/watch?v=ZNNEPYqa1_0&t=3574s. Politizace problému je patrná již z komentářů pod videem.

136 Zavadil (2010: 95) uvádí, že baskičtina je jazyk „převážně aglutinační“. Je zřejmé, že charakteristiky jazyka nejsou absolutní, ale že se v něm uplatňují určité rysy a tendence. Protože tato práce není svojí povahou lingvistická, uplatňuji v ní určitá zjednodušení. Níže uvedené pády jsou ilustrační, podrobně včetně kategorizace viz opět Zavadil 2010: 95–105.

137 Pro hlubší znalost baskické deklinace viz Zavadil (2010: 94–105).

Ergativ¹³⁸ je pád, ve kterém předmět ovlivňuje tvar podnětu i přísudku. Baskický ergativ lze poznat podle toho, že k podmětu ve větě přidává hlásku navíc a že i pomocné sloveso tak nabývá tranzitivní podoby. Jednoduše je to viditelné na užití slovesa *izan* (*být*), které má dvojí – tranzitivní a intranzitivní – podobu:

Ni Martin naiz – *Já jsem Martin*. (typ NOR, česky kdo)

Nik ogia dut – *Já mám (doslova „jsem mající“) chleba*. (typ NORK, česky „kdo“ tranzitivně)

Nik esan dizut – *Řekl jsem ti to (dizut doslovně znamená „ono-tobě-já“)* (typ NOR-NORI-NORK, česky „co-komu-kdo“)

Ve druhé větě se k *Ni* (já) přidává *-k*, protože se jedná o ergativní pád, v baskičtině označovaný jako *NORK* („kdo-koho/co“). Sloveso *IZAN*, neboli být, pak v první osobě nenabývá tvaru *naiz* (jsem), ale tvaru *dut* („jsem mající“). Navíc dochází k rozlišení slovesa podle toho, zda předmět je jedna věc, nebo více:

Nik ogia dut – *Já mám chleba*.

Nik ogiak ditut – *Já mám chleby*.

Ve druhém případě se z tvaru *dut* stává tvar *ditut*, aby bylo vyjádřeno, že se jedná o více než jeden chléb. Nemění se zde pouze podstatné jméno, ale i slovesný tvar podle čísla předmětu. Ve třetím případě nese pomocné sloveso jádro celé argumentace výpovědi (Zavadil 2010: 71). Ačkoliv je baskický systém pomocných sloves morfologicky bohatý, způsob práce se slovesy při tvorbě časování složitý není. Konstrukce vět v baskičtině opět nejsou samy o sobě „složitě“, ¹³⁹ fungují ovšem jinak, než jsme zvyklí u evropských jazyků, a proto se i mně v procesu učení složitě zdály. Sloveso se například může stát podstatným jménem, ve kterém se ve větě ještě vyjadřuje určitost a vztažná vazba. Baskický slovosled sleduje vzorce SOV (subject-object-verb, podmět-předmět-přísudek), čímž se odlišuje například od španělského SVO). Slovní zásoba je ze 70–80 % tvořena výpůjčkami z jiných evropských jazyků, které jsou tvarově výrazně pobaskičtění (Zavadil 2010: 73). To znamená, že neškolené oko je nemusí jako nebaskické snadno odhalit.

138 K ergativu podrobně Zavadil (2010), případně jednodušeji Černý (2008: 117–118).

139 Z profesionální zkušenosti lektora jazyků i z mnoha diskusí vím, že mnoho lidí má tendenci dělit jazyky na jednoduché a složité, což je samozřejmě nedorozumění, protože jazyky lze jen velmi obtížně takto rozlišovat. O baskičtině i v Baskicku panuje představa, že je složitá, ačkoliv se opravdu jeví jako složitá pouze proto, že funguje jinak než dominantní indoevropské jazyky. Nejlepším důkazem výše uvedeného jsou bilingvní děti, které nemají problém přepínat mezi španělštinou a baskičtinou tak, že je zjevné, že ani jeden z uvedených jazyků pro ně není „složitý“.

6.2 Minorizace a revitalizace baskičtiny

6.2.1 Minorizace

Baskičtina je dnes na svém historickém území minorizovaným jazykem, který je předmětem jazykové revitalizace a politizace. Minorizací jazyka rozumíme jeho postupný sociolingvistický ústup z dříve obývaného geografického prostoru, typicky ve vztahu konkurence s jiným dominantním jazykem nebo jazyky. Minorizace baskičtiny znamená její historický ústup ve vztahu k postupnému šíření španělštiny a francouzštiny na území Euskal Herria.

Již na konci 19. století ustoupila baskičtina do té míry, že se jí hovořilo jen v okrajových částech Araby (hranice s Bizkaiou a Gipuzkoou), severní části Navarry a v rurálních oblastech Iparralde. Ve velkých městech (Bilbao, San Sebastián, Pamplona, Biarritz, Bayona) byla rovněž na ústupu. Ve Vitorii se baskicky téměř nemluvílo, stejně jako v jižních městech Navarry (Tafalla, Tudela). Města v Gipuzkoi jako Tolosa, Ordizia, Zumarraga, Azpeitia nebo Azkoitia byla naopak až do poloviny 20. století téměř výlučně baskofonní, podobně jako některá města v Bizkaii. Minorizace jazyka je komplexní proces, ve kterém samozřejmě svou roli hraje i ochota mluvčích změnit (nebo ne) jazykový kód, který používají. Mocenské nástroje státu a jeho elit, jako jsou škola, úřady, soudnictví a církev, do velké míry určují pravidla hry. Jazyky, kterým se nepodařilo stát se státními jazyky, jsou předmětem minorizace, protože dříve nebo později ustupují přímým a nepřímým formám diskriminace a perzekuce. Ačkoliv jazyky vznikaly a zanikaly po celou dobu lidské existence, je jisté, že současná dvě století trvající vlna minorizace má „jasně politické kořeny.“ (Gross i Lladós 2009: 23). Jazyk je svým mluvčím vždy opuštěn proto, aby byl nahrazen jiným jazykem, a v moderní době „jazyk nahrazující je oficiálním jazykem povinného poznání a užívání v rámci politických hranic, které obvykle nekorespondují s hranicemi lingvistickými“ (Gross i Lladós 2009: 23).

Baskičtina byla užívána obyvateli Baskicka bez toho, aby byla literárním jazykem, ve středověku nebyla vyučována ve školách a katolické církevní autority jí opovrhovaly, tak jako se běžně opovrhovalo národními jazyky, před kterými byla upřednostňována latina, „jazyk bez společenství“ (Burke 2011: 41-49). Baskičtina se stává literárním jazykem až díky protestantismu, takže zatímco Ignác z Loyoly mluví plynně baskicky, ale jezuita již později baskičtinu téměř neužívá, na druhé straně Pyrenejí vzniká překlad bible do labortánštiny rukou protestantského kněze. Obchodní, církevní a aristokratické elity, které ve středověku ovládají baskičtinu, v rámci své kariéry logicky

upřednostňují „důležitější“ jazyky církve, dvora a obchodu, jako je kastilština, francouzština a samozřejmě latina. Katolické církevní elity pohlížely na baskičtinu jako na „jazyk ďábla“, pozdější státní elity opovrhovaly baskičtinou proto, že postrádala adekvátní rozvinutý slovník. Typický je argument, že baskičtina je „barbarský“ nebo „primitivní jazyk“, který neodpovídá požadavkům moderní doby (těm totiž odpovídají pouze románské jazyky).¹⁴⁰ Baskičtina tak ustupuje z oblastí, kde byla dlouho hegemonem.

Ve Francii je protibaskická politika spojená s francouzskou revolucí a dobou Napoleona, kdy dochází k centralizaci státu a vědomé plánované likvidaci dialektů francouzštiny a regionálních jazyků (bretonština, baskičtina, provensálština mezi nimi) (Burke 2011:146-147). Ve Španělsku se první moderní diskriminační opatření proti baskičtině objevují v 18. století: „*Nechť jim není dovoleno mluvit ve vascuence, ale jen castellano, a nechť je jim dán prsten a nechť jsou potrestáni tak, jak si zaslouží. (Klauzule dohodnutá mezi obcí Beasain a učitelem tamtéž, 9. ledna 1730)*“ (Torrealdai 1998: 30). Za pozornost stojí dva detaily. Zaprvé stigmatizace pomocí prstenu, který je během výuky dáván neposlušným žákům za mluvení baskicky, protože tato metoda byla později v různé míře uplatňována až do druhé poloviny 20. století. V Baskicku je dodnes možné setkat se generací, která stigmatizaci „prstenem“ osobně pamatuje, a informace o „prstenu“ se objevovala prakticky ve všech rozhovorech o *euskeře*.¹⁴¹ Zadruhé fakt, že na represi se podílí lokální autorita, totiž obec Beasain, ležící v Gipuzkoi, pomyslném „centru“ baskičtiny jako živého jazyka. Na stejné straně knihy *El Libro negro del euskera* (Černá kniha baskičtiny) se uvádí nařízení zákazu publikovat životopis Sv. Ignáce z Loyoly v baskičtině (Torrealdai 1998: 30). Jose Azurmendi (1995: 503) k tomuto období uvádí: „... jedna věc, kterou všichni víme a vždycky citujeme, je toto: už v 18. století existuje nějaký problém mezi baskicky a španělsky mluvícími. V tom spočívají polemiky Larramendiho na obranu *Euskal Herria*.“ Zde je doklad centralismu spojeného se španělštinou, rok 1857: „*Gramatika a ortografie španělské Akademie budou závaznými a jedinými texty pro materiály veřejného vzdělávání. (86. článek zákona Molayo, veřejného nařízení ze 7. září 1857)*“ (Torrealdai 1998: 43). Zákazy vyučovat baskičtinu nebo publikovat v baskičtině jsou od konce 18. století běžné, nicméně až v období po třetí karlistické válce (1876) nastává doba skutečné diskriminace a perzekuce baskičtiny systematickou formou.

140 I dnes tyto opovrhující soudy přetrvávají. Osobně jsem se v roce 2013 v pražském *Instituto Cervantes* (oficiální instituce Španělského království mající za úkol podporovat nejen španělskou kulturu, ale obecně kulturu národů či etnik Španělska, tedy i baskickou kulturu) setkal s jedním zaměstnancem, který projevil zájem o mne jako badatele v oblasti baskičtiny, ale v krátkém rozhovoru nezapomněl prohlásit, že se jedná o „*primitivní jazyk, nerozvinutý, který nemá budoucnost*“.

141 Část informantů samozřejmě perzekuci znala pouze z vyprávění svých blízkých, většinou starších rodinných příslušníků, kteří ji zažili.

V rámci industrializace přichází do Baskicka na konci 19. století velké množství nebaskicky mluvících obyvatel. S tím souvisí i dělnická otázka a marxistické hnutí, které se vůči baskičtině stavělo také negativně (Torrealdai 1998: 40–43). Baskičtinou opovrhoval filozof Miguel de Unamuno i spisovatel Pío Baroja (Torrealdai 1998: 43–44, 65–66). Frankismus již v roce 1937 tvrdě potírá jakékoliv veřejné projevy baskičtiny, u nichž vyzývá k udávání mluvčích úřadům (Torrealdai 1998: 104–105).¹⁴² Další ukázka frankistického španělského státního nacionalismu: „*Veřejné dokumenty budou vydávány výhradně ve španělském jazyce. (148. článek notářských norem, dekret z 2. června 1944)*“ (Torrealdai 1998: 168). Frankistický režim se baskičtinu snažil vyhnat ze všech oblastí, do kterých dosáhl. Režimu vadila dokonce baskická jména na náhrobcích (kompletní přehled viz Torrealdai 1998: 84–181). V období frankismu (1937–1975) tak minorizace baskičtiny pokračuje. Za frankismu zůstaly některé způsoby přítomnosti jazyka a mezigeneračního přenosu baskičtiny téměř nedotčeny. Výuka baskičtiny byla oficiálně zakázaná a užívání baskičtiny ve škole a na veřejnosti trestáno, ale tam, kde nedošlo ke zvnitřnění pocitu méněcennosti baskičtiny, fungoval spolehlivý mezigenerační přenos v rodině. Frankismus se ovšem na dnešních problémech baskičtiny podepsal velice výrazně zejména tím, že podporoval imigraci pracovních sil do Baskicka. Mnoho baskických obcí s počty několika set obyvatel se během pár let rozrostlo do tisíců. V roce 1970 žilo v provinciích Euskadi 30% obyvatel, kteří se narodili mimo provincie (Nuñez 1977b: 163). Část z těchto nově příchozích baskičtinu přijala a začala se ji učit, drtivá většina ale ne. Lze vést debatu o tom, do jaké míry se jednalo o plánovanou imigraci s cílem způsobit jazykovou asimilaci. Mnozí baskičtí *abertzaleak*, s nimiž jsem během výzkumu hovořil, věří, že i masová imigrace byla součástí státem řízeného pokusu o etnocidu Basků jako baskicky mluvících. Souběžně došlo k politické aktivizaci kolem hnutí ETA, takže se otázka přežití baskičtiny stala otázkou politické aktivity.

6.2.2 Jazyková revitalizace zdola i shora

Jazyková revitalizace je snaha o prosazení *Reversing Language Shift (RLS, česky obrácení směru jazykového posunu)* v situaci minorizace jazyka a hrozby jeho vymizení.¹⁴³ Při studiu jazykové či etnické revitalizace je pak třeba rozlišovat dvě vzájemně propojené roviny – rovinu oficiální (jaké prostředky a strategie jsou voleny), a rovinu sociální (jaký

142 Není bez zajímavosti, že např. mše v baskičtině byly ještě v roce 1937 povolené. Tato dizertační práce si neklade otázku, jak konkrétně a celkově vypadala perzekuce baskičtiny za frankismu. Při bližším zkoumání je zjevné, že ani v tom nebyl režim ve svých různých rovinách a fázích černobílý (jakkoliv nelze pochybovat o tom, že byl diktaturou).

143 Viz Šatava 2009: 49–50. Uvedené označení je asi nejznámější, vytvořené a propagované Joshouou Fishmanem (1991).

je ohlas či aktivita zdola, jaká je sociolingvistická realita).¹⁴⁴ Zde se samozřejmě vnučuje otázka, zda je jazyková revitalizace vůbec důležitá. Šatava rozlišuje v argumentech pro jazykovou revitalizaci dva typy: idealistické a pragmatické. Argumentace idealistická je zaměřena na emocionální a kolektivistický rozměr společného užívání jazyka, a je tedy blízká pocitu etnické sounáležitosti, případně nacionalismu (Šatava 2009: 64–65). Idealistické argumenty reagují na materialismus a pragmatismus obhájců globalizace, asimilace a kulturní homogenity. K tomu se také přidává princip jazykové ekologie, kdy je specifický jazyk považován za „ohrožený druh“, jehož likvidací ztrácí lidská společnost kus své rozmanitosti (Gross i Lladós 2009: 22). V roce 2012 na oslavě školy veršování v Lasarte-Oria mi baskický klaun *Porrotx*¹⁴⁵ říkal: „*My jsme jako papoušci, já jsem byl nedávno na Kanárských ostrovech, tam nám ukazovali ohrožené papoušky, a já si říkám, my jsme taky papoušci, když přestaneme mluvit baskicky, jazyk vymře.*“ Jazyk je v rámci revitalizací také často nahlížen perspektivou tzv. Sapir-Whorfovy hypotézy, podle které je výrazem specifického vidění světa, jež se likvidací jazyka definitivně ztrácí. (Šatava 2009: 63–65). Pragmatická argumentace je postavena na praktických výhodách bilingvismu, ať už je to lepší abstraktní myšlení u dvojjazyčně vzdělaných dětí nebo lepší komunikační dovednosti u osob, které mluví více jazyky. Zajímavá je myšlenka, že dvojjazyčnost v bilingvním prostředí vede k větší identitární sebejistotě u jejího nositele (Šatava 2009: 66–74). Jak opakovaně komentovala učitelka baskičtiny žijící v Renterii (Gipuzkoa): „*Přece normální je být bilingvní, nebo multilingvní, a ne mluvit jen španělsky. Odpírají nám to, a proto si musíme trvat na svém.*“¹⁴⁶

Jazyk je v rámci revitalizace chápán sociolingvisticky a je nutné zkoumat úroveň jeho kodifikace, jak jsou přepínány jazykové kódy, jaká je jazyková politika a plánování (pokud je), jaký je právní rámec, ve kterém jazyky fungují a jak je jazyk distribuován a uplatňován v běžných sférách sociální komunikace (rodina, úřední styk, ekonomická sféra, společenské události, umění, média atd.), zda jej užívá mládež nebo jestli jsou realizovány kontakty s dalšími jazykovými menšinami (Šatava 2009: 78–101). Etnorevitalizační hnutí pracují podle dvou základních modelů, z nichž jeden akcentuje kulturní (jazykový) rozměr, druhý rozměr politický. Daná etnorevitalizační situace se buď blíží kulturnímu

144 K problému „papírové“ revitalizace Šatava 2009: 49.

145 Vlastním jménem Joseba Mirena Agirretxe Kerexeta (*1964) je jedním ze tří členů baskické klaunské skupiny, která má za sebou desítky titulů v oblasti hudební a filmové produkce pro děti. Jsou propagátory baskičtiny, kterou chtějí u dětí posilovat zábavnou formou. Jejich ideologické napojení na *izquierdu abertzale* je příčinou toho, že jsou některými kritiky označováni za „klauny ETA“. Srovnej baskickou wikipedii:

https://eu.wikipedia.org/wiki/Pirritx,_Porrotx_eta_MariMotots#Takolo,_Pirritx_eta_Porrotx

146 Izaskun, 40 let, učitelka technické baskičtiny, Rentería, opakované rozhovory 2009–2013.

modelu, nebo politickému, případně je kombinací obou. Baskický model je podle Šatavy modelem politicko-kulturním a je to exemplární příklad úspěšné jazykové revitalizace (Šatava 2009: 107–108). Stručně uvedu baskické revitalizační aktivity zdola (sociální rozměr) i oficiální politiky aplikované shora. Od počátku 60. let 20. století začíná v Hegoalde vlna jazykové a kulturní revitalizace doprovázené nárůstem politického aktivismu.

Výchozí situace baskičtiny v šedesátých letech nebyla vůbec pozitivní a na celém území *Euskal Herria* bylo baskicky schopno mluvit nebo rozumět¹⁴⁷ necelých mluvit 23 % obyvatel (Nuñez 1977a: 28). V oblasti dnešní CAV/Euskadi byla baskičtina z výše uvedených důvodů výrazně oslabená a v částech Bizkaie a Araby byla baskičtina *de facto* mrtvým jazykem. Literární produkce v baskičtině se omezovala na spíše ilegální aktivity. Neexistovala jednotná jazyková norma, aktivity *Euskaltzaindia* se ovšem od 60. let začínají znovu rozvíjet. Ve stejné době se ze stejného prostředí vynořuje hnutí za výuku baskičtiny, později známé jako hnutí *Ikastola* (viz níže). Souběžně se objevuje bohatší kulturní produkce v oblasti hudby. Zpěváci Mikel Laboa, Xabier Lete, Lourdes Iriondo a další členové skupiny *Ez dok amairu* (česky „Není nás třináct“)¹⁴⁸ sbírají a upravují lidové písně a aranžují básně baskických básníků. Ve stejné době se rozvíjí hnutí *bertsolaritza*, které během šedesátých let pořádá několik šampionátů. Tyto aktivity pak procházejí dynamickým vývojem po smrti Francisca Franca v roce 1975.

6.2.3 *Ikastola* a revitalizační hnutí, jazyková normalizace

V Baskicku se říká, že baskičtinu zachránily „ženy v kuchyni“, protože v intimní sféře „domácího krbu“ komunikovaly baskicky běžná témata každodenního života, mimo jiné jídlo a jeho přípravu. Tak se v baskických domácnostech od 60. let 20. století postupně organizovala setkání s výukou baskičtiny, která vyústila v hnutí *Ikastola*.¹⁴⁹ Po smrti Franka vznikají skutečné základní školy, z velké části soukromé (Amorrortu 2003: 41). Vzhledem k nedostatku profesionálních učitelů i k neexistenci sjednocené jazykové normy byla tato doba z dnešního pohledu charakteristická jistou volností v tom, kdo může učit a rovněž co může učit.¹⁵⁰ V 80. letech se rozvíjí velké množství *Ikastol* jako soukromých škol základního vzdělání v baskičtině. Ideologicky byly a dodnes částečně jsou tyto školy spojené s *izquierdou abertzale* a sociální základnou sympatizující s ETA.

147 Sociolingvistické kategorie se liší. Zde se pasivní znalost označuje jako rozumět, aktivní jako domluvit, výsledné procento je součet osob s pasivní a osob s aktivní znalostí baskičtiny.

148 Ilustrativně k *Ez dok amairu* Yoldi 2011: 32–35 (baskicky), na konci knihy s překlady do španělštiny, francouzštiny a angličtiny.

149 Pozdější školy *Ikastola* měly své předchůdce již v době před občanskou válkou. Srovnej <https://en.wikipedia.org/wiki/Ikastola>.

150 Potvrzeno třemi na sobě nezávislými učiteli baskičtiny, rozhovory 2012, 2013, 2014.

Ve stejné době vznikají školy nové, zakládané autonomní vládou (*Eusko Jaurlaritza*) Euskadi. V roce 1982 vešel v platnost baskický autonomní zákon zvaný *Ley 10/1982 Básica de Normalización del uso del Euskera*,¹⁵¹ na jehož základě se baskická autonomní vláda snaží o dosažení dlouhodobého cíle získání převahy baskičtiny nad španělštinou nebo alespoň vyrovnání se s ní (Zavadil 2010: 29, Gross i Lladós 2009: 98–101). Autonomní vlády konzervativní PNV se v rámci tohoto zákona snažily o kontrolu *ikastolak* a také *euskaltegiak* (školy baskičtiny pro dospělé) prostřednictvím vzniku koordinačního úřadu HABE¹⁵² disponujícího vlastní sítí škol. Zpočátku se HABE příliš nedařilo konkurovat nadšeneckým a zároveň zkušeným *euskaltegiak* organizovaným decentralizovanou strukturou sympatizantů radikálního nacionalismu, postupně však došlo k prosazení HABE jako zastřešujícího orgánu nad všemi *euskaltegi* v rámci CAV. Znamenalo to jednak profesionalizaci jazykových služeb, jednak sjednocení zkoušek a také částečný odklon od radikální ideologie. V rámci tehdy nejsilnější *euskaltegi* AEK¹⁵³ došlo postupně k odštěpování, jednak z důvodů ideologických (větší autonomie *euskaltegi* IKA), jednak praktických (vznik soukromých *euskaltegi*). AEK byla naopak postupně centralizována.¹⁵⁴ U základního vzdělání postupně částečně klesá zájem o Ikastoly, a to zejména z důvodu ztráty špatné pověsti „veřejných“ škol (dříve frankistických) v rámci CAV. Navíc některé Ikastoly začaly trpět nedostatkem financí. Autonomní vláda postupně některé tyto školy převzala pod svou patronaci, přičemž tyto tzv. publikované školy (šp. *publificar*) pak musely přijmout normy výuky oficiálních institucí (nemohly si samy vybírat učitele atd.). Tento problém má hlubší politické a jazykové souvislosti. Ikastoly často vědomě potlačovaly výuku španělštiny, zatímco veřejné školy někdy dělaly opak.¹⁵⁵ *Eusko Jaurlaritza* se snažila a snaží kontrolovat a potlačovat ideologickou reprodukci radikálního nacionalismu prostřednictvím *Ikastol*. Počet soukromých (nevládních) škol tak oproti 80. a 90. letům výrazně poklesl. Pro rodiče bylo dlouhou dobu rozhodující, že dají-li své dítě do *Ikastoly*, mají jistotu, že bude dobře vzděláno v baskičtině, zatímco u veřejné

151 Plné znění zákona dostupné například zde: http://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/pv-110-1982.html.

152 HABE – (baskicky *Helduen Alfabetatze eta Berreuskalduntzerako Erakundea – Organizace pro alfabetizaci a reeskaldunizaci dospělých*) je od roku 1983 nástroj autonomní vlády pro euskaldunizaci a její profesionalizaci.

153 *Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea* (Koordinátor euskaldunizace dospělých). Toto *euskaltegi*, označované prostě AEK, vzniklo na přelomu 70. a 80. let jako sociální hnutí s cílem euskaldunizovat Baskicko. Stálo a stojí za organizací rituálního štafetového běhu *Korrika*, který si klade dva základní cíle: zaprvé „vytáhnout“ (*sacar*) euskeru na ulici, a to po celém Baskicku, pomocí participace různých organizací a jednotlivců, a zadruhé tento běh slouží jako veřejná sbírka finanční pomoci pro práci jednotlivých jazykových škol. AEK do jisté míry v 80. letech reprezentovala euskaldunizaci jako takovou. Web AEK zde: <http://www.aek.eus/eu/>.

154 Polostrukturovaný rozhovor s učitelem AEK v Antiguu (San Sebastián) na jaře 2013.

155 Rozhovor s učitelkou baskičtiny na veřejné škole v Zarautzu, jaro 2012.

školy tuto jistotu neměli. Dnes je situace víceméně vyrovnaná. V současné době je v Euskadi možné zapsat žáky základního vzdělávání do 3 jazykových modelů: A, B a D. Model A, dnes minoritní, preferuje španělštinu a baskičtinu učí pouze jako předmět navíc. Model B (baskičtina / španělština půl na půl), se dnes téměř neuplatňuje. Model D, tedy výuka v baskičtině, je dnes majoritním modelem výuky, a je výrazným nástrojem euskaldunizace Baskicka.¹⁵⁶

Data HABE z roku 2011/2012 říkají, že jenom na území CAV studovalo pouze v *euskaltegiak* (tedy mimo veřejné školství) na 680 293 studentů, z čehož můžeme vidět, jak velký socio-ekonomický komplex toto školství představuje.¹⁵⁷ Kromě základního školství a euskaltegi jako školy pro dospělé je v Baskicku možné využít služeb *barnetegi*, pobytových škol baskičtiny, které jsou dvojího typu. První typ je pobytová „škola v přírodě“ zaměřená na jazykové pobyty dětí a mládeže. Cílem je dostat děti do prostředí, kde je baskičtina přirozeným jazykem každodennosti. Je typické, že děti z nebaskofonní Vitorie-Gasteiz jezdí do barnetegi v malé obci Alkiza v samém „srdci“ Gipuzkoi, kde je baskičtina jazykem každodennosti.¹⁵⁸ Druhým typem barnetegi je pobytová škola zaměřená na dospělé, kteří se zde učí baskičtinu ze zájmu i nutnosti. V části k terénnímu výzkumu jsem uváděl zkušenosti z barnetegi Maizpide¹⁵⁹ v Lazkau, kde studuje řada profesionálů, kteří musí splnit určitou úroveň baskičtiny, aby si udrželi práci, nebo zvýšili své šance ji získat. Tato podmínka je jednou ze součástí plánování jazykové normalizace baskičtiny v CAV. Koncept barnetegi jako pobytové školy je postavený na simulaci života v baskičtině. Kromě výuky se baskicky mluví u snídaní, obědů a večeří, kdy se učitelé spolu se studenty společně baskicky baví o jídle i jiných tématech. Barnetegi tak slouží lidem ze sociálních kontextů, kde se baskicky mnoho nemluví, aby získali lepší znalost jazyka (v případě dospělých) a také motivaci (v případě mladých), ale hlavně reálnou možnost v jazyce komunikovat co možná největší část dne. S motivací to ale není tak jednoduché. Jak řekl můj respondent Imanol¹⁶⁰, učitel právě v barnetegi v Alkize, nenásilná motivace je velice důležitá: „*Tady jsme myslím udělali chybu, my jsme byli nadšení, my jsme bojovali proti Frankovi za euskeru a Baskicko, protože nám vnucovali španělštinu a baskičtinu nám brali, no a teď jsme my tak trochu vnutili baskičtinu našim dětem, a to není dobré, někteří to nechápou, pak se od ní odvrací, ale tady v barnetegi to*

156 Viz: http://es.wikipedia.org/wiki/Euskera_en_el_sistema_educativo.

157 Informace k jazykovým školám zde: http://www.habe.euskadi.net/s23-4728/es/contenidos/informacion/euskaltegiak/es_9719/euskaltegiak.html.

158 Chtěl jsem zde umístit odkaz na webové stránky barnetegi, zdá se ale, že již neexistuje. Na facebooku se objevili fotografie polozbourané budovy školy, zatím ovšem nemám k dispozici žádné vysvětlění pro ukončení činnosti školy.

159 Oficiální web školy zde: <http://www.maizpide.eus/en>.

160 Rozhovor realizovaný v létě 2011.

děláme nenásilně, protože když někomu něco vnucuješ, postaví se na zadní. Udělali jsme kus práce, ale španělština je tak silná, je to těžké.“ Za služby barnetegi se samozřejmě platí, přičemž ceny se pohybují od 350 do 600 eur za měsíční pobyt s plnou penzí a hodinami jazyka (Maizpide). Kurzy bývají intenzivní, cca 6 hodin čisté výuky jazyka denně. Některé barnetegi mají otevřeno i přes víkend, jiné na víkend zavírají. Často jsou klienty těchto zařízení Baskové z francouzské strany hranice, čímž dochází k posilování přeshraničních vazeb, ale také k jistému suplování jinak velice nepříznivé situace, ve které se euskera ve Francii nachází. Celá situace ohledně škol v Baskicku je samozřejmě daleko komplexnější a zasloužila by si samostatný výzkum. Díky politice jazykové normalizace (shora) a masovému pro-euskera (zdola) hnutí došlo v prostoru Euskadi k významnému revitalizačnímu posunu. Pokud srovnáme situaci v Euskadi mezi roky 1981 a 2001, zjistíme, že zatímco v roce 1981 se v Euskadi deklarovalo jako *euskaldunes* 21,9 procent obyvatel CAV, v roce 2001 to bylo 32,2 procenta. Vedle toho je třeba rozlišit „uživatelé“ baskičtiny (*usarios*), kam spadají pasivní i aktivní mluvčí, od *euskaldunes*, kteří baskičtinu aktivně používají. *Usarios*, tedy všichni lidé rozumějící baskicky, tvořili podle uvedené studie v roce 1981 34,1 % obyvatel Euskadi, zatímco v roce 2001 vzrostl jejich počet na 50,4 %, takže Euskadi mohlo říci, že nejméně polovina jeho obyvatel rozumí baskicky (Gross i Lladós 2009: 111). Tato hrubá čísla poskytují pouze předběžnou představu o stavu baskičtiny na území Euskadi. Je důležité si uvědomit, že některé oblasti Araby a Bizkaie byly v době počátku normalizace zcela nebaskofonní a že sociolingvistická realita na mnoha místech Baskicka představuje velmi komplexní problém, ve kterém je nutné rozlišovat znalost a užívání jazyka (ne každý, kdo umí, jazykem mluví) stejně jako mnoho různých sociálních prostor a registrů, ve kterých je jazyk užíván. Přesto je zjevné, že v Euskadi došla jazyková normalizace nemalého úspěchu a že jazykové plánování, které se situaci flexibilně přizpůsobuje, přináší své ovoce.

Navarra (CFN, Autonomní oblast Navarra) aplikuje od roku 1986 svou vlastní jazykovou politiku (Zavadil 2010: 21), která počítá se třemi zónami dle legálního statusu baskičtiny. Severní zóna je považována za baskofonní, kde je baskičtina plně kooficiálním jazykem, což implikuje podporu jazykovým školám a výuce v euskeře obecně. Následuje smíšená oblast (*zona mixta*), zhruba okolo hlavního města Pamplony a lehce severně od něj, kde je baskičtina také kooficiální, ale veřejná podpora je už menší. Území na jih od Pamplony je považováno za španělsky mluvící. Veřejná podpora euskera je na tomto území mizivá, nicméně i zde existuje hnutí za baskičtinu. Jedno z největších nakladatelství vydávající v baskičtině a o Baskicku sídlí v Tafalle, kde je baskičtina velmi okrajovým

jazykem.¹⁶¹ Existují kritické hlasy vůči postupu autonomní vlády vůči baskičtině, stejně jako se mluví o pomalém narůstání počtu bilingvních mluvčích.¹⁶²

Situace v Iparralde je z hlediska oficiálního statusu pro baskičtinu zdaleka nejrizikovější. Hnutí pro-euskera nemá v Iparralde žádnou podporu francouzského státu, což se snaží kompenzovat aktivismem a propojováním se strukturami v Hegoalde, a básnická improvizace bertsoaritza je jedním z těchto propojení. V Iparralde fungují desítky menších soukromých ikastol.¹⁶³ V rámci tematizace situace euskery v Iparralde se zde každoročně pořádá slavnost baskičtiny zvaná *Herri Urrats*¹⁶⁴ (*Kroky lidu* či *národa*), která slouží i jako benefiční akce pro tamní školy. Na tento jednodenní svátek, kterého jsem se v roce 2012 zúčastnil, se sjíždějí euskaldunak z celého Baskicka, aby zde podpořili školy a vyjádřili sounáležitost s komunitou baskicky mluvících z francouzské strany hranice.

V Baskicku se realizuje řada kolektivních aktivit na podporu baskičtiny. Nejznámější z nich je *Korrika*, štafetový běh organizovaný AEK a sítí dobrovolných kolektivů spravujících konkrétní úseky běžecké trati. Cílem je dostat baskičtinu do veřejného prostoru. *Korrika* byla předmětem antropologických výzkumů, z nichž nejvýznamnější je zpracován v knize *Korrika – Rituales de la lengua en el espacio* (del Valle 1988), kde se mimo jiné popisuje účast *bertsolaris* na štafetovém běhu.

Situaci baskičtiny v Euskadi dobře shrnul jeden hosteliér z Bilbaa, který vyjadřuje postoj euskaldunak-abertzaleak k celé problematice (2013): „*Ted' je to lepší, hlavně děti mluví, a mladí lidé. Viš, o co jde? Že tady bylo asi milion lidí, pak postupně přišel další milion, z Andaluzie, Kastilie, Extremadury, Galicie. Ten další milion, někdo se naučil, většina ne, a lidi z Portugalete a Barakalda, kde jsou sami imigranti, proč by se učili? Ted' je to ale lepší, euskeru potřebuješ na vykonávání veřejných povolání, na něco vyšší zkoušku, na něco nižší, ale potřebuješ. Starší zaměstnanci ne, ale ti noví, co přicházejí, musejí umět. Je to, jak se říká u žen, pozitivní diskriminace, ale to je dobře. Moje matka například, žiju v Mundace (Mundaka – pobřeží Bizkaie), kde se mluví hodně, ona je tu přes 30 let, přišla za prací, naučila se, rozumí, ale neumí moc mluvit.*“

161 Jedná se o nakladatelství Txalaparta, zde oficiální web: <https://www.txalaparta.eus/es>.

162 Kriticky z probaskických pozic vůči jazykové politice zde: <https://www.navarraconfidencial.com/2010/09/20/la-lenta-agonia-del-vascuence-en-navarra-en-los-modelos-a-y-d/>. V článku se mimo jiné uvádí, že ačkoliv roste počet mluvčích, užívání jazyka spíše stagnuje (srovnej se situací v Euskadi).

163 Na webu asociace ikastol v Iparralde SEASKA (https://www.seaska.eus/eu/lehen_maila) jsem napočítal 31 ikastol.

164 Oficiální web zde: <https://www.herriurrats.eus/>.

6.2.4 Zrod sjednocené baskičtiny

Specifickým tématem baskické jazykové revitalizace je projekt sjednocené baskičtiny, který byl zahájen ve druhé polovině 20. století a pokračuje dodnes.¹⁶⁵ První pokusy o vznik jazykové normy je možné dohledat již u starších baskických literátů. Vážnějším impulzem bylo založení *Euskaltzaindie* v roce 1918. V šedesátých letech byla tato debata znovu otevřena, přičemž vyústila v kongres baskických literárních elit v klášteře Arnazazu v roce 1968. Diskuse o vytvoření euskera batúa se od počátku vedla s argumentem, že pokud má jazyk přežít, je nutné jej kodifikovat, a to na základě pečlivého výzkumu všech dialektů a diskusí o podobě výsledku. Diskuse se vedla zejména ve vztahu ke třem bodům: lexikologie, transkripce, slovesné tvary. Po intenzivních diskusích, které během kongresu proběhly, byl schválen projekt Luise (Koldo) Mitxeleny (případně Michelena) nazvaný *euskara batúa* – sjednocená baskičtina. Michelena si byl vědom nářeční roztržičnosti baskičtiny a rovněž regionálních identit a heterogenity politických názorů jednotlivých zástupců v baskické jazykové akademii. Prosazoval vytvoření baskičtiny jako *koiné*¹⁶⁶ opírající se o gramatiku gipuzkoánštiny, ortografii *Ipparralde* (např. počáteční h u slov) a zahrnutí slovníkových variací dialektů do společného jazykového korpusu. Vytvoření euskera batúa mělo politický rozměr mimo jiné v tom smyslu, že konzervativní zástupci PNV z Bizkaie nechtěli akceptovat některé návrhy, které podporovaly myšlenku velkého Baskicka jako Euskal Herria. To je spor o „*hache de ETA*“¹⁶⁷ (česky „há ETA“) na začátku slov, které se jako ortografická norma do euskera batúa zahrnuje. Problém pomocného slovesa představoval největší překážku vzniku kodifikace. Koldo Mitxelena prosazoval sjednocení pomocných sloves zejména na základě gipuzkoánské a hornonavarrské varianty. Po mnoha peripetiích bylo k této variantě přistoupeno, ačkoliv mnoho lidí poté euskera batúa neuznávalo, což do jisté míry platí dodnes. Na druhou stranu baskicky mluvící pochopili, že euskera batúa je záležitostí školy a médií, zatímco dialekty a subdialekty (*euskalki*) žijí na ulici a v domech dál svým životem.¹⁶⁸ V souvislosti s projektem euskera batúa a reeuskaldunizací se hovoří o dvou

165 Následující informace pocházejí z několika rozhovorů a studia literatury. Po odborné stránce byl nejdůležitější rozhovor s bývalou ministryní pro baskičtinu ve vládě PNV do roku 2009, Miren Azkarate.

166 Viz Zavadil 2010: 28.

167 V zásadě šlo o to, jestli se bude psát *hori* (tento podle transkripce z *Ipparralde*) nebo *ori* (tento podle transkripce užívané v *Hegoalde*), podobně u řady jiných slov.

168 Výsledkem je, že zatímco člověku, který se naučil baskičtinu před vznikem batúy může tato znít „nepřirozeně“, osobě vzdělané v normovaném jazyce může činit obtíže rozumět regionální variantám. Jedna informantka mi vyprávěla, že při své práci zdravotní sestry v Zaldibii (Goierri, Gipuzkoa) má velký problém rozumět starším lidem, ačkoliv se baskičtinu učila jak ve škole, tak doma. Otázka vývoje jazyka v čase a vztah dialektů k jazykové normě může samozřejmě být předmětem samostatného výzkumu a Baskicko je pro tento výzkum velmi vhodnou laboratoří pro někoho, kdo baskičtinu dobře ovládá.

typech euskaldunak – euskaldun berri a euskaldun zahar. *Euskaldun zahar* (starý euskaldun) je osoba, která se baskicky naučila buď v dětství doma (přenos v rodině), nebo v dětství ve škole a v místě, kde své dětství prožila. Obvykle mluví některým z dialektů nebo místní euskalki (mikrodialekt). Nejlépe je euskaldun zahar definován skrze kontrast s euskaldun berri. *Euskaldun berri* (nový euskaldun) je osoba, která se z nějakého důvodu (rodina, perzekuce výuky v době frankismu atd.) v dětství baskicky nenaučila. Baskicky se naučila jako dospělý nebo dospívající v některém z euskaltegi nebo barnetegi. *Euskaldun berriak* obvykle ovládají euskera batúa. V baskické společnosti jsou obvykle dobře přijímáni a jejich snaha naučit se baskičtinu bývá oceňována, nicméně z několika rozhovorů jsem pochopil, že také může existovat jistý rozpor mezi těmito kategoriemi. Tento rozpor může plynout z kontextu následující citace: „*Euskaldun zahar třeba neumí psát baskicky, ale mluví odjakživa, naučil se od rodičů, a pak přijde někdo, mluví batúa, a ještě je z města, může to působit povýšeně, tak to euskaldun zaharrak odmítají, říkají si, co ty mě budeš vykládat, sotva ses baskicky naučil.*“¹⁶⁹ Souvislost s diskusí kolem vzniku eusker batúa je zde zjevná. Ačkoliv je zde jasná distinkce mezi „nově naučeným“ a „původním“, při bližším pohledu nemusejí být hranice mezi těmito dvěma kategoriemi jasné. I euskaldun berri může pochytit rysy euskalki z Azpeitie (Gipuzkoa), kde se místo *sei* řekne foneticky *šej* a kde se baskičtině říká uzavřená (*itxita*). Je zřejmé, že vztah opozice *euskaldun berri* a *euskaldun zahar* je do jisté míry umělou kategorizací, která přináší zajímavé sociologické poznatky o vymezení se, ale jež pravděpodobně s postupujícím soužitím *euskera batúa* a *euskalkis* přestane mít v budoucnu velký význam. Souhrnně lze tedy říci, že baskičtina disponuje jazykovou normou, která se uplatnila v oficiálním úředním styku CAV, ve školství a v médiích. Koexistuje s místními dialekty a pro úplnost je vhodné říci, že je dnes i hlavním nástrojem básnické improvizace *bertsolaritza*.

Pokud se vrátíme k aktivitám zdola, je nutné se zmínit o Euskal Herrian Euskaraz (česky doslova: *V Baskicku baskicky*), polooficiální asociaci vzniklé v roce 1979. Jejím cílem je jazyková normalizace (vyrovnání se španělštině co do možností a přítomnosti ve veřejném prostoru) a euskaldunizace Baskicka. Jedná se o poměrně radikální platformu balancující na hraně zákona, protože mezi její aktivity patří přemazávání španělských názvů ve veřejném prostoru. Malé *e* zatočené do zavináče je symbol, který je možno vidět po celém území Euskal Herria. Mezi další činnosti patří pořádání manifestací na podporu euskery. Na jedné z těchto manifestací byl za celoživotní dílo oceněn Txillardegí,¹⁷⁰ spisovatel, lingvista a jeden ze zakladatelů ETA. Tato asociace dnes disponuje vlastními

169 Rozhovor na doktorandském pracovišti UPV/EHU, jaro 2012.

webovými stránkami, které jsou pouze v baskičtině. Kritiky bývá označována za radikální proud snažící se o to, aby se v Baskicku mluvilo výhradně baskicky.¹⁷¹ V každém případě je cílem tohoto hnutí propagovat užívání baskičtiny ve veřejném prostoru.

Pro jazykovou revitalizaci a normalizaci je v dnešní době zásadní mediální oblast a internet. Baskičtina disponuje následujícími médii. Jeden deník vychází kompletně v baskičtině a jmenuje se *Berria*¹⁷² (je pokračovatelem zakázaného deníku *Egunkaria*). *Berria* vychází v tištěné a internetové podobě a její kvalita coby média po stránce žurnalistické i vizuální dlouhodobě roste. Další deníky jako *Diario Vasco*, *Deia* nebo *Gara* dnes částečně publikují v baskičtině. Baskická televize a rozhlas (EITB)¹⁷³ nabízí jeden čistě baskický televizní kanál, stejně jako jednu rozhlasovou stanici také čistě v baskičtině. První televizní kanál je španělsky. Kromě uvedeného dnes v baskicku funguje několik dalších televizí a novin v baskičtině, jako je televize Hamaika nebo noviny *Argia*, dále existuje řada menších mediálních iniciativ organizovaných zdola. Opět platí, že situace v Navaře a Iparralde je o poznání méně povzbudivá. Obecným trendem je nárůst zastoupení internetových stránek v baskičtině,¹⁷⁴ což je dobrý signál pro jazykovou revitalizaci. Internet jako umělý sociální prostor rovněž nabízí možnost vyjádření kolektivní identity euskaldunak jako konstruované ve virtuálním prostoru (Appadurai 2003). Zatímco nad jazykovou normou bdí uvedená Euskaltzaindia, v baskičtině vychází obrovské množství knižních titulů, mezi známá nakladatelství patří některá citovaná v této práci (Elkar, Txapalarta, Tartalo a řada dalších). V Durangu (Bizkaia) je každoročně pořádán festival knihy. Z významných autorů lze jmenovat Bernarda Atxagu, jehož kniha *Obabakoak* byla přeložena do češtiny.

6.2.5 Shrnutí současného stavu revitalizace

Každý obyvatel Baskicka představuje specifický případ člověka, který se nachází mezi dvěma extrémy. První extrém jsou dnes euskaldun zaharrak, kteří se baskicky naučili před jazykovou kodifikací, baskičtina je pro ně prvním jazykem a někteří z nich mají problémy mluvit nebo psát španělsky. Druhým extrémem jsou nově příchozí obyvatelé Baskicka z doby od 60. let 20. století, kteří baskičtinu nepřijali a setrvale ji odmítají. Tyto dva extrémní jsou zjednodušením sociální reality baskičtiny. Mezi obyvateli Baskicka jsou imigranti, kteří se baskicky naučili, stejně jako euskaldun zaharrak, kteří dnes sledují

170 Vlastním jménem José Luis Álvarez Empananza (1929–2012).

171 <http://www.euskalherrianeuskaraz.org/orokorra/>.

172 Odkaz zde: <https://www.berria.eus/>.

173 Euskal Irati eta Telebista, oficiální web zde: <https://www.eitb.eus/>.

174 Mimo internetové mutace tištěných médií se můžeme setkat s databázemi hudby včetně textů (www.muzikasblai.com), nebo informačním serverem www.topatu.com a dalším velkým množstvím webových stránek zájmových spolků (turistických, literárních a jiných).

televizní pořady v euskera batúa. Specifický habitus obyvatele Baskicka ve vztahu k jazyku je pak ovlivněn rodinou, přáteli, lokalitou bydliště, věkem, postoji a názory, zaměstnáním apod. Ačkoliv je sociolingvistika baskičtiny složitým tématem, v hrubých rysech je možné vidět, že zatímco podpora baskičtiny v CAV je spojením aktivit shora i zdola, v Navaře už je situace složitější (zóny) a v Iparralde velmi obtížná (absence státní podpory). Z toho mimo jiné plyne, že zóny s menší veřejnou podporou jsou zároveň zónami, kde je aktivismus důležitější. Později ukážu souvislost s básnickou improvizací, která slouží jako identitární pojítka euskaldunak v ne-euskaldun prostředí.

Jakkoliv by se mohlo zdát, že baskičtina „má vyhráno“ přinejmenším v Euskadi, situace při bližším pohledu úplně růžová není. Zaprvé se jako problém ukazuje expanze španělštiny do menších, dříve ryze baskofonních míst, takže „*mýtický prostor země baskicky mluvících již neexistuje*“ (Gross i Lladós 2009: 93, 136), za druhé je velkým problémem rozdíl mezi znalostí (baskičtina naučená ve škole) a užíváním (baskičtina jako jazyk ulice). Ačkoliv statistika říká, že v Euskadi v roce 2001 bylo přes 50% obyvatel euskaldunak (Gross i Lladós 2009: 111), o míře užívání jazyka to mnoho nevyovídá. Je totiž velmi časté, a v tom se shodovali všichni informanti, že znalost ze školy není využita v přirozeném prostředí „ulice“ a volného času, kde dominuje španělština, za kterou stojí centralistický stát, masová média a Latinská Amerika, ze které přicházejí imigranti posledních třiceti let. Je proto pochopitelnější, že se propagují aktivity typu klaunů mluvících baskicky nebo že pro řadu lidí je baskičtina politickou otázkou. Jak výše uvádí informant Imanol, rovněž nacionalistické nadšení ze 70. a 80. let je spíše pryč, ačkoliv by se to cizinci, který se dnes dostává do Baskicka, nemuselo zdát.

Množství iniciativ zdola ovšem není malé, a v této práci není prostor pro jejich podrobnou analýzu. Bertsolaritza je jednou z těchto aktivit, které jsou podle Azurmendiho aktivitami „v baskičtině“ místo aktivitami „pro baskičtinu“. Zatímco aktivity pro baskičtinu jsou sice pozitivní a bylo zde již mnoho vykonáno, jsou to právě aktivity „v baskičtině“, co může přinést skutečnou záchranu jazyka. Peter Burke ve své knize o jazycích v raně novověké Evropě (Burke 2011: 142)¹⁷⁵ dokládá, že období před definitivním nástupem státního centralismu bylo jazykově pluralitní. Mnoho jazyků bylo asimilováno nebo integrováno coby „dialekty“ do jazyků dominantních skupin. Ne všechny oblasti podléhaly této asimilaci rovnoměrně, a Baskicko je jednou z těchto oblastí. Baskicko je ale zároveň *latecomer* (pozdně příchozí) ve smyslu Fishmanově (Fishman 2002: 88), a jeho národní hnutí se (zatím) nepodařilo prosadit vznik národního státu, který by sám kompletně kontroloval jazykovou politiku. Přes tento mocenský

175 Burke 2011: 142

handicap to s baskičtinou nevypadá tak zle a její budoucnost rozhodně nemusí být stejná. Za baskičtinu se bude bojovat. Situace v oslabených oblastech je sice nejistá, nicméně vzájemná solidarita skupin napříč státními a regionálními hranicemi zajišťuje alespoň minimální podporu. Prestiž kulturní úrovně (co do rozsahu a komplexity) v rámci CAV je jistou zárukou, že baskičtina zatím jako jazyk nevyhyne. Otázkou zůstává dlouhodobá perspektiva. Bude možná existence Basků jako národa, nevytvoří-li národní stát? Azurmendi výrok obrací a skepticky říká: „*Během 100 let budeme národ, nebo nebudeme nic.*“ (Azurmendi 1995: 532) A „být národ“ znamená posun právě od „národního obrození euskery“ k „*národnímu obrození v euskeře*“. (Azurmendi 1995: 523) Jinými slovy, existence státu není tak důležitá, jako samotná jednota euskaldunak a jejich vůle „tvořit“ národ. Toto pojetí koresponduje s chápáním mého respondenta Mikela, který spíše než po baskické kultuře touží po kultuře v baskičtině, skrze baskičtinu definované „jiné“ kultuře. Jistě se jedná o zajímavý pohled, v Baskicku ne ojedinělý, ale také ne majoritní. Azurmendi dodává: „*Politický obsah kultury je jasný. Ačkoliv bychom si to my sami nepřáli, vidí to sousedé. A v tomto světě máme výzvu: žít, nebo zemřít. Jinak už není možnost vytvořit stát, který by do svých rukou nechal administraci kultury. Zde je zakopaný pes.*“¹⁷⁶ Podobně respondent Patxi: „*Mě se stát jako instituce nelíbí, ale chápeš, tady je v mnoha částech euskera stále potlačovaná, není tu podpora, ani finanční, ani morální, a nejlepší způsob, jak zachránit náš jazyk, co tu přežilo mnoho příchozích kultur, něco si vzal, ale v jádru přežilo, tak jak nejlíp zachránit ten jazyk? Nakonec uznáš, že nejlepší způsob je mít vlastní stát.*“¹⁷⁷ Poslední citace je možné chápat jako propagaci vzniku nezávislého baskického státu. Upozorňuje ovšem na fakt, že pokud by jazyková otázka byla v Baskicku (v celé Euskal Herria) vyřešena, nebyl by takový stát potřeba. Je potom otázka, zda v době národních států, ve které stále ještě žijeme, je tohoto cíle možno bez státu dosáhnout.

176 ibid. 515

177 Patxi, učitel, Gipuzkoa, rozhovor duben 2012.

Kapitola 7: Zpívat okamžik aneb dějiny bertsolaritza

„V moře lidí se vnořit jako v lázeň není každému dáno: mít z davu požitky je umění. Ovšem na útraty lidského pokolení smí hýřit životní silou jedině ten, komu soudičky darovaly do kolébky sklony k travestování a maskování, odpor k tkvění na jednom místě a náruživou zálibu v toulkách světem.

Multitudo – solitudo: pojmy souznačné a zaměnitelné pro činného a plodného básníka. Kdo si svou samotu nedovede zalidnit, nesvede ani být sám v honu a shonu lidí.

Básník se těší té nevyrovnatelné výsadě, že po libosti může být sebou samým i někým jiným. Zachce-li se mu, vstoupí do každé lidské bytosti – jako ony bludné duše hledající schránku těla. Jemu jedinému první poslední je otevřeno dokořán; a zdá-li se, že mu některá místa jsou uzavřena, je to tím, že jeho očím nestojí za návštěvu.“

Charles Baudelaire: *Davy*, 12. skladba sbírky *Malé básně v próze*, Praha: Odeon 1979, str. 36

„*Bertsolari říká všechno*“ (Jorge Oteiza, *Quosque tandem*, paragraf 9)

Jsme na náměstí dvacetitisícového města, které již pátým dnem slaví svátek svatého Jana (23. 6.).¹⁷⁸ Je 19:00, náměstí je poloprázdné, ale korzování neustává a z ulic ústících do náměstí je slyšet hluk bujaré zábavy. Děti házejí petardy, je slyšet smích, v dálce zní pouliční dechová hudba a bubny. Je připraveno pódium, před ním vyrovnané židle. Polovina židlí je již zaplněná, stále ale přicházejí noví posluchači. Zkouší se mikrofon, na pódiu přešlapují a posedávají čtyři bertsolaris – jedna žena a tři muži. Přichází organizátor a udělovač témat, který představuje celou akci, komentuje opodál organizovanou demonstraci proti represivní politice Španělska a Francie vůči baskickým nacionalistům, jež měla projít i přes náměstí, nakonec dostává informaci, že demonstrace již skončila. Akce může začít. I toto představení má svůj předem určený plán a průběh, o kterém jsou básníci rámcově informováni. První básník dostal určené téma, na které musí reagovat básní. Zamýšlí se, přešlapuje, střídavě hladí a upravuje mikrofon, který má před sebou. Po necelých třiceti vteřinách začíná pomalu „zpívat“ (baskicky *kantatu*, *abestu*) svou improvizací. Publikum napjatě poslouchá. Napětí postupně narůstá, aby na konci básně explodovalo do mohutného aplausu. Báseň se vydařila, pointa na jejím konci doputovala k srdci publika. Další básníci se střídají v improvizacích až do chvíle, kdy jeden z nich veršem napoví, že už je dost pozdě a že se všichni mají jít společně napít do hospody (*taberna*). Představení trvalo zhruba hodinu a půl, během veršování jsou slyšet reakce v publiku, zejména smích a potlesk. Ve verších se zrcadlí místo a doba – básníci

¹⁷⁸ Svátek San Juan, který se slaví i jinde na Iberském poloostrově, je synkrezí křesťanství s pohanskou oslavou letního slunovratu. Veliké ohně zapalované kolektivně silně připomínají české čarodějnice (30. 4.).

znají toto město, znají jeho pověst, jeho významné osobnosti, jeho problémy, jeho fotbalový klub i rivalství vůči sousední obci, stejně jako dávné i nedávné události z politiky i černé kroniky. Bertsolari hledá, co je lidem společné, může dostat naprosto současné téma sociálních sítí na internetu nebo posledního korupčního skandálu, může se projevit konzervativně i provokativně. Forma a vytvoření pěkné básně je ale primárním cílem. Drobné formální chyby se v případě této slavnosti tolerují a patří jaksí k věci. Překvapení v podobě nového vtipného či jinak emocionálně účinkujícího verše je důležitým prvkem. Vystoupení bertsolaris je tedy kolektivním prožitkem umělce a publika. Poslední potlesk ukončuje celou akci, sbírají se židle, bertsolaris diskutují opodál, jsou osloveni známými a zváni na skleničku. Jeden zůstane, ostatní po chvilce odjíždějí „zpívat“ ještě na další „štaci“. Celou akci platí v našem případě radnice města, které slavnosti pořádá.¹⁷⁹

Tato kapitola představuje *bertsolaritza* jako fenomén básnické improvizace v baskičtině. Bertsolaritza je zde chápáno především jako umělecká praxe, kterou lze postihnout různými definicemi podle toho, z jaké perspektivy budeme tuto praxi nahlížet. Vzhledem ke svému ukotvení coby ohniska společenské komunikace nabízí bertsolaritza mnoho rovin, na které je možné se soustředit. „*Má totiž tolik tváří*“, říkal mi školitel v San Sebastián, když jsem si lámal hlavu tím, jak o bertsolaritza budu psát. To je také nutným předpokladem celého uvažování o bertsolaritza: ačkoliv je možné tento jev definovat a popisovat, není možné vytvořit jednoduchou definici, která by byla vyčerpávající a nevynechávala některé důležité aspekty, nebo naopak nezahrnovala příliš rysů, které nemusí být v každém daném případě splněny. Budu se tedy zabývat vymezením toho, čím bertsolaritza je (respektive čím není), kde mohou ležet jeho hranice a jaké jsou technické a sociální aspekty různých forem. V uvedeném smyslu je tato kapitola upřesněním a konkretizováním teoretického rozboru poezie ze čtvrté kapitoly. Cílem kapitoly je ukázat bertsolaritza v jeho podstatě (básnická improvizace) i dynamice (technický i sociální vývoj, vazba na kontext, proměny forem i způsobů šíření atd.). Dalším cílem je odpovědět na otázku, do jaké míry lze bertsolaritza chápat jako „*invented tradition*“, která slouží nacionalistickým cílům, a do jaké míry je to autonomní společenská a umělecká praxe, která si přes dynamické proměny uchovává své základní určení – poetickou komunikaci mezi básníkem (básníky) a jeho (jejich) publikem.

179 Není bez zajímavosti, že v dnešní době jsou snad všichni poloprofesionální a profesionální bertsolaris organizováni v jakési firmě-družstvu, které pak nabízí a prodává jejich služby. Dle informátorů má organizace LANKU tři kategorie podle kvality a ceny. V dizertační práci bude celé organizační strukturu hnutí přátel bertsolaritza věnována samostatná kapitola.

7.1. Bertsolaritza aneb sport slovem

7.1.1 Co je bertsolaritza, typy akcí

Zejména na počátku výzkumu jsem informantům pokládal otázku, která zněla: *Co je bertsolaritza? Zde informantova odpověď:*

„Řekl bych, že je to orální tradice tady v Euskal Herria, nebo, dnes například, je to orální tradice, díky které je možné vyprávět věci, může se dělat, dělat poezie, může to být také vyprávění. Nevím... Má své rýmy, svá pravidla, tradičně byla spojená s venkovem. Dnes se adaptovala na novou společnost, na nové oblasti, ale udržuje tradici, ačkoliv se adaptovala. Je to také jakási kulturní aktivita, také zábava pro lidi. Je to tradice, která se může použít na různé věci, také pro veřejné prohlášení se může použít.“¹⁸⁰

Bertsolaritza je informantem považováno za orální tradici. Zadržuje je bertsolaritza poezie nebo vyprávění. Bertsolaritza má svá pravidla a rýmy. A bertsolaritza bylo původně záležitostí venkova, zatímco dnes se adaptovalo na novou společnost. V neposlední řadě je to aktivita do značné míry veřejná, která slouží k zábavě lidí. Bez zacházení do detailu tu máme představení tohoto uměleckého fenoménu tak, jak jej popisují následující řádky. Každý bertsolari na tuto otázku může samozřejmě odpovědět jinak, nicméně v poukazu na orální tradici, zábavný charakter a veřejnou povahu tohoto umění, ale také na proměnu umění veršovat v posledních desetiletích se ztotožňují všichni mnou oslovení bertsolaris či příznivci bertsolaritza. Pro srovnání uvádím veršovanou definici jednoho z významných improvizátorů, Xabiera Amurizi:

*Neurritz eta errimaz
kantatzea hitza
horra hor zer kirol mota
den bertsolaritza.¹⁸¹*

česky:

*Metrikou a rýmem
zpívat slova
takovým sportem je
bertsolaritza.*

Amuriza ve své krátké definici zdůraznil metriku a rým, dva zásadní formální

180 Oier, bertsolari a doktorand na chemii v Donostii (San Sebastián), rozhovor 24. 5. 2012.

181 Zdroj: <https://www.bertsozale.eus/en/bertsolaritza/what-is-a-bertso>; český překlad autor dizertace.

komponenty bertsolaritza. Pod metaforou sportu se skrývají další aspekty tohoto umění – soutěžní charakter, performance, subdisciplíny, přítomnost publika atd.

Pro pochopení bertsolaritza není od věci začít jednoduchým etymologickým rozbohem. *Bertso* je v baskičtině podstatné jméno označující verš nebo báseň (je zde patrné, že se jedná o výpůjčku z románských jazyků). Přípona *-laritza* je používána pro abstraktní podstatná jména často označující institucionální zakotvení nebo tematickou oblast, tak jako *jaurlaritza* znamená vláda nebo *zuzendaritza* je právo. Bertsolaritza je tak možné přeložit jako (umění) veršování nebo (umění) básnění, volněji jako básnictví, ačkoliv již zde narážíme na fakt, že zatímco básnictví je možné chápat obecně, bertsolaritza je v Baskicku typicky chápáno jako umění básnické improvizace. Odlišuje se tak od nadřazenějšího pojmu *poesia* (převzato ze španělštiny), který označuje jakékoliv básnění, tedy i to, které není improvizací. Podle samotných bertsolaris je toto umění prostá „hra se slovy“ neboli „*hitzeko jolas bat*“ (Egaña, Euzkitze a další), podle Jona Sarasuy je vhodné *bertsolaritza* definovat pomocí jeho potenciálu coby způsobu komunikace mezi umělcem/umělkyní a jeho/jejím publikem (Sarasua in Armistead – Zulaika 2005: 309-312). Jiná baskická definice říká, že bertsolaritza je *bat-bateko poesia* (doslova *poezie znenadáni*). Tyto definice nejsou ani vyčerpávající, ani zcela přesné. Mohli bychom například přidat přívlastek „tradiční“ a seznam definic by tak byl rozšířen o další, stejně jako by byla větší i potřeba vysvětlit další pojem, který se navíc do definice hodí, protože tím na světlo přivádí prvek kontinuity bertsolaritza v čase. Pokusím se dále uvést to, co je dle mého soudu pro bertsolaritza podstatné tak, jak se to ukázalo během terénního výzkumu, jak uvádí příslušná literatura a jak se vyvíjelo moje uvažování o tomto fenoménu.

Než přejdu k technickým aspektům bertsolaritza, zastavím se u kategorizace akcí spojených s básnickou improvizací. Všechny akce básnické improvizace jsou označovány jako *bertso-saio* (česky doslova *akt veršování*). Jedná se o jakoukoliv akci *bertsolaritza*, tedy vlastně představení básnické improvizace nebo improvizací klání. Často se používá v oficiálních označeních akcí, jako například na plakátech místních *jai-egunak* (fiest, slavností), kdy jsou básnická představení součástí oficiálního programu, nebo na plakátech samostatně vytvořených pro danou básnickou performanci. Někdy se pro bertsolaritza používá jednoduché označení *bertsoak* (šp. *bertsos*), tedy básně nebo verše. „*Badaude berstoak*“ nebo „*hay bertsos*“, česky „*jsou (konají se) básně*“, jsou přirozená označení, která jsem v terénu slýchal. V lokálním kontextu se téměř vždy bude jednat o akci

spojenou s básnickou improvizací.¹⁸² To samozřejmě nevylučuje použití jiného označení, kombinace nebo doplnění o další text. Plakáty k *jai-egunak* jsou téměř vždy výsledkem práce kolektivu organizátorů, kteří do příprav dávají svou vlastní kreativitu. *Bertso-saioak* jsou v zásadě dvojího druhu. První skupina jsou performance volnějšího druhu, bez sudích a vítězů. Sem mohou spadat *plaza-libre* (tzv. *volné náměstí*, odvozené od nejčastějšího místa konání), což je nejběžnější forma bertso-saio. Takové akce jsou pořádány v rámci různých slavností a svátků (např. podle jména Svatého dané obce, města nebo čtvrti), mají svůj organizační tým a nejednou jsou placeny místní samosprávou. Dalším typem jsou užší společenské události, nejčastěji *bertso-bazkaria* (*poetický oběd*) nebo *bertso-afaria* (*poetická večeře*). Na tyto akce pořádané různými formálně i neformálně organizovanými kolektivy je většinou možné se přihlásit, platí se vstupní poplatek (za jídlo i peníze pro berstolaris v řádu 10–30 eur podle konkrétní akce). Tyto akce mohou být velmi otevřené (pro kohokoliv, kdo přijde), případně uzavřenější (jen pro zvané) a rozhodně nevylučují, že se konají i *bertso-saioak* pouze pro zvané.¹⁸³ K volnějším akcím se připojují různé další akce označované jako *bereziak* („speciální“), vždy něčím ozvláštňené oproti standardním akcím. Může se jednat o akci se speciální návštěvou, akci na objednávku u nějaké příležitosti, básnický experiment a podobně. Z metodologického hlediska je nutné říci, že naprostá většina bertso-saioak, které jsem měl možnost vidět, byly typu *plaza-libre*, *txapelketa* nebo *berezia*. Jedenkrát jsem se zúčastnil bertso-afaria v barnetegi Maizpide v obci Lazkao, kde jsem se učil baskičtinu jako součást přípravy na *Txapelketa Nagusia* 2013. *Plaza libre* se ukázala jako nejdosažitelnější, přičemž aby byla moje znalost kompletnější, vybírali jsme s klíčovými informátory různé další bertso-saio podle časových a místních možností. Zejména v prvních letech výzkumu jsem chtěl vidět všechno možné, a moji informanti mi v tom velmi pomáhali, později jsem si spíše vybíral sám podle dosažitelnosti, časových a místních možností, nebo i tak, že jsem cestu na bertso-saio spojil například s větším nákupem v San Sebastiánu. Vedle volnějších akcí, které tvoří samotné jádro každodenní básnické improvizace v Baskicku, jsou zde soutěžní akce, šampionáty. Nejprestižnější z nich je *Txapelketa Nagusia*, konaná jednou za čtyři roky. V rámci regionů se konají šampionáty Gipuzkoi, Bizkaie, Araby, další v Navaře a francouzské Baskicko má rovněž jeden šampionát. V rámci kvalifikací na regionální šampionáty probíhají předkola v rámci okresů (šp. *comarca*, baskicky *eskualdea*), mezi

182 Pokud by se naopak jednalo např. o recitování psaných básní, ať už autorské, nebo reprodukční (od jiných autorů), bude to na plakátě nebo v informaci na internetu nejspíše explicitně vyjádřeno.

183 Pro mne osobně byl zejména zpočátku zarážející fakt, že dohledat například přesné místo a čas konání nějaké akce bylo poměrně obtížné. Tak jako v jiných aspektech života v Baskicku, i zde se ukazovalo, že člověk buď ví, anebo se nedozví. Jinými slovy, buď už je člověk inider a tedy „ví“, nebo musí znát někoho, kdo mu potřebnou informaci podá.

mládeži existují meziškolní (eskola-artekoa) txapelkety, jiné se organizují v rámci *gaztetxeak* (domy mládeže, centra alternativní kultury), a to jsem jistě nevyjmenoval všechny. Regionální šampionáty jsou zpravidla v mezidobí velkých Txapelket, gipuzkoánská se koná každé tři až čtyři roky, šampionát v Arabě je nyní pořádán každý rok, ačkoliv do roku 2001 byl vždy pořádán společně s regionem Bizkaia.¹⁸⁴ V Navaře se txapelketa koná každý rok.¹⁸⁵ Šampionát v Iparralde se koná od roku 2008 pravidelně každé dva roky. V Bizkaii mají šampionáty dlouhou tradici a konají se jednou za dva roky. Jádrem kativního hnutí bertsoaritza je stále Gipuzkoa, na druhém místě by byla Bizkaia, dále víceméně podobně jsou na tom Navarra a Iparralde, kde je sice dlouhá tradice, ale sociální základna euskaldunak a absence výraznější podpory úřadů způsobuje, že improvizátorů není velké množství. Na posledním místě co do intenzity je Araba, kam bylo bertsoaritza víceméně importováno (s výjimkou několika míst) z ostatních oblastí. Komunita bertsoaris v Arabě je dnes ale velmi aktivní, takže kvalita i kvantita v oblasti básnické improvizace stále narůstá.¹⁸⁶

7.1.2 Technické aspekty básnické improvizace v baskičtině

Nyní se podíváme na základní technické aspekty básnické improvizace v baskičtině. Technické aspekty podléhají vývoji v čase a jejich proměna by mohla být tématem samostatného výzkumu. Vyjdu ze základních charakteristik, které jsou společné pro různá období, později zdůrazním změny, o jejichž existenci jsem se během výzkumu měl možnost dozvědět. V žádném případě si nekladu ambici vyčerpávajícím způsobem popsat proměny technických aspektů bertsoaritza. Formální charakteristiky improvizovaného *bertso* jsou: melodie, metrika, rým, téma a pointa. K tomu je možné přidat urgenci času a místa (Zulaika 1990: 246–260). Pro soutěžní veršování je potřeba nejméně dvou bertsoaris, důležitá je rovněž přítomnost *gaijartzailea*, neboli předkladatele tématu, a publikum, což mohou být přátelé na večírku doma nebo v baru, účastníci obecních slavností nebo jiné veřejné události. Jednoduše řečeno je improvizovaná báseň veršovaný celek, které je podřízený jisté metrice, je zpíván jistou melodií, spěje k závěrečné pointě, je složen na určité téma, a to v krátkém čase a na místě, kde se básník před svým publikem nachází. Jednotlivé aspekty mohou být zadané jako úkol. Například téma nebo metrika bývají velmi často určené, naopak melodie a typy zvukové shody na konci strof si básník obvykle vybírá podle svého úsudku a schopností. Čas nemusí být

184 Zdroj: https://eu.wikipedia.org/wiki/Arabako_Bertsolari_Txapelketa.

185 Přehledně k navarským šampionátům

viz: https://eu.wikipedia.org/wiki/Nafarroako_Bertsolari_Txapelketa.

186 Informace od: Iñaki Viñazpre, bertsoari, 30 let, Vitoria-Gasteiz; tento bertsoari se v době dokončování dizertace (březen 2019) stal šampionem Araby, je tedy možné, že jej bude možné vidět na další Txapelketa Nagusia (2021).

přesně daný, ale publikum není zvyklé čekat příliš dlouho. Místo je specifikováno konkrétní společenskou událostí. Dobré bertso je pak výsledkem kvality provedení jednotlivých požadavků. Pokud je splněna formální stránka, a bertso ještě navíc nese kvalitní pointu, vtipné přirovnání či přenáší silnou emoci, jedná se o dobré bertso. Vysvětlím nyní jednotlivé technické podmínky bertsolaritza podrobněji.

Témata jsou obvykle určena jedním i více slovy, nežřídka se jedná i o celé souvětí. Jednotlivá slova mají asociační potenciál, který může básník využít. Často se jedná o podstatná jména, která označují věci z každodenního života. Může se jednat o slova jako „láska“ nebo „vůle“, ale také „internet“, „facebook“ nebo například „sport“. Pokud se jedná o souvětí, většinou je cílem dostat improvizátora do nějaké konkrétní situace a role, do které se básník může vžít a improvizací poukázat na jeho chápání daného problému. V současnosti to může být zadání typu: „*Jsi profesionální řidič kamionu, kterého na benzinové stanici oslovil stopař s prosbou o svezení. Tvoje firma ti ale zakázala stopaře brát. Rád bys mu pomohl, riskuješ tím ale, že přijdeš o práci.*“ Takové zadání umožňuje básníkovi rozvinout složitější diskurz, ve kterém se s danou situací vyrovná, může navozovat hypotetické situace, morální hledisko, stejně jako pragmatismus toho, že když přijde o práci, neuziví rodinu. Zadání dává veliký prostor jak pro vážné názory, tak pro sebeironii a humor. V rámci volnějších improvizací (bertso-afaria, bertso-bazkaria) je původní téma či myšlenka pouze odrazovým můstkem pro dlouhé improvizací výměny, které záměrně reagují na bezprostřední dění u stolu nebo v celé místnosti. Klíčovou postavou je v básnické improvizaci kromě básníka také *gaijartzailea*, předkladatel tématu, což obvykle bývá někdo z pořadatelů akce nebo osoba pořadateli určená. Témata jsou připravována předem a odráží společenský diskurz fungující mezi pořadateli akce. Témata tak mohou odrážet celospolečenské problémy, aktuální lokální situace, mohou být záměrně kontroverzní, specifická či naopak velmi široká, umožňující velký prostor pro různou argumentaci. Překladatelé témat jsou často zároveň bertsolaris nebo osoby improvizaci blízké, může se jednat o básníky, kteří již veřejně nevystupují, ale působí právě jako organizátoři nebo i sudí v porotách při txapelketa.

Druhou podmínkou bertsolaritza je metrika. V baskické improvizované básni musí každá sudá *strofa*¹⁸⁷ tvořit s ostatními strofami rým, zpravidla poslední slabikou. Zároveň by pro vytvoření rýmu nemělo být použito stejné slovo jako v rýmu předchozím. Takovému užití již použitého slova se říká *poto* (doslova *sklenice* nebo *hrnec*) a je to zjevná chyba, kterou sudí na txapelketa i publikum jako chybu vnímá. Metrika v zásadě odpovídá počtu slabik v jednotlivém řádku a počtu řádků či dvojverší s rýmem na konci.

187 Slovo strofa zde označuje dvojřádek, tedy alespoň tak se v *bertsolaritza* strofa chápe.

Metrika je tedy spojená s počtem slabik, zároveň ale platí, že různé melodie odpovídají různým metrikám. Tento fakt básníci velmi dobře znají a pracují s ním. V paměti mají různé melodie a díky praxi a zkušenosti vědí, jaká metrika odpovídá jaké melodii. V zásadě lze říci, že splnění metrického požadavku básně lze poznat podle toho, zda básník improvizoval plynule podle zvolené melodie. Jakmile básník melodii „ohýbá“, je jasné, že nedodrží metricku (Egaña: 2007: 119). Není to tedy tak, že by improvizátor či improvizátorka během improvizace „počítali“ slabiky, protože melodie, kterou znají, jim práci při volbě slov ulehčuje. Během terénního výzkumu i následně při sledování záznamů improvizací na portále EHBE nebo Youtube jsem si povšiml, že improvizátoři někdy některé slabiky prodlužují nebo zkracují podle toho, jak to potřebují pro danou metricku. Andoni Egaña k tomu dokonce uvádí, že „*jsou zde studie zpochybňující sylabický charakter baskického verše*“ (Egaña 2007: 119). Soudobá česká teorie poezie k tomuto tématu říká, že ačkoliv zejména rodilý mluvčí jazyka obvykle bez problémů pozná počet slabik ve slově, rozpoznání hranic slabiky, tedy její začátek a konec, už může být složitější (Ibrahim – Plecháč – Říha 2013: 13). Není tedy specifickým baskičtiny nebo baskické poezie, že nesdílí stejný koncept slabiky jako jiné jazyky či poetické systémy. Slabika je formace hlásek, jejíž definice může být proměnlivá. Je ovšem možné se bavit o klasifikaci baskické poezie, například podle klasifikace uvedené ve stejné publikaci (2013: 17). Srovnávací studie, které na poli zájmu o improvizovanou poezii vznikají, hovoří o tom, že každý improvizací systém akcentuje různé improvizací formy, platí nicméně, že osmislabičný verš je společný všem těmto systémům (Trapero 2005: 64). Metrika se baskicky baskicky *neurri* (španělsky *medida*, anglicky *meter*) je v české teorii verše nazývána *metrum* a definována jako abstraktní osnova řádku (Ibrahim – Plecháč – Říha 2013: 36). V případě baskické improvizované poezie rozumíme metrikou nejen osnovu řádku, ale osnovu celé básně, kde je předem dán počet řádků básně s tím, že je zároveň dán i počet slabik v sudých a lichých řádcích básně. Každý sudý řádek je pak zakončen rýmem, tedy zvukovou shodou s ostatními sudými řádky v básni. Základní podmínkou pro vznik rýmu je zde shodná slabika na konci sudého řádku, přičemž existují případy, kdy nastane shoda i ve dvou slabikách na konci sudého řádku. Na začátku terénního výzkumu jsem získal informaci, že bertsolaris během improvizace odpočítávají slabiky. To se později během výzkumu ukázalo jako liché, protože takové „počítání“ by básníkům ubíralo čas potřebný na organizaci slovního materiálu.¹⁸⁸ Básníci mají naopak takovou zkušenost s mnoha různými melodiemi, že spíše přesně vědí, jaká melodie je v souladu s jakou metrikou. Podle plynulosti zpěvu improvizované básně lze poměrně snadno poznat,

188 Potvrzeno několika rozhovory mezi roky 2012-2015.

zda se improvizátorovi tvorba básně daří, či nikoliv. Pokud básník neúměrně prodlužuje slabiky, nebo je naopak zkracuje, je zjevné, že neplní metrický požadavek básně (Egaña 2007: 119). Tohoto prodlužování a zkracování slabik jsem si všiml během pozorování básnických performancí. Ne vždy ovšem drobné vybočení z normy metriky znamená neúspěšnou báseň. Dodržení metriky je sice jednou z nejdůležitějších podmínek, jejíž nedodržení je například na šampionátech vždy penalizováno snížením počtu bodů ze strany sudích, je ale třeba vědět, že pokud básník vytvořil zajímavý diskurz zakončený pointou, publikum ho odmění aplausem, i kdyby metrika dokonalá nebyla.

Pro ilustraci uvedu nyní několik nejpoužívanějších básnických šablon neboli metrik. Základní jednotkou baskického verše je zde *strofa* zakončená *puntu*, tedy dvojverší, dva řádky básně zakončené slabikou, která se opakuje v dalších dvojverších, tedy rýmuje se. *Zortziko handia*, neboli velká osmička,¹⁸⁹ je báseň o osmi řádcích, z nichž lichý řádek má deset slabik a sudý osm slabik. Sudé řádky se rýmují v poslední slabice, takže v básni jsou čtyři rýmy. Není bez zajímavosti, že osmislabičné řádky se pro veršování používají i v jiných improvizčních systémech, jako např. na jihu Španělska, na Kanárských ostrovech, na Kubě a v dalších zemích (Egaña 2007: 120). Abstraktní šablona pro *zortziko handia* vypadá následovně:

----- 10
 ----- 8 (rým)
 ----- 10
 ----- 8 (rým)
 ----- 10
 ----- 8 (rým)
 ----- 10
 ----- 8 (rým)

Druhým typem metriky je *hamarreko handia*, neboli velká desítka, která je stejná jako *zortziko handia*, s tím rozdílem, že je zde jedno dvojverší (2 řádky) navíc. Tato metrika je o něco složitější a hodí se zejména pro rozpracované diskurzy, protože dává větší prostor textu (Egaña 2007: 120). *Hamarreko handia* se například používá pro soutěžní disciplínu *kartzelako lana* (doslova *věžeňská práce*, sólový úkol), která je součástí velkých šampionátů.

189 Nejdříve jsem uvažoval o „velkém osmiverší“, což ale neodpovídá definici verše. *Zortziko* odkazuje k osmi řádkům, osmi liniím o určitém počtu slabik. Ze stejného důvodu nelze použít označení „osmírým“, protože rýmů není osm, ale čtyři. Takže osmička, protože v básni je osm řádků.

Dalším typem je *zortziko txikia* neboli *malá osmička*. Je složená z osmi řádků, každý druhý je zakončen rýmem, počet slabik v každém řádku je ale redukován na 7 v sudém a 6 v lichém řádku. Tento typ básně a melodie, které s ním korespondují, je vhodný pro spíše humorné dialektické diskurzy, ačkoliv se nejedná o nepřekročitelné pravidlo (Egaña 2007: 120–121).

----- 7
----- 6 (rým)
----- 7
----- 6 (rým)
----- 7
----- 6 (rým)
----- 7
----- 6 (rým)

Opět platí, že *hamarreko txikia*, malá desítka, má o jeden dvojřádek více. Kromě výše uvedených metrik existují ještě další. Mezi klasické patří *kopla zahar* (starý kuplet, píseň), která vypadá jako *zortziko txikia* nebo *handia*, má ale poloviční počet řádků (a rýmů). *Kopla zahar* tak vlastně tvoří základ všech ostatních metrik. Existuje *zazpi puntukoa* (česky sedmirým) s nesymetrickým vzorcem (Egaña 2007: 122), *naufragoareana* a další. Mezi nimi je důležité zmínit *bederatzi puntukoa*, složitou metriku, která se stala předmětem kontroverzí na starších šampionátech, přičemž v posledních desetiletích spolu s rozvojem veršovacích škol nabývá na významu. Její vzorec je následující:

----- 7
----- 6 (rým)
----- 7
----- 5 (rým)
----- 7
----- 6 (rým)
----- 7
----- 6 (rým)
----- 6 (rým)
----- 6 (rým)
----- 6 (rým)
----- 6 (rým)

----- 7

----- 5 (rým)

Obvykle platí, že větší počet řádků znamená složitější a náročnější improvizace. V posledních desetiletích narůstá tlak na vytváření složitější improvizace, přičemž tento tlak je důsledkem pokročilejší technické úrovně básníků, stejně jako složitostí témat a vymanění se bertsolaritza z archetypálních klišé starších improvizací (viz níže).

Další součástí improvizované básně je melodie. Melodie je důležitým aspektem bertsolaritza, protože na jedné straně může nést velmi silný emocionální náboj, navíc sdílený, na straně druhé usnadňuje akt improvizace, protože melodie v sobě nese rytmus, který umožňuje snadněji nalézat vhodná slova a jejich skladbu do veršované podoby. V současném bertsolaritza se používají melodie baskických lidových písní, zlidovělé skladby písničkářů dvacátého století (*Xabier Lete, Mikel Laboa* a další) i melodie z pop-music globalizovaného trhu. V současné době se rovněž používají melodie globální popkultury, jako jsou například skladby *Madony, Manu Chao* nebo *Boba Marleye*. Sám jsem byl během výzkumu svědkem improvizování na melodii *Lili Marlene* od *Marlene Dietrich*.¹⁹⁰ Melodie může básníkovi usnadnit práci tím, že pomáhá rytmizovat řeč a tedy „odměřovat“ slabiky. Zároveň platí, že vhodně zvolená melodie – např. mollová, vybraná pro emocionálně těžké téma – může výrazně pomoci v navození vhodné atmosféry v publiku, a tedy v přenesení emocionálního efektu na posluchače. A to je koneckonců hlavní cíl básnické improvizace. Při posuzování kvality básně odbornou porotou by ovšem kvalita zpívaného přednesu ani emocionální trik melodie neměly hrát velkou roli, sudí by měli posuzovat spíše práci se slovy (zejména dodržení metriky) jako takovou.¹⁹¹ V roce 2007, kdy vyšel monotematický díl časopisu *Oral Tradition*, bylo napočítáno na 2775 používaných melodií, v roce 2019 je na stránce Asociace příznivců bertsolaritza (EHBE) uvedeno přes tři tisíce melodií.¹⁹²

Říká se, že v improvizované básni „konec je začátkem“ (Zulaika 1990: 258–259, Egaña 2007: 128) Nejdříve autor zvolí vhodnou pointu, obvykle poslední dvojřádek, a k této *pointě* se snaží improvizací dospět. Na základě závěrečné slabiky vybírá slova s vhodnými koncovkami, a podle toho dotvoří celou báseň. V zásadě tedy bertsolari zvolí myšlenku, kterou chce publiku sdělit, připraví si materiál pro stavbu rýmů, poté vymyslí začátek a v jistou chvíli začne improvizovat (Egaña 2007: 127–132). Samozřejmě to takto ideálně nemusí probíhat vždy, je to ovšem jistá metoda, kterou bertsolari používá, a

190 Vystoupení Uxue Alberdi a Beñata Gaztelumendi v Ikastole v Usúrbilu, 1. 6. 2012.

191 Opakovaně potvrzeno několika informanty z řad bertsolaris.

192 Zdroj: <https://www.bertsozale.eus/en/bertsolaritza/what-is-a-bertso>.

zároveň ideál, k němuž se blíží, přičemž po celou dobu musí *bertsolari* myslet na správnou metriku, nevzdálit se od tématu atd. Pointa je velmi důležitá, měla by publikum skutečně zasáhnout, vyvolat silnou emoci, případně provokovat k přemýšlení. Často se ale naopak může jednat o běžné a všemi přijímané klišé, které publikum patrně nikdy nezklame. Dnes nicméně jistota, že nějaké klišé „zabere“, nemusí být vysoká. Báseň bez jakékoliv smysluplné pointy u publika úspěch pravděpodobně nesklidí.

Urgence času a místa. Improvizovaná báseň musí zaznít v krátkém čase po zadání tématu nebo po udělení prostoru pro improvizaci. Někdy se jedná o desítky vteřin, obvykle je to něco mezi deseti a dvaceti vteřinami, záleží ovšem na náročnosti zadání, naladění básníka a závažnosti celého básnického klání (na oficiálních soutěžích jsou prodlevy někdy delší). V případě, že se jedná o kolektivní improvizaci, kdy jeden básník navazuje rýmem na druhého, je čas na přípravu ještě kratší. Obecně vzato lze říci, že čas na přípravu je sice velmi omezený, pro trénovaného improvizátora je ale dostačující na to, aby si v hlavě vytvořil jistý plán, jak bude postupovat. Základní osa musí být hotová ještě předtím, než začne báseň zpívat. Samozřejmě nemusí být kompletní, a právě v tomto originálním mixu metodického postupu a momentu překvapení, kdy ani básník neví, jak výsledek dopadne, tkví velké kouzlo *bertsolaritza*. Místo je rovněž důležité, básník stojí před lidmi, nemůže v danou chvíli odejít, je před publikem sám za sebe, na místě sklidí úspěch, nebo vlnitou reakci na nepřiliš povedenou báseň. Tento kontext budu rozebírat v další kapitole.

Poslední podmínkou je *baskičtina*. Je možná banální se tím zabývat, nicméně ani zde není věc tak jednoduchá, jak by se mohlo na první pohled zdát. *Bertsolaritza* se odehrává v *baskičtině*, což ale neznamená, že básníci nemohou používat španělská, francouzská, nebo dokonce anglická slova. Podle informantů například Xabier Silveira jednou provokativně improvizoval celou báseň španělsky.¹⁹³ Přesto zůstává *baskičtina* základním zdrojem pro básnickou improvizaci *bertsolaritza* a *baskičtina* jako společný kód pro improvizaci je dosud jen spíše nepřekračovanou podmínkou.

Ne vždy je báseň metodickou improvizací. Výjimku tvoří společenské situace, na které je *bertsolari* pozván, aby básní vyjádřil postoj organizátorů akce k nějakému tématu. Jedná se zejména o uvítací ceremonie a veřejná vzdání pocty nějaké osobě. U takových příležitostí je pro básníka snadné připravit si svůj diskurz předem, protože obvykle ví, na jakou akci je pozván. Pokud se jedná o politický rituál vítání propuštěného *baskického* vězně (člen ETA nebo někdo jiný politický aktivista), je básníkovi například známo jméno osoby a pravděpodobně i její životní příběh. Vzhledem k příležitosti se hodí připojit některé symboly z prostředí *baskického nacionalismu* a *izquierdy abertzale*, takže

193 Mikel, 22 let, student, *bertsolari* a učitel *bertsolaritza*, rozhovor jaro 2012.

výsledkem je předem připravená báseň.

Z uvedeného lze vyvodit, že zde jsou tři odlišné požadavky na básníka: Je tu básník a jeho umělecká tvořivost, jsou zde pravidla a organizace akcí, a je zde publikum, které je příjemcem improvizované básně. Básníkuv výkon se tak vztahuje právě k těmto třem úhlům, a je těžké říci, který z nich je důležitější. V analýze se k tomu ještě vrátím.

Mezi improvizacími formami bertsolaritza existuje jedna, která je z hlediska improvizace považována za nejobtížnější. Jedná se o *puntuari erantzun* (doslova „odpovědět na bod/začátek“), což je forma, při které je básník nucen navázat na předem daný začátek básně. Začátek básně obsahuje melodii, rým a metriku, takže básník si ani jedno nemůže zvolit. V této formě se navíc očekává, že bertsolari na začátek básně odpoví téměř okamžitě. Bertsolari si tak nevybírání ani šablonu, podle které bude improvizovat, ani nemá čas na přípravu závěrečné pointy, která bývá jeho majákem při improvizaci ostatních básní. Jak uvádí Egaña (2007: 134): „*V tomto formátu neexistují žádné platné strategie. Improvizace je zde tou nejčistší ze všech forem bertsolaritza.*“ Bertsolari zde sleduje cíl „ustát“ situaci, kdy je pod velkým tlakem, a přednést co možná nejucelenější bertso. Dalším podobným formátem je tzv. *puntuka* („báseň po rýmech“ či „běžící rým“, anglicky *running rhyme*). V běžícím rýmu vzniká báseň mezi dvěma a více bertsolaris tak, že každý zpívá jeden puntu, tedy dva řádky zakončené rýmovací slabikou, která se pak musí objevit v ostatních puntu, zpívaných dalšími básníky. I zde je velmi málo času na přípravu nějaké sofistikované strategie a úspěch je spíše otázkou čisté improvizacíni kapacity básníka. Tato kapacita, jak již bylo uvedeno, je výslednicí biologických vloh v kombinaci s podnětným prostředím a tvrdým tréninkem hry se slovy, kterou básnická improvizace bezpochyby je.

Jak již bylo několikrát uvedeno, bertsolari může improvizovat zcela sám, nebo improvizuje s dalšími básníky. Tento konfrontační charakter bertsolaritza je podle mnohých improvizátorů a příznivců bertsolaritza skutečnou „duší bertsolaritza“ (Egaña 2007: 135). „*My v Baskicku máme rádi soutěžení, sázky, někdo preferuje otevřenější představení, volnější, na fiestách, ale i tam je chytlavé vidět tu konfrontaci, jiskru mezi bertsolaris. Je v tom velký kus napětí.*“¹⁹⁴ Právě v konfrontaci s jiným tvořivým bertsolarim, jeho osobností a schopností reagovat, napomáhat nebo klást překážky, vznikají jedny z nejlepších básnických performancí. Z tohoto úhlu můžeme rozlišovat improvizace, které na zadaný úkol tvoří bertsolari sám, od těch, které vznikají v konfrontaci. Jen velmi výjimečně, troufám si říci, že v promilích případech, může být bertso saio postaveno pouze na jednom bertsolarim. Tak jako v jiných zájmových oblastech v Baskicku, i v bertsolaritza jde především o kolektiv, společné prožitky a sdílení.

194 Imanol, 50 let, bertsozale a učitel baskičtiny, rozhovor léto 2011, Gipuzkoa.

7.1.3 Oznámené téma – otevření tématu věrohodnosti informací v roce 2015

Během pokročilé fáze terénního výzkumu ve španělském Baskicku v červenci 2015 jsem se setkal se zajímavou metodologickou výzvou týkající se otázky důvěryhodnosti informací jak ze sekundárních zdrojů, tak z rozhovorů. Zhruba od 30. let 20. století je doložena existence oficiální funkce *gai-jartzailea*, neboli předkladatele témat.¹⁹⁵ Při přípravě performance se tedy určí osoba-předkladatel, který témata vybírá zejména podle určení a kontextu události. Dnešní *bertsolaritza* do jisté míry reflektuje společensky kontroverzní témata, politické otázky, lokální situaci a samozřejmě také humor, což je ostatně argumentem, proč provádět sociologický nebo antropologický výzkum takové improvizace.

„*Zuk badakizu nora joaten zara kantatzera*“ „*Ty víš, kam jedeš zpívat,*“ říkali mi dotazovaní *bertsolaris*,¹⁹⁶ neboli podle místa performance a jeho sociálního diskurzu je možno jednak očekávat jistá témata, a také volit při improvizaci rétorické figury, které se dle kontextu nabízejí. Sousedská řevnivost, historické události spojené s lokalitou, typické zemědělské produkty nebo místní továrna mohou a často bývají zdrojem poetické improvizace. Obecnou zásadou, mnohokrát potvrzovanou a deklarovanou, a také jedním z fundamentů moderního¹⁹⁷ *bertsolaritza* je pravidlo, že témata nejsou básníkům známa předem, ale že jsou vyslovena nahlas teprve těsně před samotnou improvizací. Téma nemá být básníkovi známo předem, a to obzvláště v případě oficiálních improvizací klání typu *plaza libre* a zejména soutěží (kde se jedná o hodnocení, vítěze a poražené, a tedy i o ocenění a prestiž). *Bertsolaritza* je dnes definováno improvizací, schopností zformulovat básnickou odpověď na zadaný úkol, a to v „časové urgenci“, jak píše Zulaika ve své studii (1988: 254). „*Bertsolaris jsou makovičky,*“¹⁹⁸ komentují jejich kapacitu improvizace i lidé, kteří se nepovažují za obzvláštní příznivce tohoto umění. *Bertsolari* je veřejná osoba, do jisté míry vydělená ze sociálního prostoru, a je stále považován za někoho zvláštního právě pro svou schopnost improvizovat.

Součástí výzkumu bylo i víceméně pravidelné sledování některých typů videí na internetu, zejména různých amatérských nebo profesionálních nahrávek básnických performancí. Důležitým kanálem je kanál *bertsoa.com*. Právě na tomto webu jsem v první polovině července 2015 objevil video nazvané *bertsolaritza oholtzapeko sekretuak*¹⁹⁹

195 Tato funkce velmi pravděpodobně existovala již dříve, patrně v méně formální podobě.

196 Tuto informaci mám nejméně od pěti dotazovaných *bertsolaris*, dále jsem informaci již neověřoval.

197 Slova moderní ve spojení s *bertsolaritza* užívám ve smyslu *bertsolaritza* od doby 30. let 20. století, kdy byla vyzdvížena improvizace jako vymezující forma produkce těchto performancí.

198 Anonymní rozhovor, 2015, Gipuzkoa.

199 Autorem videa je tým *bertsoa.com*. Na webu *bertsoa.com* jsem video nemohl dohledat, zde odkaz na Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=s8-5ufOoeZ4>.

(česky „zakulisní tajemství bertsolaritza“), jehož hlavním sdělením je, že takzvané překvapivá témata pro bertsolaris vůbec nejsou tak tajná, ale že v mnohých případech jsou avizována předem. Ne že by snad vše a vždy bylo avizováno, nicméně samotní bertsolaris ve filmu upozorňují, že přece není možné tak dobře improvizovat a aby se dosáhlo lepších výsledků, a tedy i zábavy pro publikum, tak se občas něco řekne předem atd. Vše vypadá velmi věrohodně, už z toho důvodu, že v něm vystupují známí a elitní improvizátoři jako Andoni Egaña (4x šampion *Euskal Herria*), Amets Arzalluz (šampion 2013) nebo Miren Amuriza (mladá nadějná *bertsolari* a dcera přelomového básníka Xabiera Amurizy). Byl jsem velmi překvapený, a zamýšlel jsem reflexi celého badatelského projektu. Vžil jsem se na chvíli do kůže některých badatelů, kteří zjistili, že si z nich *natives* dělají šoufky, vyprávějí jim smyšlené legendy a baví se jejich naivitou. Otázka důvěry v data se přihlásila o slovo. Jaký smysl to celé má, je-li to pravda? Čemu všemu se vzhledem k tématu dá či nedá věřit? Je-li to celé další trik, jak chápat současné *bertsolaritza*, které si dovolí sebezpochybnující video? Potom přišla chladná úvaha a soustředění. Na konci záznamu je naznačeno, že se jedná o vtip, vždyť přece „*jme bertsolaris, copak jste nám to věřili, my jen děláme zábavu*“. Během výzkumu bylo informanty několikrát naznačeno, že bertsolari je umělec vykonávající jistou funkci, bavící lidi často za peníze, a tedy že jeho výkon je třeba brát jako takový. Je to důležitá veřejná osoba, nicméně není to ani Bůh, ani hrdina, ani učitelství vzor, a to navzdory faktu, že se k těmto modelům výrazně blíží. Video nebylo překvapením jen pro mě jako badatele, který na něj byl později upozorněn některými informanty, kteří přiznávali, že „*byli také v šoku*“.²⁰⁰

Možná, že toto celé má svůj smysl právě v poučení, že bertsolaritza má sice svá pravidla, nikde se ale neříká, že se vždy a na 100 % dodržují. Nikdo nezaručí, že někdo neví téma předem, ačkoliv je dobré, když mají všichni víceméně stejné podmínky. Přesto ve mně zůstal silný dojem z toho, co vše je dnes v bertsolaritza možné a k jakým výstřelkům může dojít. Hlavou mi (zjednodušeně) běžela slova Friedricha Nietzscheho:

„*Ale co že ti Zarathustra jednou řekl? Že básníci přespříliš lžou? – Ale i Zarathustra je básník. ... Ale dejme tomu, že by někdo zcela vážně řekl, že básníci přespříliš lžou: tedy má pravdu – my lžeme přespříliš. Také příliš málo víme a učení nám nejde k duhu: i nezbyvá nám než lháti. A kdo z nás básníků nebyl by zfalšoval svého vína? Nejedna jedovatá míchanice se smíchala v našich sklepech, nejedna nepopsatelná věc se tam udála.*“ (Nietzsche 1967: 123-124)

Tato slova německého filozofa narážejí na básníky jako producenty iluze, stejně jako na filozofy neschopné spolehlivě vyložit svět (viz kapitola číslo 4) a na téma *gaia abisatuta* se

200 Například zde několikrát citovaný Mikel.

dobře hodí. Ve mně celá událost zanechala varovný signál, že „sovy nejsou, čím se zdají být“ a že výzkum je nutné neustále reflektovat.

7.2. Živá hospodská tradice – stručné dějiny bertsolaritza do roku 1936

7.2.1 Původ a vývoj do roku 1936

Tak jako u jiných aktivit spojených s baskičtinou a baskickou identitou, i v otázce původu a historie bertsolaritza se objevuje politizace tématu. Existují dva polarizované pohledy, z nichž jeden řadí vznik tohoto umění do doby zrodu baskického nacionalismu (2. pol. 19. století), druhá pozice mluví o „starodávnosti“ a „odvěkosti“ bertsolaritza tak, jako by pastevci mladší doby kamenné improvizovali během stavby dolmenů. Oba tyto postoje slouží politickým cílům, zástupci jedné skupiny by rádi dodali další historický argument dlouhodobé specifčnosti regionu, a tedy i nezávislosti Baskicka, stoupenci druhého pohledu se snaží devalvovat baskické národní hnutí tím argumentem, že „vše je vymyšleno“ („*todo es inventado*“), aniž si uvědomují, že jejich vlastní etnická či národní identita (např. španělská) je také definována nacionalistickými pojmy 19. století. Bertsolaritza jako orální tradice prošla svým vlastním vývojem, kterého si jsou básníci vědomi. Mohu však spolu s Douglasem (2007: 415) konstatovat, že počátky bertsolaritza jsou „*obestřeny tajemstvím*“. Z období středověku, přesněji z 15. století, máme informace o „dámách improvizátorkách“ (*damas improvisadoras*) z oblasti Vizcaya (Azurmendi in Garzia 2007: 78). Není však zřejmé, o jakou improvizaci přesně se jednalo. Oficiální místa se k tomuto jevu stavěla spíše negativně. Pro období 16. a 17. století neexistují žádné spolehlivé doklady. Na konci 18. století jsou dokumentovány první zmínky o aktivitách improvizujících básníků *bertsolaris*, přičemž není bez zajímavosti, že „*tyto zmínky odkazují na toto (umění) jako na fenomén značného stáří, a což je ještě důležitější, bertsolarismo se v těchto prvních citacích objevuje jako velmi vyzrálý fenomén, co se týče forem, a zároveň bezpochyby silně společensky zakořeněný, pokud tedy soudíme podle básnických soutěží a sociálního přesahu, který, jak se zdá, básně složené ad hoc v této době mají*“ (Garzia – Sarasua – Egaña 2001: 18). Na konci 18. století tedy existuje v Baskicku básnická improvizace, podle všeho vyzrálá a silně zakořeněná ve společnosti, z čehož lze usuzovat, že tento fenomén je ještě starší. Pokud je správná úvaha, že se po dlouhou dobu jednalo o improvizované básnictví, pak je i pochopitelné, že se s postupem zpět do minulosti ztrácí psané záznamy básnických setkání. Ke stáří *bertsolaritza* se vyjádřil jeden klíčový informant: „*Bertsolaritza je něco, co nevíme, jak je staré, a co se*

hodně změnilo, ale je to velmi staré.“²⁰¹ Pro přehlednost rozdělíme období dějin *bertsolaritza* do Španělské občanské války následujícím způsobem, který vychází z Garzii (2007: 81):

tabulka č. 5 – periodizace do roku 1935:

období	časové vymezení	klíčoví <i>bertsolaris</i>
počátky	do konce 18. století	anonymní
bertsolaritza a bertso-papera	1800–1876	Fernando Amezketarra, Zabala, Txabolategi, Etxahun, Otxalde, Xenpelar, Bilintx atd.
pre-renaissance, od marginalizace po první šampionáty	1876–1935	Pello Errota, Udarregi, Txapel, Zepai, Kepa Enbeita, Txirrita atd.

První řádek nazvaný „počátky“ doplňuji proto, že reflektuje ono „mlhavé“ období od středověku po první doložené improvizátory. Řádek nazvaný „bertsolaritza a bertso-papera“²⁰² navrhuji proto, že pro celé období 19. století, zejména pak před koncem třetí karlistické války v roce 1876, jsou improvizace a psané verše dost promíchané. Původní tabulka, kterou Garzia uvádí na základě M. Lekuony (Garzia 2007: 81), zahrnovala dělení na romantické a preromantické období. Toto dělení Garzia kritizuje právě z důvodu mixování improvizace a psané literatury. Jak jsem pochopil na základě Zavalu (1964), není vždy jednoduché říci, kdy se v minulosti jednalo o improvizaci, a kdy nikoliv. Pokud v archivních dokumentech není explicitní zmínka o improvizaci, lze pochybovat. Je ovšem stejně pravděpodobné, že *bertso-papera*, tedy básně zaznamenané na papíře, jsou často přepisy improvizací. Navržená tabulka se zčásti překrývá s dalším dělením pozdějších období (tabulka č. 6), protože samozřejmě nejde o nic jiného než o optiku, kterou si zvolíme. Přestože Garzia uznávaným odborníkem na *bertsolaritza*, nejsem si jistý, do jaké míry je možné improvizaci od psaných veršů v 19. století oddělit, když sám píše, že skutečný korpus improvizované poezie máme až od roku 1960, i když je to možná právě tento důvod, proč vše před rokem 1900 považuje za prehistorii (Garzia 2007: 1960).

Z období kolem roku 1800 je doloženo několik jmen, z nichž nejznámější je Fernando Amezketarra (1764–1823). Amezketarra byl pastevec známý pro své umění skládat básně a vyprávět humorné příběhy. Stal se významnou postavou všech lokálních oslav a slavností.²⁰³ Nabízí se otázka, jak velkou část produkce *bertsolaritza* té doby zaujímá improvizace, a jak velkou část tvoří předem sepsané a pouze recitované básně a

201 Imanol, bertsozale a učitel baskičtiny, rozhovor léto 2011.

202 Termín *bertso papera* je vysvětlený níže, v zásadě ale jde o zapsané básně.

203 Amezketarra se dokonce stal námětem pro kreslený seriál o *bertsolaritza*, přičemž celkově vznikly tři série tohoto seriálu. Dalšími postavami zpracovanými EITB jsou José Manuel Lujanbio (Txirrita) a José Miguel Lazkao (Lazkao Txiki). Amezketarra je tak chápán jako jedna z ikonických postav *bertsolaritza*.

příběhy. Tuto otázku je ovšem také možné chápat jako zcestnou. Improvizující básník může básně psát, stejně jako básník-spisovatel může vytvořit improvizační básnické dílo. Jedná se spíše o spojené nádoby, protože cvičné psaní básní na papír může vést k lepším improvizačním schopnostem (jedná se vlastně o trénink), a stejně tak improvizační činnost takřikajíc „pod tlakem okolností“ cvičí básníkův mozek v rychlé kalkulaci a reakci, takže opět podporuje jeho schopnosti. Je ovšem nepochybné, že Fernando Amezketarra byl schopný vytvořit improvizovanou báseň v baskičtině. Jaká byla povaha a kvalita improvizovaných básní té doby? Předně je nutné si uvědomit, že hovoříme o gipuzkoánském venkově konce 18. století. Amezketa, ze které bertsolari Fernando pocházel, je malá obec ležící pod mohutnými svahy hory *Larrunarri* (jinak též *Txindoki*), dominanty pohoří *Aralar* a symbolu oblasti *Goieri*. Život v takové obci určovalo zemědělsko-pastevecké hospodářství, které bylo doplněné o drobná řemesla, mezi nimiž vynikaly malé metalurgické dílny. Další činností byla těžba dřeva a zpracování dřevěných výrobků. Neodmyslitelnou součástí života obce byla katolická víra a rovněž baskický jazyk jako primární jazyk obyvatel venkova. Povaha básní tedy více než co jiného odrážela tehdejší dobu. To zároveň koresponduje s teoretickými závěry badatelů v oblasti orálních tradic, kteří konstatují, že „orální kultury jsou tradicionalistické“ (Douglass 2007: 414). Obráceně je možné říci, že tradicionalistické či tradiční společnosti, jakou baskická venkovská společnost konce 18. století nepochybně byla, byly z velké části negramotné, a proto jejich povaha podporovala vznik básnické improvizace spíše než psané poezie. Pokud se vrátíme k *bertsolarimu* Amezketarrovi, ocitujme zde jednu jeho improvizaci, kterou měl předvést v roce 1800. Podle Antonia Zavalý měl Amezketarra soutěžit s jiným bertsolarim v obci *Azpeitia* (vnitrozemská *Gipuzkoa*), oponent se ale na schůzku nedostavil a místo toho popíjel jinde s přáteli, se kterými se později v noci objevil u hostince, ve kterém Amezketarra nocoval. Dalšího dne Amezketarra potkal druhého bertsolariho na ulici, přičemž mu zazpíval:

*„Lagunac arturican
Gucizco tirrian
Nere billa embillen
Bart gauerdian
Erroncac botatuaz
Prestuezquerian
Ez dic ongui ematen
Norc berre errian
Egunazco arguian
Euscara garbian
Jocatu nai nian*

*Bañan ez nauc ifini
iñon premian.*“ (Zavala 1964: 14)

český překlad:

*Včera sis vzal kamarády a kolem půlnoci
jsi mě s velkou zuřivostí hledal,
bez kousku mužnosti ses chvástal;
to člověka z lidu příliš nectí,
chtěl jsem s tebou soutěžit za denního světla,
v čisté baskičtině,
ty jsi ale na setkání vůbec nepřišel.*

Zavala dále připomíná, že se jedná o báseň o osmi strofách, tedy tzv. *zortziko*, konkrétně *zortziko txikia*, tedy malé osmiverší. Iztueta údajně uvádí, že tato forma byla mezi schopnými básníky běžná (Zavala 1964: 15). Zde si můžeme povšimnout, že Amezketarra si mohl tuto báseň připravit již po noční návštěvě nechtěného souputníka, stejně jako ji mohl improvizovaně složit na místě setkání na ulici, z čehož je opět patrné, že hranice mezi improvizací a tvorbou básně předem nemusí být vždy ostře vymezená. Jsou zde ovšem ještě další zajímavé momenty, například otázka cti a poctivosti nebo připomenutí „čisté baskičtiny“, v originále *Euscara garbian* (doslova „v čisté baskičtině“). Z toho lze usuzovat, že odkaz na jazyk měl na přelomu 18. a 19. století v Gipuzkoi velkou relevanci. Za povšimnutí stojí také postoj oficiálních autorit, Zavala uvádí (opět cituje Iztuetu), že někteří starostové básnická klání zakazovali, jiní (např. v Amezketě) podporovali (Zavala 1964: 16). Například ale již v roce 1801 se konalo básnické klání, kterému bylo přítomno kolem 4000 osob publika. Klání se odehrálo v obci Villabona, zhruba v polovině cesty z Amezkety do Hernani, odkud pocházeli účastníci se *bertsolaris*, trvalo přes dvě hodiny, výkon posuzovali předem určení sudí a na jeho konci byla vyhlášena remíza mezi oběma básníky (Zavala 1964: 11–13). Básnická klání nebyla ničím výjimečným, jak se dočteme v samostatné kapitole tomu věnované, kde ovšem autor připomíná, že tehdejší klání měla podobu výzev a sportovní soutěživosti, zatímco dnešní šampionáty spíše posilují pocit kolektivního úsilí (Zavala 1964: 78–84). Na prepisech básní jsou pozoruhodné ještě dvě věci: na jedné straně jsou prepisy psané dosti „španělskou“ transkripcí (užívá se např. písmeno c, které již v abecedě euskera batua chybí), na druhé straně je užíváno veliké množství španělských slov.²⁰⁴ Je to fenomén, který existuje dodnes a není z hlediska tématu nezajímavý. Baskičtina uvedené doby

²⁰⁴ V *bertsolaritza* se jistě objevují i francouzská slova, nicméně platí, že: 1) fenomén *bertsolaris* byl dlouhou dobu spíše záležitostí oblasti Gipuzkoi a Bizkaie (tedy „španělského“ Baskicka); 2) terénní výzkum probíhá převážně v Hegoalde („španělské“ Baskicko).

nepodléhala nacionalistickému purismu a vztah španělštiny a baskičtiny nebyl tak politicky vyhocený jako v pozdějších dobách. Přepis je španělský, protože mluvčí baskičtiny neměl k dispozici žádnou baskickou normu kromě té, kterou užívali ostatní spisovatelé. Teprve s tvorbou *euskera batua* ve druhé polovině 20. století dostala baskičtina své vlastní pravopisné nástroje.²⁰⁵ Na univerzitě v San Sebastiánu mi bylo potvrzeno, že „*baskičtina starší doby, 17. nebo 18. století, je plná španělských výpůjček, na straně druhé má ale daleko bohatší slovesné tvary, které se dnes, kdy se vytvářejí nová baskická slova, jazykově „čistá“, již neuplatňují. Je zde patrný vliv španělské, potažmo francouzské gramatiky na euskera.*“²⁰⁶

V průběhu devatenáctého století se již setkáme s řadou doložených jmen improvizujících básníků. Svě básně začínají v první třetině 19. století zapisovat (nebo je zapisovat nechávají), aby je pak prodávali jako tzv. *bertso-paperak* (papír-verše) či *kanta-paperak* (papír-zpěv). Prodávají se jako tisky na místních tržištích a slavnostech, „*to znamená všude, kde se shromažďovali lidé*“ (Zavala 1964: 30). Garzia jim také říká *bertso-jarriak* (od baskického *jarri*-položít, přeneseně napsat) a uvádí, že právě básně zaznamenané na konci 18. století jsou často psané, ačkoliv jejich autoři byli i improvizátoři (Garzia 2007: 78). Zavala dále uvádí, že zrod *bertso-paperak* je možné dát do souvislosti s rozvojem průmyslových tiskáren. Za vrcholné období *bertso-paperak* považuje právě dobu od začátku 19. století až po začátek Španělské občanské války v roce 1936 (1964: 30-31).

V devatenáctém století také zaznamenáváme první básnické reflexe politiky a války. V *bersto-paperak* se objevuje napoleonská invaze do Španělska i pozdější karlistické války, které výrazně zasáhly do baskického území. Básně vyjadřují postoje k různým stranám konfliktů, stejně jako v nich nechybí humor i kolektivní utrpení ve válečném konfliktu. Zavala na základě několika příkladů dokládá, že gipuzkoánští *bertsolaris* tohoto období produkovali technicky zdařilejší verše než básníci z Iparralde (Zavala 1964: 22). Zde se podíváme alespoň na jednu ukázkou z první karlistické války. Není bez zajímavosti, že improvizované verše *bertsolaris* se objevují na obou stranách konfliktu, tedy jak v liberálním, tak v karlistickém táboře. Tento fakt dále upozorňuje na riziko šablonovitěho chápání konfliktu jako boje dvou opozic. Zavala nicméně obhajuje názor, že zatímco liberální básně byly sepsané v zázemí, z básní karlistů je doslova „cítit střelný prach“ (Zavala 1964: 40). Následuje báseň zaměřená na téma vypálení vesnice Urnieta liberalistickým generálem O'Donnellem v roce 1837:

205 Pokusy o vytvoření jednotné normy existovaly již dříve, viz kapitola k *euskera* nebo Zavadil 2010.

206 Ane, filoložka baskičtiny, vyučující na UPV/EHU kurz baskičtiny pro zahraniční studenty, rozhovor z března 2012.

*„Orra nun dan Urnieta,
ez da besterik pareta,
malemantian erreta;
orien botoz egin biarko dik
nekazarik dieta,
erdaldunaren kopeta;
morralak ondo bete ta
gero igesi laisterka.“ (Zavala 1964: 40)*

český překlad:

*Tam kde leží Urnieta
už nezůstaly než zdi
strašlivě spálené;
díky jejich volbě bude nyní
muset pastevec držet dietu;
to je nestoudnost erdaldunes (mluvčí španělštiny nebo francouzštiny):
naplnit si rance
a pak rychle utéct!*

Ačkoliv Zavala neuvádí, zda se jedná o básnickou improvizaci, či nikoliv, báseň obsahuje některé typické rysy pro básně bertsolaritza. Na začátku básně je nastíněn obraz vypálené vesnice, následuje důsledek pro místní obyvatele, totiž chudoba. Ke konci básně vidíme obvinění vůči erdaldunak (erdaldunes, nemluvčí baskičtiny). V této básni se jedná o španělsky mluvící erdaldunak, navíc o stoupence liberálního tábora. Závěrečné dvojverší je pointou celé básně: erdaldunak jsou ti, kdo si naplní své vaky kořistí a utečou. Zde můžeme opět vidět, jak se etnická otázka a vymezení my vs. oni objevovalo již v básních první poloviny 19. století.²⁰⁷

První karlistická válka skončila v roce 1839.²⁰⁸ Až do vypuknutí tzv. druhé karlistické války v 70. letech 19. století nastává pro bertsolaritza období rozkvětu,²⁰⁹ které je zároveň obdobím rozkvětu fenoménu bertso-papera (bertso-berria, bertso-jarria) (Zavala 1964: 44). Podle Zavaly jsou tyto bertso-berriak nejčastější literární formou šířenou v baskických tiskárnách a zároveň tím nejdůležitějším zdrojem pro rozvoj „baskického

207 Není cílem této dizertace ukázat, že baskický etnický problém je „pradávný“ či „odvěký“. Je pouze zřejmé, že politické a etnické téma bylo v básních uvedené doby přítomno a opozice zde existovala. Zároveň je nutné mít na paměti, že sám Zavala pocházel z karlistické a nacionalistické rodiny, a výběr básní může být tímto faktem ovlivněn. Jinými slovy, nevíme, v jaké míře byla politika tématem, protože systematickou historickou analýzu tohoto tématu nikdo dosud neprovedl. Pokud se k tomu někdo v budoucnu odhodlá, bude jistě zajímavé sledovat výsledek, který ovšem bude ovlivněn i metodologickými faktory spojenými s dostupností zkoumaného materiálu (co a v jaké podobě je zachováno).

208 Toto datování potvrzuje i Chalupa (např. 2008: 274).

209 V mírovém mezidobí samozřejmě docházelo k méně významným povstáním, která lze dohledat např. u Chalupy (2008) a jinde.

ducha“, myšleno po stránce identitární a jazykové. Pro běžné baskické čtenáře byli bertso-berriak rozhodně důležitější než tzv. „kultivovaná poezie“ (*poesia culta*). Zde celá citace ze Zavaly: (Bertso-papera) „*byl naší primární informativní publikací ať už ve věcech světových, lokálních nebo osobních, náš nejlepší nástroj šíření názorů v rámci našeho lidu a vyjadřování jeho pocitů, občas také nástroj lidové spravedlnosti a nejvěrnější portrét baskické duše.*“ (Zavala 1964: 45). Zavala zde potvrzuje reflexivní a mediální charakter bertsolaritza, stejně jako kladný etnický postoj vůči bertsolaritza, když říká, že vyjadřuje i portrétuje baskický lid. Jinými slovy, Zavala říká, že bertsolaritza vyjadřuje jak to, co v baskickém lidu již je, tak pomáhá toto bytí konstruovat. Svým způsobem, ačkoliv k tomu nemá naše soudobé teoretické analytické kategorie, pokládá Zavala stejnou otázku jako autor této dizertace, totiž jak pomáhá bertsolaritza vytvářet baskickou kolektivní identitu ve smyslu etnickém. A pokud čteme dále, je Zavalova myšlenka mojí dizertaci ještě bližší: „*Každý bertsolari má jistě svůj osobitý a charakteristický styl, ale u všech se zdá, že slyšíme více, než je hlas jednoho člověka, slyšíme volání celého národa (pueblo), který má to štěstí, že objevil někoho, kdo je schopen říci, co národ cítí. Nyní všichni mluví o sociální poezii. Nemyslím, že je příliš troufalé říci, že pokud je zde nějaká poezie, jež si tento titul zaslouží, je to naše ,bertso-papera‘.*“ (Zavala 1964: 45).

Bertso-papera je napříč 19. stoletím zásadním zdrojem baskické poezie, která se zčásti zachovala do našich dnů. Někteří bertsolaris 19. století uměli psát, často ale ne příliš dobře, nebo se to naučili až v pozdním věku, proto si nechávali své básně zapisovat nebo přepisovat jinou osobou (Zavala 1964: 50–51). Např. o Txirritovi (viz níže) říká, že uměl číst tištěný text, ne ale psaný rukou. Podobně Udarregi byl *totalmente analfabeto* (zcela negramotný) (Zavala 1964: 51). *Bertsolaris* často vytvářeli básně na zakázku tak, že dotyčná osoba se zájmem o báseň vyprávěla bertsolarimu svůj „příběh“, který pak básník sepsal do veršované podoby. Společně básně později zrevidovali do podoby vyhovující zákazníkovi. Mohlo se například jednat o záležitosti týkající se snoubenců, kteří se rozkmotřili. Někdy šlo o celou sérii básnických odpovědí v kontroverzi (Zavala 1964: 53). Obecně platí, že ne vždy je znám autor básně. U Txirrity například víme o jeho autorství díky jeho synovci (Zavala 1964: 55). Většina básníků působila zároveň jako improvizátoři, ačkoliv se někteří buď z důvodu nevýrazného hlasu, nebo nedostatečné kontroly improvizčního procesu této činnosti vyhýbali (Zavala 1964: 55). Spolu s prodejem *bertso-papera* se v Baskicku objevuje postava *bertso-saltzailea*, prodejce veršů. Většinou recitovali části básně, které pak prodávali. Někteří získali dobré jméno svým kvalitním hlasem. Poslední prodejci *bertso-papera* dožívali v době vzniku Zavalovy knihy, v té

době se již ale své profesi samozřejmě nevěnovali (1964: 60). Z dosavadního Zavalova přehledu je vidět, že velcí improvizátoři 19. století zároveň psali básně, nebo je diktovali zapisovateli, přičemž běžně tak činili na zakázku.²¹⁰ Pokud můžeme srovnávat s dneškem, v podstatě nedošlo k velké změně v tom, že i dnešní bertsolari se kromě své improvizací kariéry věnuje psaní textů na zakázku, ať už pro hudební skupiny nebo ve formě novinových článků. Jediný rozdíl je v gramotnosti bertsolaris a celé společnosti. Pokud spolu se Zavalou shrneme tento fenomén, můžeme říci, že poezie zejména ve formě papírových veršů měla v baskických vesnicích a městečkách velký význam, přičemž zároveň plnila funkci zachování a rozvíjení baskičtiny jako jazyka každodennosti (Zavala 1964: 64).

Jestliže v první známé generaci bertsolaris vyniká postava Fernanda Amezketary, v době ohraničené první a třetí karlistickou válkou (cca 1833–1876) je to *Xenpelar*, vlastním jménem Juan Francisco Petriarena Rekondo (1835–1869), jehož jméno rezonuje i v uších dnešních příznivců bertsolaritza. Jeho význam je mezi bertsozaleak tak veliký, že Asociace příznivců bertsolaritza (EHBE) po něm pojmenovala své archivní a výzkumné centrum²¹¹ ve Villaboně (Gipuzkoa). Zemřel na neštovice ve věku 34 let. *Xenpelar* je jedním z prvních básníků, kteří pro propagaci své činnosti užívali bertso-papera. Ke kvantitě jeho produkce se pojí i vysoká kvalita jeho veršů. Jeho styl byl velmi osobní a jeho zaměření na téma precizní tak, že jeho básně jsou „masivní a perfektní jako kameny z kamenictví“ (Zavala 1964: 67–68). Z doby jeho působení se dochoval frazém „*Bertso Berriak Xenpelaren jarriak*“ (česky „veršované novinky složené Xenpelarem“) (Zavala 1964: 68). Jeho skladby se dočkaly mnoha vydání, *Xenpelar* zároveň užíval velké množství různých melodií, o nichž není známo, zda je jen sbíral, nebo i skládal (Zavala 1964: 68). Pro ilustraci uvádíme několik veršů, které hovoří o zklidnění dospělého muže (Zavala 1964: 68–69):

*Ezkondu eta ezkongai
guztiyak ondo bizi nai,
dirua degunian jai;
familiako buruzagiak*

210 Samostatným sociologickým tématem, dnes už však těžko zkoumatelným, by mohl být další život těchto „bertso-papera“. Byl o ně velký zájem a běžnou součástí cesty na městský trh byl nákup nové poezie. Tak se baskické verše dostávaly i do nejzapadlejších okrsků baserri na svazích hor. Zavala vtipně poznamenává, že při sběru bertso-papera na baskickém venkově bylo snadné vidět, jak běžnou součástí života farmářů tyto listy byly: „Mnohokrát na nich nalezneme skvrny od tuku, mouchy, prach a podobně... až chytly klasickou vůni farmy. Můžeme rovněž potvrdit, že dokonce i myši se o poezii zajímaly, protože listy papíru jsou jimi často napůl snědené.“ (Zavala 1964: 63). Ti, kdo neuměli psát, si nechávali verše recitovat a často je pak uměli nazpaměť.

211 Odkaz na centrum zde: <https://bdb.bertsozale.eus/es/info/7-xenpelar-dokumentazio-zentroa>.

*kontu geyago ere bai,
len ardua eraten lasai,
orain urrutitik usai,
etxian nago andre zai.*

česky:

*ženatí i svobodní,
všichni chceme dobře žít,
když máme peníze, fiesta (sláva);
hlava rodiny
se musí víc hlídat,
dříve jsme lehkovázně popíjeli víno,
dnes ho cítíme z velké dálky,
a tak jsem doma a starám se o ženu.*

Mezi dalšími slavnými básníky této doby můžeme jmenovat rodáka ze San Sebastiánu *Bilintxe* (čti Vilinč, 1831–1876), který dokázal komponovat verše podle přesných pravidel, vždy ale tak, aby mu rozuměl „Bask z města stejně jako Bask z farmy“ (Zavala 1964: 74).

Pello Errota (1840–1919) se narodil v gipuzkoánské obci Asteasu (blízko Villabony) jako syn mlynáře, kterým se rovněž stal. Podle Zavaly je jedním z nejaktivnějších improvizátorů doby před rokem 1936. Byl znám svou rychlou schopností improvizace a ironické odpovědi, a spolu s Txirritou (níže) a dalšími je považován za typického „hospodského“ bertsolariho. Kromě veršování pro zábavu rovněž improvizoval nebo skládal za peníze (Zavala 1964: 121). Jako improvizátor se účastnil svateb, slavností i soutěží.²¹² Básnická produkce v podobě *bertso-paperak*, která po něm zůstala, je obrovská.²¹³ Jeho potomci se rovněž věnovali básnické improvizaci (Zavala 1964: 122).

212 Viz: https://en.wikipedia.org/wiki/Pello_Errota.

213 Ke konzultaci k dispozici v archivu Auspoa – více informací zde: <http://aunamendi.euskantikuntza.eus/es/auspoa/ar-34493/>.

foto č. 1: Pello Errota, mlynář a bertsolari / zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Pello_Errota:

Ve stejné zóně pod horou Ernio, kde leží Asteasu a Zizurkil, žila další známá bertsolari rodina. Z několika generací rodiny Otaño vynikají José Bernardo a Pedro María, oba velcí improvizátoři, přičemž Pedro María dožil svůj život v Argentině, kde se stále věnoval přepisování básní (Zavala 1964: 125–127). Než přejdu k prvním šampionátům a později k době frankismu, uvedu samostatně stručný příběh *bertsolari* zvaného Txirrita a zmíním se o rodině Enbeitů.

Vlastním jménem José Manuel Lujanbio Retegi, *bertsolari* známý jako „Txirrita“,²¹⁴ je symbolickou postavou celého předválečného bertsolaritza. Narodil se v roce 1860 do farmářské rodiny, kde se s nechtěl musel zapojovat do práce, později byl s podobným úspěchem kameníkem. Jeho pravým řemeslem byla práce se slovy, ve které opravdu vynikal. Jeho mohutná figura a humorná povaha jeho veršování mu zajišťovala jak přízeň hospodských povalečů, tak peníze klientů, ve stejné míře ovšem despekt vlastní rodiny a všech „úctyhodných“ občanů. Zavala na základě svých informantů poznamenává, že ačkoliv byl v očích jedněch lenochem, jiní jen považovali za velmi pracovitého v jeho skutečné profesi bertsolariho (Zavala 1964: 162). Txirrita se výrazně zapsal do dějin bertsolaritza zejména svým humorem, který do veršů vkládal. Zároveň se nezdráhal komentovat politické záležitosti, například smrt španělského monarchistického politika a premiéra Španělska po třetí karlistické válce Antonia Cánovase de Castillo. Podle historiograficky nepodložené historicky recitoval Txirrita jízlivé až kruté verše vdově po Cánovasovi, když se náhodou potkali na jedné terase v San Sebastiánu.²¹⁵ Garzia naopak soudí, že u těchto veršů je pro jejich kvalitu „těžké uvěřit, že byly skutečně improvizovány“. (Garzia 2007: 84). Pro ilustraci uvedu jeden příklad Txirritova umění. Jedná se jeho kompozici k příležitosti dokončení stavby elektrifikované železniční dráhy. Český překlad neobsahuje esteticky silný výraz rýmu, myšlenky ale, jak věřím, přenositelné jsou:

*Onla esanaz ur irakiñak
egiten zuen negarra:
„Prezisua al da beti kalderan
kiskaltzen egon biarra?
ez daukat beste alimenturik
suba, kia ta txingarra,
ongi miatzen baldin banazu*

214 Toto přízvisko získal podle baserri *Txirrita* (česky „cikáda“) v blízkosti Renteríi, kam se jeho rodina přestěhovala z Hernani.

215 Zdroj: <http://www.wikiwand.com/es/Txirrita>.

otzian badet indarra. ²¹⁶

český překlad:

*Takto si naříkala vařící se voda:
Je nutné, abych se vždycky musela objímat s hrncem?
Nemám jiné potraviny než oheň, kouř a jiskry,
když si mě dobře prohlídneš, zjistíš,
jakou sílu mám i studená.*

Na této básni můžeme vidět, jak se básník vžívá do role vody vařící se v kotli lokomotivy, což je klasický postup improvizujícího básníka. Začátek veršů je jednoduše pochopitelný, závěrečná strofa o „síle vody za studena“ nechává prostor k interpretaci a volným asociacím, kdy si lze představit sílu studené mořské vody, která může snadno zabít člověka, nebo záplavové vlny na jaře, která může zatopit blízkou vesnici. Bertsolari Txirrita se rovněž účastnil prvních oficiálních šampionátů v roce 1935 a 1936, přičemž druhý z nich jako improvizátor vyhrál.²¹⁷ Stal se také hrdinou kresleného seriálu, který popisuje životy tří významných básníků.²¹⁸ Txirrita jako „hospodský bertsolari“ slouží dodnes za vzor pro humor mladé generace improvizátorů a podle Zavaly je „posledním velkým bertsolarim tradičního stříhu“ (Zavala 1964: 165).

Jak bylo potvrzeno několika informanty, tento humorný styl v sobě obsahuje mnoho z „původní podstaty“ bertsolaritza, totiž bezprostřední reakce na podnět, což je aspekt, který může při některých txapelketách, kde je atmosféra příliš vážná, někdy chybět. Současným představitelem tohoto stylu může být například bertsolari Xabier Silveira, který se přesto, že nikdy nedosáhl na finále *Txapelketa Nagusia*, těší velkému respektu části publika bertsolaritza.

216 Zdroj: Zavala 1964: 164.

217 Přehledně a stručně k těmto dvěma šampionátům:

<https://www.bertsozale.eus/eu/bertsolaritza/historia/txapelketak>.

218 Dalšími jsou Fernando Amezketarra a „Lazkao Txiki“.

foto č. 2 – Txirrita (vlevo) a Saiburu, *bertsolaris* „tradičního střihu“ *sagardotegiko bertsolaritza* (doslova „ze sidrového domu“), kolem roku 1930²¹⁹

Z výše uvedeného mimo jiné vyplývá, že jádro aktivit improvizujících básníků se před občanskou válkou nacházelo v Gipuzkoi, zejména pak v zóně mezi Villabonou, Hernani a Oiartzunem. Někteří improvizátoři pocházeli z Iparralde a Navarry. Přestože byla Gipuzkoa jasným centrem bertsolaritza, není možné ignorovat další oblasti, o kterých teprve nyní vznikají studie mapující dějiny tamních improvizátorů (Garzia 2007: 87–88). Mezi bizkajskými básníky je možné jmenovat Kepu Enbeitu (1878–1942), který je prvním zástupcem velké rodiny bertsolaris. Garzia rovněž uvádí, že Kepa se stal stoupencem první vlny baskického nacionalismu (PNV), v důsledku čehož stále více participoval na politických akcích, které přinášeli úspěch, ovšem jeho veršů byly dosti ideologizované a později se přestal účastnit improvizčních setkání (Garzia 2007: 88–89). Jeho syn Balendin Enbeita (1906–1986) byl rovněž bertsolari a spisovatel, v pozdějších šampionátech byl dvakrát vítězem bizkajské „divize“.²²⁰ Balendin bojoval v *Euzko Gudarostea* a po vítězství frankistů byl politickým vězněm.²²¹ Během druhé baskické revitalizace se aktivně zapojil do obrany a rozvoje baskičtiny (známá je např. fotografie Enbeity běžícího *korriku* v knize Teresy del Valle, 1988), v centru Bilbaa stojí jeho socha (viz foto č. 3). Dnešní generace rodiny Enbeita rovněž nepostrádá bertsolaris: Abel, Jon, Libe a Onintza jsou všichni spojeni s improvizovaným básnictvím. Onintza Enbeita (*1979) se v roce 2018 stala šampionkou Bizkaie (Bizkaiko Txapelketa).²²² Tato bertsolari, novinářka, feministka a aktivistka z řad *izquierdy abertzale* je jako pravnučka Kepy Enbeity pokračováním rodiny improvizujících básníků a spisovatelů.

foto č. 3.: socha Balendina Enbeity v Bilbau, foto Martin Chochola, srpen 2015

219 Zdroj: https://es.wikipedia.org/wiki/Txirrita#/media/File:Txirrita_eta_Saiburu.jpg.

220 Zdroj: https://eu.wikipedia.org/wiki/Balendin_Enbeita (baskicky/euskaraz).

221 Zdroj: https://eu.wikipedia.org/wiki/Balendin_Enbeita (baskicky/euskaraz).

222 Zdroj: https://eu.wikipedia.org/wiki/Onintza_Enbeita nebo <https://www.bertsozale.eus/eu/bizkaia/bizkaiko-bertsolari-txapelketa/saioak/bilbo> (přehled bodů v bizkajském šampionátu 2018).

Otázka jazykové revitalizace v Baskicku 30. let 20. století je propojena s otázkou rozvoje literatury. Baskická literatura se ovšem v době kolem roku 1930 potýká s nemalými potížemi. Hlavním problémem je, že vzdělaní baskičtí intelektuálové a literáti nenalézají vhodný jazyk, kterým by oslovili široké lidové vrstvy *euskaldunak*, jež ve své většině stále pocházejí z venkovského a pologramotného prostředí. Jednou z ústředních postav hnutí *Euskaltzaleak* (česky *přátelé baskičtiny*) je José Mari Ariztimuño „Aitzol“ (1896–1936), baskický kněz a kulturní a jazykový buditel. Zejména mezi roky 1927 a 1936 podnikl veliké úsilí v několika oblastech, především ovšem na poli literatury a lidové poezie. Rodák z gipuzkoánské Tolosy se v roce 1936 stal obětí občanské války, když byl spolu s dalšími baskickými kněžími 18. října bez soudu popraven frankistickými jednotkami a zakopán za zdi hřbitova v Hernani (Gipuzkoa) (Aulestia 2005: 184). Aitzol se od raného věku zajímal o téma „národů bez státu“ a rovněž o literaturu a poezii, jejichž podíl na emancipaci ostatních nestátních národů brzy pochopil a rovněž začal propagovat. Jeho cílem bylo dosáhnout plné bilingvní situace v Baskicku tím, že baskičtina vlastním rozvojem skrze literaturu posílí svoji společenskou prestiž a pozici, do té doby spíše nízkou (Aulestia 2005: 184). Baskičtině ovšem v té době chybí velká románová produkce typická pro „silné“ literatury, jako je francouzská nebo anglická. Jistým vzorem pro baskické národní hnutí byla jazyková emancipace provensálštiny, která si získala prestiž poté, co provensálský autor Frédéric Mistral (1830–1914) získal v roce 1904 Nobelovu cenu za literaturu. Baskický básník a literát Nicolás Ormaetxea „Orixe“ přeložil v roce 1930 Mistralův román *Miréio* do baskičtiny právě na popud kněze Aitzola (Aulestia in Armistead 2005: 185). Dalším logickým krokem byla tvorba vlastní literatury, která by prokázala plnohodnotnost jazyka ve srovnání s dalšími literaturami.²²³ Mezi baskickými autory vynikal *Lizardi* (José Mari Agirre).²²⁴ Všichni tehdejší autoři v zásadě kopírovali romantické představy národně-emancipačních literatur 19. století, kdy na jedné straně sice nalézáme osamocené hrdinu stojícího proti celému světu, na straně druhé ovšem vidíme pozitivní popisy národních zvyků a dramatické krajiny, stejně jako vlivy symbolismu.²²⁵ Básnická produkce uvedených autorů ovšem neuspokojovala baskické publikum, které jí nerozumělo. Aitzol tuto složitost kritizoval v několika textech (Aulestia 2005: 185, Kortazar 1990: 47–56), které tvoří součást literární diskuse doby. Snaha baskických autorů

223 Nechci nyní vstupovat do diskuse o hodnotě či nehodnotě jazyka. Baskičtina formovaná staletími rurální a námořnické praxe nedosahovala bohatosti slovníku např. španělštiny nebo francouzštiny. Tento problém do jisté míry přetrvává dodnes (viz kapitolu o minorizaci baskičtiny).

224 Stručná biografie v baskičtině zde: <http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/artikuluak/artikulua.php?id=eu&ar=2015>.

225 K přechodu od romantismu k symbolismu řadí Lizardiho např. Wikipedia zde: https://es.wikipedia.org/wiki/Xabier_de_Lizardi.

kopírovat zahraniční vzory jednoduše nemohla uspokojovat intelektuální prožívání baskického zemědělce, jehož horizontem stále byla jeho vesnice, jeho údolí a hory, které jej obklopují. Větší sídla nebo Donostia a Bilbao byla tomuto pastevci stejně vzdálená, jako například Paříž. Na základě obhajoby improvizujících básníků z úst katolického kněze a badatele Manuela Lekuony se José Ariztimuño „*Aitzol*“ postupně obrací k tradičním hospodským bardům, kteří se díky jeho iniciativě stanou jedním z hlavních zdrojů dalšího rozvoje baskičtiny. Manuel Lekuona (1894–1987) byl profesorem baskického jazyka a literatury při semináři ve Vitorii (baskická univerzita v té době neexistovala), intenzivně se zajímal o otázku orální literatury, a byl prvním, kdo v roce 1930 na Pátém kongresu baskických studií²²⁶ obhajoval bertsolaritza jako specifický fenomén, který není možné posuzovat měřítky psané literatury. Zcela v duchu archeologických a antropologických poznatků své doby považoval bertsolaritza za pradávnu tradici sahající do neolitických dob (Lekuona [1930] 1971: 106–110). Již v roce 1933 tak první cenu v básnické soutěži na počest barda Iparragirreho v Urretxu (Gipuzkoa) získává tehdy velmi mladý bertsolari Patxi Etxeberria se svojí básní *Bost lore* (česky „pět květin“), kterou složil na metriku zvanou *kopla-zaharra*,²²⁷ klasickou šablonu baskických folklorních písní (Aulestia 2005: 186). Je to stejný Patxi Etxeberria, se kterým jsem v roce 2012 měl tu čest vést rozhovor, i když jsem v té době netušil, že je takto historicky spojen s dynamickým rozvojem *bertsolaritza*.

V roce 1935 je tak zorganizován první „den *bertsolaris*“ (*bertso-eguna*), kterého se zúčastnilo 20 improvizujících básníků. Akci pořádala organizace *Euskaltzaleak* (Aitzol a další členové) ve spojení s *Euzko Gaztedi* (baskická mládež, organizace spadající pod PNV). Vítězem se stal mladý spíše intelektuální bertsolari Basarri (Aulestia 2005: 186). Jedná se o zásadní posun. To, co bylo dříve považováno za nízké umění, přinejlepším folklor, kratochvíli při popíjení sidry, je povýšeno na veřejné představení a národní specifikum, které je nutno podporovat a opečovávat a jehož výsledky se dají hodnotit a porovnávat. Postava bertsolariho nebyla prosta kontroverze. Skutečně typickým obrazem té doby je představa opíjejících se mužů, kteří značně posílení vínem nebo sidrou improvizují verše často pochybné poetické kvality, a zejména vulgárního, urážlivého zaměření. Alkohol byl součástí společenského života, přesto se v očích tvrdě pracujících venkovanů ten, kdo propadl pití a lelkování v hospodě, dostal na nízkou příčku

226 *Quinto congreso de estudios vascos*, Bergara, 1930; ústředním tématem kongresu bylo „baskické lidové umění“ (*arte popular vasco*). Na stejném kongresu vystupovali archeologové T. Aranzadi a José Migel Barandiarán, o kterých je řeč jinde v této dizertaci; seznam všech kongresů dostupný zde: <http://www.eusko-ikaskuntza.eus/es/publicaciones/congresos-de-estudios-vascos/bi-129/>.

227 Nebo prostě jen *kopla*, viz výše v textu u rozboru metrik.

společenské prestiže. Bertsolari tak je (nebo byl) svým způsobem *enfant terrible*, jehož služby se občas využívají, celkově vzato ale jeho postava moc pozitivní není. Při volbě Basarriho vítězem tak mohl opět hrát svou roli nacionalismus, jehož zástupci nechtěli favorizovat hospodské umění Txirrity a dali přednost intelektuálnímu Basarrimu.

V roce 1936 se koná druhý šampionát, který José Manuel Lujanbio *Txirrita* již vyhrál. Jeho vítězství lze chápat jako poctu celoživotnímu dílu básnické improvizace. Ve třicátých letech tedy zaznamenáváme posun od lidového umění k jisté profesionalizaci a k užití bertsolaritza pro účely národního hnutí. Tyto první dva šampionáty se staly základem pro pozdější *Euskal Herriko Txapelketa Nagusiak*, neboli celobaskické šampionáty. Krátce nato se do Baskicka dostala Španělská občanská válka, po ní následovala diktatura, která na delší čas doslova utnula veškeré baskické jazykové a kulturní snažení.

7.3. dějiny bertsolaritza od občanské války po rok 2000

7.3.1 Periodizace

Období ohraničené na jedné straně občanskou válkou (1936–39, v Baskicku 1936–37) a na straně druhé rokem 2000, můžeme dále rozdělit následujícím způsobem, který částečně přebírám z analýzy Joxerry Garzii (2007: 82). Mezi roky 1936–1945 hovoříme o čase *ticha* nebo *mlčení* (*tiempo de silencio*), kdy básnická improvizace v baskičtině nevykazuje téměř žádné veřejné projevy. Mezi léty 1945–1960 můžeme mluvit o tzv. přežívající bertsolaritza, což je doba, kdy několik málo improvizátorů pomalu začíná objíždět místní vesnické slavnosti, a kdy i samotný frankistický režim tyto aktivity víceméně toleruje. Zhruba od roku 1960 začíná obnova bertsolaritza, která se projevuje pořádáním šampionátů i běžných performativních akcí a nárůstem zájmu o básnickou improvizaci z řad politicky aktivizované baskické společnosti. Proto se toto období také označuje jako bertsolaritza odporu (*resistance bertsolaritza*). Po smrti Francisca Franka v roce 1975 se bertsolaritza začíná otevřeně a velmi dynamicky rozvíjet, přičemž se otvírá i novým tématům a přístupům jednotlivých básníků. Toto období lze charakterizovat jako přechod od „zpívání lidu“ ke „zpívání publiku“. Zhruba od roku 1999 nebo 2000 pak bertsolaritza vnímáme jako multipolární.

tabulka č. 6 (převzato a upraveno z Joxerra Garzia 2007: 82)

období	časové vymezení	klíčoví básníci
prehistorie / počátky – viz tabulku výše	od počátku po rok 1900	Fernando Amezketarra, Etxahun, Xenpelar, Bilintx atd.
od marginality po první šampionáty	1900–1935, 1936	Txirrita, Kepa Enbeita
čas mlčení	1936–1945	

přežívající bertsolaritza	1945–1960	Basarri, Uztapide, Lasarte, Joxe Lisazo, Agirre, Lazkano, Lazkao Txiki, Mattin, Xalbador, atd.
bertsolaritza odporu	1960–1979	Azpillaga, Lopategi, Uztapide, Basarri, Joxe Lisazo, Agirre, Lazkano, Lazkao Txiki, Mattin, Xalbador, atd.
od zpívání lidu ke zpívání publiku	1980–1998	Amuriza, Egaña, Sarasua, Peñagarikano, Sebastián Lizaso, atd.
multipolární bertsolaritza	1999–dnes	Maialen Lujanbio, Unai Iturriaga, Igor Elortza, Amets Arzallus, Sustrai Colina, atd.

Španělská občanská válka (1936–1939) a dvě desetiletí po ní trvající tzv. „tuhý“ frankismus tedy znamená výrazný útlum až vymizení bertsolaritza z veřejné scény, a to minimálně na prvních 15 let trvání režimu. Ve venkovském prostředí je toto umění pěstováno i nadále a od 60. let se začínají organizovat nové šampionáty. Bertsolariho lze vnímat jako lidového hrdinu, který promlouvá jako *skrytý hlas lidu* (*voz oculta del pueblo*, jak jsem během výzkumu opakovaně slyšával). Jednostranné vnímání bertsolariho jako lidového hrdiny je ovšem do jisté míry nepřesné. Tak jako jiným lidem v Baskicku, ani básníkům do jisté míry nezbývalo než režim akceptovat, pokud chtěli přežít. Řada pozdějších *bertsolaris* sloužila v mládí ve frankistické armádě (např. i slavný Lazkao Txiki), protože neměli příliš na výběr. Uztapide údajně bojoval na frankistické straně v občanské válce.²²⁸ Ilustrativní je i fakt, že zmiňovaný bertsolari *Basarri*, vítěz prvního šampionátu v roce 1935, pracoval dlouhé roky pro prorežimní noviny *La Voz de España*,²²⁹ kam psal zejména sportovní příspěvky o mezinárodních sportech i místních *herri kirolak* (baskické rurální sporty – viz výše). Až do chvíle, kdy se rozptýlené odbojové aktivity soustředily kolem nově se formující organizace ETA, setrvala baskická společnost spíše v apatii z prohrané války a udušená následnou tvrdou represí a materiálním nedostatkem.²³⁰ Jen postupně začala být *bertsolaritza* režimem znovu tolerována, podobně jako ostatní aspekty „baskické kultury“. Zároveň nebylo možné bertsolaritza nikdy zcela potlačit. Improvizovat může každý sám pro sebe, i kdyby například „seděl za mřížemi“. V intimní sféře domova a rodiny, tak jako u baskičtiny jako

228 Uztapide, který později zpíval protifrankistické verše na obecních slavnostech, byl údajně veteránem frankistické armády. O jeho účasti v armádě má ovšem autor textu pouze ústní informaci, byť z poměrně spolehlivého zdroje akademika se zájmem o bertsolaritza.

229 *La Voz de España* z 12. 7. 1958. Na druhé straně mi nepřísluší Basarriho jakkoliv soudit. Shodou okolností se přihodilo, že jsem otevřel vydání z roku 1957, kde ve svém sloupku Basarri píše o běhu Emila Zátopka v San Sebastián. Další „spornou“ postavou může být Uztapide – viz poznámku výše.

230 Tím nechci říci, že by ETA soustřeďovala veškeré aktivity. Hnutí za obnovu baskičtiny bylo široké a heterogenní, ETA je ovšem v jisté fázi (cca 1965-1975) jeho extrémním ohniskem.

takové, *bertsolaritza* přežívalo. Poezie zároveň dávala naději některým politickým vězňům, jako například Xabierovi Amurizovi (viz níže). Navíc vzhledem k despektu, který dominantní španělská režimní kultura vůči baskičtině chovala, bylo postupně *bertsolaritza* přehlíženo jako směšný folklorní jev, jako součást baskického venkovského koloritu. „*Lo que no entienden, no pueden perseguir*“ – „to, čemu nerozumí, nemohou pronásledovat“, jak mi potvrdilo několik infomantů-znalců tématu. Tak se *bertsolaritza* postupně vrací na náměstí, kde se během tolerovaných fiest (*jaiegunak*) stává „skrytým hlasem lidu“, *la voz oculta del pueblo*. Bertsolari mohl improvizovat politicky kritické básně, vyjadřovat nespokojenost, popisovat útlak, protože zpíval baskicky, jazykem, kterému naprostá většina policistů a úředníků nemohla rozumět. Později ovšem, na sklonku režimu, přišla opět tuhá represe, která zasáhla i svět *bertsolaris*.

Není bez zajímavosti, že například v době krátce po občanské válce (v Baskicku 1936–37) bylo mezi venkovskými Basky považováno za nevhodné, aby se mladí věnovali *bertsolaritza*. Joxe Agirre v rozhovoru s Laxaro Azkune uvádí, že to opravdu nebylo považováno za vhodné, přičemž uzavírá „tak v oněch dobách uvažovali o hnutí *bertsolaritza*“ (Azkune 2007: 162). Není snadné posoudit, zda tento despekt pramenil z kontrastu s postupující technologizací společnosti, kdy venkovské veršování mohlo působit archaicky i na samotné venkovany, kteří viděli, jak v okolí rostou nové a nové průmyslové objekty. Takto mohli chápat *bertsolaritza* jako nesmyslnou kratochvíli, která odrazuje od skutečné práce. Je rovněž možné, že despekt pocházel z kombinace vlivu vzdělávacího systému, který měl z Basků vychovat pořádné *españoles*, a popíral tedy vše baskické, spolu s tím, jak si rodiče dětí přiznávali, že režim, v němž žijí, bude baskičtinu potlačovat vždy. Právě kombinace ekonomického, technologického a politicko-vzdělávacího tlaku může být vysvětlením pro tento despekt a odrazování.

7.3.2 Čas mlčení (1936–1945)

V rámci všeobecné represe a represe vůči baskičtině zůstala téměř nedotčená soukromá, intimní sféra, reprezentovaná rodinami *euskaldunak*, zejména pak těch z venkovských *baserri*, ale i městských bytů, kam ruka úřadů nemohla spolehlivě dosáhnout. Pověstný „čas mlčení“ znamená velmi výrazné omezení veřejných projevů v baskičtině, přesto však nelze říci, že by to bylo omezení totální. Básnická vystoupení se dál, byť zřídka, konala během místních slavností (často ovšem rodinných) a také v barech, kde se *euskaldunak* a *bertsozaleak* scházeli. Mladí básníci z doby před válkou dál žili, a s nimi jejich umění. *Bertsolaritza* tak nevyumizelo úplně, a bylo zachováno pro další generace. Jisté je, že v prvních poválečných letech opanovala zemi nejen tuhá represe, ale

také značný materiální nedostatek. Možná spíše než o čase mlčení či ticha můžeme hovořit o čase tichého pláče, během kterého vznikaly intimní básně plné bolesti a utrpení (Garzia 2007: 90–91).

7.3.3 Čas přežívání (1945–1960)

Klíčovými postavami tohoto období jsou Basarri a Uztapide. Basarri se po třech letech exilu a dalších třech letech nucené práce v pracovním táboře vrátil v roce 1942 do rodné Gipuzkoi, Společně s Uztapidem (vlastním jménem Manuel Olaizola Urbiet, 1909–1983)²³¹ objížděli blízké vesnické slavnosti v Gipuzkoi. Teprve později se vydávali do Navarry nebo Bizkaie. Začali veřejně improvizovat „jako by se nic nedělo“ (Garzia 2007: 91). Basarri a Uztapide byli stejná generace, oba se jako mladíci zúčastnili již prvních šampionátů. Rozdíl mezi oběma básníky byl v intelektuální povaze Basarriho, která se projevovala v jeho verších. Komplementární postavou mu byl Uztapide, člověk bez vzdělání, farmář, který disponoval fenomenální pamětí a byl schopen snadno improvizovat po dobu desítek minut. Basarri jako novinář byl každodenně v kontaktu s jazykem, zatímco „běžní milovníci veršů spíše preferovali Uztapideho“ (Garzia 2007: 92, Zulaika in Armistead a Zulaika 2005: 246). Společně tvořili nerozlučnou dvojici, která pomohla zajistit kontinuitu básnické improvizace v Hegoalde. V Iparralde, tzv. francouzském Baskicku, byla situace zcela jiná. Na jedné straně zde absentovala frankistická represe, na straně druhé zde bylo méně rozvinuté národní hnutí. Krátce po druhé světové válce zde systematicky vyhledával bertsolaris Teodoro Hernandorena, který v roce 1946 uspořádal první soutěžní festival v Donibane Lohitzune. Na této akci se objevili pozdější známá jména jako Xalbador, Mattin, Zubikoa, Erxahun a další. Vítězem prvního finále se stal Etxahun, v té době již známý skladatel baskických písní. Velmi brzy pak dochází ke kontaktům mezi bertsolaris z obou stran Pyrenejí, kteří začínají vystupovat společně. V Bizkaie se již v roce 1948 koná první, byť poněkud „skrytý“ šampionát bertsolaris pořádaný Alfontso Irigoienem (1929–1996). Rok poté se koná druhý ročník, obě tato klání vyhrál již zmiňovaný Balendin Enbeita. Na těchto šampionátech se objevují později známá jména Jona Azpillagy a Jona Lopategiho, kteří budou participovat na velkých šampionátech šedesátých let (Garzia 2007: 93).

Můžeme shrnout, že tzv. období přežívání je dobou roztříštěných a polooficiálních aktivit jak v Gipuzkoi, tak v Iparralde a Bizkai, které se postupně propojují. Aktivity bertsolaris hrají zásadní roli při posilování identity euskaldunak, kteří si je mohou poslechnout. Je až zarážející, že frankistické úřady akce s účastí bertsolaris více nepotíraly. V žádné z dostupných studií jsem se doposud s vysvětlením této otázky 231 Článek o Uztapidem na Wikipedii: <https://es.wikipedia.org/wiki/Uztapide> (španělská verze).

nesetkal. Spokojím se tedy s dřívějším vysvětlením, že kvůli neporozumění baskičtině a despektu vůči baskické kultuře španělské úřady jednoduše nepřikládaly bertsolaritza velký význam.

7.3.4 Bertsolaritza odporu (1960-1979)

Na konci padesátých let se tématu bertsolaritza ujímá *Euskaltzaindia*, Královská akademie baskičtiny, jejíž zástupci objíždějí celé Baskicko s cílem vyhledávat venkovské improvizátory a motivovat je k účasti na regionálních šampionátech. Klíčovým organizátorem byl Alfontso Irigoien (Garzia 2007: 93), lingvista, *bertsolari* a autor psaných básní původem z Bilbaa.²³² Díky tomuto úsilí je v roce 1960 možné zorganizovat první poválečný celobaskický šampionát, pořádaný právě baskickou Akademií. Při tomto šampionátu se již uplatnil princip regionálních šampionátů jako selekce pro celobaskických šampionát, což je model v obměnách používaný dodnes. V rámci gipuzkoánského kola v roce 1959 se představili Uztapide, Manuel Lasarte, Jose Lizaso, Zepai, Txomin Garmendia, Jose Agirre a Jose Joakin Mitxelena. Basarri účast odmítl, což vypovídá o jeho komplikovaném postoji vůči soutěžním platformám (Garzia 2007: 94). Tento první šampionát rovněž přinesl kontroverzi. Organizátoři zadali jako úkol básníkům improvizovat na metriku *bederatzi puntukoa*, což je metrika relativně komplikovaná. Uztapide odmítl improvizovat a ostatní básníci, kromě jednoho, následovali jeho příkladu. Ten, který zkusil na metriku zazpívat, nedodržel zadané téma. Organizátoři byli donuceni ustoupit ze svých pozic, celá událost ovšem poukazuje na setkání dvou světů, světa bertsolaris, jejichž hlavním cílem je vytvořit smysluplnou a jednoduchou báseň s emocionálním dopadem na publikum, a akademiky, kteří by umění *bertsolaris* rádi „pozvedli“ na vyšší technickou úroveň, čímž by se jejich výkony mohly „vyrovnat“ psaným básním (Garzia 2007: 94). Kontroverze na gipuzkoánském šampionátu roku 1959 byla první z několika následujících, které později povedou k odloučení *Euskaltzaindia* a komunity bertsolaris, jež půjde vlastní cestou vzniku Asociace bertsolaris (viz níže). Vítězem gipuzkoánského šampionátu se nicméně stal lidový bard Uztapide, který o rok později soupeřil na národním finále s dalšími osmi básníky. Principiálně se kvalifikovali dva bertsolaris z Gipuzkoi, dva z Bizkaie, dva z Navarry a dva z Iparralde. V Arabě této doby neexistuje solidní ukotvení tradice bertsolaritza, která je zde podpořena až pozdějšími aktivitami bertso-eskolak. Bertsolaris Xalbador a Mattin byli vybráni přímo jako obecně akceptovaní zástupci Iparralde, rovněž Basarri jako poslední žijící šampion (rok 1935, vítěz roku 1936 Txirrita ve stejném roce zemřel) postoupil přímo do finále

232 Stručný životopis včetně bibliografie zde: https://es.wikipedia.org/wiki/Alfonso_Irigoien

(Garzia 2007: 95). Vítězem se stal Basarri, jehož vztah k národnímu šampionátu ovšem nebyl jednoznačně kladný a jenž na pozdějších šampionátech již neparticipoval, ačkoliv veřejně improvizoval dále na jiných akcích. Uztapide se celkově stal trojnásobným šampionem celého Baskicka (1962, 1965, 1967). Připočteme-li první šampionát z roku 1960, v šedesátých letech se celkově konaly čtyři šampionáty. Tyto velké akce a celková obroda probaskického hnutí na poli politickém, jazykovém i kulturním přiváděla další a další improvizátory, aby zkoušeli své dovednosti na „náměstích“ (plaza) i v soutěžích. Ke jménům Uztapide, Basarri, Xalbador, Mattin, Jose Lizaso, Jose Agirre nebo Azpillaga se připojuje mladá generace bertsolaris jako Lazkao Txiki, Jon Lopategi nebo Manuel Lasarte (Garzia 2007: 95). Míra zapojení různých bertsolaris do šampionátů nebyla stejná, například právě Lasarte se oficiálním soutěžím spíše vyhýbal. Jeho styl byl velmi precizní a jeho verše vyjadřovaly velmi jemné nuance, vždy korespondující se zadanou či zvolenou metrikou, což činí jeho básně obtížné pro překlad (Garzia 2007: 95).

V sociopolitickém diskurzu frankistické diktatury, represe vůči baskičtině a zvedající se vlny odporu, který jsem popsal výše, se Basarri, Uztapide a další bertsolaris věnují objíždění lokálních fiest, na nichž improvizují své verše. Jak uvádí Garzia (2007: 95–96): *„Během šedesátých a do jisté míry i sedmdesátých let zpívali bertsolaris pro publikum, s nímž sdíleli jistý způsob nahlížení světa a jistý soubor základních idejí. Úhelným kamenem tohoto kontextu bylo vnímání represe, pod kterou Baskové a jejich jazyk žil, což je situace, ve které jakýkoliv element, jenž vypadal, že by mohl zajistit přežití jazyka, vyvolával emoce, jež nebylo nutné vyjadřovat v burcujících textech nebo jiných prostředcích.“* Bertsolaris ve svých básních potvrzovali identitu euskaldunak a souběžně komunikací potvrzovali identitu baskického venkova a jeho tradičních (rozuměj farmářských) představ o světě. Garzia k tomu dodává, že kdokoliv, kdo by studovat korpus básní z tohoto období, by byl jejich jednoduchostí zklamán. *„Témata navrhovaná básníkům pro improvizaci většinou obsahovala klišé a archetypy“* (Garzia 2007: 96). Podobně hovoří o tématech a klišé užívaných bertsolaris Joseba Zulaika ve své knize *La Violencia Vasca* (česky *Baskické násilí*) (Zulaika 1990: 244–245). Zulaika analyzuje básně improvizované během fiest ve své rodné obci Itziar (Gipuzkoa, rok 1980) a ukazuje, jak improvizace bertsolaris transformují postavu padlého bojovníka ETA do role hrdiny, jehož násilná smrt rukou policie slouží k redefinování celé komunity posluchačů *bertsos* (Zulaika 1990: 245–246). Zulaika dále uzavírá: *„Bertsolaris vykonávali důležitou funkci ve vyjadřování a tvorbě znovuzrození baskického nacionalismu šedesátých a sedmdesátých let. Často se cítili povinni zpívat silně politizovaná témata, v důsledku čehož*

na ně doléhal problém cenzury.“ (Zulaika 1990: 246) Tento nacionalistický tlak na bertsolaris do jisté míry přetrvává dodnes, stejně jako vztah politiky a bertsolaritza je spíše vztahem oboustranného dialogu než jednostranného vnucení. Na sklonku frankismu, v začátku politické *tranzice* Španělska dochází k jisté depolitizaci již přepolitizované bertsolaritza.

Nyní se vrátím do druhé poloviny šedesátých let, konkrétně na Šampionát 1967. Jestliže dnešní šampionáty v konané v Bilbau/Barrakaldu dosahují přes deset tisíc přímých účastníků, již v šedesátých letech se na šampionátech potkávali tisíce *bertsozaleak*. Organizace šampionátu a básnické výkony vznikaly plně v duchu výše uvedené jednoduchosti až liturgického kontextu či konformismu. Jeden můj klíčový baskický informant původem z Belgie při jedné společné večeři na adresu bertsolaritza poznamenal: „*Tohle až religiózní ticho, to mě fascinuje, všichni jsou tak vážní až do chvíle, kdy někdo řekne nějakou vtípnou frázi.*“²³³ Pro ilustraci atmosféry šampionátu 1976 uvedu bertso Txomina Garmendii, který měl zazpívat báseň „kytaristovi“. Zde je překlad poslední ze tří básní,²³⁴ které vytvořil:

*Moje nejupřímnější blahopřání
tobě, Lourdes Iriondo;
dokázala jsi pohnout
skromným srdcem Basků;
nikdo nemůže popřít
že jsi anděl a já
si pouze přeji, aby tě
Bůh nevzal z toho světa!*

Tato báseň věnovaná jedné z písničkářek²³⁵ skupiny Ez dok Amairu opět ukazuje, jak důležitá byla pro bertsolariho i publikum otázka kolektivní identity Basků, stejně jako v básni nechybí náboženský odkaz (anděl, bůh), který tvořil přirozenou součást katolicky prožívajících venkovských obyvatel Baskicka. Písničkářka slouží bertsolarimu jako příklad vědomé aktivity zajišťující pokračování baskičtiny jako jazyka, protože básník ví, že publikum ve své většině bude písničkářku znát. Zároveň je Iriondo dokladem kapacity baskičtiny proniknout i do nových oblastí „populární“ hudby. Garzia dodává, že tato báseň není pravděpodobně „literárním pokladem“, ale že v kontextu frankistické diktatury způsobila žádoucí emocionální efekt (Garzia 2007: 97).

233 Theo, Belgičan středního věku žijící od poloviny 90. let v Baskicku, neformální rozhovor 2015.

234 Převzato opět z Garzii (2007: 96), český překlad autor dizertace.

235 Lourdes Iriondo Mujika (1937–2005), písničkářka a manželka zpěváka Xabiera Leteho; stručná biografie v euskera zde: https://eu.wikipedia.org/wiki/Lourdes_Iriondo; k dispozici rovněž mutace v angličtině a španělštině, verze v euskera je nejobsáhlejší.

Samozřejmě ne vždy a za všech okolností byly básně etnoidentitárně laděné. Každý bertsolari je osobnost, za kterou se skrývá historie jeho rodiny, jeho dětství a všechny prožitky, které se manifestují v jednom celku s kolektivním vědomím, jež má pouze situačně etnický aspekt. Jednou z takových specifických osobností byl i José Miguel Iztueta neboli Lazkao Txiki (Lazkao podle rodné obce a Txiki podle malého vzrůstu, *txiki* znamená česky malý). Narodil se v obci Lazkao v oblasti Goierri (Gipuzkoa) v roce 1926 a zemřel v roce 1993 v Donostii. Dětství prožil v Gipuzkoi, později sloužil ve španělské armádě v Maroku. Od šedesátých let působil jako bertsolari a postupně se stal jedním z nejoblíbenějších především pro svůj humor, jemný melodický hlas a schopnost sebeironie. Bývá řazen po bok Amezketarry a Txirrity jako „klasický“ humorný bertsolari.²³⁶ V roce 2013, před finálem Txapelketa Nagusia, jsem během výzkumu pobýval právě v obci Lazkao, kde dnes stojí socha slavného bertsolariho (viz fotografie). V rámci studia v barnetegi (pobytová škola) Maizpide jsem byl několikrát upozorněn na to, že se nacházím v rodišti známého improvizátora. Mezi jeho nejznámější verše patří následující improvizace zachycená v pořadu *Hitzetik Hortzera* během jedné *bertso-afaria* v roce 1989, kdy byl požádán, aby improvizoval při pohledu do zrcadla:

*Aizak nik hiri bota behar dit
bertso koxkor bat edo bi,
behingoan jarri geranez gero
biok aurpegiz-aurpegi.
Neri begira hotik daduzkak
alferrikako bi begi:
hik ez nauk noski ikusiko,
baina nik ikusten haut hi.*

český překlad:

*Ahoj, když už jsme tu tváří v tvář,
tak pro změnu ti zazpívám verš,
nebo možná dva.
Vážně nevím, co děláš, když se na mě
odtamtud díváš nepoužitelnýma očima
protože, jistě, ty mě vidět nemůžeš,
ale já tebe ano.*

následuje druhá báseň:

236 Trojice Amezketarra, Txirrita, Lazkao Txiki se stala námětem pro kreslený seriál ve třech sériích, které vyprávějí nejen životní příběh bertsolaris, ale i příběhy běžného života korespondujících období, v nichž bertsolaris žili. Natočila Euskal Telebista (baskická televize) ve spolupráci s EHBE a konkrétními bertsolaris, např. Andonim Egañou. Viz: <https://www.eitb.eus/eu/hiru3/marrazki-bizidunak/osoia/3463258/lazkao-txiki/>.

*Neri begira jarrita, motel,
zertako hago honela?
Ta pentsatzen dit aspalditxotik
ezagututzen hautela:
mutilzarraren moko horrekin
ez dek ematen motela,
azal zimurtzen ari haiz, motel,
Lazkao-Txiki bezala.*

český překlad:

*Co to ksakru děláš, tvoje oči upřené na mě?
Mám pocit jako bych tě dlouho znal:
s tou tváří starého mládence, kterou máš,
nevypadáš ale úplně blběj,
navíc se usmíváš a nemáš vrásky, kamaráde,
tak jako Lazkao Txiki.*

Na této improvizaci můžeme vidět schopnost představivosti, sebeironie, ale i jednoduché nápaditosti tohoto gipuzkoánského básníka, který rovněž ukazuje, že bertsolaritza není vždy jen kolektivní identita a politika.

Další velmi významnou postavou šedesátých a sedmdesátých let je Fernando Aire „Xalbador“ (1920–1976), rodák z pastevecké obce Urepele v Iparralde. Urepele leží v historické oblasti Behe Nafarroa v Iparralde, v maličkém cípu na samých hranicích se španělskou Navarrou. V šedesátých letech 20. století měla kolem pěti set obyvatel. Xalbador se celý život živil jako pastevec, z francouzské školy odešel jako jedenáctiletý, aby pokračoval ve svém vlastním vzdělání prostřednictvím poezie psané a improvizované v baskičtině (Garzia 2007: 98, Aulestia 2005: 193–196). Je znám mimo jiné pro své lyrické verše sebrané ve sbírce *Odolaren Mintzoa* (česky *Hlas krve*), která se tak proslavila, že se stala jedním ze základů baskicky psané poezie, aby se v dnešní době promítla do tvorby stejnojmenné hardcoreové kapely z Usúrbilu (Gipuzkoa).²³⁷ V jistém smyslu je Xalbador tradičním venkovským bertsolarim, který ovšem velmi vytříbeně pracuje s jazykem a jeho poezie má lyrické tendence. Je tak i kontrapunktem k humoristům typu Lazkao Txiki nebo Txirrity. Toto dělení je ovšem do značné míry umělé a kvalitní bertsolari rovněž dokáže uplatňovat různé polohy svých poetických kapacit. Xalbador na rozdíl od dalších improvizátorů jako Uztapide nebo Mattin nikdy nedokázal snadno dosáhnout velkého úspěchu u publika, jak ovšem poznamenává Garzia, jeho verše

237 Viz: https://eu.wikipedia.org/wiki/Odolaren_Mintzoa nebo článek o kapele zde: <https://elkarestudioasesioak.com/taldeak/odolaren-mintzoa/>.

zrají s věkem a jsou platnější a srozumitelnější pro dnešní moderní publikum, než byly v době svého vzniku (Garzia 2007: 98). Část jeho veršů se stala populárními písněmi. Velmi známé jsou jeho verše věnované zemřelé manželce, které složil v domnělé konverzaci s jejími šaty, visícími na skříni. Xalbador byl rovněž nechtěným hrdinou kontroverze během Txapelkety 1967, kterou zde nyní ve stručnosti představím. Použiji pro to vyprávění Antonia Zavaly, který událost uvádí jako příklad vývoje bertsolaritza: „(Poezie) byla živá, když během národního bertsolari šampionátu jedenáctého června 1967 část publika poté, co slyšela rozhodnutí sudích ve prospěch Xalbadora, který tak ostatní (básníky) nechal za sebou, básníka vypískala a vysmívala se mu po dobu pěti a půl minuty; nakonec se Xalbadorovi podařilo získat si jejich pozornost, když zaimprovizoval sloku, která protest proměnila v mohutný aplaus.“ (Zavala in Armistead – Zulaika 2005: 24). Zde je baskický text Xalbadorovy sloky a její překlad do češtiny:

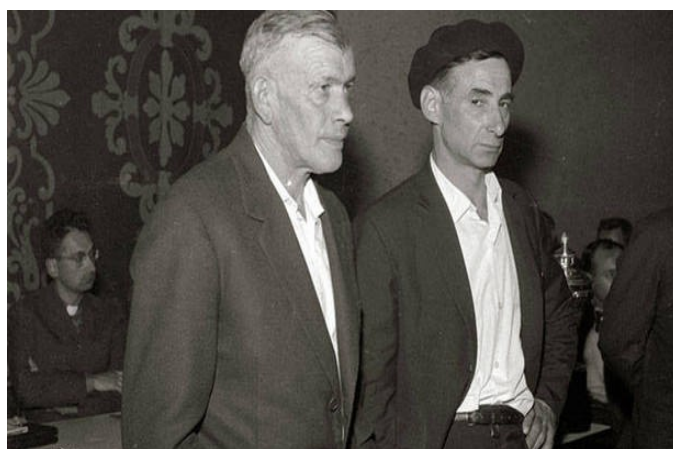
*Anai-arrebok, ez, otoi, pentsa
neu're gustora nagonik,
poz gehiago izango nuen
albotik beha egonik.
Zuek ezpazerate kontentu
errua ez daukat ez nik,
txistuak jo dituzute bainan
maite zaituztet orainik.*

česky:

*Bratři a sestry, nemyslete si prosím,
že se snad nyní cítím dobře,
byl bych mnohem veselejší,
kdybych se teď díval odněkud z kouta.
To, že nejste spokojeni
není má vina,
přestože jste mě tu vypískali,
i tak vás mám rád.*

Tento úryvek je mezi příznivci bertsolaritza až legendárně známý. Znají ho dokonce i ti, kteří jsou spíše okrajovými či občasnými konzumenty improvizovaných básní. Jak bylo potvrzeno několika informanty, Xalbador byl vypískán zejména gipuzkoánskými příznivci bertsolari Uztapideho, na jehož improvizace byli zvyklí, zatímco Xalbadorův labortánský dialekt se jim zdál cizí. Garzia uvádí, že není jasné, zda publikum protestovalo proti sudím, nebo proti Xalbadorovi, jisté ale je, že protest byl „hlasitý a trval velmi dlouho“ (Garzia 2007: 99). Dokonce i během výše uvedené

improvizace se pískání a hluk obnovily, když Xalbador zpíval „*errua ez daukat ez nik...*“, aby během posledních veršů propuklo v mohutný aplaus.²³⁸ Tato událost poukazuje na fakt, že společné etnické vědomí baskicky mluvících bylo snadné situačně vychýlit směrem k opozici my vs. oni na rovině my-gipuzkoánci vs. oni-labortánci (respektive obyvatelé Iparralde). Zároveň je vidět, jak bertsoalaritza a šampionáty právě tyto rozdíly komunikovaly a rovněž pomáhaly překonávat. V roce 1967 se tedy mezi euskaldunak-bertsozaleak, kteří navštívili šampionát, prostřednictvím bertsoalaritza posilovalo společné vědomí příslušnosti k jedné skupině, vědomí, které v reálu nemuselo u většiny baskicky mluvících ve smyslu politickém existovat. Na této události můžeme rovněž vidět, jak je bertsolari-lidový hrdina odměněn aplausem za to, že se věci postavil čelem a zareagoval na ni. Xalbador explicitně říká: „byl bych veselejší, kdybych se díval odněkud z kouta“ (*poz gehiago izango nuen albotik beha egonik*), implicitně dává najevo, že se z kouta nedívá. Ve sloce je obsažena kontroverze, hrdinství i láskyplná náruč, kterou improvizující básník objímá své bratry-sestry v publiku. Přes tento doslova hrdinský básnický výkon se šampionem roku 1967 stal opět Uztapide. Uvedená kontroverze ovšem vedla k tomu, že Euskaltzaindia na čas přestala *Txapelkety* organizovat. Konec šedesátých let se nesl v duchu stupňující se represe z rukou skomírající diktatury, jejíž agonie byla hořce okořeněná začátkem násilných akcí ETA (viz výše). Je to doba Burgoského procesu, dynamických sociálních změn a mučení ze strany Guardia Civil. Xalbador zemřel v roce 1976, ve stejný den, kdy mu příznivci uspořádali oslavu. (Garzia 2007: 100)

238 O tomto šampionátu byl španělskou televizí (RVTE) natočen dokumentární film. V době psaní dizertační práce byl dostupný na adrese: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/fiesta/fiesta-bertsolaris-poetas-populares-vascos/3706444/>. Ve filmu je zachycena i část výše uváděné improvizace Xalbadora, přerušené aplausem.

fotografie č. 4: stojící Uztapide (vlevo) a Xalbador během šampionátu 1976; zdroj: www.deia.eus

Mezi autory píšícími o bertsolaritza a výpověďmi informátorů – básníků nebo příznivců bertsolaritza, pamětníků – je zjevná shoda v názoru, že období pozdního frankismu a počátku španělské tranzice je v bertsolaritza charakteristické výrazně politizovanými a nacionalisticky laděnými básněmi. V době intenzivního boje (občanského, politického i ozbrojeného) proti státní moci diktatury a za záchranu baskičtiny byla podobně laděná témata osobně prožívána jak publikem, tak samotnými básníky, kteří, tak jako jejich publikum, pocházeli z baskicky mluvícího prostředí menších měst a horských vesnic, ze kterých se rovněž rekrutovala významná část bojovníků prvních generací ETA. Během improvizací se poměrně často opakují témata hrdinského boje, utrpení baskického národa pod frankismem, perzekuce baskičtiny, oslava odporu a rovněž intimnější souvislosti jako rodinné vazby, nezdídky ovšem propojené s tématem generačního přenosu baskičtiny v rámci rodiny nebo s oslavou tradičního pasteveckého a zemědělského života. Jak uvádí Garzia (2007: 100): „*Spolu s tím, jak bylo stále více zřejmé, že se blíží definitivní konec diktatury, narůstal i tlak na potřebu vyjádřit věci přímější formou, ať už s úředním povolením, nebo bez něj.*“ Režim k této věci nezůstal chladný, takže rostl i počet perzekvovaných bertsolaris (Garzia 2007: 100). Vystoupení *bertsolaris* během obecních slavností nebylo možné nikdy dost dobře cenzurovat, a to zejména z důvodu odmítavého postoje režimu vůči baskičtině, kterou pak frankističtí úředníci neovládali. Na druhou stranu informanti během výzkumu opakovaně potvrzovali, že tu a tam byl některý *bertsolari* za vystoupení pokutován nebo byl na několik dní zadržen. Bertsolari sice vyjadřoval kolektivní pocity jazykem režimu neznámým, to ovšem represivnímu aparátu frankismu nebylo na obtíž.

Po smrti Franka v roce 1975 se po Baskicku rozšířila nálada naděje a optimismu, posílená amnestií části politických vězňů, legalizací baskické vlajky *Ikurriña* atd. Politické klima bylo najednou velmi odlišné a byli to bertsolaris, kdo sdíleli své naděje s publikem. Zároveň brzy došlo k jistému vystřízlivění, protože objektivní podmínky se velmi podobaly podmínkám za diktatury, takže se i v publiku objevila nálada zklamání, posílená štěpením na stoupence dvou velkých nacionalistických proudů – izquierdy abertzale a PNV. V roce 1979, kdy vešel v platnost baskický autonomní status (*Estatuto de Gernika*), se toto štěpení ještě více prohloubilo. Část publika chápala Status jako příležitost k seberealizaci baskického národa, část jako výsměch a nedostatečné řešení politické

situace. Tento stav reálně existující mezi zástupci PNV a IA (ETA) se naplno projevil i v publiku bertsolaritza. Nejednotnému publiku nebylo již možné zpívat básně s jednotným názorem pouze tím, že se básník odkáže na všemi přijímané hodnoty, protože tyto sdílené hodnoty jednoduše nebyly sdílené všemi (Garzia 2007: 102).

7.3.5 Od lidu k publiku (1980–1998)

Po třinácti letech od posledního šampionátu se organizátoři z Euskaltzaindie rozhodli uspořádat další šampionát, který se konal 6. ledna 1980. Někteří účastníci šampionátu (Garmendia, Azpillaga a Gorrotxategi) se zúčastnili již txapelkety 1967, která vypískala Xalbadora. Na scéně elitní bertsolaritza se objevují Patxi Etxeberria a Angel Larrañaga, gipuzkoánští *bertsolaris* přímého a lidového stylu. Patxi Etxeberria je stejný bertsolari, se kterým jsem měl možnost udělat rozhovor na jaře 2012 (viz níže). Iparralde reprezentoval Xanpun, protože Xalbador byl v té době již po smrti a Mattin veřejně nevystupoval (Garzia 2007: 102). Novinkou šampionátu byli naopak dva bertsolaris z Bizkaie: Jon Enbeita, syn Balendina Enbeity a vnuk Kepy, a především Xabier Amuriza, který změnil tvář bertsolaritza prakticky ve všech aspektech (Garzia 2007: 103, Aulestia 2005: 201–204). Xabier Amuriza se narodil v roce 1941 v Zornotza-Extano (Bizakia, mezi Durangem a Basauri). Obdržel církevní vzdělání a krátce působil jako kněz. Strávil také celkem 6 let ve vězení za protestní chování během pozdních let frankismu. Amuriza byl i jedním z porotců při Txapelketě 1967. Během pobytu ve vězení strávil mnoho času psaním poezie a kontemplováním bertsolaritza (Garzia 2007: 103). V současnosti stále působí jako spisovatel a příležitostně improvizuje. Jeho hlavním přínosem v teoretické oblasti je Slovník rýmů (*Errima-Hiztegia*),²³⁹ který napsal právě ve vězení. Nejedná se jen o seznam rýmů, ale současně o gramaticky kategorizovaný slovník uspořádaný tak, aby podpořil básníka v kompozici improvizované básně. V roce 1982 vydal knihu *Zu ere bertsolari*²⁴⁰ (volně česky: *I ty můžeš být bertsolari*, doslova *Ty jsi také bertsolari*), která návodně ukazuje, jak osoba s průměrnou znalostí jazyka může vytvořit improvizovanou báseň. Amuriza jako zkušený bertsolari a literát provedl analýzu celého umění a krok po kroku ve své knize vysvětlil, jak se improvizaci systematicky učit, čímž doslova způsobil v bertsolaritza nezvratitelnou revoluci (Garzia 2007: 103, Aulestia 2005: 200–201). Tím byl zpochybněn jeden ze základních stereotypů o bertsolaritza, totiž že improvizujícím básníkem může být jen ten, kdo se tak narodil, koho tak Bůh nebo Osud „obdaroval“ (Aulestia in Armistead 2005: 200). Amurizova metoda měla obrovský vliv na rozvoj bertso-eskolak (viz níže), a ačkoliv je možné kritizovat až mechanický přístup k

239 Bibliografie k Amurizovi baskicky zde: <https://bdb.bertsozale.eus/web/haitzondo/view/194-xabier-amuriza>.

240 Amuriza, Xabier – *Zu ere bertsolari* – ORAIN/Egin: Hernani 1995, první vydání 1982.

formálním aspektům básnické improvizace, nelze knize *Zu ere bertsolari* upřít velký pozitivní vliv na rozvoj bertsolaritza (Garzia 2007: 103). Uvedu ještě několik novinek, které Xabier Amuriza, dvakrát šampion Euskal Herria (1980 a 1982), do bertsolaritza přinesl (Garzia 2007: 103–4):

- byl prvním *bertsolarim*, který své verše skládal v *euskera batua*, sjednocené baskičtině (navržené v roce 1968 a oficiálně propagované až od roku 1982, viz výše)
- používal rýmy a metriku, které dříve nikdo nepoužil (delší, náročnější metriky)
- jeho imaginace dosahovala velké poetické hloubky srovnatelné pouze se Xalbadorem
- komunikačně zapojil strategii užití orálních prostředků k novým záměrům

Mezi nejlepší Amurizovy verše patří ty, které skládal sólově. Protože se v kapitole o *Txapelketa Nagusia* (kapitola č. 9) ještě k Amurizovi vrátím, abych ukázal princip tvorby improvizované básně v tzv. věžeňské práci (*kartzelako lana*), uvedu nyní pouze část improvizované básně ze šampionátu 1980. Amuriza dostal úkol improvizovat na téma „Člověk nemůže žít pouze o chlebu“, zde jeho přeložená báseň:

*Bud' jsem hluchý
nebo je toto téma jen trik
Vidím tu před sebou
spoustu lidí
tak jako chleba
i člověk potřebuje spravedlnost
v opačném případě
lepší se nenarodit
Nebo je tu snad někdo
kdo nesouhlasí?*

Amuriza začal používat verše s více než čtyřmi rýmy, čímž nastartoval trend vedoucí k současné situaci (Garzia 2007: 104–105). Rovněž otevřel cestu novým melodiím tím, že sám začal melodie skládat. Jak jsem již uvedl, v dnešní době není neobvyklé používat melodie např. z populární hudby. Amuriza je tak v pravém smyslu slova duchovním otcem dnešní generace bertsolaris, kterou pro její relativní otevřenost nazýváme multipolární.

foto č. 7: Xabier Amuriza ve vězení v Zamoře (zdroj: www.euskonews.com)

Doslova přelomovým bodem v bertsolaritza osmdesátých let 20. století je odchod významné části bertsolaris a jejich příznivců z Euskaltzaindia, čímž došlo v roce 1987 ke vzniku *Bertsolari Elkarte*, Asociace bertsolaris, později přejmenované na *Euskal Herriko Bertsozale Elkarte* (EHBE) tak, aby reflektovala sebeorganizaci básníků i jejich příznivců, organizátorů a podporovatelů. Je to právě EHBE a její sebeorganizační princip, která od poloviny 80. let 20. století stojí za organizací šampionátů, archivací dokumentů, přenosem umění na další generace formou podpory *bertso-eskolak*. S tím souvisí otázka, proč k oddělení od Euskaltzaindia došlo. Klíčoví informanti, zejména osoby ze současné EHBE, ale i lidé vně EHBE, mi vysvětlili, že Euskaltzaindia je do jisté míry konzervativní organizací, která chtěla činnost bertsolaris kontrolovat. Zároveň zde byl již dříve uvedený tlak na „vyrovnání se“ s úrovní „vysoké“, rozuměj psané, poezie. Značně zpolitizované prostředí básnických performancí se v 80. letech, kdy dozníval ozbrojený boj ETA politico-militar a kdy ETA-militar operovala se svými až 3000 bojovníky nejen v obou částech Baskicka, ale také velmi efektivně v Madridu, Euskaltzaindia jistě rovněž nezamlouvalo. Zpolitizovaní byli bertolaris i publikum, čímž ovšem nechci říci, že by otázka ozbrojeného boje byla v této době kontroverzí vedoucí k odchodu bertsolaris, kteří byli ve své většině příznivci *izquierdy abertzale*. Svou roli to nicméně hrát mohlo. Během výzkumu jsem na tuto otázku explicitní odpověď nedostal. Při prvním rozhovoru v EHBE (březen 2012) jsem pouze obdržel informaci, že „byly různé neshody“. Dohledával jsem mimo jiné na webu *bertsozale.com* (oficiální web EHBE), kde se v části vysvětlující historii vzniku Asociace dočteme: „*In 1985, due to certain differences between the Academy of the Basque Language and the participating bertsolaris, the latter organised the 1986 National Championship.*“ Tedy: „*Kvůli jistým rozporům mezi Akademií*

baskického jazyka a participujícími bertsolaris v roce 1985 došlo k tomu, že druzí jmenovaní v roce 1986 uspořádali vlastní šampionát.²⁴¹ Následujícího roku vznikla nová Asociace bertsolaris. Vysvětlení důvodu rozporů ovšem na webu nenajdeme. Moji informanti většinou argumentovali právě výše uvedeným konzervativismem Euskaltzaindie a pocitem bertsolaris, že jsou Akademií kontrolováni. Paralelně již před vznikem celobaskické Asociace vznikají regionální asociace bertsolaris v Bizkaii (1983) a Navaře (1984) (Barandiaran 2011: 154). V právě citované knize *Beste laurogei urtian* (česky *Dalších osmdesát let*), kterou EHBE vydala u příležitosti 25 let výročí svého založení, je celý proces oddělení od Akademie popsán. Klíčovým bodem bylo pořádání soutěžních klání, otázka jejich transparentnosti a otázka role bertsolaris při jmenování sudích. Část bertsolaris, mezi nimi nejznámější Lopategi, Lazkano, Murua, Sebastian Lizaso nebo Amuriza, napsali Euskaltzaindii před pořádáním šampionátu 1984 otevřený dopis. V něm požadovali prodloužení lhůty na zápis do soutěže, sestavení organizačního týmu před šampionátem, možnost promlouvat do jmenování sudích a také přehledné uvádění hodnocení sudích během básnických performancí (Barandiaran 2011: 29). Ve stejné knize a na stejné straně cituje Barandiarán Garziu: „*Az do onoho momentu v dějinách bertsolaritza všechno, co dělali bertsolaris, neměli pod kontrolou. Šampionáty, výzkum... všechno. S jistou benevolencí, ale vždycky takto. Aitzol chtěl dynamizovat bertsolaritza, ano, nevím ale, s jakým účelem chtěl (bertsolaritza) zachránit. Euskaltzaindia, to samé. Vždycky zvnějšku.*“

Z výše uvedeného je patrné, že jádrem sporu, přinejmenším z pohledu bertsolaris, byl zájem o větší organizační zapojení samotných básníků, kteří se cítili kontrolováni „zvnějšku“. Euskaltzaindie na otevřený dopis odpověděla tak, že prodloužila lhůtu pro zápis, umožnila básníkům rozporovat jmenování sudích a sudí rovněž navrhopvat, ale ponechala si konečné slovo v jejich jmenování (Barandiaran 2011: 30). Tato odpověď pouze urychlila nevratný proces odloučení bertsolaris a Akademie, které vyústilo v šampionát 1986, pořádaný již samotnými bertsolaris bez Euskaltzaindie.

K oficiálnímu ustavení Asociace došlo až v roce 1987. Počáteční euforie z autoorganizace a rozvoje bertsolaritza byla posílena proniknutím bertsolaritza do televize. V roce 1988 začíná vysílání pořadu *Hitzetik-hortzera* (česky doslova „*ze slov k zubu*“ – volně přeloženo *slovy k jádru věci*), který byl zejména v prvních letech doslova hitem. EHBE dnes uznává, že největší doba slávy tohoto pořadu je již historií,²⁴² což ovšem není u televizního pořadu nic překvapujícího. Tento pořad koncipovaný jako antologie

241 Zdroj EHBE: <https://www.bertsozale.eus/en/the-association/history>; český překlad autor dizertace.

242 Rozhovor s Carlosem Aizpuru (EHBE), Villabona, květen 2012.

improvizačních setkání ještě více posílil popularitu bertsolaritza a nebývalý rozvoj této aktivity. Zároveň ovšem tak trochu podkopal maximální autoritu Txapelkety jako možnosti, jak soustředěně vyjádřit nové přístupy. To, co jednou za čas viděli všichni zájemci, bylo najednou vysíláno průběžně každý týden. Dopady této změny se ovšem odehrály postupně (Garzia 2007: 106). EHBE se ustavila jako decentralizovaná struktura sdružující bertsolaris a starající se o pořádání txapelket. Později se vrátím k vývoji Asociace, která od svého založení dodnes prožila veselejší i obtížnější období.

Jestliže v první polovině osmdesátých let dominuje v bertsolaritza postava Xabiera Amurizi, pak ve druhé polovině se ukazuje, jak se další a další bertsolaris adaptují na nové podněty Amurizou přinesené, což kvalitativně posouvá celou baskickou básnickou improvizaci. V roce 1986 získal Txapelu (baskický baret) Sebastian Lizaso (*1958, Azpeitia), bertsolari silného hlasu, veselé povahy a vysokých rétorických schopností, který preferuje jednoduché klasické metriky, na něž dokáže dialekticky a přímo improvizovat celého hodiny (Garzia 2007: 105–106). V roce 1989 zvítězil Jon Lopategi, bizkajský *bertsolari*, který se rovněž dokázal adaptovat na rychle se měnící bertsolaritza.

Pro přechod do vyprávění o období dnešní bertsolaritza není možné vynechat jedno jméno, protože spojuje jak projekt improvizace nastartovaný Amurizou a jeho generací, tak další nastupující generaci mladých bertsolaris, kteří jsou v době psaní tohoto textu již zavedenou zkušenou generací improvizátorů, za níž již kráčí generace další. Andoni Egaña Makazaga (*1961, Zarautz, Gipuzkoa) je v mnoha ohledech unikátní postavou bertsolaritza. Bertsolaritza v „jeho“ době nabývala na popularitě, takže kolem šampionátu 1993 již známějšího bertsolariho běžně „*děti na ulici žádali o podpis*“ (Garzia 2007: 106). Šampionát v roce 1993 Andoni Egaña vyhrál, stejně jako další tři (1997, 2001, 2005). Stal se tak bertsolarim s největším počtem celobaskických titulů. Egaña je *bertsolari*-samouk. Vystudoval baskickou filologii a před kariérou bertsolariho pracoval jako úředník ve Vitorii. Od roku 1993 se plně věnuje improvizaci a psaní, od stejné doby se zapojil do činnosti Asociace.²⁴³ Později přiznal, že bertsolarim se chtěl stát od chvíle, kdy viděl šampionát roku 1980. Několik let sám „tajně“ improvizaci trénoval, aby pak všem doslova vyřel zrak na jedné z lokálních txapelket (Garzia 2007: 108). Již v době před šampionátem 1993 byl oslavován jako nová „star“ bertsolaritza. Podle Garzii je u tohoto fenomenálního improvizátora nutné vyzdvihnout nejméně dvě charakteristiky, a to jistou odměřenost (anglicky *distancing*) ve vztahu k tématu a za druhé vynalézavost v improvizaci (Garzia 2007: 108). Zatímco vynalézavost odkazuje na improvizaci schopnosti, odměřenost má sociálně a politicky hlubší souvislosti. Jak jsem již uvedl,

243 Carlos Aizpuru (EHBE), rozhovor Villabona, květen 2012.

víceméně homogenní představy a očekávání publika z doby pozdního frankismu a začátku tranzice byly později vystřídány nejistotou v úsudku a rozdělením publika na názorové tábory. Jestliže za frankismu bylo riskantní veršovat svobodně svůj názor, v demokracii riskuje bertsolari možná ještě více. Vyjádřením názoru uspokojí část publika, ve stejné míře ale uvede v nepohodlnost jinou část posluchačů (Garzia 2007: 109). Z tohoto důvodu se odměřenost stala metodou, jak toto riziko zmírnit. Bertsolari už nemusí jednoznačně vyjádřit svůj názor, ale spíše juxtaponovat různé obrazy, situace a pohledy, umístit je do úst jiné osoby, než je on sám apod. Samotný *distancing* ale nestačí. Pokud není doplněn o druhou složku bertsolariho osobnosti – totiž vynálezavost –, stává se poněkud bezbarvým. Tato schopnost vytvořit vtipnou, originální odpověď, baskicky zvaná *ateraldia* (doslova „východ“ ze slepé uličky), a to na jakoukoliv komplikovanou zakázku (Garzia 2007: 109), je komplementární podmínkou úspěšného bertsolariho. Andoni Egaña tyto dvě polohy vždy dokázal dobře vybalancovat, což je klíčem jeho úspěchu. I on byl ovšem předmětem kontroverze, mimo jiné proto, že v začátku působil jinak než ostatní bertsolaris. Jako jeden z prvních se začal na klání „dobře oblékat“, až si někteří v publiku říkali „*a dónde va éste*“, česky „*co tím chce říct*“, nebo „*co to dělá*“.²⁴⁴ Stejně tak v některých případech zpochybňoval určité premisy *izquierdy abertzale*, což mu přinášelo nevoli ze strany ortodoxnějších příznivců vlastenecké levice a ETA. Tím se ovšem nechce říci, že by bertsolaritza bylo přímo napojené na organizaci ETA nebo politická uskupení *izquierdy abertzale*. EHBE se postupně rovněž vymezovala vůči vyloženě politickým akcím, čímž si chtěla zachovat samosprávnost a jistou neutralnost, ačkoliv, jak uvidíme níže, celé prostředí bertsolaris na jedné straně zachovávalo ortodoxii doktríny ozbrojeného boje proti stoupencům nedělitelnosti Španělska, a to do té míry, že bylo schopné ze svého středu vyobcovat i ty nejlepší improvizátory.

244 Txomin, akademik zabý

012.

foto č. 8 Andoni Egaña, Txapelketa Nagusia 2009, zdroj: EHBE, dostupné zde:

https://en.wikipedia.org/wiki/Andoni_Ega%C3%B1a#/media/File:Andoni_Ega%C3%B1a.jpg

Egaña publikoval několik románů, pravidelně píše do novin (Diario Vasco, Egunkaria, Berria) a rovněž přispívá k problematice teoretické analýzy bertsolaritza. Tento básník-intelektuál je zároveň plachou osobností, která je zmítaná hyperaktivitou, příznivec sportů, jako je fotbal, bertsolari, jenž během svých více než 200 básnických performancí ročně vykouří spousty cigaret (Aulestia 2005: 202). Z pozorování básnické performance v březnu 2014 (Deusto, Bilbao) mohu potvrdit, že jeho kuřáctví se občas stává i předmětem improvizace jiných básníků. Na tomto bertso-saio měli básníci kontemplovat smrt svých kolegů, až jeden z nich došel k závěru, že Andoni Egaña „*neumře, protože kouří tak, že se spíše jen vypaří*“. Andoni Egaña ve své improvizaci kombinuje vlivy klasických bertsolaris starší generace z údolí řeky Urola s novými generacemi básníků jako Sebastián Lizaso (šampion 1989), Jon Sarasua (bertsolari a sociolog, badatel v oblasti bertsolaritza), Angel Mari Peñagarikano nebo Xabier Pérez „Euzkitze“ (viz níže), současný ředitel EHBE Iñaki Murua nebo Mikel Mendizabal (Aulestia 2005: 203). Egaña sám považuje za svůj největší vzor styl José Miguela Iztuety zvaného „Lazkao Txiki“, kterému věnoval vítězný baret šampiona z roku 1993. Jestliže generace před občanskou válkou přenesla bertsolaritza z baru na pódium a Amuriza dokázal prolomit dávné přesvědčení o „božském daru“, pak Egaña nastartoval propojení rurální tradice bertsolaritza s univerzitou (Aulestia 2005: 203). Celkově participoval tento bertsolari na sedmi finálních částech celobaskického šampionátu (1986, 1989, 1993, 1997, 2001, 2005, 2009), z toho čtyřikrát vyhrál (1993, 1997, 2001, 2005). V očekávání šampionátu 2013 deklaroval, že se již nezúčastní, což také dodržel. Egaña rovněž v rámci svého teoretického uvažování naznačil, že v bertsolaritza by bylo vhodné otevřít debatu o nových podobách rýmů, protože ty stávající jsou již značně jazykově limitující. Pro nové generace bertsolaris se tak dalším zdrojem posunu stává experimentování (Aulestia 2005: 203–204).

Navrhovaná témata v tomto období jsou velmi rozmanitá, což klade větší nároky na znalostní bázi bertsolariho, na jeho akademické formování, potřebu být „up-to-date“ a znát dobře jak Baskicko, tak okolní svět (Garzia 2007: 109). To potvrzují i všichni moji informanti bez výjimky. Bertsolari může dostat jakékoliv téma, jednoslovné nebo komplikovanější text, limity jsou stále širší. V určitý moment došlo ovšem k tomu, že „se

někdy zapomnělo, že předkládaná témata mají být oslími můstky, které podpoří komunikaci mezi bertsolarim a jejím nebo jeho publikem“ (Garzia 2007: 109). V případě komplikovaného tématu je obtížné přidat další originální myšlenku. Podobně hovoří i J. Zulaika: „*Bertsolarimu se nelíbí, když zadané téma již tvoří ucelenou argumentaci*“, protože je obtížné tuto argumentaci v rámci básně překonat ještě lepší argumentací (Zulaika 1990: 250).

Jedním z dalších dopadů televizního vysílání na bertsolaritza je požadavek, aby básně dokázaly působit i samostatně, bez sociálního kontextu bertso-saio, který není možné do audiovizuálu zcela přenést. Vedlejším efektem je kontrast mezi top výběrem v televizi a běžnými bertso-saioak, které jsou plné pokašlávání v publiku a občasných chyb performerů. Podle Garzii se zde nabízí srovnání s fotbalem, kdy sledování perfektně natočených zápasů a úžasně trefených gólů kontrastuje s běžnou nudou „pralesních“ lig (Garzia 2007: 109).

Na přelomu 80. a 90. let 20. století se bertsolaritza ukazuje jako silné a rozmanité hnutí básníků a příznivců bertsolaritza, které prodělává jisté obtíže, kde ale celková úroveň básnické improvizace dosahuje dříve nebývalých kvalit. Masivní uplatňování strategie distance může na jedné straně působit jako cynismus, na straně druhé jsou pro externího pozorovatele zřetelně viditelné znaky postojů blízkých levicově nacionalistickým baskickým kruhům (Garzia 2007: 110). Toto bylo potvrzeno i během mého terénního výzkumu (viz níže berstolaritza a politika). Než se pustím do popisu dnešních generací bertsolaris, učiním exkurz do fenoménu škol veršování, které se od osmdesátých let minulého století postupně rozvinuly do podoby masového fenoménu.

Bertso-eskolak jsou školy, kde se učí básnické improvizaci v baskičtině. Nejedná se ovšem o nějaké velké instituce nebo oficiální součást vzdělávacího systému. Bertso-eskola je spíše samosprávnou komunitou plnicí několik funkcí. Předně je místem, kde se lidé scházejí proto, aby se trénovali ve veršování. Souběžně s tím se vytváří kolektivní přátelské kooperační prostředí, ve kterém se kultivují „hodnoty, postoje, vědění a dovednosti potřebné k rozvoji lidské bytosti“ (Agirreazaldegi a Goikoetxea 2007: 65). Veršovací školy pracují na posílení kolektivní identity malé skupiny, která sdílí kladný přístup k baskičtině a zájem o básnickou improvizaci. Zároveň je místem blízkým každodennímu sociálnímu světu, protože v improvizaci se objevují sociálně relevantní témata. Jen obtížně lze hledat počáteční bod, kdy se hnutí bertso-eskola obejvuje, protože se nejednalo o plánovaný projekt, ale spíše o iniciativu zdola (Agirreazaldegi a Goikoetxea 2007: 65). První školy vznikaly v Hegoalde krátce poté, co se objevily ikastolak, nezávislé

školy zaměřené na výuku baskičtiny a v baskičtině (viz výše). Od 80. let 20. století spolu s rozvojem performancí bertsolearitza zaznamenáváme narůstající potřebu vyučování improvizace pro dospělé (Agirreazaldegia a Goikoetxea 2007: 66). Bertsozaleak a bertsolariak se scházeli v jednotlivých městech, aby společně četli „klasické“ verše a učili se technikám bertsolearitza. Z těchto skupin se formovaly skutečné školy veršování, které připravovaly a připravují své členy na básnické performance i šampionáty. Během výzkumu jsem měl možnost seznámit se s bertso-eskola v Lasarte-Oria (Gipuzkoa), jejíž fungování nyní popíšu.

Bertso-eskola v Lasarte-Oria patří k těm spíše méně významným jak co do počtu členů, tak v míře aktivity, kterou vyvíjí. V době, kdy jsem ji navštívil, měla 8 stálých členů, z nichž dva nevystupují aktivně jako bertsolari, jsou ale bertsozaleak starající se o organizaci a propagaci hnutí. Škola se schází jednou týdně v prostorách, které sdílí s komunitní šicí dílnou. Víc než pohodlné židle u stolu a pár skleniček na vodu nebo víno totiž bertsolari pro svou aktivitu nepotřebují. Podle svých kolegů byl v té době členem školy nejstarší dosud účinkující bertsolari z celého Baskicka Patxi Etxeberria (*1930), se kterým jsem měl možnost udělat polostrukturovaný rozhovor. Informaci jsem neověřoval, vypovídající je samotný fakt, že Patxi před mýma očima improvizoval ve svých 82 letech (bertso-eskola jsem navštívil na jaře 2012). Jak sám vypověděl, bertsolearitza je pro něj způsob, jak se mentálně a sociálně udržovat v kondici. K dalším členům, se kterými jsem se setkal, patří Andoni Otamendi, amatérský bertsolari a vystudovaný antropolog, který vytvořil předběžnou analýzu šampionátu v roce 2001.²⁴⁵ Jak sám říká, *soy un vago* (jsem lenoch), čímž naznačoval, že do školy příliš nedochází, protože jako čerstvý rodič měl v době výzkumu jiné priority. Ostatní členové školy v Lasarte jej ale považovali za největší talent školy, spolu s o něco mladší Ane Labaka. Ane Labaka je dcera „ředitele“ školy. Podobně jako Andoni je i ona reprezentantkou nové generace bertsolari, kteří jsou formováni v akademickém prostředí a kromě improvizace se zabývají i sociologickými tématy. Imanol je takovým duchovním otcem školy. Byl mým prvním informantem, který mě zasvětil do základních aspektů bertsolearitza. Sám aktivně nezpívá, v rámci bertso-eskola ale dokáže cvičně improvizovat a je jedním z významných bertsozaleak, který se podílí na organizaci i dokumentaci improvizčních performancí. Ve škole se střídavě objevuje několik dalších bertsolari. Během několikahodinového sezení, při kterém se bertsolari střídali v improvizaci, se stala moje přítomnost a čokoláda s vínem, které jsem přinesl, předmětem tréninku.

Vrátím se nyní k fenoménu bertso-eskolak obecně. Jak jsem již uvedl, škola

245 Práce je citována dále v textu.

neslouží pouze k tréninku improvizace, ale také jako místo setkávání se mezi euskaldunak. V tomto rozměru lze pozorovat rozdíl mezi některými školami v Gipuzkoi, kde má baskičtina velkou sociální sílu a je „něčím normálním“, a školami v Bilbau nebo v Navaře, kde je baskičtina upozaděná nebo v ohrožení. Bertso-eskolak v místech, kde není sociolingvistická situace baskičtiny příznivá, slouží k posilování kolektivní identity euskaldunak, kteří do školy přicházejí mimo jiné uspokojit potřebu komunikovat v baskičtině.²⁴⁶ Například bertso-eskola v Bilbau-Santutxu se nachází ve čtvrti, kde se baskicky historicky téměř nemluvílo, protože většina obyvatel jsou potomci imigrantů z jiných částí Španělska.

Rozvoj bertso-eskolak je také historicky spojený s rozvojem teoretické analýzy bertsolaritza (Agirreazaldegí and Goikoetxea 2005: 66). Výše uváděný Xabier Amuriza se svou knihou *Zu ere bertsolari* ovlivnil metodologický rozvoj škol pravděpodobně více než kdo jiný. Další důležitou osobou je ovšem Juanito Dorronsoro,²⁴⁷ který začal pracovat na editování antologií improvizčních klání a rovněž posílil rozvoj improvizčních melodií a učební postupy v bertso-eskolak. Školy se tak od 80. let rozvíjely po celém území *Euskal Herria* s tím, že v současné době jich funguje něco kolem padesáti. Školy nejsou centrálně řízené, ačkoliv *Euskal Herriko Bertsozale Elkarte*a hraje významnou roli při formování učitelů a tvorbě výukového materiálu (Agirreazaldegí and Goikoetxea 2005: 66). Bertso-eskolak jsou dnes bezpochyby klíčovým prvkem v přenosu umění básnické improvizace mezi generacemi. Vliv EHBE na školy posiluje, přičemž klíčovým faktorem je nárůst požadavků na kvalitu a profesionalitu výuky. Školy jsou centrem setkávání se básníků a příznivců bertsolaritza, kteří jsou součástí pořadatelské mašinerie šampionátů. Drtivá většina dnes improvizujících bertsolaris je spojena s některou z dnešních 130 bertso-eskolak.²⁴⁸ Pro srovnání, v roce 2007 bylo podle výše uvedených autorů v celém Baskicku 94 škol. Autoři rovněž uvádějí počty studentů a regionální přehled dle historických oblastí Baskicka: (Agirreazaldegí and Goikoetxea 2007: 68):

	Araba	Bizkaia	Gipuzkoa	Nafarroa	Lapurdi	Nafarroa beherea	Zuberoa
bertso-eskola	5	15	45	20	6	1	2
studenti-muži	13	75	235	74	22	8	11

246 Takto například argumentoval Oier, bertsolari citovaný na začátku této kapitoly.

247 Přehledný medailonek k nalezení zde: <https://bdb.bertsozale.eus/web/haitzondo/view/594-joanito-dorronsoro>.

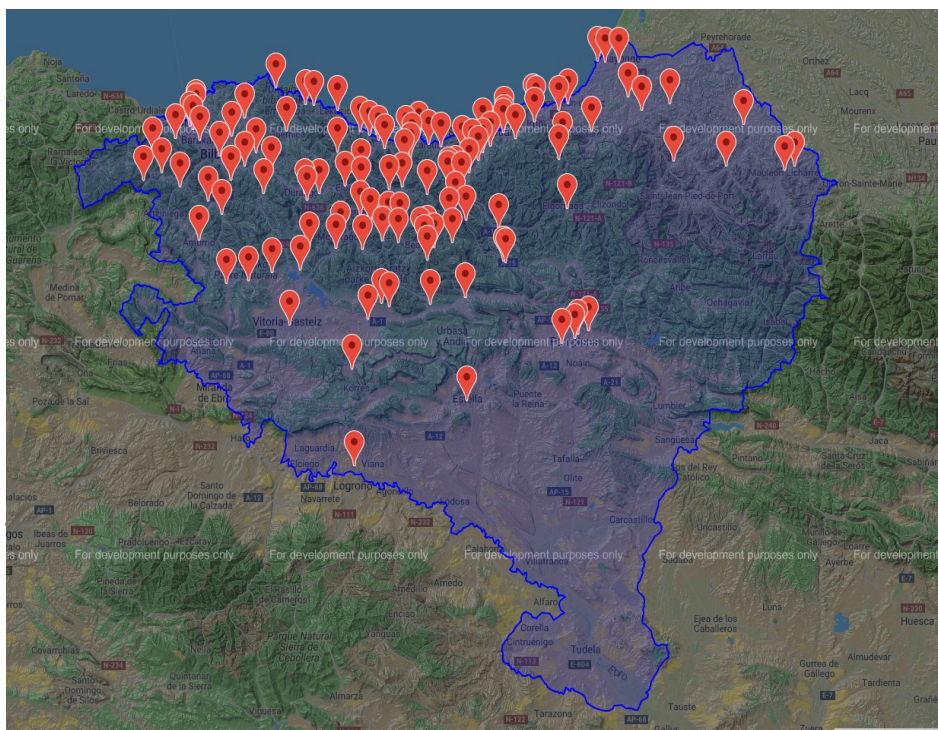
248 EHBE uvádí 131 škol celkem, při součtu dle regionů vychází ale 130. Počítám s číslem 130, drobná odchylka na celkovém obrazu nic nemění. Zdroj EHBE: https://www.bertso-eskolak.eus/mapa/emaitzak/?hidden_herria=4&bilatu.

studentky- ženy	17	39	186	83	32	1	0
--------------------	----	----	-----	----	----	---	---

Pro rok 2019 uvádím pouze počty škol bez genderového²⁴⁹ rozdělení studentů:

	Araba	Bizkaia	Gipuzkoa	Nafarroa	Lapurdi	Nafarroa beherea	Zuberoa
bertso- eskola	15	28	55	16	10	4	2
celkem škol 2007	94						
celkem škol 2019	130						

Při jednoduchém srovnání lze vidět, že za 12 let vzrostl počet bertso-eskolak o 36. V Gipuzkoi, již tak dobře saturovaném regionu, vzniklo 10 nových škol. V Arabě, kde bertsolaritza zažívá *boom*, se objevilo 10 nových škol, v Bizkaii dokonce 13. Naopak v Navaře, kde se hovoří i o problémech spojených s transmisí baskičtiny a s nedostatečnou veřejnou podporou, 4 školy ubyly. Naopak v Iparralde několik škol přibylo, přičemž nejsilnějším regionem je Lapurdi. Síla bizkajské a arabské bertsolaritza je na vzestupu, takže se v budoucnu můžeme dočkat i txapeliduna z Araby. Mohu si pouze dovolit odhadnout počty studentů bertsolaritza. Pokud jich v roce 2007 bylo necelých 800, dnes toto číslo jistě přesahuje 1000, a je docela dobře možné, že studentů je mezi 1100–1300. Toto číslo se v podstatě kryje s počtem aktivních bertsolaris. Pokud bych měl udělat hodnotící škálu, pak z tohoto cca tisíce až tisíce tři set bertsolaris je nějakých 200 až 300 aktivnějších, kteří také dosahují vyšší kvality improvizace, a v rámci této skupiny je pak elitní skupina oscilující mezi 20 až 30 top bertsolaris, na něž navazuje dalších cca 50, kteří jsou za svou práci placeni, ale nežijí exkluzivně z toho.

mapa č. 4: baskické školy veršování (zdroj: EHBE, 2019, citováno 30.3.2019):

7.3.6 Bertsolaritza dnes: multipolární umělecký a sociální fenomén

Termín multipolární bertsolaritza odkazuje na názorovou heterogenitu, multiplikaci forem, masivní rozvoj bertso-eskolak a také na dynamiku reflexivity uvnitř komunity bertsolaris. To vše je posíleno přítomností bertsolaritza na internetu skrze aktivity EHBE, videa ukládaná na Youtube a množství článků, které vycházejí v internetových médiích. V tomto období se běžnou součástí života bertsolaris staly rozhovory, přednášky a debaty, které reflektují svět básnické improvizace. Intenzivnější než kdy předtím je rovněž systematická příprava na básnické performance, jinými slovy – trénink (Garzia 2007: 110). Ten koresponduje s prestiží *txapelket*, rozvojem škol, a tedy větší konkurence mezi bertsolaris. V rámci srovnávání současnosti s minulostí během rozhovorů s informanty se toto téma stalo evergreenem. „*Být bertsolari dříve bylo snazší, bylo jich pár, kdo uměl pár veršů, mohl být šampion. Dnes musíš hodně trénovat a stejně nemáš jistotu, že vyhraješ.*“²⁵⁰

V posledních desetiletích rovněž narůstá počet performativních akcí úzkého nebo speciálního zaměření. Ty se někdy nazývají „*bereziak*“ (zvláštní) a bývají jako takové uváděny i v agendě EHBE²⁵¹, nebo jsou v agendě uvedené pod jiným názvem, který pomáhá pochopit, o jaký typ akce se jedná. Může jít o *bertso-teatro* nebo o úzce vyprofilovaný subžánr, jako například zaměření na erotiku, černý humor, jednoduše na to, co si organizační tým dohodne. Takový tým nemusí být z EHBE, může jít o aktivistický kolektiv některého z mnoha gaztexte (doslova „dům mládeže“), lokální ekologickou skupinu nebo jen sousedský kolektiv, který si bertsolaris objedná pro nějakou slavnostní příležitost. Podle Garzii právě v těchto lokálních akcích malého měřítka najdeme autentické podhoubí i kvalitu bertsolaritza, ačkoliv mainstreamovému proudu jsou

250 Na této informaci se shodují Txomin, Mikel i Imanol, stejně jako se často opakuje v oficiálních rozhovorech s básníky.

251 Plán různých bertso-saioak dostupný zde: <https://bdb.bertsozale.eus/web/agenda>.

samozejmě otevřené, zejména během lokálních slavností. Kolem přelomu tisíciletí byla scéna bertsolaritza rozmanitější než kdykoliv předtím (Garzia 2007: 111).

Z období multipolární bertsolaritza je velmi těžké vybrat relevantní zástupce jednotlivých stylů bertsolaris. Mladá generace devadesátých let se po roce 2000 stává dozrávající generací bertsolaris-profesionálů. Mezi profesionály z Bizkaie můžu jmenovat Igora Elortzu a Unaie Iturriagu (oba finalisté 2013). K nim se připojují jména Arkaitz Estiballes, bratři Xabier a Fredy Paia(-ové) a Iratxe Ibarra. V Navaře se každoročně koná místní txapelketa, ze které se postupně vyprofiloval Xabier Silveira jako v jistém smyslu *enfant terrible* bertsolari scény, dlouhodobým lídrem je tam ale Julio Soto. Xabier Silveira se nebojí improvizovat přímo a bez zbytečných ohledů na rezervovanost jazyka nebo způsobu nakládání s tématem. Témata jako drogy a alkoholismus mu nejsou cizí, v jednom případě provokativně improvizoval celé bertso španělsky a je znám svým kladným vztahem k barové kultuře. Pro některé mé informanty je tento bertsolari hrdinou a vzorem právě pro svůj Txirrita styl, spontaneitu a humor, pro jiné je spíše okrajovým bertsolarim, „*který nikdy nebude šampion*“.²⁵² Na příkladu Xabiera Silveiry je možné vidět výše popsané „rozdělení publika“, a tedy i multipolární charakter dnešní bertsolaritza scény. V Iparralde se mezi mladými bertsolaris objevily dvě výrazné postavy: Sustrai Colina a Amets Arzallus, kteří debutovali jako finalisté na *Txapelketa Nagusia* v roce 2005. Ještě o nich bude řeč, oba se účastnili i finále 2013 a patří mezi bertsolaris, jejichž performance jsem jako výzkumník viděl nejčastěji. K nim se přidává Miren Artetxe, o které Garzia hovoří jako o „extrémně slibné“ *bertsolari* (Garzia 2007: 112). Miren Artetxe jsem měl možnost potkat na šampionátu 2013, kde byla jako *bertsozale* a zároveň doktorandský badatel v *bertsolaritza* se zájmem o genderový aspekt a zapojení žen do tohoto umění. V Gipuzkoi je tradičně silné *bertsolari* zastoupení, ve kterém dominují Jesus Mari Izazu, Jon Maia (*1972 Zumaia, finalista 2001, 2005, 2009), Maialen Lujanbio Zugasti (*Hernani 1976, šampionka 2009), Aitor Mendiluze (*1975, Andoain). K nim se přidávají další a další jako Aitor Sarriegi, Beñat Gaztelumendi (finále poprvé v roce 2013) a mnoho dalších. Celé této generaci je společný velký respekt k předchozím generacím, X. Amurizimu a obzvláště k Andoni Egaňovi. Z výzkumu mohu potvrdit, že zatímco u jiných bertsolaris mohli mít informanti různé názory a postoje, v respektu k tomuto *bertsolari* se shodli naprosto všichni. Jediná událost, která trochu nabourává jeho „auru“, byl zážitek z performance na univerzitě v San Sebastiánu v dubnu 2012. Akce se jmenovala *bertso-bot* (bertso a robot), do které byl zapojen právě Egaña, další dva amatérští *bertsolaris* a také robot – výzkumný produkt techniků z univerzity. Akce měla spíše volný ráz s cílem ukázat

252 Mikel, akademický pracovník UPV-EHU, rozhovor San Sebastián 2012.

komunikaci člověka s robotem a schopnost robota utvořit improvizovanou báseň. Tato situace sama o sobě se stala tématem pro improvizace, ve kterých se kontemplotovala role robotů v našich životech, jejich konkureční potenciál pro bertsolaris, přátelství člověka a stroje, otázka umělé inteligence apod. V jedné chvíli udělal Andoni Egaña chybu, když uplatnil stejné slovo pro dva rýmy. Chyba zvaná *poto* (viz výše) vyvolala komentář z úst mého spolubydlícího Mikela: „*un poto, un poto de Egaña, me cago en...*“, česky: „*poto (chyba), poto od Egani, to mě vážně...*“ Jinými slovy, i superstar bertsolaritza je jen chybující člověk, což jsme na této akci mohli všichni zakusit. I mistr tesař se někdy utne a komentář mého spolubydlícího vyjádřil do jisté míry ambivalentní vztah k top elitním bertsolaris, kteří jsou zároveň spisovateli a jsou často v televizi. Tento postoj, v zásadě přijímající, ale nevynechávající jedinou příležitost k vymezení se v tom smyslu, že elita bertsolaris je už tak trochu „jiný svět“ a že zároveň obdiv k nim není bez hranic, jsem během výzkumu zažil ještě několikrát. Bertsolari obecně je v současné době taková polohvězda, protože na jedné straně se improvizací živí a improvizace je něco v jistém smyslu výjimečného, na straně druhé musí být bertsolari vždy v kontaktu s publikem, a pokud by se povyšoval, publikum by ho dříve nebo později odmítlo. „*Jsou velmi přístupní*“, opakovali mi všichni, kdo se mnou o elitě bertsolaris mluvili. Podle názoru některých dotazovaných to ani jinak být nemůže: „*bertsolari musí být z lidu, nemůže mít úplně nos nahoru, lidi z vesnic by ho nebrali*“.

Pro ilustraci humorné až lidové tváře současného bertsolaritza, které s nadsázkou reflektuje běžné problémy života, jako je například přehnané pijáctví, uvádím párovou improvizaci z *Txapelketa Nagusia* 1986.²⁵³ Andoni Egaña a Angel Mari Peñagarikano improvizovali v *malé desítce* na následující téma: „*Peñagarikanok gaur egundoko parranda bota du, eta etxera etortzean emaztearen ohean sartu ordez, Egaña amonaren ohean sartu da.*“ Česky: „*Peñagarikano propil celý den, a když přišel domů, místo do postele k manželce si lehl k babičce, kterou zastupuje Egaña.*“ Zde jejich výstup, z důvodu omezeného rozsahu práce pouze český překlad²⁵⁴:

Egaña:

*Z jedné strany krknutí
a z druhé šmajdání,
postel mi tu zabere*

253 23. března 1986. Český překlad autor dizertace s pomocí informantů. Více informací k formátu a celé Txapelketa zde: <https://bdb.bertsozale.eus/es/web/aldizkako/view/1308-bertsolari-txapelketa-nagusia-9.-1986>.

254 Pro vychutnání melodie a rytmu doporučuji v Youtube vyhledat originál, případně na stránkách EHBE zde uvedených.

*a to je nejhorsí,
nevypadá to dobře,
co si s sebou přináší,
na posteli bez trenek
kdo že se to tu válí,
napříště snad trochu miň,
pít se ti podaří. (poslední dvojřádek se vždy opakuje)*

Peňagarikano:

*Dneska pařba naplno,
týpek k nám přichází,
nejdřív spadnul na chodbě,
pak záchod srazit zkouší,
myslel jsem si že to je
moje holka kočička,
tak ji začínám líbat
ňák se mi to nelíbí,
babička mi snad promine
že přicházím opilý. (opak.)*

Egaña:

*Že mě zkoušíš políbit
to mi tak nevadí,
ačkoliv dnes už nejsem
to co byla jsem v mládí,
co je ale něpekne
když si chlap hlavu zkalí...
domů se vracíš
s takovou opicí
udělals mučednici
z ženy předobré tvojí. (opak.)*

Peňagarikano:

*Kde že jsem to pobýval
řekl jsem už předtím,
tady vedle babičky
dobře si neležím,
že jsem chlatal moc vína
tak to snad dobře vím,
dvacet sedm stupňů mělo
alespoň jedno z nich, myslím,
někde vyklopit je chci
a taky močit musím. (opak.)*

Egaña:

*Do postele mi vleze
ani se tím netají,
zloděj špatný a hloupý
jako všichni ostatní,
vyčůrat se utíkej
na místo bezpečný;
aby se každý dozvěděl,*

*jaký jsi nadrzlý
vakem s teplou vodou
do hlavy tě praštím. (opak.)*

Peñagarikano:

*A tak vakem vodním
do hlavy dostávám,
ani se moc nestydím
to vám tu přiznávám,
babiččina modlitba
pokojem znovu zní:
„Opatruj mě můj božíčku
opatruj mi mou dušičku“
napříště to přísahám
nebudu tak nalitý. (opak.)*

Na tuto improvizaci jsem byl upozorněn na jaře 2012 mými spolubydlíci v San Sebastiánu, mladými příznivci *bertsolaritza*. „*Ez al dakizu?*“ (Neznáš to?) ptali se, „*Ikusi behar duzu*“ (To musíš vidět). Spolubydlíci, který je poloprofesionálním *bertsolari*, dokázal z paměti recitovat několik prvních slok. Později mi vysvětlil, že skupina *Negu Gorriak*²⁵⁵ (česky lze přeložit jako *Rudé zimy*) předělala tuto improvizaci do hip-hopové rockově podbarvené skladby, čímž jí dala život mezi mladou městskou generací nedotčenou tradičně vypadajícím *bertsolaritza*. Melodie²⁵⁶ této improvizace je velmi chytlavá a bývá používána pro humorné diskurzy. Je to jedna z mála improvizací, kterou jsem se odvážil převertovat do češtiny, ačkoliv jinde uvádím spíše překlad doslovný, protože u této improvizace se mi to jevilo relativně snadno realizovatelné a rovněž vhodné pro humornější efekt a také z toho důvodu, že tuto báseň zde nechci do hloubky analyzovat z výzkumných důvodů. Důležité je, že tato přes třicet let stará improvizace oslovuje mladou generaci příznivců *bertsolaritza*.

Jedním z nejopakovanějších tvrzení, které jsem jako výzkumník od informantů bez velké snahy získával, bylo, že *bertsolaritza* prošla v posledních desetiletích výraznou proměnou. Stejná informace se objevuje, jak jsem se výše snažil ukázat, v odborné literatuře. Ačkoliv tato proměna není hlavním tématem tohoto textu, je pro celkový obraz *bertsolaritza* důležitá, protože bez pochopení této proměny není možné *bertsolaritza*

255 Zakladatelem a ústřední postavou této skupiny je Fermin Mugurruza. Na punkové scéně je známá jeho kapela Kortatu z 80. let, a to i v mezinárodním měřítku. *Negu Gorriak* se posunuli směrem k hip-hopu a experimentální alternativě a je to hudební formace baskického, španělského i mezinárodního významu. *Negu Gorriak* se mimo jiné proslavili uspořádáním koncertu před věznicí v Herrera de la Mancha v roce 1990. Připomeňme, že tato věznice patřila k těm s větším počtem příslušníků ETA. Viz např. https://en.wikipedia.org/wiki/Negu_Gorriak nebo: https://es.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1rcel_de_Herrera_de_la_Mancha.

256 Na stránkách EHBE jsem bohužel nedohledal název melodie. Zde je možné si improvizaci poslechnout: <https://bdb.bertsozale.eus/es/web/bertsoa/view/g54as>.

smysluplně analyzovat. Navíc poskytuje pole pro zajímavé zamyšlení nad otázkou, zda kulturní fenomén básnické improvizace může prodělavat změny, aniž by se proměnil ve své podstatě. Odpověď zní ano i ne. Básnická improvizace bude vždy básnickou improvizací, pokud bude zachován její poetický (estetická organizace slov) a improvizací (tvorba v urgenci času a místa) charakter. Přesto není současná bertsolaritza tím, čím byla na konci 19. století – mediálním nástrojem, který sloužil místo novin a televize. Rovněž některé dnešní aspekty, jako je etnický komunitní duch, neměly dříve takovou váhu. Odpověď na výše uvedenou otázku je věcí měřítka, které si zvolíme, protože definice esence může být proměnlivá, stejně jako je proměnlivý způsob, jakým se lze učit básnické improvizace. Zatímco dříve se bertsolaris učili jeden od druhého „okoukáváním“, případně cvičili sami doma nebo se učili nazpaměť básně jiných improvizátorů, dnes dělají totéž pod vedením profesionálních lektorů ve školách, kde je program přesně nastaven od jednoduchého seznamování se s poezií až po skutečné básnické improvizování. To už jsme ale v samotném popisování změny. Je jisté, že bertsolaritza nikdy nebylo strnulým folklorem, ale dynamickou tradicí, která se proměňuje v čase. Z jistého úhlu pohledu je možné interpretovat modernitu, a zejména její současnou fázi jako zrychlování času (např. Eriksen 2001: 11–12, 17).²⁵⁷ Jinými slovy, změna, o které nyní hovoříme, je poměrně rychlá a navíc ovlivněná shodou několika významných faktorů. Platí také, že bertsolaris a příznivci bertsolaritza, se kterými jsem vedl rozhovory, jsou součástí této změny. Vidí, jak vypadalo bertsolaritza před padesáti lety, a jak vypadá dnes. Vidí, co vše vstoupilo do hry. Je rovněž jisté, že dnešní mladí bertsolaris jsou o jisté formě proměny informováni v rámci studia v bertso-eskolak. Jinými slovy, přebírají vzorce o změně od svých mentorů, badatelů v oblasti historie básnické improvizace a učitelů. Poslední poznámka, než začnu změnu, její příčiny a souvislosti popisovat, se týká vymezení a hranice. Individuální posouzení toho, kdy a jak změna začala a co všechno do ní patří, kdy končí a co bylo nejzásadnější, zde vstupuje do hry. Různí informanti považují různé aspekty za různé důležité atd. Změna, kterou zde popisuji, je tedy konstrukcí sociálního diskurzu, který jsem měl možnost zaznamenat. Výčet není vyčerpávající, přesto věřím, že poskytuje rámcovou představu o tom, co se odehrálo. Vedl jsem rozhovory v tomto smyslu se třemi generacemi: s pamětníky frankismu, dnešní střední generací bertsolaris a příznivci bertsolaritza a se současnou mladou generací ve věku 20–35 let. Nejstaršímu informantovi Patximu Etxeberriovi (již uváděn v tomto textu) bylo v době výzkumu osmdesát let. Přesto jsem neprováděl hloubkovou analýzu toho, kdo od kdy považuje změnu v bertsolaritza za

257 Vlastně celá Eriksenova kniha *Tyranie okamžiku* (DOPLNĚK 2001) se zrychlováním času vlivem moderních technologií zabývá, uvedené stránky jsou pouze ilustrativní.

zahájenou, kdy podle něj končí, jaké aspekty změny jsou nejdůležitější. Ze zkušenosti terénního výzkumu a studia sekundární literatury Garzia (2007) mohou shrnout následující:

- bertsolaris navazují na starou tradici, technické aspekty umění zůstávají vlastně stejné
- bertsolaris jsou akademicky formovaní (vzdělání, bertsolari vzdělání v bertso-eskolak)
- bertsolaritza je zájmová aktivita, užší elita je placená, top elita žije z improvizace
- tematicky a hodnotově se jedná o multipolární bertsolaritza
- bertsolaritza dnes není, oproti době před 40 lety, „médiem vesnice“
- nastupující generace dosahuje vysoké technické kvality
- posiluje zastoupení žen v bertsolaritza, v elitě se zatím pohybuje více mužů než žen
- otevírají se kontroverzní, dříve tabuizovaná témata: sexuální minority, potrat, porno, sociální témata, politika
- bertsolaritza má stále svoje kořeny na baskickém venkově, který ovšem zdaleka není jediným zdrojem imaginace a sociálního kontextu
- bertsolaritza má mnoho podob, epickou, lyrickou, veselou i smutnou melodii, složité diskurzy
- profesionalizace se projevuje jak v podobě bertso-eskolak, tak aktivit Bertsozale Elkartea (EHBE)
- technologie a audiovizualita, zejména televize a internet dnes významně ovlivňují *bertsolaritza*
- *bertsolaritza* slouží jako alternativa k jiným druhům zábavy, přeto může mít podobu konzumerismu
- přes heterogenitu publika se projevuje i konformismus s ideologií *izquierdy abertzale*
- *bertsolaritza* je stále silně spojené s bojem za revitalizaci baskičtiny, a to s regionálními akcenty, *bertsolaritza* je regionálně rozrůzněné = škála dle intenzity: Gipuzkoa, Bizkaia, Navarra, Iparralde, Araba; v místech s menší sociolingvistickou pozicí baskičtiny slouží jako identitární pouto
- s množstvím aktivních bertsolaris roste i konkurence mezi nimi; kdo chce být úspěšný, musí hodně trénovat a být v něčem unikátní
- narůstá přítomnost žen v bertsolaritza, ženy přinášejí nový styl, intimnější a emocionálnější přístup, subtilnější komunikaci; jejich příchod je ovlivněn přístupem rovnosti a možností učit se již na základní škole, kde dnes není žádná genderová restrikce v tomto směru; v elitním bertsolaritza stále převažuje mužský faktor (2013 – jediná finalistka Maialen Lujanbio)
- je stále patrnější organizační a finanční rozměr EHBE a básnických performancí, při Txapelketách se využívá jednotný grafický styl; bertsolaris jsou ve firmě LANKU zařazeni do 3 kategorií dle jejich „ceny na trhu“; členství v EHBE stálo v roce 2018 60 eur, vstupenka na finále Txapelketa Nagusia 35 eur (1000 Kč)

- mezi informanty bylo patrné vymezování se vůči Txapelketám a rovněž občas vůči EHBE

Ačkoliv autoři jako Garzia nebo Zulaika pouze neutrálně konstatují změnu, kterou *bertsolaritza* prodělala, příznivci básnické improvizace mohou deklarovat i hodnotící soudy. Během několika spíše povrchních rozhovorů vedených s informanty (euskaldunak a berstozaleak) v červenci a srpnu 2015 se výrazně objevilo téma „bertsolaritza dnes a dříve“. Několik na sobě nezávislých informantů víceméně automaticky hodnotilo minulost jako lepší, informovalo o komplexitě a náročnosti současných improvizací, a oceňovalo oproti tomu dřívější „přirozenější“ improvizace: „*Ti dřívější to dělali raz dva, ti dnešní mají vzdělání, jsou na úrovni, jsou moc dobří, ale občas jim chybí jiskra.*“²⁵⁸ Být příznivcem *bertsolaritza* neznámá, že člověk miluje všechny básníky a všechny jejich básně. Je nicméně pravda, že několik informantů souhlasně akcentovalo dřívější „přirozený“ styl vesnického vtipálka typu Txirrita a dalších, či obecně jednodušší *bertsolaritza* mj. nezatížené obtížnými kontroverzními tématy sexuální orientace či globální ekologické katastrofy. Opět je nutné zdůraznit, že výše uvedená tvrzení nebyla podrobena specifickému šetření a že se jedná spíše o doplňující odkazy na dynamiku *bertsolaritza* v dnešní době. Již jsem psal o politizaci a depolitizaci *bertsolaritza* a o absenci jednotného postoje publika i *bertsolaris*. Garzia v roce 2007 uvádí, že dohoda Lizarra-Garazi²⁵⁹ z konce 90. let 20. století a také pozdější příměří vyhlášené organizací ETA v roce 2006 pomohly publiku znovu dodat pocit jednoty (Garzia 2007: 112).

Zaměřím se nyní na otázku proměny rurálního charakteru *bertsolaritza*, otázku profesionalizace a akademizace a otázku genderu. Začnu otázkou rurálního charakteru dřívější *bertsolaritza*. Ačkoliv již ve třicátých letech 20. století se setkáme s básníky, kteří byli vzdělaní, většina *bertsolaris* pocházela z venkovského zemědělského prostředí pastevců a zemědělců žijících v tradičních baskických *baserri*. Dokonce i známý „hospodský“ *bertsolaris* José Manuel Lujanbio „Txirrita“ získal své přízvisko podle statku, na kterém žil, ačkoliv jeho vysněnou prací každodenní zemědělská lopota rozhodně nebyla. *Bertsolaris* byli často negramotní nebo pologramotní a baskičtina byla jejich mateřským jazykem. Teprve od třicátých let 20. století, kdy se začínají pořádat *bertso-gudak*, zárodek pozdějších *txapelket*, přichází postupně na scénu *bertsolaris-vzdělanec*, jehož jedním z prvních příkladů je Iñaki Eizmendi Manterola přezdívaný *Basarri* (1913–1999). Přesto byla až do přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století většina

258 Anonymní informantka, náhodný rozhovor, 2015.

259 Vysvětleno v kapitolách č. 5 a 7.

bertsolaris reprezentanty tradiční baskické venkovské společnosti, včetně Eizmendiho, protože pocházel z malé vesnice Errezil v centrální Gipuzkoi. Jejich svět byl světem rodinných farem, vesnických slavností a každoročních zemědělských rituálů. Samozřejmě zde nechci vyvolat dojem naprosto izolovaného světa venkovanů. Baskická farma *baserri* a život na ní nebyl nikdy izolován od vlastního vývoje, ani od vlivu postupu technologií a společenské proměny průmyslové společnosti. Venkov byl v kontaktu s městem, na které pohlížel s obdivem i úsměškem, přesto se nemohl ubránit jeho vlivu. Zároveň si ovšem venkov zachovával svůj osobitý ráz daný životním prostředím hor a údolí, lesů a pastvin, skalisek, pramenů a potoků, stejně jako zvířat, která zde žijí, a sousedů, s nimiž je nutné spolupracovat, anebo je možné se s nimi svářit. A tento venkovský ráz, symbolicky zhuštěný do venkovské farmy *baserri*, ve druhé polovině dvacátého století prožívá socio-ekonomickou krizi. Téma krize tradičního baskického venkovského modelu bylo zpracováno v několika studiích. Joseba Zulaika ve své doktorské práci *Violencia Vasca* (1990) uvádí: „*V současnosti se bertsolaris potýkají s problémy, které se odvozují z úpadku baserri kultury. V minulosti vystupovali v rurálním prostředí a používali vesnický slovník a metafory. Velká část dnešních mluvčích baskičtiny žije dnes ve městech, a proto expresivní mluva vlastní baserri ztrácí svou bývalou moc.*“ (Zulaika 1990: 253). Bertsolaris počátku 80. let stále ve své většině pocházejí ze světa baskického venkova. K tomu můžeme přidat přívlastek „mužský“, protože téměř všichni *bertsolaris* té doby jsou muži. Fakt, že baskický venkov není dnes jediným zdrojem bertsolaritza ovšem neznamená, že by venkov nehrál v současném bertsolaritza svoji roli. Poskytuje naopak prostor pro srovnání, odkazování na venkovské prostředí, nástroje humoru i možnost ekologického apelu. Mladá baskická generace, se kterou jsem měl možnost se během výzkumu potkat, je samozřejmě velmi heterogenní, přesto zájem o přírodu a hory, které v Baskicku jsou, je všude očividný. Rurální charakter bertsolaritza je dnes jednoduše pryč, ačkoliv venkovské kořeny tohoto umění jsou stále patrné a venkovské prostředí stále tvoří jeden ze zdrojů básnické improvizace, protože venkov je součástí baskického životního prostředí, ze kterého básníci pocházejí.

Dalším aspektem, který se v bertsolaritza za poslední desetiletí proměnil, je vzdělání a profesionalita improvizujících básníků. Jestliže v dřívějších dobách byl bertsolari negramotným improvizátorem, který se učil od svých vzorů opakováním a hrou se slovy, dnešní typický bertsolari je člověk z městského prostředí s akademickým vzděláním, který navíc prošel dlouhodobým improvizčním tréninkem v rámci školní výuky (volitelný předmět) či později v jedné z četných bertso-eskolak. Tato

profesionalizace jde v ruku v ruce s deruralizací bertsolaritza. Schopný bertsolari dokázal za jednu účast na performanci vydělat úctyhodné peníze i v době Uztapideho a Basarriho. Agirre například uvádí, že během svého prvního vystoupení s legendárním Uztapidem obdržel 500 peset, což podle něj byly v té době takové peníze, že když je druhý den odevzdal všechny své matce, ta mu řekla, že by mohl veršovat každý den (Azkune 2007: 162–163). Joxe Agirre během celého života kombinoval život bertsolariho s životem v jiné profesi. Vyrostl v rurálním prostředí, kde se musel starat o domácí hospodářství, vedle toho pracoval později i jako kameník v místním lomu, což byl jeho „částečný úvazek“, a navíc jezdil po improvizčních vystoupeních. Práce na *baserri* vyžadovala vstávání brzy ráno a obstarání domácích zvířat. Poté odcházel do kamenického zaměstnání, po něm se opět vracel k činnostem na farmě. „*Den byl velmi dlouhý*“, uvádí (Azkune 2007: 163). Poté byly dny, kdy odjížděl na improvizční klání a vystoupení, někdy ovšem „*nejel s bertsolaris, to se ale dělo jen zřídka*“ (Azkune 2007: 163). Agirre během života nikdy zcela neopustil tato ve své podstatě manuální zaměstnání, takže dráha bertsolariho byla jakýmsi zpestřením či bonusem, i když představovala „*dobrý příjem pro rodinu*“ (2007: 163).

foto č. 9: Txapelketa Nagusia 1980 – zpívá Xabier Amuriza:

foto č. 10: Osm finalistů na Txapelketa Nagusia 2013 (BEC), zdroj: wikipedia

Pokud uvažujeme o vztahu genderu a bertsolaritza, můžeme rozlišit nejméně dvě roviny. První rovinou je otázka ženské participace a možnosti či nemožnosti pro ženy projevit se jako bertsolaris. Druhá rovina směřuje na sexuální a genderové minority obecně, zejména pak na fenomén homosexuality a queer a lesbického sexuálního zaměření, případně zkráceně jako LGBT+.²⁶⁰

Historicky můžeme mluvit o tom, že bertsolaritza bylo po dlouhou dobu téměř exkluzivně mužskou záležitostí. Bertsolaris byli *baserritarrak*, kteří básnili ve volném čase nebo při práci, v baru, sagardotegii nebo na předem určeném klání. Dnes se má za to, že ženských improvizátorek byla celá řada, rozhodně daleko více, než by se při povrchním pohledu na bertsolaritza mohlo zdát. Zásadní informací je, že tyto ženské improvizátorky neměly potřebný přístup na veřejná vystoupení. V době, kdy bertsolaritza bylo prostorově napojené na *tabernak*, kam „ctihodné ženy“ jednoduše neměly přístup, je logické, že se ani nevěnovaly bertsolaritza. V současné době se vztahem mezi *bertsolaritza* a genderem a jmenovitě fenoménem ženského aspektu bertsolaritza zabývá několik badatelů (např. již uvedená bertsolari Miren Artetxe). Je zřejmé, že ženské improvizátorky existovaly i v

²⁶⁰ Používám zkratku LGBT+ neboli Lesbian, gay, bisexual, trans and other gender and sexual expressions – patrně nejpříhodnější zkratku nevyřazující další možné varianty tohoto dnes tak dynamicky diskutovaného fenoménu – viz <https://en.wikipedia.org/wiki/LGBT>.

minulosti a že se umění improvizace věnovaly v soukromí, maximálně v rodinném kruhu. To mi bylo potvrzeno i v rozhovoru s bertsolari Alaiou Martin v květnu 2017.

Maialen Lujanbio Zugasti, rodačka z Hernani (*1976) a jedna z nejúspěšnějších bertsolaris v současném Baskicku, je do jisté míry symbolem nástupu ženských improvizátorek do dříve typicky mužského prostředí. V její osobě se spojuje několik badatelsky relevantních aspektů. Pochází z města s historicky velkou společenskou podporou izquierdy abertzale²⁶¹ a celého baskického národního hnutí. Hernani se nachází několik kilometrů jižně od San Sebastiánu a s lehkou nadsázkou je možné jej nazvat nacionalistickou bránou do Gipuzkoi. Je jedním z těch měst, kde velmi často visely portréty mučedníků a vězňů ETA, kde se konají demonstrace a kde se odehrálo i několik významných střetů mezi stoupenci izquierdy abertzale a policií, a to dokonce i po ukončení ozbrojeného boje v rámci problémů spojených s herriko tabernak a s dalšími souvislostmi politické dynamiky navázané na represe baskických a španělských ozbrojených složek vůči izquierdě abertzale. Maialen Lujanbio tedy pochází z prostředí blízkého propagaci baskičtiny a tzv. vlastenecké levice, její rodina ovšem není rodinou improvizujících básníků. Zpívat *berstos* se učila ve škole a jak sama uvádí, „*vždycky jsem měla velmi ráda jazyk a zamlouval se mi i celý proces (učení)*“ (Eizagirre 2007: 188). Lujanbio neměla zpočátku velké ambice, básnické improvizace se jí na školní úrovni dařily dobře a brzy začala být zvána na veřejná vystoupení. Fakt, že je ženou, jí k tomu pomohl, jak sama říká: „*Pamatuji si jednu z prvních nabídek, kterou jsem dostala, a ta byla klíčová pro proniknutí do světa bertsos. Pozvali mě do města Hondarribia, abych zpívala na MDŽ. Potřebovali dvě ženy a dva muže, nebylo v té době ale mnoho ženských bertsolaris. Proto se ozvali i mně, ačkoliv mi bylo teprve 15. Když mi řekli, že budu zpívat s Egañou a Lizasem, odpověděla jsem, že to nebude možné. Měla jsem velké problémy vůbec dokončit nějakou báseň, takže jsem jim řekla, že se mi to na mě zdá moc. Jejich odpověď byla následující: ‚Když už jsi v tom, nemůžeš se stáhnout.‘ Nevěděla jsem, co říct, nemohla jsem odmítnout. Tohle vystoupení bylo začátkem mého vystupování na náměstích. Proč? Protože bylo přenášeno televizí. Televize měla obrovský vliv na proces popularizace veřejných vystoupení na náměstích a proměny nás bertsolaris jako veřejných*

261 V létě 2011 jsem v Hernani strávil jeden měsíc, průběžně během všech výzkumných pobytů jsem se snažil Hernani navštívit. Historické centrum bylo v době výzkumu plné pouličních maleb a plakátů se symbolikou izquierdy abertzale a organizací blízkých ETA. Hernani jako město s 18 000 obyvateli blízko San Sebastiánu a s více než 50 % dospělé populace mluvící baskicky je příkladem obce, která je „napůl“ euskladun. Zázemí euskery je zde silné, není ale zcela dominantní. Hernani je rovněž voličskou základnou izquierdy abertzale a tradiční PNV. V roce 2015 získala koalice EH-Bildu (uskupení izquierdy abertzale) 45,63 % hlasů a PNV 22,6 %, což dohromady znamená 68 % hlasů pro nacionalistické strany. Ve stejných volbách nebyl v Hernani zvolen ani jeden zastupitel za prošpanělskou konzervativní stranu Partido Popular (de Euskadi). Viz <https://resultados.elpais.com/elecciones/2015/municipales/14/20/40.html>.

osobností.“ (Eizagirre 2007: 189). Zde lze pozorovat, jak politizace MDŽ a potřeba využít ženské *bertsolaris*, v té době nedostatkové zboží, vedla spolu s televizním vysíláním k popularizaci *bertsolaritza* a k nastartování profesionální kariéry Maialen Lujanbio. V citaci můžeme pozorovat i část skromného chování významné improvizátorky, která svůj úspěch připisuje i jiným faktorům než své vlastní píli. Lujanbio skutečně ještě stále vyčnívá jako výrazná figura nad dalšími ženskými improvizátorkami, kterých je stále více, ale do finále celobaskického šampionátu se doposud žádná jiná nedostala. Cesta na vrchol umění básnické improvizace byla pro Lujanbio pomyslně završena v roce 2009, kdy se stala celobaskickou šampionkou (*txapelduna*²⁶²). Na další *Txapelketē* v roce 2013 skončila těsně druhá, přičemž o 4 roky později v roce 2017 byla opět prohlášena za nejlepší *bertsolari* v Baskicku. Maialen Lujanbio se stala vzorem pro mnoho dalších žen, které dnes na *bertsolaritza* participují, jako například Miren Amuriza, Alaia Martin nebo Maddalen Arzallus (sestra Ametse Arzalluse). Během výzkumu jsem se setkal i s názorem, že improvizace Lujanbio není zas až tak dobrá. „*Maialen ha trabajado mucho, eso sí...*“, česky: „*Maialen na sobě zapracovala, to je pravda...*“ Obvykle se ovšem ukázalo, že informant je příznivcem jiného *bertsolariho*: „*Pero para mí Egaña es el maestro.*“ česky: „*Ale pro mě je mistrem Egaña.*“²⁶³ Maialen Lujanbio se hlásí k lesbické sexualitě a je tak jednou z prvních *bertsolaris*, které o této problematice otevřeně mluví. Podobně se objevují *bertsolaris*, kteří přiznávají svoji gay orientaci, ačkoliv je jich doposud velmi málo, a jak mi bylo řečeno „*¿habrá unos pocos más, no?*“ (*nejspíš jich bude víc, ne?*). Tím nejznámějším je Xabier Paia, *bertsolari* z Bizkaie. Podobně například i Xabier Peréz Euzkitze tvrdí,²⁶⁴ že otevřené přihlášení se k sexuální minoritě je stále spíše výjimkou, protože lze očekávat, že takových lidí bude mezi *bertsolaris* více.

Druhou rovinou je tematizace společensky kontroverzních otázek. Je zjevné, že před třiceti lety se témata jako homosexualita či transsexualita v *bertsos* neobjevovala, a když, tak s jistým despektem. V současné době je naopak běžné, že společenské otázky diskutované v médiích a na sociálních sítích jsou častými tématy, protože právě umožňují kolektivně-individuální reflexi. Kontroverze je jednoduše zajímavá. Zároveň platí, že

262 Baskičtina je v genderové otázce neutrální, tedy alespoň pokud se týče běžných podstatných jmen. *Txapeldun* může být žena, muž nebo transgender, *txapelduna* je pak konkretizovaná osoba (určitý člen - a). Naopak u některých příbuzenských kategorií existuje přísné genderové rozlišení jdoucí do samostatných slovních označení pro sestru bratra (*arriba*) a sestru sestry (*ahizpa*), podobně bratr bratra je *anaia* a bratr sestry je *neba*. Viz kapitolu k euskera.

263 Imanol, 50 let, *bertsozale* a učitel baskičtiny, Gipuzkoa; Imanol podobně komentoval i *Txapelketu* 2013 : „*Nebyl tam Egaña, to je naše generace, bez něj je to jiné, dnes jsou mladí, kvalita je vysoká, ale on tam nebyl*“ (rozhovor na jaře 2014).

264 Rozhovor pro *Bertsoa.eus* – Xabier Euzkitze, *Elkarrizketa Osoa*, publikováno 9.10.2014, citováno 20.2.2019, dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=UYuTcGjrm4Q&t=412s>.

bertsolari ve své imaginaci může téma dostat do různých poloh, od komunikace rodičů s dítětem, přes vztahy ve škole až po intimní prožívání dotčeného člověka, stejně jako se může hlásit o svá práva na úřadě nebo téma uchopit humorně. Kniha *El arte del bertsolarismo* k tomu uvádí: „Přidaná hodnota bertsolariho, tedy pokud k tématům básník vůbec něco přidává, je právě to smíchání, směs různých rovin: pojednávání aktuálních témat, ať už sociálních, politických, kulturních nebo lokálních, které propojuje s odkazy na náladu v publiku, a to vše prosáklé jeho osobními narážkami a v kontroverzi s odkazy svých improvizátorských soupeřů.“ (Garzia – Sarasua – Egaña 2001: 63) Vše tedy záleží na básníkově umu ve spojení s dalšími vnějšími faktory, které každou improvizaci doprovázejí. Je také jisté, že výběr témat je ovlivňován několika faktory. Předně je to osoba nebo skupina osob, které o tématu rozhodují. Zde může hrát roli jejich životní zkušenost, aktuální potřeba nebo ideologie, kterou dané osoby sledují.

7.4. Bertsolaritza a politika – mezi autonomií a konformismem

Xabier Amuriza říká, že „politika vždycky ležela velmi hluboko v tradici bertsolaritza“.²⁶⁵ Zkusím se nyní strukturovaně podívat na otázku vztahu bertsolaritza a politiky, tak jak vyplývá ze studia sekundární literatury a z terénního výzkumu. Některé ukázky politiky v bertsolaritza jsou popsány výše (například hrůzy karlistických válek). V předvečer občanské války se bertsolaritza propojuje s hnutím za obnovu baskičtiny, které mělo blízko k PNV. Výše popisují, že bertsolaritza v době frankismu slouží jako nástroj vyjádření kolektivní identity národa trpícího v diktatuře, národa, který pomocí hlasu bertsolariho v *euskeře* mluví sám k sobě. Zároveň lze snadno doložit, že bertsolaritza reflektovala a reflektuje další společenské a politické otázky, zkrátka život, který básníky obklopoval a obklopuje. Na sklonku frankismu se objevuje kontroverze v podobě přesycení politickými tématy a začínající heterogenizace publika i komunity básníků. Bez nadsázky lze říci, že bertsolaris jsou až do určitého momentu absolutními příznivci ETA, stejně jako velká část euskaldunak před smrtí Francisca Franka. S přechodem k demokracii se celá politická scéna, stejně jako svět bertsolaris, komplikuje. Téma euskery jako prostředku vyjadřování i předmětu a cíle boje ovšem zůstalo tímto nedotčeno, později ukáží, že je tak tomu dodnes. Ačkoliv bertsolaris výrazně přispěli k vnitřní diskusi, která se odehrávala v izquierdē abertzale ve vztahu k ozbrojenému boji ETA přinejmenším od konce 80. let 20. století, obecně lze říci, že bertsolaris do značné míry následují ortodoxii baskického radikálního nacionalismu. S výše uváženým tvrzením, že bertsolaritza díky přesycení politikou dospělo k jisté depolitizaci a heterogenitě, lze souhlasit jen částečně. Je

265 Tato citace je převzata z dokumentárního filmu natočeného k příležitosti 25 let EHBE; dostupné zde: <https://www.bertsozale.eus/en/the-association/history>.

totiž otázka, zda je možné odpolitizovat klíčovou kulturní expresi, jakou bertsolaritza je, spojenou s minorizovaným jazykem, navíc v situaci, kdy je celý geografický prostor, o kterém hovoříme, do značné míry zpolitizován a kdy problémy, jež k politizaci prostoru vedly, nejsou odstraněny. Míra konformity světa bertsolaritza s ideologií ETA a organizací blízkých kolektivů je klíčovou otázkou této práce. V další kapitole se na etnografickém výzkumu Txapelketa Nagusia 2013 pokusím ukázat, že téma euskery a jejího přežití je stále ústředním tématem některých momentů bertsolaritza.

Dnes můžeme k politickým tématům přidat otázky genderové a sociální rovnosti, stejně jako téma národní emancipace, identity a budoucnosti baskičtiny – to vše jsou témata odrážející se v básnických improvizacích. Jediným limitem, který zde v tematice existuje, je sociální relevance tématu. Téma a jeho zpracování musí rezonovat s publikem. Je zde sice prostor pro představování nových myšlenek, a *bertsolari* tuto roli v improvizacích performancí naplňují, vždy ale musí vycházet z reality života jejich publika. Sociálně relevantní témata, ať už běžná nebo kontroverzní, jsou nejčastějšími úkoly pro básníka. Kontroverze a básnické kontemplování témat je zároveň tím, co provokuje mysl publika k přemýšlení. Souběžně s tím dochází k přenosu emoce, na kterou publikum reaguje. Jak jsem ukázal, pole pro témata je dnes otevřenější než kdykoliv předtím, protože ve světě bertsolaris se projevuje jak akumulovaná technická a historická zkušenost předchozích generací, včetně mizející tradiční rurální společnosti baserri, tak mediální globalizovaná témata zpracovávaná akademicky vzdělanými básníky, kteří jsou zároveň spisovateli a spisovatelkami, sportovkyněmi a sportovci, otci a matkami nebo soudruhy v sociálním boji.

Zastavím se ještě u podobnosti, kterou Joseba Zulaika odhalil mezi postavou aktivisty ETA a postavou bertsolariho. Bertsolari neustále překvapuje své publikum improvizací v rámci jistých pravidel. Podle Zulaiky je možné říci, že strategie organizace ETA, ve které je důležitá nepředvídatelnost a improvizace během akce, pracuje s touto okamžitou kvalitou bertsolariho (Zulaika 1990: 263). Ačkoliv bertsolariho výkon může vypadat velmi intelektuálně, jedná se spíše o velmi rychlou reakci, kterou později není možné upravovat nebo vylepšovat. Podobně politický aktivismus „*vlastní ETA je založen na stejném druhu spontánní inteligence vznikající z urgency situace*“ (Zulaika 1990: 264). Násilné akce ETA, stejně jako poezie bertsolariho, jsou založeny na morální hodnotě slova (baskicky *hitza*). Pro aktivisty ETA je *hitza* kontraktuálním vyjádřením vůle realizovat *ekintza*, akci. Jak uvádí Zulaika na základě příkladu jednoho svého známého spisovatele, v ETA nehrají intelektuální kapacity aktivisty žádnou zásadní roli při váze slova v

rozhodování. V ETA má váhu ten, kdo je ochoten riskovat v akci, kdo je skutečný aktivista (baskicky *ekintzaile*) (Zulaika 1990: 264). Pouze ten, kdo nejvíce riskuje, má právo být rozhodující avantgardou celého hnutí. „*V současném politickém boji je bertsolari v pravém slova smyslu trubadúrem, zpěvákem přání rebelující mládeže. V rovině básníka je pamětí hrdiny; v rovině zpěváka je politickým hlasem komunity. A nikdo není schopen ocenit hodnotu baskičtiny tak hluboce a vitálně jako bertsolari. Básníci identifikovali svou věc s věcí ETA. Došlo ovšem k významné změně ve vztahu bertsolariho k ETA. Někteří z nich mohou být například sympatizanty PNV nebo EE a být v opozici vůči násilné linii ETA. Vlastní publikum, unavené přesycením politikou poloviny 70. let, vyžadovalo básně, které by nebyly politizované.*“ (Zulaika 1990: 264)

Na jedné straně je zde identifikace bertsolaris s „věcí ETA“. Na straně druhé přesycenost publika politikou a nárůst významu vnitřní názorové rozrůzněnosti mezi bertsolaris. K tomu se ještě později vrátím, nyní budu pokračovat v Zulaikově argumentaci. Přes patrnou vnitřní heterogenitu Zulaika tvrdí, že „*nativní model diskurzu a aktérství je stále model bertsolariho. On je autentickým generátorem expresivní kultury*“ (1990: 265). Bertsolari vyjadřuje kolektivní pocity a problémy, rovněž může navrhnout řešení (Zulaika 1990: 265). Další podobnost je v úspornosti diskurzu bertsolariho, který pokládá jeden obraz za druhým, aniž by mezi obrazy kladl vysvětlující „protože“. Podobně akce ETA není potřeba vysvětlovat, protože celé argumentační schéma se nachází v kolektivním prožívání nacionalistické ideologie v komunitě abertzaleak.

Bertsolaritza je hnutí básníků a jejich příznivců ukotvené v komunitě euskaldunak. Komunita euskaldunak je jádrovým společenským sektorem pro aktivní stoupence baskického národního hnutí, ať už izquierdy abertzale nebo PNV. Ačkoliv ne všichni euskaldunak jsou nacionalisté a ne všichni nacionalisté jsou euskaldunak, překrývání abertzale-euskaldun-bertsozale zde zjevně existuje. Tato komunita je v každém případě stoupencem podpory baskičtiny, prosazování baskičtiny ve veřejném sektoru. Naprostá většina z nich se deklaruje jako abertzaleak. Jestli je jejich představa o emancipaci národa konkretizována do podoby nezávislého státu nebo hlubší autonomie, je vedlejší. Troufám si tvrdit, že většina z nich jsou (kritickými) stoupenci izquierdy abertzale, minoritně pak příznivci PNV. Další věcí je, jakou má mít tato nezávislost podobu a co bude po jejím získání. Někteří starší bertsolaris mohou být stoupenci PNV a během výzkumu jsem obdržel i informaci, že „*může být i bertsolari volič partido popular*“²⁶⁶ kvůli konformismu ale své přesvědčení veřejně nedeklaruje. Na následujících příkladech ukážu, že svět bertsolaris je také světem konformismu, který pramení z jeho sociální základny

266 Carlos Aizpuru, EHBE, rozhovor na jaře 2013.

propojené s politikou a izquierdou abertzale, jež po několik desetiletí držela ideologickou linii s ortodoxní ideologií ozbrojeného boje vůči Španělsku a jiným politickým nepřátelům. Představím dvě kazuistiky, první se týká bertsolariho Euzkitzeho, druhá bývalého člena ETA Iñaki Rekarteho. Ve stručnosti také popíšu rituál vítání vězňů ETA zvaný *ongi etorri* a vysvětlím, proč jsem se tímto rituálem rozhodl během výzkumu hlouběji nezabývat.

7.4.1 Vyobcovaný bertsolari Xabier Euzkitze

Xabier Peréz Mendizabal alias *Euzkitze* je moderátorem baskické televize (ETB 1 a 2). Uvádí zejména utkání v *esku pelota* (šp. *pelota mano*, *baskická pelota*) a pořad *Bizitaria*, ve kterém vždy na několik dní navštěvuje známé osobnosti Baskicka, rodilé obyvatele nebo osoby v Baskicku žijící. Euzkitze se narodil v roce 1966, jeho baskičtina je bohatá a velmi zřetelná, odráží nejen jeho venkovský původ (oblast Azpeitia v Gipuzkoi), ale i kvalitní vzdělání a rétorický talent. Hovoří slušně anglicky. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století byl jedním z nejlepších *bertsolaris*, jak mi bylo mnohokrát potvrzeno mými informanty, ale dnes „už nezpívá“. Jeho příběh, či spíše řečeno příběhy, které kolem jeho „nezpívání“ kolují, ilustrují zajímavým způsobem propletení světa bertsolaritza s politikou.

Během prvního výzkumu bertsolaritza v roce 2011 jsem se dozvěděl od Imanola, mého prvního „odborníka“ na bertsolaritza, že jeden bertsolari (jiný, než o kterém nyní píšu) měl v prostředí básníků problém, protože se vyjádřil negativně o *borroka armatua*, neboli ozbrojeném boji ETA. „*Pak ho nezvali na slavnosti, nechtěli, aby tam zpíval, ale on to překonal, bylo to tvrdé, ale on je velmi dobrý, takže to překonal a dnes už opět zpívá.*“²⁶⁷ Podobně jsem se brzy nato dozvěděl, že jiný bertsolari rovněž zpochybňoval ozbrojený boj, a proto ho přestali zvat na slavnosti, až jako bertsolari zcela skončil. Na začátku výzkumu v roce 2012 jsem se dozvěděl, že ten, kdo skončil, je Xabier Euzkitze. Krátce poté jsme shodou okolností ve sdíleném bytě zhlédli kousek pořadu *Bizitaria*: „*Tenhle byl dobrý bertsolari, ale už nezpívá, byl z PNV, to není pro bertsolari dobré. Nesouhlasil, a proto už nezpívá, nebo ho zkrátka nezvou.*“ Spolubydlící Mikel už ale další informace neznal nebo v tu chvíli nechtěl odpovídat. Další verzi jsem se dozvěděl v polovině května 2012. Moje respondentka Itsaso mi vyprávěla: „*Euzkitze je z Azpeitie, zpíval hodně, potom si vzal ženu z Kastilie nebo z Extremadury, změnil názor, už nebyl tolik pro ozbrojený boj, ani pro výhradní užívání euskery... přišli za ním, aby podepsal nějaký papír, a on odmítl, pak ho nezvali na fiesty, muselo to být tvrdé, ale říkal, že jestliže mu oni nerozumí, a nerozumí tomu, že jeho žena neumí euskera (možná, že se učí), on že*

267 Imanol, bertsozale a učitel baskičtiny, rozhovor léto 2011.

půjde svojí cestou...“ Příběh sice nabýval konkrétnějších obrysů, ty mě ovšem vedly různými směry. Itsasina matka pracuje jako učitelka ve veřejné²⁶⁸ škole v Zarautzu. Děti Xabiera Euzkitze byly zapsány do této školy, a ona zná celý příběh ještě lépe: „*Je pravda, že jeho žena je z Extremadury. On začal psát pro Noticias de Gipuzkoa, což se nelíbilo lidem z izquierdy abertzale, chtěli po něm, aby podepsal dokument posilující pozici euskery na školách, on to odmítl, navíc později zapsal svoje děti do veřejné školy v Zarautzu, protože se tam učí více španělštiny, ale to je škola s frankistickou pověstí, kam dříve chodily děti civilních gardistů a prominentů režimu. Dnes to není pravda, ale ta pověst zůstává. Přestali ho tedy zvat na slavnosti, a on přestal veřejně zpívat.*“ Později jsem se od jednoho bertsolariho dozvěděl menší úpravu této verze: „*Dám ti ještě jinou verzi, všechno tohle je pravda, ale navíc je možné, že na fiestách zpíval v jiném duchu, než pak psal do novin.*“²⁶⁹ Sám Euzkitze vysvětluje²⁷⁰ svoji verzi v rozhovoru pro bertsoa.com. V zásadě říká, že oficiální linie izquierda abertzale se diskutovala i mezi samotnými bertsolaris a on už nemohl snést rozpor mezi osobními názory a veřejně vyžadovanými stereotypickými postoji.

Výše uvedený vývoj příběhu mě poučil o třech věcech. Zprv je jasné, že jedna událost může nést několik příběhů, které se nemusí úplně vylučovat. Bertsolaris je velké množství, v řádu stovek, a je dobře možné si nějaké to jméno splést či přiřadit jeden příběh někomu, komu nepatří. Navíc je zřejmé, že příznivci bertsozalea nechodí po světě, aby si přesně zapamatovali Euskitzeho příběh. Postupné informování se o příběhu mě přivedlo na vnitřní problém ve světě bertsolaritza: tím je otázka konformity umělce a otázka vztahu světa bertsolaris k izquierdě abertzale. Oier soudí, že „*bertsolari zpívá, co se po něm chce, ale udržuje si svoji svobodu, do určité míry je na něm, jak se zachová*“.²⁷¹ Druhou věcí pro mě bylo další prohloubení znalosti problematiky baskického autonomního školství. Existují školy soukromé a veřejné. Soukromé se dělí na církevní a necírkevní. Necírkevní soukromé školy vznikaly jako *Ikastolak* za frankismu víceméně „na koleně“ a nesly náboj jazykové revitalizace zdola. Tyto školy, podle mých informací, byly blízké ideologii ETA a IA. Dodnes některé existují, ačkoliv dochází k jejich „publikaci“ z důvodu nedostatku peněz. Jako veřejné pak musí respektovat nařízení vlády, která do jisté míry zajišťuje ideologickou „sekularizaci“. Další informantka mi potvrdila, že v rámci *Ikastol* se pro výuku najímali pouze ideologicky „prověřeni“ učitelé, tedy sympatizanti s ETA a

268 Veřejná škola je škola zřízená autonomní vládou.

269 Beñat Gaztelumendi, *bertsolari*, rozhovor z poloviny června 2012.

270 Euzkitze, Xabier. *Elkarrizketa Osoa*, in Bertsoa.eus, publikováno 9.10.2014, citováno 20.2.2019, dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=UYuTcGjrm4Q&t=412s>.

271 Oier, bertsolari, rozhovor z 24. 5. 2012.

izquierdou abertzale. Celý tento problém je daleko složitější a zasloužil by si další specifický výzkum. Pro mě jako pro badatele je to ukázkou toho, jak zjišťování jedné informace může pomoci rozkrýt jiné zajímavé aspekty v daném společenském diskurzu. Xabier Euzkitze se tak dopustil téměř zrady ve chvíli, kdy jako přední *bertsolari* zapsal svoje děti do veřejné školy v Zarautzu: „*Bylo to jako bomba, lidé z jeho okolí to nečekali, pro ně (izquierda abertzale) to bylo něco jako zrada, všichni jsme byli překvapení.*“²⁷²

Celý rozhovor probíhal při nedělním posezení v rodině Itsaso, a třetí věcí, kterou jsem tak mohl pozorovat, byla názorová rozrůzněnost členů jedné konkrétní rodiny. Dědeček je radikální nacionalista již od konce 50. let, příznivec ETA. Jeho zeť, syn přistěhovalců z Galicie, stojí víceméně stranou vyjadřování politických názorů. Dcera nacionalisty (matka Itsaso) stojí v opozici vůči *izquierdē abertzale*, ačkoliv sama učí *euskeru* a je z prostředí *euskaldunak*. Její opozice pramení z únavy přepolitizovaností i z nedůvěry v úspěch a smysluplnost ozbrojeného boje. Itsaso, mladá kosmopolitní učitelka, která ovládá stejně dobře španělštinu jako baskičtinu, navíc mluví velmi dobře anglicky a slušně francouzsky, a jež, ačkoliv má ve svém okolí mnoho *abertzaleak*, sama sebe za vlastence považuje jen do velmi omezené míry. Nezávislost Baskicka by jí nevadila, není to ale něco, za co by bojovala, a stejně tak dobře si dokáže představit žít například v New Yorku nebo Paříži. Xabier Euzkitze v uvedeném rozhovoru říká, že dnes *bertsolaritza* sleduje především díky synovi, který má o improvizaci aktivní zájem. „*Občas jim i trochu závidím.*“ Přesto svého odchodu nemusel litovat, protože nikdy neměl nouzi o zaměstnání a další aktivity, které život nabízí. Během posledních let se navíc Xabier Euzkitze několikrát objevil i na pódiu při několika slavnostních improvizacích (např. u příležitosti rozloučení s Joxe Agirrem). Je tedy možné, že se jako improvizátor znovu navrátí na scénu, která je po skončení ozbrojeného boje ETA v roce 2011 ještě odlehčenější.

7.4.2 kontroverze Iñaki Rekarte

Iñaki Rekarte je bývalý vězeň z ETA, odsouzený španělskou justicí za teroristický útok v 90. letech 20.století. Patří do kategorie tzv. *presos arrepentidos*, čili osob odsouzených za ozbrojené akty ETA, které se v jistém okamžiku výkonu trestu zřeknou členství v organizaci, vyjádří lítost na způsobeným násilím²⁷³ a i nadále takto veřejně vystupují. Nejedná se samozřejmě o jednorázovou akci, ale o dlouhodobý proces pečlivě kontrolovaný španělským ministerstvem vnitra. Iñaki Rekarte byl v devadesátých letech aktivním členem ETA a vedoucím komanda Santander, které 19. 2. 1992 provedlo

272 Oihana, 50 let, učitelka baskičtiny, rozhovor z 3. 6. 2012.

273 Tento způsob je známý jako *Vía Nanclares*, podle věznice, kde celý proces pod odhledem španělské justice začíná. Viz např. <https://www.libertaddigital.com/nacional/2012-04-26/que-es-la-via-nanclares-1276456918/>.

bombový útok proti jednotce policie v hlavním městě Kantábrie Santanderu.²⁷⁴ Výsledkem útoku byly nicméně tři civilní oběti na životech a další desítky zraněných osob. Na základě vyšetřování byl Iñaki Rekarte v roce 1993 zatčen a později odsouzen na celkem 203 let vězení.²⁷⁵ Ve vězení Iñaki nastoupil cestu opuštění ETA a celý proces reflexe vedl k jeho propuštění po 21 letech trestu. Ve vězení se také seznámil se svou současnou ženou, původně sociální pracovnící z Andaluzie, jejímž klientem ve výkonu trestu byl. V současné době je Rekarte provozovatelem restaurace v navarrské obci Doneztebe ležící v severní části španělské Navarry, v zóně s výrazným podílem baskicky mluvícího obyvatelstva. Iñaki je *euskaldun* a považuje se za Baska, nicméně své pouto s ETA definitivně přerušil a je vůči ETA a celému projektu nezávislosti Baskicka velice kritický. Při zpětném pohledu na tuto fázi výzkumu je nutno podotknout, že mediální vystoupení této osoby v baskických a španělských médiích nezůstalo bez vlivu na některé rozhovory, které jsem během výzkumu v červenci 2015 prováděl. Iñaki Rekarte se v mediálním prostoru objevuje nejvíce právě v letech 2014–2015, což znamená, že i pro baskickou společnost se jedná o aktuální způsob otevření veřejné debaty. V čem tato debata spočívá?

Pro některé Španěly bude Rekarte stále teroristou, pro mnoho baskických nacionalistů to je a bude navždy zrádce. Připomeňme, že počet vězňů, kteří se oficiálně zřekli ETA, není více než 30.²⁷⁶ Španělské ministerstvo vnitra a politici se (samozřejmě sofistikovaně) snaží z Rekarteho udělat „maskota“ proti ETA, zatímco ETA a IA se snaží, aby nebyl vnímán jako reprezentant všech vězňů ETA. Rekarte totiž mluví sám za sebe, přičemž tvrdí, že mezi vězni ETA je mnoho těch, kteří přemýšlejí jako on. Své působení v ETA shrnuje frázemi jako „*byli jsme mladí a nevěděli jsme, co děláme*“ nebo „*posílali nás zabíjet, aniž bychom pořádně věděli proč*“, stejně jako „*jsou (vězni) jako ovce, nemají rádi, když jde někdo od stáda*“.²⁷⁷ Bývalí členové ETA to nikdy neměli jednoduché. ETA sama vždy nakládala velmi ostře s kritickými hlasy uvnitř organizace. Jen velmi těžko lze pochybovat o tom, že vystoupení *presos arrepentidos* nejsou součástí širšího konceptu ideologického oslabení příznivců ETA skrze kritické hlasy zevnitř organizace. Důležitý je ale fakt, že Rekarteho restaurace se stala předmětem bojkotu ze strany *izquierdy abertzale* a že se v celé věci objevili *bertsolaris*.

274 Zdroj:

https://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Asesinatos_cometidos_por_ETA_desde_la_muerte_de_Francisco_Franco#A%C3%B1o_1992.

275 zdroj: *El País*, 13.5.2015, citováno 15.1.2019, dostupné zde:

http://ccaa.elpais.com/ccaa/2015/05/13/catalunya/1431545470_100077.html.

276 Počty baskických „politických“ vězňů v čase kolísají, viz graf v kapitole 5. Zde rovněž odkaz na článek Wikipedia k Vía Nanclares: https://es.wikipedia.org/wiki/Presos_del_Movimiento_de_Liberaci%C3%B3n_Nacional_Vasco.

277 Rekarte 2013 (viz seznam literatury a zdrojů).

Rekarte pořádal ve své restauraci v Donestebe *bertso-bazkaria*, neboli večeri s básnickou improvizací, což je akce pro cca 30 až 50 lidí pozvaných ke společnému stolování, za které platí. Přední *bertsolaris* (šampion z roku 2013 Amets Arzallus a několikanásobný finalista Jon Maia) zrušili účast na této akci (za kterou jsou placeni jako umělci) těsně před jejím konáním.²⁷⁸ Tento fakt vyvolal mediální polemiku, která *bertsolaris* a také IA obviňuje z ortodoxního chování vůči mytologii kolem ETA. Sami *bertsolaris* vysvětlují svoje jednání tak, že se kolem vytvořilo „podivné klima“. Je zjevné, že se jedná o další důkaz značné zpolitizovanosti baskické společnosti a možné politizaci *bertsolaritza*, což je skutečnost, které se *bertsolaris* často úspěšně brání. Amets Arzallus²⁷⁹ celou věc v televizi zdůvodňoval tak, že se právě chtěli vyhnout různým polemikám a že nebyli dopředu upozorněni, kdo si je objednává. Tato poněkud vyhýbavá odpověď spíše napovídá, že *bertsolaris* nechtěli improvizovat konkrétně u Rekarteho. Stejně tak je ale možné, že se obávali následného mediálního zneužití samotné improvizace. V roce 2017 jsem se na tento případ zeptal jedné *bertsolaris*-ženy, jejíž jméno nebudu uvádět, ale která mi řekla následující: *„Tohle jsem zažila celkem z blízka, můžu ti k tomu něco říci. Rekartemu se dalo hodně pozornosti, možná až příliš, je používáný protibaskickými mocenskými strukturami, byl to celé jen způsob, jak provokovat, bertsolaris neměli kompletní informace o celé akci. Později vyplynulo, že Rekarte chtěl touto akcí prolomit sociální izolaci ve vesnici, kde žije. Bertsolaris se cítili být využiti a tak se rozhodli odmítnout. Stát využije každou maličkost, reálně to není moc důležitá věc.“*

Iňaki Rekarte, i kdyby nacionalisté respektovali jeho rozhodnutí odejít z ETA, je pro *izquierdu abertzale* a její stoupence z řad *bertsolaris* kontroverzní osoba použitá státem pro protibaskickou propagandu. Současný postoj španělské vlády ve stylu „porazili jsme ETA a teď si na nich smlsnem“, procesy s majiteli barů, zatýkání dalších členů ETA, nepřinášelo v řadách *izquierdy abertzale* mnoho optimismu. žádné dlouhodobé řešení. Rekarteho „skandál“ se odehrával v napjaté době, kdy se několik let po ukončení ozbrojeného boje ETA nacházela pod tlakem policie a dle slov politiků nacionalistické levice bez podpory v procesu odzbrojení, stejně jako nebyly podnikány žádné kroky k řešení problémů spojených s vězni ETA. Jinými slovy, politizace byla v Baskicku stále velmi přítomna.

278 EL País, 4.3.2014, citováno 17.1.2019, zdroj:

http://ccaa.elpais.com/ccaa/2014/03/04/paisvasco/1393961418_419439.html.

279 Arzallus, Amets in EITB, zveřejněno 10.3.2014, citováno 18.1.2019, dostupné zde:

<https://www.youtube.com/watch?v=DggJ0sCA3u4>.

7.4.3 *Ongi Etorriak* – rituál *izquierdy abertzale*

Specifickým místem, kde se *bertsolaritza* uplatňuje jako nástroj potvrzování identity a jako tradice spojená s národním hnutím, jsou rituály stoupců radikálního nacionalismu (*izquierda abertzale*). Na konci 80. let vyšly dvě zajímavé studie, které, ač každá řeší jiný problém, se obě protínají v přítomnosti *bertsolaris* při politickém aktu. Teresa del Valle, baskická antropoložka, provedla popis a symbolickou analýzu nově vzniklého rituálu běhu za baskičtinu – *Korriky* (del Valle 1988). *Korrika* je štafetový běh Baskickem s cílem „vytáhnout baskičtinu na ulici“, poukázat na problémy minorizovaného jazyka a získat peníze potřebné pro udržení center výuky *euskery* a propagace hnutí. Přítomnost *bertsolaris* (např. již starého Balendina Enbeity) se během tohoto rituálu v několika letech opakovala. Begoña Aretxaga (1988) analyzovala v 80. letech rituály spojené s posledními rozloučeními se s padlými aktivisty ETA, ať již zemřeli v přímé konfrontaci s ozbrojenými složkami státu, nebo v důsledku mučení při výslechu, či na nemoc ve vězení. Prokázala, že poslední rozloučení jsou silně ritualizovaná, padlí aktivisté povýšeni do pozic hrdinů, rituál protkнутý symbolikou a organizací prostoru s důrazem na roli ženy – zejména matky. Přítomnost *bertsolaris* na aktech rozloučení byla absolutní. Oslavné verše, vzpomínající padlého aktivistu, zároveň vybízejí k dalšímu boji. Opět zde nebyl prostor na hlubší rozbor, jak jsem si ale ověřil, hesla užívaná hnutím *izquierda abertzale* dnes jsou totožná s těmi, jež se užívala před téměř 30 lety, jako hesla typu *herriak ez du barkatuko (lid nepromine)* nebo *borroka da bide bakarra (boj je jediná cesta)*. Na druhou stranu již pohřební rituály nejsou dnes tak časté (ozbrojený konflikt formálně skončil).

Existují však akty IA, které jsou dodnes velmi významné, a tím jsou tzv. *ongi etorriak*, neboli přivítání navrátilivšího se politického vězně nebo uprchlíka do Baskicka, potažmo do jeho domovské obce. *Ongi etorriak* jsou, jak mi bylo vysvětleno (s důrazem, že se jedná o osobní názor), výrazem přátelství komunity, která na vězně čekala. Zároveň se jedná o způsob sociální kontroly, který říká: „*sledujeme tě a doufáme, že jsi tam (ve vězení) nezměnil své postoje*“. Přehodnocení činů spojených s radikálním nacionalismem není jevem, který by se dal opomenout. Roky vězení dokážou změnit nejednu silnou osobnost. Problematika španělské justice a vězeňství přesahuje záběr této podkapitoly, vrátím se tedy k problému *ongi etorriak*. Na Youtube je řada záznamů z těchto aktů.²⁸⁰ Místo přivítání bývá připraveno, ulice příjezdu ověšena symbolikou spojenou s problémem vězňů, akt samotný se odehrává buď na ulici, v *herriko taberna*, nebo v např. *gaztetxe*. Bývalý vězeň je středem pozornosti, je mu tančeno *aurrezku*, jsou mu předávány

280 Jeden příklad včetně účasti *bertsolaris* zde: <https://www.youtube.com/watch?v=-LacJEMZgS0>.

dary a recitovány verše, které, ačkoliv nemusí být plně improvizované, jsou recitovány spatra. Někdy se zpívají písně v *euskera*, navrátilce do komunity pak pronáší řeč. Součástí může být koncert punkové skupiny nebo populární (např. *dicso*) tanec. Někdy se provádí akty dva – jeden přímo při příjezdu, což může být například v noci nebo v pracovní době, a druhý, oficiální, když mají všichni čas. Jak jsem byl upozorněn, *ongi etorriak* se dnes organizují buď osobně, nebo přes sociální sítě. Sám jsem bohužel nebyl přítomen žádnému konkrétnímu aktu. Můj spolubydlící Mikel ale na takových akcích veršuje: „*Je to vlastně rituál, improvizace není úplná, ty ho znáš, mluvíš o něm, víš, že byl ve vězení, připomeneš jeho osobu, zásluhy, trochu to připravíš.*“²⁸¹ *Ongi etorriak* mohou vzbuzovat hněv těch, kteří politicky stojí „na druhé straně“, jak dokumentují některé komentáře v novinách²⁸², nebo přímo na Youtube. Ten, který je pro jedny teroristou, může pro jiné být hrdinou. *Ongi etorriak* se jeví jako další možné pole pro výzkum, pole, které bude vyžadovat specifickou metodu. Přítomnost *bertsolaris* je běžná i na různých dalších akcích *izquierdy abertzale*, jako byl např. *Aberri Eguna* (den vlasti) pořádaný IA v Pamploně 8. 4. 2012. Mnoho *bertsolaris* ale soudí, že umělecká kvalita takových *bertsos* je podřízena cíli politické propagandy, a sklouzává tak ke kýčovitosti a opakování výrazových prostředků. V roce 2012 jsem uvažoval, že bych se v dizertaci zabýval hloubkovým rozbořem *ongi etorriak*. Od tohoto záměru jsem později upustil, protože jeho realizace by vyžadovala hlubší kontakty se světem *izquierdy abertzale*. *Ongi etorriak* jsou plně záležitostí užší komunity aktivistů *izquierdy abertzale* a jejich rodin, jsou otázkou intimity, konformity a rovněž opatrnosti. Proniknout do tohoto mikrosvěta by nemuselo být zrovna snadné. Naopak veřejné akty spojené s politikou a oficiální šampionáty nabízely dobré příležitosti, jak sledovat *bertsolaritza* online v jejich improvizáční a etno-identitární podobě. Z výše uvedených důvodů jsem pro jádro analýzy zvolil celobaskický šampionát v roce 2013, jehož jsem se jako posluchač v publiku zúčastnil.

Souhrně lze říci, že *bertsolaritza* jako komunikační prostor přirozeně reflektuje společenské a politické události. Jeho vazba na jazykové revitalizační hnutí a konstruování kolektivní identity *euskaldunak* je očividná. Propojení s politikou ve smyslu národní emancipace, politického aktivismu a návaznosti na ideologii ETA má historické kořeny, ve kterých *bertsolaritza* stále tak trochu vězí. Komunita *bertsolaris* je jako komunita aktivních umělců v baskičtině ideologicky propojena s *izquierdou abertzale*. Výše uvedené případy vedou k myšlence, že *bertsolaris* do značné míry drží oficiální linii *izquierdy abertzale*. To ale neznamená, že by *bertsolaritza* bylo řízené *izquierdou abertzale*.

281 Mikel, *bertsolari*, lektor *bertsolaritza* a student, rozhovor z března 2012.

282 Zde jeden příklad kritického článku (EL Confidencial): https://www.elconfidencial.com/espana/pais-vasco/2018-02-22/presos_1525845/.

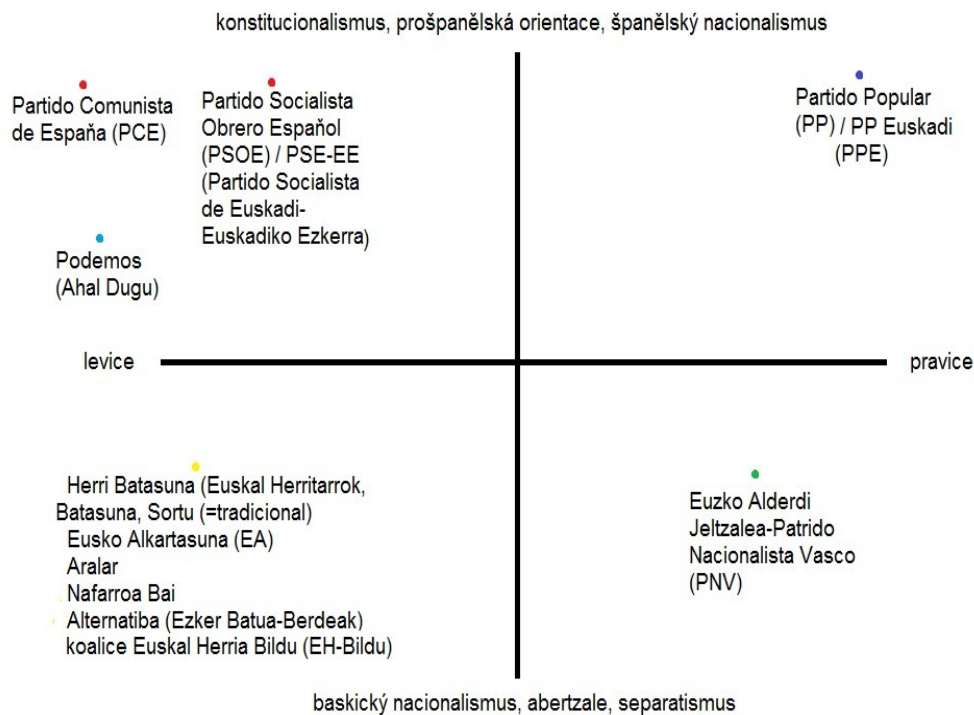
Jednoduše se jedná o propojené světy, a účast bertsolaris na politických akcích je záležitostí individuálního rozhodnutí.

Kapitola 8: Baskický politický diskurz v roce 2013

Soubor dějinných událostí, které provázely konec ozbrojeného boje za nezávislost Baskicka, představuje velice komplexní a mnohoúrovňový fenomén plný rozličných aktérů, vlivů a okolností. Následující přehled představuje velmi zjednodušenou verzi celého příběhu, který samozřejmě v žádném případě nemá jedinou pravdivou verzi, ale je předmětem interpretačních snah různých aktérů a ideologických stran. Snažil jsem se o základní „objektivní“ přehled faktů, který je ovšem interpretačně nakloněn do érické perspektivy aktérů *izquierda abertzale* a jejich příznivců. Hlavním cílem je zde pochopit, jaký politický kontext formoval vnímání bertsolaris a jejich publika před Vánoci 2013.

Základním rámcem politického kontextu španělské politické scény bylo v uvedeném období střídání konzervativních a socialistických vlád. Mezi roky 2000 až 2004 vládne konzervativní *Partido Popular* v čele s premiérem Aznarem, který ve svém druhém funkčním období již nechtěl jednat s ETA. V období 2004 až 2011 vládou ve Španělsku socialisté (PSOE) v čele s José Luisem Rodríguezem Zapaterem. Zapatero po konzultacích s baskickými socialisty realizuje jednání s ETA, která ovšem nevedou k úspěchu. V období po roce 2007 je tato vláda k dialogu již také skeptická. V roce 2011, kdy ETA končí ozbrojený boj, se do vedení státu dostává konzervativní Mariano Rajoy (*Partido Popular* – Lidová strana) odmítající jakýkoliv dialog a prosazující koncepci „není o čem mluvit“. Baskický politický diskurz lze vzhledem k přítomnosti baskického nacionalismu rozdělit podle dvou os: první je osa levice – pravice, druhá je osa baskický nacionalismus – španělský nacionalismus. Jednotlivé strany se pak nacházejí v příslušném sektoru celého pole, například baskická odnož španělské lidové strany se nachází v pravém horním sektoru (španělský nacionalismus a konzervativní pravice), zatímco strany *izquierdy abertzale* jsou v levém dolním sektoru (baskický nacionalismus a levice), tak jak je vidět na následujícím schématu:²⁸³

283 Schéma je platné pro rok 2019 a ne všechny strany se objevují v textu dizertace. Autor schématu Martin Chochola. *Izquierda abertzale* jsou strany umístěné v levém dolní části schématu. Schéma je aktuální pro dobu, kdy se na politické scéně objevilo hnutí-strana Podemos (baskicky *Ahal dugu*)

8.1 Z *Txillare* k *Aiete* – Baskická politika 2000–2011

8.1.1 Vše je ETA: kontext baskické a španělské politiky po roce 2000

V roce 2000 se stvrzením tzv. Antiteroristického paktu (*Pacto antiterrorista*) Partido Popular a PSOE dohodli na společném postupu vůči ETA (Elorza 2006: 414), ať už bude u vlády kterákoliv ze dvou tehdy největších španělských politických stran. Tento pakt omezoval možnost signatářských stran vyjednávat s ETA. ETA je po roce 2000 stále velmi silnou ilegální ozbrojenou organizací, která je schopná realizovat několik atentátů měsíčně.²⁸⁴ Jejimi cíli jsou příslušníci ozbrojených složek, španělských stejně jako autonomních, politici z prošpanělských politických stran, zejména členové lidovců (PP) a socialistů (PSOE/PSE-EE), dále novináři, právníci, soudci a akademici. ETA si nevybírá náhodně, ale cílí na kritické hlasy vůči jejím aktivitám. Zaměřuje se na lokální politiky a příslušníky autonomní policie Ertzaintza. Některé z jejích cílů disponují osobními strážci, jiné nikoliv. V roce 2002 je schválen zákon o politických stranách (*Ley de partidos políticos*),²⁸⁵ který staví mimo zákon ta politická uskupení, která neodsoudí politické násilí včetně terorismu ETA. Tento zákon byl prvním výrazným omezením politických svobod

284 V roce 2000 realizovala ETA 23 smrtelných atentátů a řadu dalších akcí bez smrtelných obětí. V roce 2001 to bylo 15, následující roky počty klesají. Podrobně srovnej:

https://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Asesinatos_cometidos_por_ETA_desde_la_muerte_de_Francisco_Franco#A%C3%B1o_2003.

285 Celý text zákona dostupný zde: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2002-12756>.

ve Španělsku od schválení nové ústavy v roce 1978 a byl namířen zejména proti izquierdē abertzale jako „politickému křídlu ETA“ (*brazo político de ETA*). Španělská justice zesílila tlak nejen vůči stoupencům ETA a politického násilí, ale všeobecně jakékoliv probaskické a umírněně nacionalistické politické aktivitě včetně PNV. Španělským autoritám a politikům se za vydatného přispění masových médií podařilo prosadit protibaskický společenský diskurz, že „všechno je ETA“ („*todo es ETA*“). *Todo es ETA*²⁸⁶ znamená, že jakékoliv kulturní a politické aktivity spojené s baskickou identitou, baskickým jazykem, právem na sebeurčení nebo dokonce folklorem byly mediálně nálepkovány jako podpora terorismu a líheň budoucích teroristů. Vnitřně velmi heterogenní kulturně-politický diskurz Baskicka umožňoval prošpanělským médiím manipulovat s informacemi tak, že Euskadi a Navarra mohly z vnějšího pohledu vypadat jako jedna velká továrna na teroristy, jejichž jediným cílem je zabít nevinné španělské občany a poškozovat španělský národ. Případ novin *Euskaldunon Egunkaria* (někdy pouze *Egunkaria*) lze považovat za do jisté míry ilustrativní pro celé toto období. Jestliže deník *Egin*, který španělské úřední autority zastavily v roce 1998, byl otevřeným mediálním hlasem izquierdy abertzale, a potažmo i organizace ETA, pak noviny *Egunkaria* měly jako hlavní cíl publikovat každodenní zprávy v baskičtině, jinými slovy, být baskickým deníkem ve smyslu jazyka. *Egunkaria* nabízela alternativu k velikým deníkům jako *El País*, *El Correo*, *El Mundo* nebo i *El Diario Vasco*, které se vydávají výhradně ve španělštině, a umožňovaly tak euskaldunak dozvědět se novinky „z domova i ze světa“ v jazyce, který pro sebe považují za primární. Deník *Egunkaria* byl úřední mocí zastaven v únoru 2003 a jeho vedení bylo zatčeno s podezřením z podpory terorismu ETA. Ředitel novin Martxelo Otamendi obvinil ihned po svém propuštění z vězení španělské úřady z násilí při zatýkání a mučení při výslechu. Mezi zatčenými a zbitými lidmi byl i v té době šedesátiletý Joan Mari Torrealdai, autor citovaný v této dizertaci. Případ *Egunkaria* otevřel na baskické scéně téma mučení ze strany Guardia Civil, protože jev dlouho spojovaný s baskickou mládeží kale borroka a se členy ETA najednou zažili starší, s politikou málo spojení lidé z novin *Egunkaria* (Murua Uria 2016: 93–94).²⁸⁷ Část baskické společnosti tak žije ve strachu z politického násilí, další část v obavách z represí a pronásledování Civilní gardou a autonomní policií. Spolupracující španělské a francouzské policejní složky jsou v

286 Tento diskurz byl jedním z prvních, se kterým jsem se při prvním výzkumu v Baskicku v roce 2009 setkal. Informanti, kteří se deklarovali jako probaskičtí nacionalisté říkali, že jsou obviňováni z terorismu, ačkoliv s ním nemají nic společného. Při dalších výzkumech se tato informace objevovala i od lidí vzdálených izquierdē abertzale. Je tedy zjevné, že diskurz *Todo es ETA* přinesl své ovoce.

287 Více informací k celému případu viz např. v obsáhlejším článku na Wikipedii: https://es.wikipedia.org/wiki/Euskaldunon_Egunkaria nebo k soudnímu výsledku delegitimizujícímu policejní zásah v novinách zde: https://elpais.com/elpais/2010/04/12/actualidad/1271060220_850215.html.

chytání příslušníků ETA relativně úspěšné, na konci roku 2004 je například zatčen vedoucí politického aparátu ETA Mikel Antza.²⁸⁸ ETA se ovšem na situaci dokázala adaptovat, takže kolem let 2002–2005 je pro policii těžko rozklíčovatelnou organizací využívající vymoženosti digitálního věku. V roce 2004 vstupuje do baskické politiky vnější faktor, který pomůže ovlivnit pozdější transformaci izquierdy abertzale. Jedenáctého března explodovalo v Madridu několik náloží ve vlacích příměstské dopravy a zabilo 193 osob.²⁸⁹ Krátce po útoku z něj byla španělskou vládou obviněna ETA. Izquierda abertzale reagovala tiskovou konferencí, na které deklarovala své přesvědčení, že ani cíl, ani způsob provedení ETA neodpovídá, a proto soudí, že ETA za touto akcí nestojí. Později se k akci skutečně přihlásila islamistická skupina, která chtěla dosáhnout stažení španělských vojsk z Iráku. Dopad na baskickou společnost byl ovšem ten, že se na terorismus jako metodu politického boje začalo pohlížet kriticky i mezi dřívějšími stoupenci této metody (Murua Uria 2016: 256, Elorza 2006: 425-435).

Kolem roku 2000 a po něm rovněž sílily kritické hlasy vůči ETA ze strany části stoupenců izquierdy abertzale. José Luis Álvarez Emparantza *Txillardegi* kritizoval ETA již po vraždě José Luise Casa (radní za PP v Renterii) v roce 1997 v tom smyslu, že její akce slouží nepříteli, a ne Baskicku, podobně *bertsolari* a bývalý poslanec za Herri Batasuna Xabier Amuriza vyjádřil své obavy, že ETA svými akcemi ohrožuje možná politická spojení izquierdy abertzale. (Murua Uria 2016: 72–73). Txillardegi opět v roce 2000 obviňuje ETA, že si dělá „co chce“ (Elorza 2006: 406). Baskický spisovatel Pako Aristi kritizoval ETA otevřeně v novinách *Gara* v březnu 2003 za to, že její akce přinášejí represe vůči baskickým aktivistům, a zatímco ETA zabíjí, obrovské kauce platí rodiny a noviny vstávají z popela díky nadšení tisíců dobrovolníků (Elorza 2006: 407–408). Nesouhlasný postoj vůči ETA se v rámci izquierdy abertzale projevil jako samostatný směr v roce 2000 a jako politická strana Aralar vedená Patxim Zabaletou v roce 2001. Jednalo se o první historické odštěpení izquierdy abertzale od jejího založení jako Herri Batasuna v roce 1978 (Murua Uria 2016: 90).

V roce 1999 vyhrála autonomní volby PNV a lehendakariem se stal Juan José Ibarretxe. V rámci PNV reprezentoval křídlo prosazující nezávislost Baskicka. Tento euskaldun berri zůstal baskickým premiérem až do roku 2009, kdy byl vystřídán socialistou Patxi Lópezem. Ibarretxe vládl s podporou Eusko Alkartasuny (EA) a střídavě také s Euskal Herritarrok, stranou izquierdy abertzale. V rámci svého působení otevřel téma nového promyšlení baskického autonomního statusu s cílem otevřít cestu k vyhlášení

288 Politický aparát, *aparato político*, byla v ETA tou složkou, která určovala strategii a cíle organizace, tedy jaké akce kdy mají komanda organizace vykonat.

289 Zdroj: https://es.wikipedia.org/wiki/Fallecidos_en_los_atentados_del_11_de_marzo_de_2004.

referenda o nezávislosti Baskicka. Pro Španělsko byl tento plán protiústavní, takže ačkoliv byl schválen v baskickém parlamentu, ve španělském kongresu neuspěl. Jinými slovy, období 2000–2009 je obdobím, kdy PNV jako konzervativní nacionalismus spolupracuje s izquierdou abertzale na prosazení práva na sebeurčení. Souběžně ovšem působí násilí ETA a extrémně vyhrocené vztahy mezi baskickými nacionalisty z Herri Batasuna a následných stran a prošpanělsky orientovanými stranami PSE-EE a PP, to vše za působení Ley de partidos a diskurzu „todo es ETA“. V Baskických městech, kde se jednotlivé názorové skupiny střetávají, panuje napjatá atmosféra, tabuizace témat a sociální nátlak ze strany příznivců izquierdy abertzale vůči nesouhlasným stanoviskům, který je kompenzovaný dynamikou setrvalé represe obhajované bojem proti terorismu ETA. Toto je v kostce společensko-politický diskurz Euskadi (a částečně i dalších oblastí Euskal Herria) mezi roky 2000–2011, kdy ETA vyhlásila konec ozbrojeného boje. „*Lidé spolu nemluví, a když, tak ne o politice, bylo to velmi napjaté období.*“²⁹⁰

Za této situace dlouho trvajících násilí, kdy baskická společnost začíná být doslova unavená bezvýsledným konfliktem a kdy stoupenci vlastenecké levice vidí, že operativní síla ETA není, co bývala, zatímco politické strany izquierdy abertzale jsou v ilegalitě, dochází k iniciaci hluboké proměny, na jejímž konci je vyhlášení konce ozbrojeného boje z října 2011. Mezi roky 2005 a 2007 probíhala jednání mezi španělskou vládou a ETA, nejdříve v Ženevě, později v Oslu. Prvním vyjednávačem za ETA byl Josu Urrutikoetxea Bengoetxea alias *Josu Ternera*,²⁹¹ dlouholetý člen ETA, bývalý poslanec baskického parlamentu za Herri Batasuna a spoluautor řady atentátů, ale také inteligentní člověk ochotný jednat. Podle socialistického politika Jesúse Egigurena, zástupce španělské vlády při jednáních, Ternera setrvale odmítal přiznat, že je „šéfem“ ETA, a stavěl se do role vyjednávače. Později se ukázalo, že mluvil pravdu. Předmětem jednání bylo nastavení schématu, podle kterého by došlo k ukončení ozbrojeného boje a vyjednání následných kroků (odzbrojení, otázka vězňů atd.). Jednání byla mediována nadací Henri Dunant,²⁹² která se na podobné věci specializuje. Zatímco jednání v Ženevě byla klidná a vyvíjela se slibně, v Oslu se atmosféra radikálně změnila. Přes stoupající napětí došly obě strany k závěru, že budoucnost Baskicka bude řešena na dvou liniích, jedna technická mezi ETA a španělskou vládou, druhá politická v rámci stran v Baskicku.

Josu Ternera byl v následných jednáních doplněn druhým vyjednávačem, kterého

290 Oihana, 50 let, učitelka baskičtiny na základní škole, Gipuzkoa.

291 Pro španělskou policii a justici v současnosti stále jeden z nejhledanějších teroristů, viz web španělské policie: https://www.policia.es/terroristas/terroristas1_sp.html.

292 Nadace Henri Dunant se (krom jiného) věnuje mediaci konfliktů. Založena byla na počest zakladatele Mezinárodního červeného kříže. Web organizace zde: <https://www.hdcentre.org/>.

později španělské úřady identifikovaly pod jménem Javier López Peña alias *Thierry*. Tento člověk byl v ETA rovněž přes 30 let, byl odborníkem na logistické operace a postupně se v jednáních ukázalo, že je maximální autoritou v ETA. Thierry zaujal tvrdší a neústupnější postoj a požadoval přímá politická jednání o budoucnosti Baskicka. Podle Eguigurena²⁹³ byl reprezentantem typu Baska, který v opilecké náladě chodí po barech a říká: „*tohle se vyřeší tím, že všechny zabijeme*“, v kontrastu s Ternerou, kterého považoval za arogantního, ale decentního. Ternera ovšem již nebyl tím, kdo by v jednání měl důležité slovo a v pozdějších jednáních již ani nefiguroval. Španělská vláda výměnu vyjednavče chápala jako varovný signál, který se naplnil v prosinci 2006, kdy ETA nechala explodovat mohutnou nálož na parkovišti terminálu 4 letiště Barajas v Madridu. Bylo to poprvé, kdy ETA přerušila klid zbraní bez předchozího avíza, což se v očích některých historických aktivistů (v té době vězňů) rovnalo překročení jednoho ze základních pravidel organizace.

Vláda PSOE byla opoziční PP kritizována za „spolčování s teroristy“, protože jednáním porušovala v minulosti domluvený pakt proti terorismu. Premiér Zapatero ovšem věřil v úspěšnost jednání, takže se k nim odhodlal, a dokonce před útokem na Barajas zveřejnil optimistické prohlášení, k němuž později Eguiguren prohlásil, že neví, odkud se tento optimismus vzal.²⁹⁴ Nyní po útoku na Barajas byl Zapatero terčem kritiky jak ze strany PP, tak ze strany občanských iniciativ typu Asociace obětí terorismu (AVT),²⁹⁵ nátlakové skupiny španělské politické scény. Přesto se španělská vláda s ETA sešla ještě v roce 2007 (Murua Uria 2016: 103– 104. Paralelně proběhla jednání mezi zástupci izquierdy abertzale, PNV a PSE, při kterých mělo dojít k dohodě (jednání z Loyoly), k níž nakonec nedošlo. PNV a PSE se shodují na tom, že ve chvíli finalizace dohody mezi stranami dostala izquierda abertzale od ETA příkaz požadovat více, než bylo nabízeno, aby se tak proces jednání dostal do slepé uličky (Murua Uria 2016: 102).

Eguiguren se po atentátu na Barajas již nechtěl s Otegim scházet, Otegi ale trval na pokračování, na což Eguiguren přistoupil. Podle vyprávění Eguigurena v dokumentu *La fi d'ETA* byl Arnaldo Otegi v uvedené době již rozhodnut udělat pro ukončení boje ETA maximum. Na přelomu let 2006 a 2007 byla izquierda abertzale jasně pod vlivem rozhodnutí ETA, která neplnila absolutně, ale také proti nim nevystupovala. Otegimu bylo jasné, že je nutné izquierdu abertzale vyvázat z dominance ETA a následně přesvědčit

293 Webster, Justin. *La fi d'ETA*. In: Youtube (online). 1.3.2017 (citováno 20.3.2019). Dostupný zde: <https://www.youtube.com/watch?v=eoW5-Aesv6s&t=3421s>.

294 Webster, Justin. *La fi d'ETA*. In: Youtube (online). 1.3.2017 (citováno 20.3.2019). Dostupný zde: <https://www.youtube.com/watch?v=eoW5-Aesv6s&t=3421s>.

295 Podrobně viz Murua Uria 2016: 174-175.

ETA, aby boj ukončila. To bylo předmětem jeho práce v letech 2007–2009, kdy byl zatčen (Murua Uria 2016: 105–121). Mezi roky 2007–2009 vede ETA poslední kampaň ozbrojeného násilí, jehož oběti se počítají na jednotky. Jsou mezi nimi policisté, místní politici (Isaías Carasco v roce 2008) i podnikatelé (Inaxio Uria). V roce 2009 zabila ETA tři osoby, jednoho šéfa policie v obci Arrigorriaga (Bizkaia) a dva civilní gardisty (Mallorca). Thierry byl zatčen na začátku roku 2008, po něm následovali další *dirigentes de ETA* jako Garikoitz Aspiazu alias *Txeroki* na podzim 2008 nebo Jurdan Maritegi v dubnu 2009.²⁹⁶ ETA se stále více dostávala do obležení policie.

Na politické scéně pokračovala izquierda abertzale jako neaktivní politická strana v ilegalitě, zatímco další její aparáty jako odbory LAB a různé iniciativy ve svých aktivitách pokračovaly. Jesús Eguiguren byl považován za neúspěšného vyjednavče, protože se mu nepodařilo dohodnout konec ozbrojeného boje. Izquierda abertzale průběžně připravovala různé politické projekty, které prezentovala do voleb a jež vždy končily jako zakázané (podle *Ley de partidos*). Při autonomních volbách na začátku roku 2009 byla její strana D3M (demokracie pro tři miliony) postavena mimo zákon, takže její hlasy nebyly započítány. Zvítězila PNV, vládu ovšem sestavila PP a PSE, čímž se historicky poprvé v dějinách Euskadi i Španělska vytvořila velká koalice dvou velkých konkurenčních stran.²⁹⁷ Arnaldo Otegi byl na podzim 2009 zatčen a obviněn ze spolupráce s ETA a z pokusu o rekonstrukci ilegalizované politické strany (*caso Bateragune*). Ve vězení zůstal až do roku 2016. ETA ještě v roce 2009 vyjadřuje svůj nesouhlas s kroky izquierdy abertzale (Murua Uria 2016: 124–125). V Baskicku se zformovala koalice EH-Bildu, která reprezentuje izquierdu abertzale (HB), Aralar, EA a baskické zelené. Tato koalice skončila druhá (za PNV) v komunálních volbách na jaře 2011,²⁹⁸ čímž se izquierda abertzale opět dostala do baskických veřejných institucí. Kroky ETA²⁹⁹ a izquierdy abertzale ve spolupráci s dalšími baskickými i mezinárodními aktéry kulminují mezinárodní konferencí v Aiete 17. října 2011,³⁰⁰ která apelovala na ETA, aby ukončila ozbrojený boj, a na vlády Španělska a Francie, aby se zúčastnily mírového procesu. ETA vyhlásila konec ozbrojeného boje v komuniké ze dne 20. října 2011.³⁰¹ V době svého konce byla velmi oslabená, přesto zcela neztratila operativní schopnost, ačkoliv si byla

296 Článek o zatčení Martitegiho dostupný zde:

<https://www.elmundo.es/elmundo/2009/04/18/espana/1240078016.html>.

297 Podrobně k těmto volbám: https://es.wikipedia.org/wiki/Elecciones_al_Parlamento_Vasco_de_2009.

298 Kompletní výsledky voleb dostupné zde: <https://resultados.elpais.com/elecciones/2011/municipales/14/>.

299 Mezi rokem 2009, kdy se odehrály poslední atentáty, a koncem boje, realizovala ETA několik prohlášení a vyhlásila i „klid zbraní“. Z důvodu úspory prostoru zde do detailu neuvádím, podrobněji viz Murua Uria 2016.

300 Podrobněji ke konferenci: https://en.wikipedia.org/wiki/Donostia-San_Sebasti%C3%A1n_International_Peace_Conference.

301 Plný text komuniké dostupný zde: <https://www.berria.eus/dokumentuak/dokumentua849.pdf>.

vědoma, že může být policejně poražena (Murua Uria 2016: 276–277). Baskická veřejnost i Španělsko si oddychly.

8.1.2 Dva aktéři, dva světy

Za výše popsané situace se na oficiální politické rovině problému na odlehlém místě, *baserri* Txillare v Gipuzkoi, poprvé setkali Arnaldo Otegi, mluvčí a lídr vlastenecké levice (Herri Batasuna a následné strany), a Jesús Eguiguren, předseda baskických socialistů (PSE-EE). Arnaldo Otegi byl uznávaným mluvčím *izquierdy abertzale* a bývalým aktivním členem ETA. Jesús Eguiguren byl dlouholetým předsedou baskické odnože PSOE (PSE-EE), socialistickým poslancem a stoupencem španělské ústavy. Eguiguren je euskaldun z vesnice Aizanarzal v Gipuzkoi. Podle několika informantů blízkých *izquierdē abertzale* je Eguiguren „*bask, který se vzdálil svému národu*“, čímž kritizují jeho protinacionalistické postoje.

Dva symboličtí lídři protilehlých pozic baskické politické scény se rozhodli setkávat s cílem pokusit se najít způsob, jak ozbrojený konflikt v Baskicku ukončit. Dlouhou dobu se setkávali bez vědomí širšího vedení stran, které reprezentovali, čímž se chtěli vyhnout tomu, aby symbolický a ideologický svět obou do procesu debaty zasáhl. Přes vzájemnou počáteční nedůvěru a skepsi ve vztahu k možnému výsledku našli společnou řeč, která byla postavena na vzájemném lidském pochopení „světa toho druhého“. Eguiguren v katalánském dokumentu vypráví, že si do té doby nebyl vědom utrpení, které prožívají rodiny baskických vězňů spojených s konfliktem, stejně jako Otegi věděl, že v době mezi setkáními Eguiguren chodí na pohřby svých spolustraníků, které zabila ETA. Zatímco Baskicko prožívalo tvrdé roky konfliktu, tito dva lidé se snažili porozumět jeden druhému. Probrali baskickou historii i současnou fázi konfliktu a vzájemně se naučili chápat symbolický a ideologický svět toho druhého, což později pomohlo nastavit jednání mezi vládou a ETA. Zhruba v roce 2005 padl návrh na iniciaci jednání mezi ETA a španělskou vládou a *izquierdou abertzale* a dalšími stranami v Baskicku. Tento model „dvou kolejí“ měl oddělit technické jednání o konci boje od politického jednání o budoucnosti Baskicka. Jesús Eguiguren informoval vedení své strany o jednáních s Otegi, za což sklídl kritiku a nedůvěru, jak sám vypráví. Přesto se mu podařilo přesvědčit socialistického ministra vnitra Peréze Rubalcabu (PSOE), že jednání s ETA jsou možná. Mezitím ovšem pokračovali policejní operace a soudní procesy se členy ETA a dalšími baskickými aktivisty. V roce 2006 začala jednání v Ženevě, kterých se za španělskou vládu zúčastnil právě Eguiguren. Přes neúspěch jednání, který je popsán výše, toto sblížení dvou lídrů protichůdných politických stran ukázalo možnost mírového řešení

konfliktu. Otegi a Eguiguren se setkávali v baserri, které vlastní jeden jejich společný kamarád, což jen podtrhuje intimní povahu násilného konfliktu v Baskicku, který je konfliktem typu My vs. Oni rovněž na úrovni baskických vesnic a měst. Zatímco Otegi reprezentoval izquierdu abertzale obestřenou symbolikou a ritualizací ETA, Eguiguren mluvil jménem euskaldunak a erdeldunak, kteří volí socialisty. Eguiguren po vyhlášení konce ozbrojeného boje několikrát vystoupil v médiích s názorem, že nyní je možné nastavit cestu k realizaci práva na sebeurčení v Baskicku. Výše uvedený příběh se začal medializovat v době po skončení ozbrojeného boje, takže se téma dostalo i do rozhovorů o politice pro tuto dizertaci. Eguiguren je respektovaným baskickým politikem, v očích mých informantů, zejména sympatizantů izquierdy abertzale ovšem vypadá „jako někdo, kdo se chce dělat trochu ublíženým, protože vždycky mluví smutně, s nadhledem, ale tak nějak ublíženě“.³⁰² Není bez zajímavosti, že jeden z posledních atentátů ETA byl zaměřený na osobního přítele Jesúse Eguigurena, Isaíase Carrasca. Eguiguren ovšem výrazně napomohl tomu, aby Arnaldo Otegi sledoval dál svůj cíl ve změně strategie izquierdy abertzale.

8.1.3 Vnitřní diskuze IA ve vztahu k ETA

Jak vypadala vnitřní transformace izquierdy abertzale a co vypovídá o baskickém politickém konfliktu? Během výzkumu opakovaně vyvstávala otázka, jaké povahy je vlastně vztah izquierdy abertzale a ETA. Co je ale izquierda abertzale? Nejširší pojetí chápe izquierdu abertzale jako všechny politické iniciativy, které spojují baskický nacionalismus a levicovou ideologii nebo přístup. Užší pojetí chápe jako izquierdu abertzale pouze strany a iniciativy napojené na linii ETA militar, pozdější jediné organizace ETA. Jsou to především strany Herri Batasuna a její následovnice (Euskal Herritarrok, Batasuna), odbory LAB, iniciativy za práva vězňů, mládežnické, feministické a další organizace. Herri Batasuna vznikla historicky jako koalice reprezentující zájmy a návrhy ETA militar a od té doby byla jejími rozhodnutími ovlivněna. Postupem času se na jedné straně tento vliv zintenzivnil, takže ETA v podobě avantgardy určuje rozhodující směr hnutí, na straně druhé bylo v izquierdě abertzale možné formulovat i kritické hlasy s tím rizikem, že tato platforma mohla disidentské hlasy izolovat. V každém případě platila v izquierdě abertzale ta argumentace, že ETA jakožto ozbrojená avantgarda hnutí je souborem lidí, kteří pro baskickou věc nejvíce riskují a přinášejí největší oběť, a je tedy logické, že hlas ETA má v hnutí největší váhu. To má za následek, že izquierda abertzale dlouhá léta sledovala linii určenou ETA. Pokud ETA vyhlásila klid zbraní, izquierda abertzale se přizpůsobila možnosti dialogu. Pokud bylo příměří přerušeno, izquierda

302 Alex, 22 let, student psychologie, jaro 2013.

abertzale se přizpůsobila „schématu války“ (Murua Uria 2016: 262). Izquierda abertzale a dokonce ani Herri Batasuna nejsou svojí povahou politické strany, protože (HB) vždy pracovala formou volných shromáždění sympatizantů a aktivistů namísto uzavřených kandidátek. V izquierdě abertzale neexistuje jeden oficiální lídr, ačkoliv několik významnějších aktivistů vystupuje pod označením mluvčí (španělsky *portavoz*). Tento způsob organizace poukazuje na složitost hledání odpovědnosti za ústřední linii politického křídla hnutí (Murua Uria 2016: 262). Vztah izquierdy abertzale k ETA velmi dobře ilustrují notoricky známé nápisy „*ETA: herria zurekin*“ (česky *ETA: lid je s tebou*) z transparentů nošených na demonstracích izquierdy abertzale zejména v době do přelomu tisíciletí. Část informantů, kteří se prohlašovali za sympatizanty izquierdy abertzale, také mluvili o tom, že s ETA korespondují v cílech (nezávislé Baskicko), méně už v metodách (politické násilí).

Po atentátu na T4 v Barajas a po neúspěchu posledního jednání v Ženevě byli Otegi a užší vedení izquierdy abertzale rozhodnutí pokusit se změnit celý diskurz hnutí tak, aby odmítlo politické násilí a určilo ryze politický směr hnutí. Již v roce 2004 Otegi při projevu na Velodromu v Anoetě v San Sebastiánu mluvil o tom, že míru je možné dosáhnout pouze politickými prostředky. Po neúspěchu jednání mezi roky 2006–2007 bylo zjevné, že ETA je stále tím, kdo určuje linii izquierdy abertzale. Pokud mělo být dosaženo ukončení boje, muselo dojít k politické emancipaci izquierdy abertzale vůči ETA. U hnutí typu izquierda abertzale ovšem hrozilo, že tímto pokusem dojde k odštěpení malé frakce, která bude disentem většiny držící ortodoxní linii. Bylo třeba postupovat opatrně a systematicky, aby hnutí učinilo změnu směru víceméně jednotně, jinak by byl proces neúspěšný. Pro Otegiho to znamenalo veliké riziko, dokonce osobní, protože nemohlo být jisté, že se nestane trnem v oku slábnoucí, ale stále operativně schopné ozbrojené organizaci typu ETA.

Jak jsem již ukázal výše, pochybnosti o efektivitě strategie ozbrojeného boje proti Španělsku již delší dobu existovaly jak v organizaci ETA, tak v rámci aktivistické a voličské „základny“ vlastenecké levice. Tyto pochybnosti byly čas od času artikulovány přímo v organizaci, typicky mezi vězni organizace, kde znamenaly disent, následnou disciplinaci nebo vyloučení, případně kriticky vystupující člen nebo členové odcházejí z ETA dobrovolně.³⁰³ Mimo rámec organizace, ve společenské základně stoupenců radikálního nacionalismu, se tyto hlasy objevovaly také. Trefně shrnul tento aspekt dějin

303 Jeden příklad za všechny: dříve zastávce „tvrdé linie“ v ETA, bývalý berezi Francisco Múgica Garmendia alias Pakito se později jako vězeň ETA připojil ke kritice ortodoxní linie organizace, za což byl v roce 2005 spolu s několika dalšími vězni ETA z organizace vyloučen: https://elpais.com/diario/2005/12/06/espana/1133823604_850215.html.

ETA Martxelo Otamendi, bývalý novinář deníku *Egunkaria* a dlouholetý ředitel novin *Berria*: „*ETA je jako vlak, lidé do ní nastupují a vystupují, když nastupují, obhajují, proč nastoupili, když vystupují, vysvětlují, proč vystoupili.*“³⁰⁴ Jinými slovy, ETA znamená pro různé aktivisty různé věci v kontextu jejich osobní životní dráhy a názorů, které chovají vůči konkrétnímu vývoji organizace, konkrétním akcím atd. Pro někoho mohlo být příliš zabít kvůli politice, pro jinou osobu je hranicí zabití civilisty, pro někoho dalšího je to vražda místního politika za demokratického režimu apod. V rámci ETA i v rámci izquierdy abertzale tedy existovaly protichůdné tendence, ačkoliv ta proti násilí byla dlouho vůči té pro ozbrojený boj relativně minoritní.

Arnaldo Otegi byl až do 30. 8. 2008 ve vězení v Martutene (San Sebastián, Gipuzkoa). Další členové „národního stolu“ (Mesa Nacional, výkonný orgán stran izquierdy abertzale) jako Joseba Permach nebo Rufi Etxeberria byli ve vězení i nadále. Izquierda abertzale chápala tyto represivní kroky státu jako odpověď na porušení klidu zbraní atentátem na T4 (Murua Uria 2016: 105). Lídři izquierdy abertzale prodělávali v té době reflexi svého podílu na neúspěchu jednání a Otegi podnikal první kroky ke změně strategie. Nebyl ovšem v té době oficiálním lídrem uvedené platformy, takže musel postupovat obezřetně. V roce 2008 provedla ETA několik atentátů na osoby v Baskicku a nálada odporu vůči ní byla velmi silná. Otegi postupně jednal s různými aktéry v rámci izquierdy abertzale, aby je přesvědčil o nutnosti změny strategie. Vystavoval se tak riziku, že bude částí IA a ETA označen jako odpadlík a zrádce baskické „věci“. V ETA nicméně probíhala podobná reflexe, obzvláště po zatčení Thierryho³⁰⁵ jako šéfa ETA v květnu 2008 (Murua Uria 2016: 109). Otegi se pokusil otevřít debatu o změně strategie, a to ne tím, že by kritizoval ozbrojený boj jako takový, ale že pokládal stále stejnou otázku: „Jak zvítězíme?“ (Murua Uria 2016: 111). Podobně někteří další aktéři izquierdy abertzale začali publikovat své názory v tom smyslu, že místo „odporovat znamená vítězit“ hájili frázi „přesvědčit znamená zvítězit“ (Murua Uria 2016: 111). V roce 2009 se k tématu vyjádřila ETA, která v rozhovoru pro noviny *Gara* dala na vědomí, že pracuje na nové „efektivní vojensko-politické strategii“. Jinými slovy, ETA se snažila pokračovat v e strategii násilí (Murua Uria 2016: 112). Izquierda abertzale se postupně sblížovala s politickou stranou EA (levicové odštěpení PNV) a později rovněž s Aralarem. Zatímco pozice nakloněné změně v izquierdě abertzale sílily, ETA vyjadřovala svoji nespokojenost poslední vlnou atentátů v roce 2009. V IA se sumarizoval návrh na změnu strategie, na což ETA zareagovala tvorbou vlastní protistrategie. Návrh IA nese jméno *Argitzen* (česky

304 Otamendi, Marcelo, pořad Fort Apache, publikováno 22.1.2012, citováno 20.3.2019, dostupné zde:

<https://www.youtube.com/watch?v=HfN-Ti7Xo6g>.

305 Zdroj: https://es.wikipedia.org/wiki/Francisco_Javier_L%C3%B3pez_Pe%C3%B1a.

Osvítit), a jeho obsahem je změna strategie z vojensko-politické na čistě politickou s tím, že to je přesně to místo, kde je nepřátelský stát (Španělsko) nejslabší. Návrh ETA nese název *Mugarri* (česky lze přeložit jako *limit* nebo také *úder*) a obhajuje ozbrojený boj jako efektivní nástroj osvobození Euskal Herria, který tvoří samotný základ izquierdy abertzale (Murua Uria 2016: 126–127). Toto otevřené střetnutí ETA a části izquierdy abertzale vyústilo v převládnutí návrhu *Argitzen*, který byl rozšířen do řad aktivistů a sympatizantů vlastenecké levice v listopadu 2009. Dle baskického novináře se návrh dostal ke 200 000 aktivistů (Murua Uria 2016: 130). Tento návrh byl v IA přijat, což bylo stvrzeno vystoupením stovky předních aktivistů hnutí v divadle v Altsasu 14. 11. 2019, v době, kdy byl Arnaldo Otegi již znovu ve vězení (Murua Uria 2016: 131). Vzhledem ke komplexnímu složení hnutí jako izquierda abertzale ovšem nedošlo k žádnému oficiálnímu prohlášení, takže ještě nějaký čas trvalo, než se pozná, jakým směrem toto hnutí dále půjde. K návrhu *Argitzen* se kriticky vyjadřoval kolektiv baskických politických vězňů (EPPK), kterému vadilo, že s nimi nebyl projednán. Izquierda abertzale naopak tlačila na tento kolektiv, aby se k prohlášení připojil, jak už to předtím učinilo několik málo vězňů (Murua Uria 2016: 137–139).

V únoru 2010 vydává izquierda abertzale oficiální prohlášení nazvané *Zutik Euskal Herria*³⁰⁶ (Baskicko na nohou), ve kterém se otevřeně hlásí k ryze politickému způsobu boje (ačkoliv explicitně nezavrhuje boj ETA). ETA na tento návrh reaguje obojakým prohlášením, že na jedné straně iniciativu podporuje, ale že je to výhradně pozice izquierdy abertzale (Murua Uria 2016: 142). Izquierda abertzale ovšem i po zatčení Otegiho pokračovala v nastavené linii změny, takže se ETA nakonec nedostávalo jiné možnosti než se k procesu připojit, anebo zůstat již zcela osamocená jako ozbrojená organizace bez významné sociální podpory. V této době se rovněž posiluje role mezinárodních aktérů na poli baskického mírového procesu. Sumárně řečeno, Arnaldo Otegi a jeho spolupracovníci dlouhodobě pracovali na změně přemýšlení v izquierdě abertzale o baskickém politickém konfliktu. Nešli cestou morálního odsouzení násilí, ale spíše cestou argumentace, že ozbrojený boj nemůže dosáhnout svého cíle v podobě osvobození Baskicka. V jistou chvíli dosáhla konsolidace sil pro změnu takové síly, že se izquierda abertzale mohla otevřeně postavit proti ETA a dotlačit ji k ukončení boje. Výše uvedené ovšem neznamená, že by v rámci izquierdy abertzale neexistovaly jiné názorové proudy, spíše jde o to, že mezi roky 2007–2011 převládl proud podporující politické řešení konfliktu.

306 Originální leták s prohlášením mám k dispozici, protože mi jej v roce 2010 zaslal poštou klíčový informant z Gipuzkoí. V dopise, který připojil, psal, že se dějí velké věci, jaké se už dlouho neděly. Celý text španělsky dostupný např. zde: <https://www.uv.es/~pla/euskadi/zutikeh.htm>.

Cesta k vyhlášení konce byla po zveřejnění *Zutik Euskal Herria* nadějnější. Do baskického mírového procesu se dlouhodobě zapojovali i mezinárodní aktéři. V době vyhlášení *Zutik Euskal Herria* se jihoafrický advokát Brian Currin pokoušel iniciovat mezinárodní konferenci, která by usnadnila ETA konec ozbrojeného boje. Prvním veřejným krokem v tomto směru bylo prohlášení v Evropském parlamentu v březnu 2010, které je známo jako Bruselská deklarace a kde byl jak apel vůči ETA, aby vyhlásila příměří, tak vůči španělské vládě, aby se do procesu zapojila (Murua Uria 2016: 168). Pokračující zatýkání a represe španělské policie navíc s Otegim ve vězení ovšem celý proces ohrožovaly. Negativně rovněž celou věc ovlivňovali zástupci obětí terorismu, zejména AVT, kteří tlačili na politické authority, aby vůči baskickému hnutí postupovali tvrdě (Murua Uria 2016: 174). Na začátku roku 2011 se k mírové iniciativě připojila ETA vyhlášením obecného klidu zbraní (Murua Uria 2016: 176–177). Baskičtí i mezinárodní aktéři mezitím připravovali konferenci, která by usnadnila nesnadné rozhodnutí ETA definitivně ukončit ozbrojený boj. Za situace pokračující represe vůči ETA to nebylo jednoduché. Mezinárodní konference za účasti mezinárodních politických celebrit typu Kofi Anana nebo Garry Adamse se konala 17. 10. 2011, přičemž 20. října ETA vyhlásila definitivní konec boje. Je příznačné, že na konferenci nebyli žádní zástupci PP a PSE jakožto španělských politických stran. Konference v Aiete apelovala na ETA, aby ukončila boj, a na Francii a Španělsko, aby na procesu odzbrojení a rozpuštění poslední teroristické organizace západní Evropy spolupracovali.

Ukončení ozbrojené aktivity ze strany ETA v roce 2011 bylo výsledkem déle trvajících procesu, kde je možno vidět faktory takticko-strategické (vojenské oslabení, stále snazší detekce příslušníků ze strany státních autorit) i politicko-sociální (celkově relativně nízká popularita organizace v samotném Baskicku, interní diskuse, tlak ze strany IA ke změně strategie). Ponecháme stranou diskusi v Baskicku velmi relevantní, totiž zda ukončení boje bylo výsledkem vojenské porážky, či vlastního „prozření“ ze strany baskických bojovníků, protože k úplné vojenské porážce nedošlo (stále se na svobodě pohybují aktivisté ETA a organizace stále disponuje vojenským materiálem), naopak prozření ve smyslu „boj byl špatný“ nelze od organizace ETA očekávat. Jednalo se spíše o dlouhodobý proces opouštění ozbrojených aktivit jako základní strategie k dosažení politických cílů z důvodu souběhu výše uvedených faktorů. Velice dobře mapuje tuto diskusi počátkem roku 2014 publikovaný filmový dokument *De Txillare a Aiete* (česky „Z Txillare do Aiete“),³⁰⁷ kde je kolem dvou desítek rozhovorů s různými postavami

307 Dostupné zde: <http://txorinegre.com/2014/02/24/sinopsis-de-de-txillarre-a-aiete-un-largo-camino-en-el-proceso-de-paz/>

politického a sociálního života v Baskicku, především s politiky a novináři. Tématem rozhovorů je právě konec ETA a příprava politické změny ze strany IA.

8.2 Od konce násilí k Txapelketě 2013

8.2.1 Unavení násilím

Název této podkapitoly jsem zvolil podle sdělení jednoho informanta v roce 2013: „*Lidi jsou unavený, rozumím tomu, když tolik let bojuješ a ničeho nedosáhneš, chápu, že jsou lidi unavení.*“³⁰⁸ Od vyhlášení konce boje v roce 2011 byl zahájen mírový proces, na kterém participovala řada aktérů, mezi nimi baskická autonomní vláda, mezinárodní konzultanti, *izquierda abertzale*, část vězňů ETA, některé oběti terorismu, samotná organizace, novináři a v zatím neznámé míře rovněž vlády Francie a Španělska. Španělsko pod vedením Mariana Rajoye zaujalo oficiálně velmi tvrdý postoj vůči ETA, který lze shrnout slovy „ETA se musí rozpustit, víc nás nezajímá“. Mezinárodní míroví konzultanti se po čase začali nad chováním španělské vlády pozastavovat. Tento postoj vítěze proti poraženému posiloval kritické hlasy vůči aktuální linii *izquierdy abertzale*. Jiný informant popsal chování Španělska ve vztahu k jednání s ETA slovy: „*Tak to vypadá, když prohraješ válku, není důvod, aby s tebou někdo jednal, já tedy myslím, že jednají, ale oficiálně to nepřiznají, ale nemají ani moc důvod jednat.*“³⁰⁹ Později (2016) vyšlo najevo, že probíhala jednání v Oslu, to ale nebylo mezi roky 2011–2012 zcela jasné. V únoru 2012 se v tisku objevily zprávy, že delegace ETA byla z Norska vypovězena (Murua Uria 2016: 232). Na baskické politické scéně byly roky 2011–2013 dobou nadšení v *izquierdě abertzale*, která se dostala do vedení řady měst v Euskadi (koalice EH-Bildu), *Sortu*³¹⁰ jako strana byla legální již od poloviny roku 2011. Problémem se stali baskičtí vězni, které *izquierda abertzale* nazývá *presos políticos* (političtí vězni), zatímco konstitucionalisté jim říkají *presos de ETA* (vězni ETA). Fakticky jsou mezi nimi vězni ETA i vězni, kteří nejsou členy organizace, ale byli zadrženi a souzeni v souvislosti s konfliktem. Baskické nacionalistické kruhy, tedy nejen IA, ale i PNV a další uskupení, která pracovala pro mír, se snažily tlačit na španělskou vládu, aby pomalu začala měnit penitenciární politiku dlouho postavenou na konceptu rozptýlení (*dispersión*)³¹¹. Mezitím se rozběhly soudní procesy proti tzv. *herriko tabernak*, barům a hospodám blízkým ideologii ETA a *izquierdě abertzale*. Příslušníci baskických mládežnických organizací (*Jarrai*, *Segi*) byly

308 Anonymní informant, 2013, Bilbao.

309 Anonymní informant, rozhovor jaro 2014.

310 Nová strana *izquierdy abertzale*. Oficiální web zde: <https://sortu.eus/>.

311 Součást španělské penitenciární politiky aplikovaná na baskické vězně s cílem neumožnit jim větší sebeorganizaci tím, že by byli blízko Baskicka a ve větších skupinách. Aplikuje se od roku 1989, více informací zde: https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_National_Liberation_Movement_prisoners.

pronásledování policejními orgány, což vedlo k vlně sociálního aktivismu na jejich podporu a k vytváření lidských blokad při zatýkání. Konstitucionalistické (prošpanělské) kruhy veřejně deklarovaly svoji nedůvěru vůči tvrzení ETA a izquierdy abertzale, že se vydávají cestou politiky. Obviňovaly je z pokrytectví a taktického „úroku stranou“.

ETA už dva roky nikoho nezabila, oficiálně ukončila své násilné působení (říjen 2011) a prostřednictvím různých prostředníků, mimo jiné mezinárodních, se snažila o vyjednání svého odzbrojení. Izquierda abertzale se znovu dostala do legálního veřejného působení prostřednictvím koalice EH-Bildu, nejdříve v obecních volbách 2011, v roce 2012 pak v baskickém autonomním parlamentu, kde se v čele s Laurou Mintegi stala druhou silou po PNV. Španělské úřady v čele s premiérem Marianem Rajoyem opakovaně deklarovaly, že žádná jednání s ETA nejsou potřeba a že ETA má předat zbraně sama od sebe. Mezitím dál běžela vyšetřování, zatýkání a soudní procesy nejen se členy ETA, ale i s řadou dalších osob oficiálně podezřelých ze spolupráce s ETA. Izquierda abertzale usilovala o legalizaci politické strany Sortu, která je pokračovatelkou (Herri) Batasuna a Euskal Herriarrok. Baskických vězňů spojených s konfliktem bylo v roce 2013 stále přes 500.³¹² V Baskicku, podle slov mých informantů, bylo cítit společenské uvolnění, postupné otevírání kontroverzních témat a částečně i euforie, jak na straně odpůrců ETA, tak na straně stoupců izquierdy abertzale. Existovaly ale vnitřní pochybnosti některých složek izquierdy abertzale a také v ETA, kde se mluvilo o minoritním sektoru, který by mohl ozbrojený boj obnovit. Někteří informanti mě upozorňovali, že „otegistický proud“ není celá izquierda abertzale.³¹³

8.2.2 Shrnutí 2000–2013

Baskický politický diskurz mezi roky 2000 a 2011 je dynamikou následujících faktorů. Na jedné straně je zde ETA, slábnoucí ozbrojená organizace, která využívá teroristických metod k prosazení svého cíle, jímž je vznik nezávislého socialistického státu Euskal Herria. Minimalistickým cílem této organizace je pak dosažení realizace práva na sebeurčení obyvatel Euskal Herria. ETA po roce 2000 je organizací, která je pohroužená do svého vlastního přesvědčení, že je nositelem a předvojem baskického národního hnutí. Kolem ETA se soustřeďuje hnutí izquierda abertzale, které po prosazení zákona o politických stranách ztrácí zastoupení v baskických institucích. Relativně blízko stojí menšinová odštěpení izquierdy abertzale. Vláda PNV pod vedením Ibarretxeho navrhuje

312 Vývoj počtu vězňů ETA dostupný zde: https://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Evoluci%C3%B3n_del_n%C3%BAmero_de_presos_de_ETA (převzato z Etxerrat a EPPK, což jsou relevantní zdroje baskických asociací).

313 Rozsah této práce neumožňuje podrobnější zastavení. Vnitřní struktura a dynamika izquierdy abertzale je ještě složitější, než jak ji zde prezentuji. Zatím ovšem převládá současný „otegistický“ politický diskurz.

novou debatu o autonomním statusu Baskicka, tento návrh je však smeten ve španělském parlamentu. Španělský stát uplatňuje pravidlo „vše je ETA“, aby potlačil i umírněné nacionalisty (caso Egunkaria a jiné). V první polovině tohoto období probíhají tajná jednání mezi Arnaldem Otegiem a Jesúsem Eguigurenem, a vyústí v poslední jednání mezi státem a ETA. Po neúspěchu mírového procesu 2005–2007 začíná období poslední ofenzivy ETA, zatímco uvnitř vlastenecké levice probíhá proces změny strategie, která vyústila v prohlášení Zutik Euskal Herria 2010. V roce 2011 se Izquierda abertzale zformovala do koalice EH-Bildu, se kterou získala nebývalý úspěch v baskických regionálních a komunálních volbách. V Euskadi vládne PNV, a to až do roku 2009, kdy je vystřídáno koalicí PSE-PP pod vedením Patxi Lópeze. Za jeho vlády v Baskicku ETA přechází nejdříve do klidu zbraní, poté za mezinárodní asistence v říjnu 2011 k vyhlášení konce ozbrojeného boje. Toto ukončení je Španělskem a prošpanělskými autoritami považováno za policejní porážku, zatímco v Izquierdē abertzale je to interpretováno jako transformační změna strategie, ačkoliv IA uznává, že vojenskými prostředky nebylo možné dosáhnout politických cílů ETA. IA se oficiálně zříká násilí včetně násilí ETA, podobně reaguje i kolektiv baskických politických vězňů. V rámci boje proti apologizaci násilí a terorismu je zakazována pouliční a barová symbolika Izquierdy abertzale. To je začátek případu herriko tabernak, které jsou obviňovány z financování ETA. V rámci mírového procesu jsou iniciovány aktivity baskické vlády i nezávislých kolektivů, ETA vyzývá Španělsko a Francii, aby na procesu spolupracovaly, z mediálního diskurzu je ale patrné, že Španělsko pod vedením Mariana Rajoye pokračuje v represivní politice a v diskurzu „vítěze“, který nemá o čem jednat. V rámci Izquierdy abertzale se formuje strana Sortu, která je po výroku Ústavního soudu prohlášena za legální. V autonomních volbách 2012 je koalice EH-Bildu po PNV druhou nejsilnější stranou v baskickém parlamentu, což znamená nacionalistickou majoritu.

Souběžně je tematizována otázka vězňů, kteří se tak stávají jednou z posledních zbraní ETA a ohniskem utrpení pro rodinné příslušníky a nacionalistické aktivisty. Izquierda abertzale zažívá období nadšení i deziluze, kdy po dlouhé debatě opustila ozbrojený boj obhajovaný po několik desítek let, dostala se do institucí v Baskicku, vidí ale, že španělská vláda není ochotna jednat ani o mírovém procesu, ani o řešení konfliktu, které neustále popírá tím, že ETA označuje za bandu kriminálků a Izquierdu abertzale za minoritní skupinu fanatických nacionalistů. Tato dynamika okořeněná otázkou vězňů a probíhajícími soudními procesy ve vztahu k faktu, že Euskadi stále zůstává autonomní oblastí v rámci Španělska, kde je baskičtina kooficiální jazyk, zatímco v ostatních

oblastech je její pozice ještě horší, tvoří základ sociopolitického diskurzu, v rámci kterého se odehrává finále baskického šampionátu v improvizované poezii Txapelketa Nagusia 2013.

Kapitola 9: Etnografie celobaskického šampionátu v bertsolaritza

9.1 Sociální ukotvení bertsolaritza

V nejširším slova smyslu mohou být příjemci bertsolaritza jako improvizované poezie všichni lidé. Lépe na tom jsou ti, kdo budou mít k dispozici překlad poezie z baskičtiny a ještě lépe ti, kdo mluví baskicky. Jazykové společenství *euskaldunak* je tak základní sociální skupinou příjemců (a producentů) *bertsolaritza*. V rámci tohoto společenství, které nepřesahuje několik set tisíc osob, nalezneme skupinu užší, kteří se považují za *euskaltzaleak*, příznivce baskičtiny. Ačkoliv *euskaltzale* může být i *ne-euskaldun*, zde uvažují *euskaldunak-euskaltzaleak*, baskicky mluvící a baskičtinu podporující obyvatelé *Euskal Herria* nebo některého z míst diaspory. V rámci pomyslného společenství *euskaltzaleak* najdeme užší skupinu *bertsozaleak*, příznivců *bertsolaritza*, ať už se jedná o organizátory, sběratele dokumentace, příznivce-konzumenty nebo samotné improvizátory. V rámci výzkumu oblíbenosti bertsolaritza mezi *euskaldunak*, který proběhl v roce 1993, byla získána následující data podle čtyř kategorií sebeoznačení respondenta (převzato z Garzia – Sarasua – Egaña 2001: 37):

1. Entuziastický fanoušek – 15 %
2. Umírněný fanoušek – 35,2 %
3. Občasný fanoušek – 28,1 %
4. Kritický postoj / lhostejnost – 21,6 %

Ačkoliv je tento průzkum poměrně starý, má svoji vpovědní hodnotu. V zásadě ukazuje, že více než 75 % *euskaldun* komunity se cítí být nějakým kladným způsobem osloveno tímto uměním. Na dnešní oblíbenost můžeme soudit podle účasti na finále celobaskického šampionátu, kde bylo v roce 2013 kolem 14 000 lidí osobně, zatímco přes 200 000 ho sledovalo v ETB. Těchto dvě stě tisíc odpovídá skupině na pomezí entuziasty a umírněného fanouška z dotazníku v roce 1993. Podobně jsem měl možnost v Baskicku pozorovat, že část informantů se o bertsolaritza zajímá aktivněji, zatímco jiní chápou

básnické performance jako relativně běžnou aktivitu, kterou s menší či větší intenzitou sledují. Například informantka Maialen z Goierri chodí na bertso-saio příležitostně, zejména pokud ji někdo pozve, akce se koná u ní v obci nebo chce vidět konkrétního básníka. Nechodí pravidelně na všechny možné akce bertsolaritza v okolí, na finále šampionátu 2013 měla ovšem lístky koupené dlouho dopředu (ten rok se také brzy vyprodaly) a sledovala postup selekce bertsolaris v předkolech. Oproti tomu Mikel se o bertsolaritza zajímá více, věnuje se mu i aktivně v podobě učení a pomáhá organizovat bertso-saioak. Dalším informantem je Imanol, který je aktivní bertsozale, příležitostný bertsolari, gaijartzaile a rovněž dokumentarista, takže by spadal do 1. kategorie dotazníku z roku 1993.

9.2 Txapelketa Nagusia

Txapelketa Nagusia neboli *hlavní šampionát*³¹⁴ je bezesporu největší a nejdůležitější veřejnou událostí v baskické básnické improvizaci vůbec. Je zároveň soutěží, výkladní skříní básnického umění i společenským a kulturním svátkem pro euskaltzaleak a bertsozaleak. Šampionáty obecně jako soutěžní bodovaná klání s „vítězi“ a „poraženými“ bývají často dávány do opozice vůči běžným nesoutěžním performancím, které se konají během *jaiegunak* (fiesty, svátky), na soukromých oslavách nebo jiných veřejných básnických performancích. Soutěž klade větší důraz na vážnost, přesnost v improvizaci a snahu předstihnout soupeře, což během jiných akcí platit nemusí. Příznivci bertsolaritza mají většinou rádi jak běžná představení, tak šampionáty, u některých ovšem převládá ten názor, že obyčejná představení jsou volnější, svobodnější a de facto i sociálnější, kde je víc cílem pobavit sebe i ostatní než cokoli jiného. Txapelketa a soutěže obecně ovšem na druhé straně zajišťují udržení vysokého stupně kvality. Je vhodné srovnání se sportem, kde nejvyšší ligy a soutěžní cesta k nim je pro sportovce i celý sport měřítkem kvality, i na té nejnižší úrovni ale hra nabízí zábavu a dobrý pocit z výkonu, který je podpořen sdílením s přítomností dalších lidských bytostí. Txapelketa Nagusia má v současné době řadu předkol, obvykle geograficky rozdělených podle provincií s tím, že každá provincie si své txapelkety organizuje sama včetně frekvence konání a způsobu provedení, což plně odpovídá decentralizovanému charakteru EHBE.

Před Vánoci 2013 jsem etnograficky zkoumal (kromě pobytu v barnetegi Maizpide) pouze finále velkého šampionátu, tedy celodenní akci konanou v Bilbao Exhibition Centre (BEC). Během celodenní akce rozdělené do dvou bloků (dopolední a

³¹⁴ Txapelketa Nagusia je jedním z možných označení. V baskičtině je možné užívat i další označení, jako je Txapelketa 2013 nebo txapelketa, Nagusia, v rozhovorech ve španělštině la txapelketa, případně *la final*. V textu budu nadále užívat slova Txapelketa, finále nebo šampionát.

odpolední) soutěžilo osm bertsolaris – finalistů. Struktura celého dne byla EHBE předem připravená a hlavním výsledkem bylo vyhlášení Txapeladuna, celobaskického šampiona v básnické improvizaci, následované emotivními improvizacemi na rozloučenou. Tento šampion je tak oficiálně považován za „nejlepšího“ improvizátora bertsolaritza až do dalšího finále, které se koná za 4 roky. Rovněž je automaticky kvalifikován pro účast na finále dalšího šampionátu. Centrem analýzy je *kartzelako lana*, neboli „vězeňská práce“, která je specifickým úkolem v rámci improvizčních klání. Vycházím z analýzy Andoni Otamendiho (2011), kterou stručně představuji.

9.2.1 Politický diskurz na Txapelketa Nagusia 2001

Během výzkumné stáže v San Sebastiánu (oblast Gipuzkoa) v roce 2012 jsem byl baskickým školitelem odkázán na Andoniho Otamendiho, *bertsolariho*, učitele a absolventa antropologie na UPV-EHU. Otamendi v roce 2011 zpracoval analýzu klíčové části *kartzelako lana* z finále celobaskického šampionátu z roku 2001. Otamendi ve své práci definuje dva politické diskurzy: konstitucionalistický diskurz obhajující Baskicko jako součást Španělska a diskurz *abertzale* obhajující právo obyvatel Baskicka jako *Euskal Herria* na národní sebeurčení. Takto rozlišené politické pole v textu práce dokázalo vyvolat nevoli nejméně jednoho člena výběrové komise, a to i přesto, že Otamendi v textu uvádí, že si je vědom zjednodušujícího charakteru výše uvedené kategorizace. Tento příběh je ale jen další ilustrací míry politizace baskické společnosti po roce 2000. Otamendi k tomu dodal, že „*tyhle ambice (akademické) už nyní nemám, je vidět, že i takováto analýza může být chápána jako něco nepatřičného, a dokládá to, že nežijeme ve svobodné zemi. Ted' už mám jiné starosti, hlavně rodinu*“.³¹⁵ Otamendi byl ve stejném období amatérským *bertsolarim*, který se účastnil setkání v *bertso-eskola* v Lasarte-Oria. Již tehdy ale říkal, že na veršování nemá čas, což mu trochu v legraci „vyčítali“ jeho kolegové básníci, protože ho považovali za nejtalentovanějšího improvizátora z jejich skupiny, který mohl mít namířeno mezi elitu profesionálních improvizátorů. V Otamendiho případě se tak jedná o částečně autoetnografickou práci.

Otamendi se soustředí na politický diskurz během šampionátu v roce 2001, kdy bylo v rámci finále pro aktivitu *kartzelako lana* stanoveno téma hypotetické národní identity. *Kartzelako lana* bývá běžnou součástí méně či více významných básnických soutěží, méně často se objevuje v rámci nesoutěžních performancí, protože vyžaduje fyzické oddělení improvizujícího básníka od těch, na které úkol teprve čeká, což zase klade větší nároky na organizaci vystoupení. Principem *kartzelako lana* je postupná improvizace většího počtu básníků (v případě finále Txapelketa Nagusia jde o 8 finalistů)

315 Rozvovor z jara 2012, Lasarte-Oria

na stejné téma. Téma je předem známo pouze úzkému kruhu organizátorů, naopak obecenstvo ani básníci ho neznají. Básníci přicházejí na scénu jeden po druhém, a každému je pro improvizaci dáno stejné, přesně definované téma. Může se jednat o zadání jednoho či více slov nebo i popis tématu o několika větách. Básník přijde na scénu, je uveden předkladatelem tématu (gaijartzaile), který téma řekne před publikem. Je zvykem, že v případě kartzelako lana je volba melodie a metriky na básníkovi – bertsolari si tak může zvolit adekvátní melodii (např. smutnou či veselou) podle toho, jaké téma dostal a jak s ním bude pracovat. Metrika je pak otázkou složitosti procesu tvorby a také zacílení na bodové hodnocení. Zvolí-li bertsolari obtížnou metriku o mnoha slabikách, může při úspěšném veršování doufat ve vysoké bodové hodnocení sudích. Poslední věcí, která je pevně daná, je počet bertsoak. U kartzelako lana z finále txapelkety jde obvykle o tři oddělené básně. Potom má bertsolari blíže neurčený čas na přípravu první básně. Příliš dlouhý čas, kdy publikum čeká, je něco, co si básník nemůže dovolit. Cílem bertsolariho je vytvořit improvizací tři logicky propojené básně, z nichž každá může o tématu mluvit jiným způsobem, ale které jako celek promlouvají k danému tématu. Téma pro kartzelako lana 2001 bylo následující:

„Od Aturri (řeka v Iparralde, francouzském Baskicku) k Ebru (řeka ve Hegoalde, španělském Baskicku) by mohl existovat národ podobný tomu, čím je dnes tento velodrom. Mnoho let již vidíš více smutku, než by sis přál. Dalším generacím bys rád zanechal něco jiného.“

Jedná o etnoidentitární téma zaměřené na otázku, zda by mohl existovat baskický národ. Podobá se Velodromu, protože Velodrom toho dne soustředil mnoho *euskaldunak*, mluvčích baskičtiny, a vytvořit imaginární společenství je zde poměrně jednoduché. Druhý odkaz je implicitnější. Na jedné straně mluví o dlouhotrvajícím smutku, na straně druhé o vizi lepší budoucnosti pro další generace. Dlouhotrvajícím smutkem je zde bezpochyby myšleno vše, co je spojené s ozbrojeným konfliktem mezi ETA (a šířeji celou izquierdou abertzale) a odpůrci baskické nezávislosti (španělské a francouzské autority, ne nevýznamná část baskické veřejnosti, španělská a francouzská veřejnost). Desetiletí trvající ozbrojený konflikt přinesl oběti a utrpení na obou pomyslných stranách. Kolem roku 2000 ETA ztrácela podporu baskické společnosti, včetně některých zakladatelů organizace z 50. let 20. století. Přesto se stále jednalo o velmi silnou organizaci, jejíž počty aktivních členů odhadovala Guardia Civil v té době na 1000.³¹⁶ Zároveň se stupňuje policejní aktivita a přeshraniční spolupráce španělských a francouzských ozbrojených

316 Zdroj: Webster, Justin. *La fi d'ETA*. In: Youtube (online). 1.3.2017 (citováno 28.3.2019). Dostupný zde: <https://www.youtube.com/watch?v=eoW5-Aesv6s&t=3421s>.

složek. Na druhé straně se vedla intenzivní jednání napříč vlasteneckými (abertzale) organizacemi a dynamika aktivizace probaskických kruhů na různých úrovních (politika, jazykové a kulturní aktivity) byla velmi intenzivní. Pro vlastenecké kruhy tak bylo možné dívat se do budoucnosti i s jistým optimismem. Téma tedy básníky vybízelo k hypotetické úvaze nad významem národa a etnické identity stejně jako k reflexi dosavadního vývoje událostí a k formulaci optimistické vize do budoucna. Každý z básníků pak téma uchopil „po svém“. Otamendi ve své analýze zdůrazňuje, že hnutí bertsolarieta je svou povahou součástí širšího hnutí „*de la lucha a favor del euskera*“, neboli „*boje za baskičtinu*“ (Otamendi 2001: 4), a že v budoucnu může být záběr bertsolarieta širší úměrně tomu, jak se baskičtina stane „normálnějším“ jazykem ve smyslu užívání ve společnosti. Otamendi dále připomíná, že podle Garzii je cílem bertsolariho navázat na dané téma a vyvolat emoce (Otamendi 2001: 4). Je možné se ptát, zda způsob uchopení tématu improvizujícími básníky reflektuje baskický socio-politický diskurz a „náladu“ v komunitě euskaldunak a abertzaleak, ze kterého se improvizující básníci rekrutují (Otamendi 2001: 4). Kartzelako lana, někdy pojmenovávaná jako „práce o samotě“, je vhodným nástrojem, jak sledovat individuální a kolektivní prvky v diskurzu improvizujících básníků.

Otamendi dále provádí jak analýzu textu, tak situačního kontextu improvizace události (socio-politický kontext roku 2001). Otamendi³¹⁷ provedl analýzu všech 24 básní z kartzelako lana (3 básně na 1 bertsolariho) a nakonec udělal srovnání, kde sledoval následující body:

1. Symbol Velodromu (místo konání šampionátu 2001)
2. Užitá terminologie
3. Příslušnost k národu
4. Minulost
5. Přítomnost
6. Budoucnost či požadavek pro budoucnost

Otamendi uvádí, že „aritmetický průměr“ výtvorů improvizujících básníků nemůže být zobecněn ani na celou komunitu bertsolariak, ani na všechny příznivce bertsolarieta. Přesto věří, že diskurz finalistů „*vykazuje jisté stopy toho, jak může oficiální diskurz vypadat*“ (Otamendi 2001: 48). Diskurz improvizujících básníků je dle Otamendiho významnou součástí kolektivní imaginace Basků – příznivců bertsolarieta.

317 Z Otamendiho textu není přesně citováno, protože se nejedná o oficiálně publikovaný text. Text je v držení autora dizertace, a je možno jej kdykoliv ověřit v tištěné i elektronické podobě. V dizertaci bude uvedeno stránkování autora dizertační práce.

Odkaz k Velodromu, závodní cyklistické dráze ve městě Donostia/San Sebastián, kde se finále šampionátu v roce 2001 konalo, je typickou prací s kontextem situace, za níž je improvizováno. Velodrom je symbolem a abstrakcí (či naopak konkretizací) etnické identity euskaldunak či euskaldun-abertzaleak (Basků-vlastenců). Básníci ironicky poznamenávají, že vytvořit jednotu jednou za čtyři roky v tomto Velodromu je snadnější než učinit totéž v každodenním životě. Definice baskické identity není fixní, a osciluje mezi znalostí jazyka, původem či etnicizací, a faktem, zda ta či ona osoba je nebo není abertzale, tedy vlastenec (Otamendi 2001: 48). Užitá terminologie jasně prokazuje identifikaci s konceptem Euskal Herria, tedy s projektem Baskicka jako regionu, který koresponduje s historickými oblastmi a jde napříč španělsko-francouzskou hranicí. Otamendi také dokládá (2001: 48), že termín Euskadi a Euskal Herria jsou zde zaměnitelné, zatímco nikdo z básníků neužil např. termínu Navarra-Nafarroa, který by odkazoval na oblast Navarry jako konkurenta pro Euskal Herria ve smyslu politické definice Baskicka.

Básníci pomocí různých obrazů zdůrazňují svoji identifikaci s baskickým národem (Euskal Herria, Euskadi, lidé jako euskaldunak), kde věří v sílu tohoto národa, a zároveň požadují jeho uznání. Nebrání se ale také ironii, když připomenou, že nejsilnější je baskická identita „jednou za 4 roky, kdy se koná šampionát“ (Otamendi 2001: 49). Diskurz jednoho z básníků volá po každodennosti baskické identity. Zároveň je zjevné, že z básnického diskurzu o národu euskaldunak jsou vyloučeni mluvčí dvou významných komunit, které nemluví baskicky (erdaldunak), jednoduše se s nimi nepočítá (Otamendi 2001: 50). Vztah k minulosti je pojednáván jednotlivými básníky velmi rozličně, nicméně akcent na předchozí generace je zjevný u většiny z básní. Přítomnost je popisována tématy identifikace s Velodromem, absence jednoty vlastenců, přítomností i nepřítomností baskičtiny v denním životě, konfliktem, existencí utrpení a politického problému, stejně jako problematikou politických vězňů. Velodrom dává možnost ironie, když slouží jako příměr k baskické situaci: „Tento národ je jako velodrom, a to v nejsyrovějším smyslu: tady máme cyklistickou dráhu, a Euskal Herria je koneckonců totéž: jezdíme pořád dokola, a nemůžeme vybočit ze zajaté dráhy“ (Jesu Mari Izazu in Otamendi 2011: 31, 50). Tuto metaforu je možné vztáhnout na neschopnost prosadit nezávislost Baskicka, stejně jako na ustrnutí v ozbrojeném boji, který k uvedenému cíli nezávislého státu Euskal Herria zatím příliš nepřispěl.

Z výhledu do budoucna akcentuje Otamendi přání básníků najít mír a jednotu pro Baskicko, svobodu a boj za ni (ve smyslu každodenního boje za baskická i jiná práva),

stejně jako klidnější a úspěšnou budoucnost. Pro zajištění existence baskického národa je nutná jednota všech abertzaleak (Otamendi 2011: 54). Na závěr Otamendi analyzuje vyjádření změn, které je důležité udělat, aby bylo dosaženo lepší budoucnosti. Mezi uvedenými básněmi se objevují fráze podporující vzájemné porozumění mezi jednotlivými stranami, vize Baskicka jako pluralitní společnosti a vyjádření, že „*slovo by se mohlo stát zbraní*“ (Otamendi 2011: 54–55). Podle Otamendiho je z předběžné analýzy patrné, jaká je kolektivní zpráva bertsolaris: požadují přerušování vazeb na Španělsko a Francii, vzájemný respekt a podporu, propuštění politických vězňů, konec mučení, vzájemný klid zbraní od ETA i obou států, posílení baskického jazyka a kultury, konec utrpení a konec ozbrojeného boje (ETA) a silnou identitu postavenou na diverzitě (Otamendi 2011: 55). Podobným způsobem jsem realizoval analýzu diskurzu kartzelako lana během Txapelkety 2013.

9.2.2 Výzkumný kontext 2013

Většinu času z výzkumu 2013 jsem strávil v *barnetegi* Maizpide v gipuzkoánském městečku Lazkao. Pětistícové Lazkao leží v mikroregionu Goierri, blízko měst Ordizia a Beasain. Goierri je vrchovina v samém středu oblasti Gipuzkoa, a hlavní sídla se nachází v údolí při řece Oria, v okolí Goierri se zvedají štíty pohoří Aralar a Aizkorri. Obyvatelstvo Goierri je z velké části baskofonní a politicky z velké části nakloněné projektu *Euskal Herria* (většina obcí a měst má starosty z koalice EH-Bildu nebo strany PNV). Historicky je Goierri spjato s vysokým množstvím aktivních členů ETA, což platilo zejména od období přelomu 70. a 80. let. Nejznámější vnitřní oběť ETA, *Yoyes*, pocházela z města Ordizia, kde byla také zavražděna svými bývalými spoluaktivisty (viz kapitola č. 5). Městečko je spjaté s bertsolaritza, mimo jiné zde žil slavný improvizátor Lazkao Txiki. Pobyt v barnetegi v centru Gipuzkoi byl tou nejlepší přípravou na finále šampionátu v bertsolaritza. Barnetegi-euskaltegi³¹⁸ Maizpide je jednou z největších pobytových škol baskičtiny v Baskicku vůbec. Škola byla založena v roce 1988 a jejím cílem je „*dar a conocer el euskera y la cultura vasca, y poner los medios para poder vivir en euskera*“³¹⁹, tedy „*učit poznávat baskičtinu a baskickou kulturu, a poskytovat prostředky ke každodennímu fungování v baskičtině*“. V této škole se baskicky učil například i *ex-lehendakari* Ibarretxe, sám *euskaldun berri*, tedy mluvčí baskičtiny, který se naučil euskera v dospělosti. Škola nabízí kurzy baskičtiny rozfázované do měsíců, přičemž nejmenším možným zakoupeným obdobím je jeden měsíc. Je možné zakoupit si hodiny baskičtiny, hodiny včetně jídla, nebo kompletní servis výuka-jídlo-ubytování. Ceny se v

318 Rozdíl mezi barnetegi (pobytová jazyková škola baskičtiny) a euskaltegi (jazyková škola baskičtiny) je podrobně vysvětlen v kapitole č. 6.

319 Zdroj: <http://www.maizpide.eus/es/content/maizpide/objetivo>.

současné době (2018) pohybují od 200 eur za samotné hodiny po téměř 600³²⁰ eur za měsíční kurz s plnou penzí (ceny jsou také závislé na počtu dní výuky v měsíci). V roce 2013 byly ceny o něco nižší. V tomto režimu je možné v Maizpide strávit pondělí až pátek studiem (dopolední a odpolední blok), konverzací u jídla (personál na studenty mluví téměř výhradně baskicky), samostudiem v knihovně a dalšími aktivitami. V Maizpide se snaží, aby studenti mohli skutečně „žít v baskičtině“, takže je motivují k užívání jazyka i mimo výuku. Učitelé chodí se studenty na oběd, během kterého vedou konverzaci podle úrovně daného studenta. Výuka v *barnetegi* je komplexní, protože každá úroveň (A1-C1 tzv. evropského rámce) disponuje různými aktivitami a několika učiteli. Výuka je velmi rozmanitá a pestrost učitelského sboru je nastavena s vědomím existence odlišných osobnostních i profesionálních charakteristik jednotlivých učitelů a studentů. Během svého pobytu v *barnetegi* Maizpide jsem se postupně seznamoval s mými kolegy-studenty a měl možnost poznat jejich motivace ke studiu. Na finále Txapelketa Nagusia jsem pak jel takřkajíc „nasáklý“ tématem baskičtiny, baskické „kultury“ a historie, stejně jako tématu bertsolaritza, kterému jsem se musel věnovat i v rámci studia, když jsem měl za úkol přednést krátký, v baskičtině připravený příspěvek k dějinám baskické básnické improvizace. V kruhu studentů jsem byl brán za svého druhu odborníka na téma baskické kultury a bertsolaritza, ačkoliv sám jsem takový pocit zdaleka neměl. Kruh byl složen asi z poloviny z osob středního věku, kteří se baskičtinu učili z vlastní vůle, dále tam byl jeden Kubánc, který studoval kvůli lepší integraci do baskické společnosti, profesionální překladatel z Katalánska, mladá Katalánka, která žila s přítelem v nedaleké vesnici a učila se kvůli práci, belgický technický překladatel, který se později stal mým kamarádem a klíčovým informantem pro oblast místních společenských a politických poměrů (dlouho žijící insider/outsider v Goierri), a několik dalších lidí, kteří se učili víceméně kvůli nutnosti znát baskičtinu pro výkon povolání. To platí také o většině dalších studentů baskičtiny v Maizpide i jinde. Majorita studentů se učí z povinnosti (zákonné podmínky pro výkon např. úřednické pozice), což ovšem neznamená, že by si někteří z nich baskičtinu postupně neoblíbili. Právě např. v naší skupině byla baskičtina vítanou kuriozitou v pozitivním slova smyslu, kdy jsme se i po výuce bavili baskicky, nebo jsme mluvili o baskičtině. Pro některé studenty byl ovšem pobyt v Maizpide jasným úkolem, který jim měl zajistit budoucnost v Baskicku, a oni tento svůj pragmatismus nijak nezakrývali. To je jen dokladem situace, kdy jazyková revitalizace a boj proti minorizaci baskičtiny přináší pozitivní diskriminaci jazyka na společenském i ekonomickém trhu. Pobyt v Maizpide mě tak na jedné straně motivoval k dalšímu studiu jazyka i bertsolaritza,

320 Zdroj: <http://www.maizpide.eus/es/content/idazkaritza/internado>.

na straně druhé mi pomohl ještě více „odkouzlit“ Baskicko a jeho sociolingvistickou realitu.

9.3. Popis a analýza kartzelako lana 2013

Než přejdu k samotné analýze, uvádím jednoduchý profil finalistů v roce 2013. Podle distribuce³²¹ bertsoaris ve Finále 2013 do oblastí lze vidět, že dominantní oblastí bertsoaritzia je stále Gipuzkoa (4 finalisté), následují Bizkaia a Iparralde (po dvou finalistech). Navarra ani Araba zastoupeny nebyly. Nejmladšímu finalistovi bylo v době šampionátu 26 let a nejstaršímu 39. Z osmi finalistů byla pouze jedna žena (Maialen Lujanbio). Finále Txapelkety je rozděleno na dvě části – ranní a odpolední. Během ranní části se improvizuje na několik úkolů, které jsou všechny hodnoceny sudími, poslední z nich byla „věžeňská práce“ (kartzelako lana). V odpolední části dochází k výběru dvou nejlepších bertsoaris, kteří mezi sebou soutěží o první místo. Na konci celé akce je oslaven šampion, Txapeldun, kterému je předán baret a který později zpívá *Txapeldunaren agurra* – pozdrav šampiona na rozloučenou.³²²

9.3.1 Improvizace a komentáře

Nyní uvedu všem osm improvizčních výkonů, na konci každého učiním analytický komentář. Téma kartzelako lana odpolední části Finále znělo takto:

„Egoerak beste aldean jarri zaitu“

česky: *„Situace tě postavila na druhou stranu“*

Téma je otevřené v tom smyslu, že neříká jaká situace nebo na jakou druhou stranu, takže v básnickém zpracování tématu je možné vydat se různými cestami. Téma je oproti kartzelako lana z Finále 2001 o poznání méně konkrétní. Přesto se zdá, že otázka „druhé strany“ rezonuje s politickým diskurzem opuštění ozbrojeného boje ze strany ETA, odmítnutím násilí, uznáním utrpení a změny diskurzu. Podívám se nyní na všech osm improvizací, přičemž každou z nich okomentuji výkladem, ve kterém zodpovím otázku, zda a v jakém smyslu je báseň možné chápat jako uměleckou reflexi baskického sociopolitického diskurzu. Z hlediska úspornosti prostoru nekomentuji jednotlivé metriky a melodie, obecným pravidlem u kartzelako lana je, že melodie je spíše smutná a rytmus

321 Zde přehled bertsoaris: Maialen Lujanbio – Hernani (Gipuzkoa), Igor Elortza – Durango (Bizkaia), Beñat Gaztelumendi – Añorga (Gipuzkoa), Unai Iturriaga – Durango (Bizkaia), Mendiluze – Andoain (Gipuzkoa), Aitor Sarriegi – Beasain (Gipuzkoa), Sustrai Colina – Urrugne (Iparralde), Amets Arzallus – Hendaia (Iparralde).

322 Agurrak zpívají i další improvizátoři. Jejich performance jsou pro analýzu rovněž zajímavé, z důvodu únosnosti textu pro čtenáře jsem se rozhodl je do této práce nezahrnovat.

pomalejší. Po každé improvizaci získal improvizátor aplaus publika, který různě kolísal podle toho, jak se publiku báseň líbila. Zhruba od improvizace Ametse Arzalluse se k aplausu přidával mohutný dupot, za chvíli jsem ovšem zcela ztratil schopnost sílu aplausu vyhodnocovat. Zde jsou improvizace:

1) Maialen Lujanbio³²³

baskicky:

*Norbere mundu intimo
norbere sexualitate
zabaldu eta besteekin
bihurtzen ditugu parte
desioek, pasioek
beren arantza dakarte
neri ere harremanan
lora bihurtu zait kate
ezin da inor behartu
inor derrigorrez maite
harremanak zabal behar
du bere aukera ta ate.
Halako diskurtsoak maiz
egiten nitun gaur arte
nik utzi izan det baina
gaur aldiz ni utzi naute. (bis)*

česky:

*Každý (má) svůj intimní svět
Každý (má) svou sexualitu
otevíráme se a s ostatními
a tvoříme (spolu) část
touhy a vášně
přinášejí své trny
v mém vztahu se mi také
květina proměnila v řetěz
není možné nikoho zavazovat
k lásce k druhému
vztah má být volný ve volbě
tak jako otevřené dveře.
Až dosud jsem často
měla tenhle diskurz
zvyklá opouštět ostatní
dnes ale (pro změnu) opustili oni mě. (opak.)*

baskicky:

323 Všechny básně uvedené v této části pocházejí ze souborného vydání k Txapelketa Nagusia 2013. Vycházím z verze, kterou mi poskytla EHBE v době krátce po šampionátě (viz seznam zdrojů). Pokud se někde liší hláska nebo dvě, je to proto, že bertsolari udělal drobnou chybu, nebo improvizoval v dialektu a přepis je v euskera batúa. Jedná se o výjimky, které nemění význam textu. Některé básně jsem v rámci finalizace překladu porovnával i se záznamy zveřejněnými na Youtube. Necituji strany ani konkrétní básně, protože pracovní verze knihy, ze které jsem překládal, nemá číslování stran.

*Hain zena zoragarria
orain egin hain tamala
galdu det zure abaro
zure besoen magala.
Ez al nintzen ni nahi zuna
harreman bat liberala
beheko sua etxean ta
noiznahi noranahira bala?
Orain balak ni jo nau ta
hau da destinu zitala
iruditzen zait minetan
odolustutzen noala
orain beste alderditik
begiratzten baitet hala
nik falta dudan zati bat
beste batek daramala. (bis)*

česky:

*To, co bylo předtím tak krásné,
se nyní změnilo v neštěstí (smutek)
přišla jsem o tvůj stín
o ochranu tvých paží
Nechtěla jsem snad
volný vztah
mít to své jisté doma
a jednou za čas si někde ulítnout?
Teď kulkou trefili mě
to je ale špatný osud
zdá se mi, že v té bolesti
ztrácím (mnoho) krve
nyní když to všechno
vidím z druhé strany
ten kousek co chybí mi
odnáší si někdo jiný. (opak.)*

baskicky:

*Mespretxutzat hartzen degu
eta nahiago ez entzun
“Nerekin nahi?” galdera horrek
ezetza badu erantzun.
Bikoteak hausten dira
igual horrela behar zun
zuk eta biok badugu
nahiko adimen ta zentzun
eta esan gabe doa
ze eskubide daukazun
opa dizut zoriona
aski desio, maitasun.
Nere lore gozo zena
nahiz bihurtu zaidan asun
ezin zaitut derrigortu
zuk ni maitatu nazazun. (bis)*

česky:

*Bereme to jako ponížení
a raději bychom to neslyšeli,
když otázka „chceš se mnou“
má své NE jako odpověď.
Páry se rozpadají
možná to tak má být
já a ty máme
dost rozumu a inteligence
není nutné říkat
že máš právo se rozhodnout
přeji ti štěstí
hodně touhy a lásky.
Ačkoliv to, co pro mě bylo květinou
se proměnilo v pálivou kopřivu
nemohu tě nutit
abys mě miloval(a). (opak.)*

Mailaen Lujanbio si vybrala obraz lásky a vztahů, který zpracovává jako příběh člověka, jenž žil volnou láskou a myslel si, že se ho vztahová emoce nemůže dotknout. Nyní je ale „na druhé straně“, protože ho/ji opouští osoba, o které zjišťuje, že ji miluje. Improvizace Mailaen Lujanbio není možné považovat za reflexi baskického sociopolitického diskurzu ve smyslu otázky národní emancipace a politické změny vázané na konec boje ETA.

2) Aitor Mendiluze

baskicky:

*Irakaskuntzan lan egiten det
benetan oso gustora
nahiz ta tarteka amorrarazi
nahiz ta tarteka aztora
baina bi alde dituen
hontan diferentzia asko da
pasatzen doa denbora
neureak badatoz gora
eta kezka bat gogora:
zein beldurgarri baina ederra
den heziketaren froga
zeinen seguru nagoen gelan
zein larri handik kanpora! (bis)*

česky:

*Pracuji ve školství
a vážně mě to baví
ačkoliv občas se naštvu
ačkoliv z toho občas šílím
a v těch dvou tvářích
je to opravdu velký rozdíl*

čas běží
a moji studenti rostou
na mysl mi přichází pochybnost:
jaká krásná a strašná zkouška
je vzdělání
jak jistý jsem si ve třídě
jak nejistý jsem mimo ni! (opak.)

baskicky:

Gaur deitu naute "Ume bat jo du
ez zuen pakean uzten"
Puskatu dizkit hainbeste uste
ta hainbeste aurrikuspen.
Nahiz gurasoek gure ametsek
sarri itsutzen gaituzten
saiatu naiz erakusten
bere indarrari eusten
eta araurik ez hausten
baina nahiz eta gelan haur hoiek
zigorrak hartzen dituzten
hau berdin hartu behar nuke baina
nik ez det berdin ikusten. (bis)

česky:

Dnes mi volali, že „uhodil děcko,
nemohl ho nechat být“
rozbil mi tolik přesvědčení
a tolik představ budoucích
ačkoliv nás rodiče
oslepují naše sny
zkusil jsem ho naučit (mého syna)
kontrolovat (jeho) sílu
a dodržovat pravidla
jenomže i když tyhle děti
bývají trestány
dnes měl bych udělat to samé
já to ale tak nevidím. (opak.)

baskicky:

Zenbat zalantza ta zirrikitu
heziketaren lanetan
eman ditudan pausotan
eta utzitako baimenetan!
Agian gehitxo onartzearren
sartuko zen problemetan
nahiz asteburu honetan
zigortuaren penetan
geratuko den benetan
nik ere badet zer pentsatua
zenbait kezka neure bueltan
ia argirik topatzen dudan
neure kontraesanetan! (bis)

česky:

*Kolik pochybností a děr
máme v našem školství
v krocích, jež činíme
ve všem, co dovolujeme!
Snad proto, že jsem dovolil mu příliš
spadl do problémů
a i když on bude tento víkend
opravdu potrestán
jsem to já, kdo má o čem přemýšlet
některé pochybnosti se mi stále vrací
zda najdu světlo
ve svých protimluvech! (opak.)*

Aitor Mendiluze si vybral dvojroli učitele a rodiče. V první básni předkládá obraz učitele jako člověka, který má rád své povolání, ale vidí v něm i rozpory. Zároveň předkládá kontrast učitele sebejistého ve třídě a „civilisty“ plného nejistot mimo ni, což je ovšem jedna a táž osoba v různých kontextech. Ve druhé básni představuje situaci, kdy se jeho syn dopustil násilí ve škole. Aitor uvažuje nad rodičem jako člověkem plným očekávání, která se v jistou chvíli boří. Syna má potrestat, není si ale jistý tím, jestli je to správné, protože ho přece učil kontrolovat (jeho) sílu. Implicitně říká, že neví, proč se jeho syn násilí dopustil. Ve třetí básni se znovu vrací k problému školství, není si jistý, která daná cesta výchovy je ta správná. Syna potrestá, ví ale, že to bude i on (Aitor), kdo bude celý víkend přemýšlet o správné cestě. Tyto tři básně rovněž nejsou reflexí baskického politického diskurzu, ačkoliv mohou být chápány jako reflexe diskurzu výchovy, rodičovství apod.

3) Sustari Colina

*Frankismoan ibilia
bide ezkututan barna
Espainiko espetxetan
utzi dut nere aztarna
neretzat ere jo zuten
ateratzeko alarma
ta geroztik gozatu dut
bizi askearen xarma.
Baina patuak berriro mamu
zaharrera narama
sofan eserita gaude
ni ta umearen ama
gaur gure umea
baita auzitegira doana. (bis)*

česky:

Za frankismu jsem

chodil skrytými stezkami
ve španělských věznicích
jsem stopu zanechal
taky mi zazvonili
na zvonek k odchodu
od té doby si užívám
zvláštnosti života na svobodě.
Osud mi však přinesl
přízraky minulosti
sedíme tu na gauči
já a matka syna mého
který dneska také
odešel k soudu. (opak.)

baskicky:

*Amak korapilatuta
ta goibel dauka barrena
nik berriz zulo berean
egin behar dut herrena.
Horrelakotan sentitzen da
bat hutsaren hurrena
zer esanik ez badaki
audientziak dakarrena
kartzelan igaro nuen
urte pila nabarmena
ta orain bete behar dut
senarra ta aitarena
ta egia esan ez dakit
bitan zein den okerrena. (bis)*

česky:

*Matka má uvnitř
bolest a stres (nervozitu)
já jsem opět začal
kulhat na nohu
v takové chvíli se jeden cítí
jako ten poslední v řadě
co přinese soud
to nesvede říct
mnoho důležitých let
jsem strávil ve vězení
a teď mám hrát roli
manžela a otce
abych řekl pravdu
vážně nevím
co z toho je vlastně horší. (opak.)*

baskicky:

*Nekeza da asumitzen
bizitzak ipini rola
nik ere negar eiten dut
eta galtzen dut kontrola.
Eguna ailegatu da*

*espero gabe inola
semea audientziara
doa borborka odola
nahiz ta begiratzan
didan fuerte ia ezaxola
nik eskutik heldu diot
umea zenean nola
"Semea jakin ezazu
zurekin harro nagola." (bis)*

česky:

*Je únavné přijímat
role jež nám život přináší
já taky brečím
a ztrácím kontrolu
přišel ten den
nikým nečekán
syn jde k soudu
a krev se mu vaří
ačkoliv na mě kouká s hrdostí
jako by mu to snad bylo jedno
já chytil jsem ho za ruku
tak jako když byl ještě dítě
„synu chci abys věděl,
že jsem na tebe hrdý.“ (opak.)*

V první básni předkládá Colina svůj vlastní život – v mládí bojoval proti frankismu a strávil i dlouhé roky ve vězení. Dnes má rodinu a jeho život je jiný, užívá si „zvláštnosti života na svobodě“. Přesto se vrací stín minulosti, protože jeho syn je také povoláný k soudu. Ve druhé básni popisuje, jak soud dopadá na náladu v jeho rodině. Vytváří kontrast mezi dobou strávenou ve vězení a údělem rodiče, když dochází k závěru, že neví, která role je „horší“. Ve třetí básni říká, že život přináší těžké momenty, na které člověk není připravený. Jeho syn se k soudu vydává s hrdostí, a dokonce s hrdností, protože „se mu vaří krev“. Jeho dojatý otec mu tiskne ruku a vyjadřuje svoji hrdost (na syna). Sustrai Colina se zcela zjevně vydal cestou politicky orientované improvizace, kdy se staví do role bývalého aktivisty ETA, jehož syn jde nyní v souvislosti s politickým aktivismem (ať už v ETA nebo v jiném kolektivu) rovněž k soudu. Ačkoliv slovo ETA není nikde v básni použito, baskické publikum, ve kterém sedí i bývalí aktivisté ETA a současní aktivisté izquierdy abertzale, to tak bezpochyby chápe.

4) Amets Arzallus

baskicky:

*Andaluzian sortu nintzen
ta Rodriguez hiru abizen*

*ikasketetan nola ez neukan
aski argi ta aski sen
hogei urte ta han hasi nintzen
Benemerita zerbitzen
trafikoari paso eman ta
goizetik gau izerditzen
ta azkenean Donostiako
kuartelera heldu nintzen
eta ordutik lana egin dut
intxaurrondoak astintzen. (bis)*

česky:

*Narodil jsem se v Andalusii
se třemi příjmeními Rodriguez
jelikož jsem během studií nebyl
dost chytrý a schopný
bylo mi dvacet když jsem začal
sloužit v Benemerita³²⁴ (Guardia Civil)
ukazoval jsem v dopravě
potil jsem se od rána do noci
nakonec jsem dorazil
do kasáren v Donostii
od té doby svou prací
otravuji (znervózňuji) lidi z Intxaurrondo. (opak.)*

baskicky:

*Nere izena gorroto dute
ez dakit zenbat familik
ez da izango Euskal Herrian
ikusi ez dudan mutilik
galdetzen nien "Hik ez ote duk
inoiz hil Guardia Zibilik
eta hil baduk zer sentitu duk
neure lankide bat hilik?
Galdera hauei erantzun arte
hor egongo haiz txintxilik"
Baina begiak zarratu eta
segitzen zuten isilik. (bis)*

česky:

*Moje jméno má v nenávisti
nevím kolik rodin
V Euskal Herria není mladíka
kterého bych kdy neviděl
Ptával jsem se jich „Zabil jsi
někdy někoho z Guardia Civil?
A pokud ano, jak ses cítil,
když si zabil mého kolegu?
Dokud mi nezodpovíš tyhle otázky
nechám si tě tu zavěšeného“
Oni ale zavírali oči*

324 Jiné (lidové) označení pro Guardia Civil. Viz článek v deníku ABC:

<https://www.abc.es/espana/20140918/abci-duque-ahumada-guardia-civil-201409171756.html>.

a dál už mlčeli. (opak.)

baskicky:

*Baina heldu da aro berria
nunbait bukatu da gerla
ene zain daude magistraduak
eta auzitegi gela
bi ordu dira hontaz ta hartaz
galdezka ari direla
eta orain neu nago isilik
lehen mutil haiek bezela.
Tokatuko zait itzal luzea
zulo bateko kartzela
baina espero dut presidenteak
indultatuko nauela. (bis)*

česky:

*Přišla ale nová doba
vypadá to, že válka skončila
čekají na mě soudce
a soudní dvůr
už dvě hodiny
se mě tu ptají na to a ono
teď jsem to ale já
kdo mlčí tak jako ti mladíci předtím.
Čeká mě dlouhý stín
celý co je jako nějaká díra,
doufám ale,
že předseda soudu
mě osvobodí. (opak.)*

V první básni bertsolari popisuje cestu ne moc chytrého člověka z Andalusie do služeb Guardia Civil, kde přes tvrdou práci v dopravě postupně přichází do Baskicka, do kasáren v Intxaurreondo (čtvrť v aglomeraci San Sebastián), které jsou v Baskicku známé jako centrum vyšetřování a mučení baskických aktivistů (nejen) z ETA. Tato kasárna byla ve své době (od 80. let 20. století) velkým pracovní-obytným zařízením nejen pro policisty z Guardia Civil, ale i pro jejich rodiny. Mladý příslušník Guardia Civil se tak stal velitelem těchto kasáren-vyšetřoven, ze kterých „znejistoval obyvatele Intxaurreondo“. Ve druhé básni Amets předkládá obraz obávaného a nenáviděného vyšetřovatele, jehož jméno zná v Baskicku „kdejaká rodina“. Staví se do jeho role, když se ptá vyšetřovaného, jestli někdy zabil příslušníka Guardia Civil, který je navíc vyšetřovatelovým kolegou. Ptá se ho „jak ses cítil?“ a přidává výhrůžku, že pokud neodpoví, budou tam nadále „viset“. Vyšetřování ovšem na otázku neodpověděli. Třetí báseň Amets uvádí informaci, že „přišel nový čas“ a „vypadá to, že válka skončila“. Vyšetřovatel se stává vyšetřovaným a zažívá nejistotu, jestli nepůjde do vězení. Mlčí, „tak jako mladíci předtím“. Doufá, že ho soud

osvobodí. Amets Arzallus, ačkoliv explicitně neříká celé jméno, ale jen příjmení, si vybral příběh Enrique Rodríguez Galinda (narozen 1939), bývalého generála Guardia Civil a vyšetřovatele (později velitele) kasáren Intxaurreondo mezi roky 1980 a 2000, kdy byl souzen v souvislosti s případem GAL za spoluúčast na mučení a vraždách baskických aktivistů. Byla mu přičítána odpovědnost na případu dvou mučených a zastřelených aktivistů ETA (José Antonio „Lasa“ Aróstegui a José Ignacio „Zabala“ Artano), kteří se ztratili v Iparralde v roce 1982 a byly nalezeni náhodou v roce 1995 blízko Valencie (Španělsko). Tento případ je chápán jako součást *špinavé války proti ETA*, protože tito dva aktivisté nebyli nikdy řádně souzeni a Guardia Civil přes 12 let popírala souvislost mezi vyšetřováním ETA a tímto případem. Galindo byl odsouzen na 71 let vězení, po několika letech byl ovšem propuštěn, mimo jiné ze zdravotních důvodů.³²⁵ Galindo je v Baskicku mezi abertzaleak nechvalně známou postavou, jejíž příběh navíc potvrzuje argumenty o nedemokratickém a nerovném přístupu Španělska k baskickému problému, protože Galindo, ač byl oficiálně odsouzen, je zároveň nositelem četných vyznamenání španělského státu.

Tři básně bertsolariho z Iparralde je navíc nutné vidět ještě v jiném kontextu. Otec Ametse Arzalluse, Jesús Arzallus, rovněž bertsolari, se narodil v Gipuzkoi, ale v rámci svého politického aktivismu v ETA emigroval do Francie, kde se svou rodinou žije v Hendai.³²⁶ Amets tedy téma „situace tě postavila na druhou stranu“ zpracoval jako otočení role vyšetřovaný – vyšetřovatel v kontextu skončeného boje ETA. Báseň je částečně fikcí, protože zatímco Galindo byl souzen v roce 2000, Amets v úvodu zpívá „vypadá to, že skončila válka“, což odpovídá kontextu roku 2013, ne kontextu roku 2000, kdy se odehrává významná ofenziva ETA. Celkově vzato je tento otevřeně politicko-identitární diskurz na jedné straně výrazem identity baskických nacionalistů z *izquierda abertzale*, na straně druhé pracuje s momentem vcítění se do protivníka, který není vnímán jen jako policista nebo nástroj státu, ale jako lidská osoba.

5) Igor Elortza

baskicky:

*Hementxe gaude ia ia ez
herritar ez buruzagi
erabakiak hartu beharrean
ez direnak bat eta bi
ta bitartean hainbeste jente
pentsatuaz “Zer etor liteke?”*

325 Souhrnně viz: https://es.wikipedia.org/wiki/Enrique_Rodr%C3%ADguez_Galindo.

326 Zdroj: https://eu.wikipedia.org/wiki/Jexux_Arzallus.

*Hortxe dugu adi-adi.
Hogei urtean zehar egin dut
makinatxo bat eskari
Orain badakit ezertxo ere
ez dela etortzen opari
gogoan dauzkat lehengo kritikak
hementxe jarri nau politikak
lehen kezuka salatari
eta orain agintari.*

česky:

*Sotva jsme se sem dostali,
ani občané, ani šéfové
máme povinnost činit rozhodnutí,
která nejsou jedno nebo dvě (ale mnoho)
a zatímco tolik lidí přemýšlí:
„co asi přijde?“
Tady je máme tak pozorné.
Po dvacet let jsem dělal
jenom samé petice a žádosti
teď už ale vím, že nic
nám není darováno
v paměti mám
kritiky dřívějšíka
politika mě postavila tam kde jsem.
Dříve jsem byl tím kdo si stěžoval
a nyní mám rozhodovat.*

baskicky:

*Deitu zidaten aurkeztu nintzen
ez da esan beharrik zertan
lehen kalean egon ginenak
gaur gaude bulegoetan
eta orduko hainbat kritika
orain goi-goian gaude jarrita
ta etortzen dira bueltan.
Utopiaren aldarrikapen
izanak hainbat urtetan
orain dakigu hoiek gauzatzen
ez dela erraz benetan
baina neurtuta alta helburu
geure ahaleginak eingo dittugu
burua beti ametsetan
baina hankak lokatzetan.*

česky:

*Zavolali mě, tak jsem tu
a není důvod říkat proč
my co jsme dříve byli v ulicích
nyní sedíme v kancelářích
a kritiky z dřívějšíka
když už jsme nyní my ti nahoře
se nám znovu vracejí.*

*Utopické požadavky
které jsme po léta chtěli
Nyní víme, že přivést je k životu
není vlastně jednoduché
ale v rámci našich cílů
uděláme co je v našich silách
s hlavou stále v oblacích,
ale nohama na zemi.*

baskicky:

*Orain burura datozkit hautes
gaueko hainbat algara
eguneroko lanean egin
direnak astun ta traba
ez zela noski erreza izango
ez zigun inork ere esango
ta baneukan bihozkada.
Hala ere orain ere ni tente
ateratzen naiz plazara
gure herri hau eroateko
benetan ezkerretara
ta bidea da gauzak ondo egin
gure babesa haunditu dedin.
Benetan baldin bagara
orain geure ordua da.*

česky:

*Ted' se mi vybavují úsměvy
z povolebního večera
a ty se každodenní práci
změnily v těžké a komplikované grimasy
jasně, nikdo nám neříkal,
že to bude snadné
tak nějak jsem to ale tušil.
Ale i teď chodím na náměstí
abych tuto naši zemi (národ, obec)
přivedl ke skutečné levici
cesta je taková: dělat věci dobře
aby se zvětšila naše schopnost chránit
A pokud jsme opravdu takoví
pak tohle je naše chvíle.*

Igor Elortza zvolil politický diskurz, který implicitně odkazuje na výměnu vedení mnoha obcí a měst při volbách v roce 2011, kdy se izquierda abertzale v rámci koalice EH-bildu dostala znovu legálně do institucí. Během pobytu v roce 2012 jsem zaregistroval první kritiky i od příznivců izquierdy abertzale, kteří viděli, že někteří jimi zvolení zástupci nepohnou některými věcmi tak rychle nebo tak dobře, jak by jejich volič očekával. To je diskurz Igora Elortzi, když říká „my co jsme dříve byli v ulicích nyní sedíme v kancelářích a kritiky z dřívějších když už jsme nyní my ti nahoře se nám znovu vracejí“. Igor se staví do role člověka, který stál dlouho v opozici, ale nyní musí nést

břímě rozhodování, na které není připraven. Dále rozvíjí myšlenku, jak tedy dělat dobrou politiku, po které toužil? Odpovědí je dělat politiku poctivou a snažit se baskický národ (gure herri hau, doslova „tuto naši obec/národ“) přivést ke skutečné levici. Jeho diskurz je vyváženým balancováním mezi otázkou národní a otázkou dobré správy obce/země.

6) Aitor Sarriegi

baskicky:

*Gogoratz garai baten
munduratu zen umean
ideia jakinak ziren
han gure ingurunean
Goierriko herri hartan
herri txiki ta xumean.
Ondorenean sasian
kanpoan ta urrunean
barrua ere probatu dut
nere txikitasunean
eta gaur egun jadanik
neure askatasunean
barruan zerbait lehertu zait
daukat hor gaur egunean
alargunari eskua
eman diodan unean. (bis)*

česky:

*Když vzpomenu na to děcko
narozené v oné době
kdy ideje byly tak jasné
tam v našem okolí
v té vesnici v Goierri,
v malé, tak jednoduché vsi.
Později jsem v křoviskách
v krajině a daleko (od Goierri)
zakusil vlastní nicotnost
uvnitř (implicitně: ve vězení, pozn. překl.)
ode dneška
v mé svobodě
zevnitř jako by něco explodovalo
a to od chvíle kdy jsem
podal ruku vdově. (opak.)*

baskicky:

*Neuk tiroz hil nuenaren
alarguna zen jakina
egoera aldatu da
lan asko baita egina
baina gaur bizi izan det
nere ekintzaren gordina
gertuan ikusi arte*

*ezer ez baita berdina.
Ez da izan eroso
ez da izan atsegina
nik ere badakit zer den
sufrirentu ta ezina
baina egin beharrean
besterik gabe muzina
orain nere sentittu det
eragin diodan mina. (bis)*

česky:

*Ano, byla to vdova toho,
koho jsem zastřelil
situace se změnila
udělalo se hodně práce
dnes jsem ale prožil
surovost akce, kterou jsem vykonal
a která dokud není viděna zblízka
jako by nebyla.
Nebylo to pohodlné
a nebylo to příjemné
já přece také vím co je utrpení
a nemohoucnost
dnes ale namísto toho,
abych udělal jen mrzuté gesto,
cítil jsem bolest,
kterou jsem jí způsobil,
jako by byla moje. (opak.)*

baskicky:

*Begietara begira
egon pare bat segundu
bi bizitza dira noski
bi bizitza ta bi mundu.
Biktimak gure ahotan
sarritan hartu ditugu
baina zer esaten dugun
ez nago oso seguru
onartu gabe egon naiz
hogeitaz urte inguru
baina gaur aurpegiz aurpegi
gaude eta buruz buru
eta biharko herri bat
baldin badugu helburu
batak bestearen mina
onartu beharko dugu. (bis)*

česky:

*Několik vteřin
jsem se jí díval do očí
jsou to dva životy
dva životy a dva světy
o obětech jsme my sami*

*tolikrát mluvili
nejsem si ale jistý tím
co jsme v tu chvíli říkali
během asi 20 let
jsem si to nepřipouštěl
dnes jsme ale tváří v tvář
z očí do očí
a pokud máme za cíl
stát se zítra národem (herri bat)
pak musí obě strany připustit
existenci bolesti těch druhých. (opak.)*

Aitor Sarriegi si vybral těžké téma vyrovnání s minulostí jako součásti mírového procesu a budování národní jednoty. V první básni vytváří obraz dětství prožitého v Goierri (Gipuzkoa), ze kterého později odešel do světa, aby pochopil, jak je (Aitor) malý. Báseň uzavírá obrazem stisknutí ruky vdově s tím, že tato situace s ním uvnitř velmi pohnula. Ve druhé básni explicitně říká to, co už většina posluchačů tuší: Aitor je v básni tím, kdo zabil manžela vdovy, které svírá ruku. Poskytuje posluchači psychologický exkurz do světa bojovníka ETA, která vykonává akci, o níž neví, jak moc je surová. Setkání s pozůstalou obětí mu ale umožňuje prožít bolest, „jako by byla jeho“. Ve třetí básni intenzifikuje prožitek ze setkání s vdovou a připomíná, že ačkoliv on sám i jiní o obětech často mluvili, „nejsem si jistý tím, co jsme říkali“. V závěru upozorňuje, že pokud má vzniknout Baskicko jako národ (herri bat), musí obě strany uznat bolest těch druhých. Je tedy nutné uznat jak oběti násilí ETA, tak oběti represe státu. Tento politický diskurz vstupuje do těžkého tématu dvou ideologických světů spojených politickým násilím, které je v postnásilné době potřeba propojit mimo jiné pomocí uznání obětí druhé strany. Obzvláště moment uznání, že násilí ETA bylo surové, poukazuje na reflexivní charakter bertsoaritzu ve vztahu k ideologii izquierdy abertzale.

7) Beñat Gaztelumendi

baskicky:

*Hilero etortzen zera
maitasunaren aldarriz
eman ezin dizkizudan
laxtan goxoen egarriz
malkoak ta irrifarrak
biak gordean ekarriz
bizi dezun infernua
ia ezkutuan jarriz (bis)
etortzen zera aldiro
gu bion artean dabiltz
eman gabeko muxuak
esan gabeko mila hitz!
Besarkatuko zintudan*

*gogor ilusio handiz
tarteau izoztutako
kristal hau egon ez balitz. (bis)*

česky:

*Přijíždíš každý měsíc
a žádáš lásku
kterou ti nemohu dát
žíznivá po sladkých pohlazeních.
Přinášíš skryté
slzy a úsměvy
skoro se ti daří ukryt
peklo, ve kterém žiješ.
Pokaždé, když přijedeš
jsou mezi námi
polibky, jež jsme si nedali
a slova, jež jsme si neřekli.
Objal bych tě
tak silně a nadšeně
kdyby mezi námi nebylo
to sklo studené. (opak.)*

baskicky:

*Polizia etorri zen
ta egin nigatik galde
mendeku ta justizia
nahasten baitira debalde.
Ondo dakit zeren kontra
nagoen ta zeren alde
baina tamalez legeak
egin zituen bi alde. (bis)
Parean jarrita zaude
amodioaren jabe
disimulatuagatik
badakit, ez zaude bare
zure aldean jartzen bainaiz
egon arren parez pare
ni preso sartu ninduten
ta zu ere hala zaude. (bis)*

česky:

*Přijela policie
a ptala se na mě
pomsta a spravedlnost
zdarma se mísí jedno s druhým.
Vím moc dobře proti čemu
a za čím si stojím.
Zákon naneštěstí
rozdělil svět na dvě strany. (opak.)
Jsi naproti
paní lásky
i když se moc snažím předstírat
vím, že nejsi klidná (klidný)*

*pokud se srovnám s tebou
mě odvezli coby vězně
ty jsi ale také vězeňkyně. (opak.)*

baskicky:

*Ta kristalean arnasak
eragindako lurruna
sarri hain da gertukoa
ta sarri hain da urruna
bonbilla dardarti horrek
ez du argitzen iluna.
Ni babestea bihurtu
zizuten eginkizuna (bis)
hilean behingo bisita
astean behingo gutuna
ondo dakit ez dezula
lantzana horren kuttuna
baina nik ere badakit
berriz helduko zaiguna
biok alde bakarrean
egongo geran eguna. (bis)*

česky:

*A opar, který se dechem
na skle tvoří
je často tak blízko
a často tak daleko
vrčící žárovka
neprosvítí temnotu
stalo se nyní mým úkolem
těch chránit (opak.)
návštěva jednou za měsíc
dopis jednou týdně
moc dobře vím,
že se ti to nelíbí
vím ale také,
že přijde den,
kdy budeme oba
na stejné straně (skla). (opak.)*

Tento diskurz je rozhovorem vězně a jeho návštěvy ve vězení. Je třeba upozornit, že baskičtina nevyjadřuje rod podstatných jmen, takže ačkoliv bertsolari je muž, může klidně být v tu chvíli ženou. Do češtiny je báseň přeložena jako rozhovor muže se ženou. Při překladu básně ani při zpětném čtení není ovšem jasné, kdo je v jakou chvíli vězeň a kdo návštěva. Symbolickým jádrem básně je sklo, které při návštěvě obě strany odděluje. Mladý bertsolari pracuje s tématem blízkosti a vzdálenosti a na konci básně vysílá optimistický signál, že jednou budou oba na stejné straně skla, ačkoliv explicitně neříká, na které. Básník téma „druhé strany“ pojal jako tvrdé, ale intimní téma vězeňské návštěvy,

kteřou zažívají stovky a tisíce baskických občanů při cestách za svými přáteli a příbuznými z řad vězňů (nejen) ETA. Jeho diskurz je reflexí baskické sociopolitiky ve smyslu aktuálnosti tématu baskických politických vězňů (vězňů ETA).

8) Unai Iturriaga

baskicky:

*Denok daukagu gogoan beti
joandakoa, iragana
ze zoriontsu bizi izan ginen
hainbeste urtetan barna
argazki zaharrek bideo zaharrek
badaukate bere xarma
justu gaur egun bihurtu dira
hoiek nire aurkako arma
ta ez genuen guk alperrik jo
abokatu batzungana
erdigunea zegoen tokian
orain dago erdi bana.
Beste aldean ikusten nauzu
barkatu seme laztana
alde hau edo bestea izan
nundik ikusi da dana.*

česky:

*(My) všichni máme v hlavách vždy
to dřívější, vždy minulost,
jak jsme byli šťastní
během tolika let
staré fotky a stará videa
mají, jasně,
v sobě něco zvláštního,
a zrovna dneska se staly
zbraní proti mně
a neřukáme jen tak bezdůvodně
na dveře právníků
tam kde dřívě bylo centrum (střed)
jsou dvě poloviny rozdělené.
Vidíš mě na druhé straně
promiň mi můj synu
ať už by to bylo zde, nebo na druhé straně
odkud je vidět vše.*

baskicky:

*Orain diote utzi nuela
ardura eta etxea
ez zan erreza lanetik bueltan
gurera ailegatzea.
Denean urak hasi badira*

*alper alperrik partxea
eta amana ta nirea zen
gaitza lartxo luzatzea.
Ez nuen uste ta ez nuen gura
ez zu ez ama mintzea
ta ez zan noski nire asmoa
jolasean ibiltzea
nik ulertzen dut amak ni orain
deabru lez ipintzea
baina ez da inoiz delitu izan
berriro maitemintzea.*

česky:

*Ted' o mě říkají,
že jsem nechal svůj dům a odpovědnost
nebylo jednoduché to udělat
cestou z práce do našeho domova.
Nemá smysl dávat záplatu
tam kde už teče voda
tvá matka a já jsme jen
prodlužovali agónii, úzkost a bolest.
Nezamýšlel jsem a nechtěl jsem
ublížit tobě ani tvé matce
a jasně, že nebylo mým úmyslem
si zahrávat
chápu že mě matka nyní
srovnává s ďáblem
nikdy ale nebylo hříchem
znovu se zamilovat.*

baskicky:

*Uler dezaket ze amorruek
beti odola diraki
ta amorruek erresumina
izaten du bere jaki.
Amak horrela erabaki
du zer egiten dun badaki
baina zu erdian jarri izana
hori iruditzen zait gaizki
Baina kontua luzeegi doa
ta ebatziko da aurki
epaile batek ai, arrotz batek
beharko du erabaki
aldea non den hemen edo han
erdian marra ebaki
baina jakizu nire aldea
zure aldean dago beti.*

česky:

*Mohu rozumět že hněv
vždycky přivede krev do varu
a hněv má zášť
coby svou potravu.*

*Matka rozhodla takto
ona ví co dělá
ty jsi ale v prostoru mezi námi
a to se mi zdá špatně
celá věc jde mnohem dál
a brzy se vyřeší,
jeden soudce, totiž jeden cizí člověk
bude muset rozhodnout
zda je pro tu či onu stranu
udělá uprostřed čáru
ty ale musíš vědět že já
budu vždy na tvé straně.*

Unai Iturriaga se postavil do role otce, který odešel od rodiny a nyní je u soudu, který má dítě svěřit jednomu z rodičů. Obrázky minulosti se změnil v důkazy pro dnešní soud. Bertsolari ve své roli přiznává, že to byl on, kdo vztah rozbil tím, že se zamiloval do jiné osoby. Vysvětluje ale, že nemá „smysl záplatovat tam, kde už teče voda“. Chápe, že její matka očerňuje, nikdy ale nechtěl ublížit ani dítěti, ani jí. Diskurz uzavírá příslibem, že ať soud dopadne jakkoliv, ať se přikloní na jakoukoliv stranu, on jako otec bude vždy stát na straně dítěte. Diskurz Unai Iturriagy není politický ve smyslu baskického národního hnutí. Je to diskurz sociální relevance poukazující na těžkost rozpadu manželství a proměny rolí v životě člověka.

9.3.2 Analýza

Výše uvedené komentáře jsou specifickou interpretací básnických performancí jako textu zasazeného do kontextu situace samotné akce a baskického socio-politického diskurzu. Překlad byl proveden na základě konzultací s informanty a rovněž interpretace vychází i z rozhovorů, které jsem po šampionátu realizoval, především ze skupinového rozhovoru s Mikelem a jeho rodinou večer po finále Txapelkety 2013. Je možné, že jiný badatel by udělal jinou analýzu. Po jistém zjednodušení lze performance tematicky rozdělit následujícím způsobem dle konkretizace obecně zadaného tématu:

- 1. Maialen Lujanbio** – role opuštěné osoby, téma lásky a vztahů, stálosti ve vztazích
- 2. Aitor Mendiluze** – role učitele a rodiče, odpovědnost za výchovu, protichůdnost rolí
- 3. Sustrai Colina** – role rodiče, téma soudu a vězení, dvě generace aktivistů, národně politický charakter
- 4. Amets Arzallus** – role příslušníka Guardia Civil, téma soudu, španělské policie a zneužití moci (mučení), výměna role z vyšetřujícího do role vyšetřovaného: jasně politické téma, navíc velmi konkretizované
- 5. Igor Elortza** – změna rolí z politické opozice do role výkonné moci, narážka na úspěch

izquierdy abertzale (EH-Bildu) v komunálních a krajských volbách v roce 2011, politické téma

6. Aitor Sarriegi – role člena ETA, který vyjadřuje lítost nad činem, vyrovnání s minulostí

7. Beñat Gaztelumendi – téma vězení, motiv skla oddělujícího návštěvu od vězně, politické téma (vězni ETA)

8. Unai Iturriaga – role otce stojícího u soudu o dítě, téma lásky a vztahů, zodpovědnosti

Tento velice stručný přehled říká, že pět z osmi básníků zvolilo zpracování, které lze označit jako politické (ve smyslu souvislosti s celým komplexem baskické politické otázky ve smyslu národním), dva básníci zvolili zpracování zadání jako tématu vztahů a lásky, a jeden básník (Aitor Mendiluze) zpracoval téma jako otázku zodpovědnosti za výchovu. Mohu tedy konstatovat, že 5 z 8 básníků se při této sólové práci vydalo cestou zpracování tématu jako politického, kde se vztahují k ozbrojenému konfliktu a jeho historii, současnosti a možnosti řešení. Je zcela zjevné, že se zde vyjadřují kolektivní prožitky a zpracování stále ještě „horkých“ politických témat, akcentovaných obdobím po ukončení ozbrojených aktivit ETA. Z pěti politicky orientovaných zpracování je jedno velmi konkretizované – portrét Rodriguése Galinda jako spoluvíníka ve špinavé válce. Dvě zpracování tematizují soudy a tresty aplikované na baskické národní hnutí (Sustrai Colina, Beñat Gaztelumendi). Aitor Sarriegi se vydal odvážnou cestou vyjádření lítosti nad důsledky politického násilí, což je v řadách izquierdy abertzale přes všechny veřejné deklarační stále kontroverzní téma, které rozhodně nepřijímají všichni stoupcí tohoto hnutí. Igor Elortza je asi nejbližší otázkou konfliktu, spíše analyzuje změnu vnímání při přechodu z opozice do vedoucí role v samosprávě. Na základě analýzy této specifické části šampionátu v roce 2013 lze konstatovat, že při zadání relativně otevřeného tématu „situace tě dostala na druhou stranu“ se nejméně polovina z osmi finalistů vydala cestou tematizace politických otázek spojených s baskickým národním konfliktem, jehož jsou součástí. Bertsolaritza tak plní funkci společenské reflexe, ve které se projevuje individuální zpracování politicky relevantních témat, ačkoliv není možné říci, že by politika ve smyslu národním byla hlavní náplní této aktivity. Další improvizace naopak ukazují, že bertsolaritza je uměleckou společenskou reflexí v nejširším slova smyslu. Druhou otázkou je, co se s touto vyslovenou reflexí děje dál u jejích příjemců – baskického publika. Každý bertsozale nebo i vlažnější příznivce bertsolaritza si samozřejmě z improvizace „bere“ něco trochu jiného.

Na jaře 2014 jsem udělal několik rozhovorů, ve kterých jsem se cíleně ptal na Txapelketu 2013. Při jednom delším rozhovoru³²⁷ jsem se dozvěděl následující informace. Celé finále Txapelkety (nejen kartzelako lana) se informantce líbilo, ačkoliv to byla Txapelketa „příliš vážná“, zatímco ta v roce 2009 byla veselejší. „*Hlavně kartzelako lana, všechno super vážné, stejně jako Agurrak (verše na rozloučenou), tak vážné, mě to moc neseď, i když musím uznat, že i o těchhle věcech je potřeba mluvit.*“ V rozhovoru jsem otevřel téma politiky v bertsolaritza, jak moc je to důležité: „*Vždycky se tam dostane politika, buď ti dají roli nějakého etarra (člen ETA), nebo jsi Guardia Civil, jako Amets, úplně konkrétně, pro něj je to jiné, jeho táta musel do Francie jako uprchlík za frankismu.*“ Dále jsem se ptal, jak to publikum v bertsolaritza chápe: „*Uf. No asi kvůli té situaci, v jaké jsme, nebo vždycky se zaměřujeme na to negativní, nebo je to pro bertsolaris tak jednoduché, řešit politiku, téma je tomu vždycky dost nakloněné. Každý to ale zpracovává jinak, Aitor na jednu stranu, Amets na druhou.*“ Informantka si tedy dobře z Txapelkety pamatovala, že Amets Arzallus promlouval v roli policisty, zatímco Aitor „šel jinou cestou“, čímž měla na mysli jeho roli etarra, který se vyrovnává s minulostí pomocí kontaktu s pozůstalou obětí svého činu. Je vhodné připomenout, že uvedená informantka je spíše vlašnou konzumentkou bertsolaritza, stejně jako není aktivistkou izquierdy abertzale, ačkoliv je voličkou jejich stran. Další otázka zněla: „*Existuje vztah mezi evolucí v izquierdě abertzale a bertsolaritza?*“ Zde odpověď: „*Asi ano. Teď, co ETA přestala zabíjet, se víc lidí zajímá o baskickou kulturu, víc lidí propaguje baskičtinu, politika se vyvíjí a bertsolaritza si toho všímá. Politika je naší součástí, těžko se tomu vyhnout.*“

Další informant, se kterým jsem o txapelketě mluvil, uvedl, že si často ani nepamatuje, kdo s kým improvizoval, všechno se mu brzy slilo v jeden dobrý dojem. Bertsolaritza chápe jako jednu kulturní záležitost mezi jinými. Dokáže si to užít, ale během roku se normálně o bertso-saioak moc nezajímá.³²⁸ Z dalších rozhovorů vyplynulo, že některé básně mohou mít širší dopad, stanou-li se evergreenem, zatímco jiné zapadnou a jejich funkce coby reflexe je spíše momentální (během básnické performance, případně krátce po ní). U pravidelných konzumentů bertsolaritza lze očekávat, že toto umění bude mít vliv na jejich celkovou konceptualizaci světa, systematicky jsem to ale v terénu neověřoval. Mikelovi se celá akce velmi líbila, ačkoliv si stěžoval na příliš konzumní hlučné chování lidí, kteří normálně na bertso-saioak nechodí, ale díky popularitě bertsolaritza se na tuto Txapelketu vypravili. Srovnával s předchozími finálovými

327 Maialen, 25 let, zdravotní sestra, jaro 2014, Gipuzkoa.

328 Iñaki, 30 let, inženýr, euskaldun, Gipuzkoa, rozhovor jaro 2014.

performancemi, kde byl menší nepořádek. Mikelova matka sledovala Txapelketu v televizi a z celé akce měla dojem, že „kvalita básní jde nahoru, to co popisoval Beñat Gaztelumendi s tou žárovkou, to bylo úžasné.“³²⁹

Během výzkumu se autor textu několikrát setkal s názorem, že „Txapelketa a její vývoj je takový barometr baskické společnosti, nebo vývoje izquierdy abertzale“. V každém případě je jisté, že se v improvizaci objevují témata identity, jazyka, politiky, vězňů ETA a další úzce provázané fenomény baskické společnosti. Současný baskický Txapeldun (šampión) v bertsolaritza Amets Arzallus Antia v závěrečném pozdravu improvizoval následující verše:

*Zerutik begira daude
Joxe eta Manuel Mari
ziega zulotik entzuten
beste euskaldun ugari
muxu bat Iparraldeko
bertso eskolako haurrari
lagundu nauten guztiak
Olatz eta arreba bi
baina ni ez banaiz hemen
neuk sortu hutsean ari
aitarena den txapel hau
eskeintzen diot amari
haurra nintzela euskaraz
erakutsi zidanari.*

V českém překladu:

*Z nebe se dívají
Joxe a Manuel Mari
z kobek svých cel
poslouchá mnoho další Basků (euskaldunů)
jeden polibek za to,
že jste mně – malému dítěti
z bertso-školy v Iparralde –
všichni tolik pomohli
Olatz a moje dvě sestry
Já tu ale nejsem jen tak
mně pomohli zrodit se
Tuto Txapelu (vítězný baret), která je mého otce,
věnuji své matce za to
že mě jako malého chlapce
naučila baskicky.*

329 Rozhovor 15.12.2013.

Vezmeme-li celý text chronologicky, pak první odkaz směřuje na osoby, které nejsou na performanci přítomné. Jednou z nich je zesnulý Joxe Agirre, významný bertsolari, který se zúčastnil ještě finále šampionátu v roce 2009 jako tehdy nejstarší účastník. Druhou osobou je pravděpodobně legendární Uztapide, kterému se někdy říkalo Manuel Mari. Následuje odkaz na baskicky mluvící osoby, které poslouchají jeho verše „z kobek svých cel“. Jedná se tedy o přímý odkaz na osoby uvězněné v souvislosti s ozbrojeným bojem za nezávislost Baskicka. Ačkoliv bylo téma vězňů vždy v konfliktu aktuální, po vyhlášení konce ozbrojeného boje ze strany ETA v listopadu 2011 se otázka vězňů (jejich přiblížení k místu původu, zmírnění trestů, propuštění vážně nemocných, případná amnestie) stala pro velkou část euskaldun komunity (ale i pro další sektory baskické společnosti) nejožehavějším a nejurgentnějším problémem k řešení. Následuje poděkování všem, kteří Txapeldunovi pomáhali na cestě stát se improvizujícím básníkem – děkuje sestře a dalším, a sám se virtuálně vrací do doby, kdy byl malé dítě, čímž poukazuje na fakt, že bez nich by se bertsolarim (a ani šampionem) nemohl stát. Tím se dostává k poslední části, kde přímo děkuje rodičům, Txapelu (vítězný baret) prohlašuje za otcovu, ale věnuje ji matce za to, že ho naučila baskicky. Báseň tedy obsahuje odkaz ke starší generaci bertsolaris, k otázce politických vězňů, k rodnému kraji Txapelduna (Ipparalde), k rodině a přátelům, ale nejdůležitější (dle tradičního pojetí bertsolaritza je závěrečný verš první připravenou částí básně, a je považován za nejsilnější moment v básni) je odkaz na to, že bez rodiny (potažmo kolektivu baskicky mluvících) by se Amets improvizátorem nikdy nestal, protože by ani neuměl baskicky. Odkaz na důležitost předávat baskičtinu z generace na generaci je zde více než zřejmý. Nejen v tomto případě je bertsolari živou materializací úsilí o zachování baskičtiny, což napomáhá upevnění představy komunity Basků jako euskaldunak, baskicky mluvících osob. Je ovšem dobré si uvědomit, že jazyk, který spojuje (baskičtina pro euskaldunak), je i jazykem, který může oddělovat, protože pomáhá vymezovat se vůči těm, kdo jím nemluví. To je realita mnohých baskických měst a vesnic, které jsou rozdělené na dvě komunity jazykových mluvčích (Apaolaza 2004).

Baskický antropolog Pio Perez Aldasoro uveřejnil bezprostředně po skončení poslední Txapelkety krátký článek v baskičtině nazvaný *Performance emozinala* (Emocionální performance, Perez 2013). Jeho argumentaci, postavenou na vlastní zkušenosti s Txapelketou (jako návštěvník) a na další odborné literatuře, lze shrnout takto: Bertsolaritza je asi nejvýznamnějším komunikačním prostředkem současných euskaldunů.

Jedná se o prostředek, který odkazuje k předliterární zkušenosti člověka. Txapelketu je možno chápat jako *Agoru* (lidové shromaždiště) baskicky mluvících. Txapelketa je navíc specifická tím, že je to silně ritualizovaný prostor (oproti běžným básnickým performancím). Během tohoto představení se různí básníci stávají prostředky přenesení myšlenek do slov, která jsou směřována k publiku. Verše vyslovované básníky jsou všude a nikde – jsou v posluchačích, v jejich myslích, a to i po skončení této události. Přesto, či právě proto, je těžké je zachytit, a zachytit jejich momentální kontext je téměř nemožné. Dle Peréze přinesla tato Txapelketa vystoupení z tradiční apologie baskického problému, a manifestovala problémy, kritiku, strach i empatii v daleko větší míře než kdy dříve. „*Badirudi Euskal gizartea aldatzen ari dela eta, prosezuz horretan, bertsolaritzak urrats bat aurrera egin duela.*“ „*Zdá se, že se baskická společnost proměňuje, bertsolaris jsou ti, kdo v tomto procesu udělali krok kupředu.*“ (Perez 2013) Txapelketa přinesla výrazný emoční náboj, a emoce jsou tím, co ji podle Peréze nejvíce charakterizuje. Bušení srdce a husí kůže jsou to, co provází mnoho účastníků této performance (autor textu může potvrdit z vlastní zkušenosti, ačkoliv jeho prožívání baskického problému není ani zdaleka tak osobní, jako je tomu u velkého množství přítomných euskaldunak). Dle Peréze tak Txapelketa naplňuje dva komplementární póly: potvrzení etnické identity baskicky mluvících, a funkci agory, kolektivního vyjadřování relevantních problémů a pocitů komunity euskaldunak.

Výše uvedená fakta prokazují, dle autorova názoru, relevanci výzkumu fenoménu národního hnutí prostřednictvím básnické improvizace. Tam, kde jinde působila psaná literatura a divadlo, působí v Baskicku mj. hnutí bertsolaritza. Je také zjevné, že improvizující básníci (resp. jejich „dílo“) fungují jako jakési zrcadlo společenského vývoje. Může tomu být mimo jiné proto, že poezie jako relativně zhuštěná forma literatury dokáže velmi reagovat na společenské podněty poměrně rychle. Otázkou zůstává skutečný vliv těchto básníků. Jsou pouhými hlasy lidu, nebo skutečně ovlivňují vnímání společenských záležitostí, mj. také národní otázky, ze strany komunity euskaldunak? A pokud ano, jaký to celé má význam pro vědu o člověku? V Baskicku se zdá být zřejmé, že národní hnutí zde není výsledkem pouhé manipulace politických elit. Do jaké míry naplňují bertsolaris představu o postavě národního buditele? Bertsolari jako aktér národního hnutí přichází na scénu ovšem až ve chvíli, kdy je národní hnutí poměrně úspěšné – získalo podporu značné části obyvatelstva. Toto obyvatelstvo bylo ovšem chtivé baskičtiny, nicméně nabídka ze strany modernistických básníků je neuspokojovala. Bertsolari je do jisté míry v Baskicku tím, čím je herec v České republice, resp. čím bylo

divadlo v době národního obrození. Není náhodné, že baskická divadelní scéna se rozhodně netěší takové prestiži jako v české společnosti ta česká. Bertsolari je osoba, která je v jistém smyslu elitou mezi uživateli baskičtiny. Zároveň je to někdo, kdo je přítomen ve společnosti, kdo je poměrně blízko, kdo je na dosah. Navíc jeho pohled na národní problematiku může, ale také nemusí být ortodoxní ve smyslu reprodukce nacionalistické ideologie.

Kapitola 10: Závěr, Limity, inspirace

10.1 Závěr

V této dizertační práci jsem představil bertsolaritza jako umění básnické improvizace v Baskičtině. Popsal jsem baskické národní hnutí, jazykovou minorizaci a revitalizační snahy od 60. let 20. století dodnes. Bertsolaritza je představeno jako improvizací umění s dlouhou a autentickou tradicí, které pochází z venkovského prostředí horských oblastí Baskicka na pomezí Bizkaie, Gipuzkoi a Navarry. Bertsolaritza bylo v minulosti součástí venkovského života jako soutěžní kratochvíle a v jisté době mělo spíše nechvalnou pověst, od třicátých let 20. století ovšem začíná spolupůsobit v rámci baskického národního hnutí, čímž se stává vědomým nástrojem rozvoje a propagace baskičtiny. Tak je bertsolaritza možné chápat jako *transformovanou*, nikoliv *vynalezenou* tradici. Za frankismu prožívá dopadem represí a následné apatie jistý útlum, od druhé poloviny padesátých let však znovu pomalu nabírá na síle. V pozdním frankismu plní roli konsolidátora etnické identity mluvčích baskičtiny, v začátku demokratické éry se pak objevuje nejednotnost publika a přesycenost politickými tématy. Od osmdesátých let 20. století lze mluvit o multipolárním bertsolaritza, které se vyznačuje mnohostí témat i forem zpracování, mediální přítomností i rozvojem škol básnické improvizace. Končí období rurálního charakteru bertsolaritza, otevírají se nová, dříve kontroverzní témata. Kolem roku 2000 se poprvé veřejně objevují ženy jako kvalitní improvizátorky vystupující veřejně. Lze konstatovat, že bertsolaritza jako jedna z klíčových aktivit baskického jazykově-revitalizačního hnutí je spojené s ideologií *izquierdy abertzale* jako aktivistického sociálního hnutí radikálního nacionalismu, a to v kontrastu se stranickou a pragmatickou politikou PNV jako baskické konzervativní elity. Konformismus *izquierdy abertzale* s oficiální linií ETA v podobě nezpochybnitelnosti ozbrojeného boje se projevoval ve chvílích, kdy byla tato linie narušeno, jak ukazuje případ Xabiera Peréze Euzkitze. Baskického bertsolariho je třeba vnímat jako individualitu, která v sobě nese historické zkušenosti dlouho trvajícího konfliktu popsané v této dizertaci, aby je reflektovala – upevňovala nebo zpochybňovala – svoji básnickou promluvou. Bertsolaritza

je tedy umělecký básnický diskurz operující s obrazy a frázemi známými a akceptovanými širokou základnou příznivců, od těch nadšených (bertsozale) až k těm vlažnějším (občasní konzumenti), z nichž většina jsou ovšem stoupenci radikálního baskického nacionalismu, rozhodně to ale není možné říci o všech.

Baskické národní hnutí je mnohvrstevnatý a mnohotvárný fenomén. Konzervativní proud PNV založil svou politiku na baskické etnické identitě jako odkazu čisté baskické rasy, baskického jazyka a vymezení se vůči etnicitě španělské. PNV se rovněž pohybuje mezi independentismem a pragmatickou politikou spolupráce s Madridem. Moderní radikální nacionalismus ETA a izquierdy abertzale je možné chápat jako generační zlom, ale také jako mírně upravenou doktrínu PNV, do které je přidán marxismus, antikolonialismus, politické násilí, a především kulturalizace celého hnutí, které je na jedné straně otevřenější k přistěhovalcům (každý je Baskem, pokud chce být Baskem a naučí se baskicky), zároveň ale postupně odhodlanější a nesmlouvavější ve vztahu k politickým požadavkům a politickým odpůrcům. Z jistého úhlu pohledu je tak násilí ETA možné chápat jako extrémní podobu nacionalismu PNV, jenž v sobě nesl radikální složku (Jagi-Jagi) a zkušenost občanské války a frankismu. Neuspokojivé řešení baskické otázky (autonomie pouze pro Euskadi, baskičtina pouze jako kooficiální jazyk, Španělsko jako monarchie, upírání práva na sebeurčení) tento mix etnicizace a marxismu (politicky upozaděného, ale přeloženého do každodenního vnímání sympatizantů izquierdy abertzale) dlouho živilo a posilovalo. Setrvalé násilí ETA a represivních složek španělského státu pomohlo v Baskicku vytvořit atmosféru strachu a konfliktu, které doprovázela tabuizace a vznik „dvou světů“, světa izquierdy abertzale a světa konstitucionalistických stran PP a PSE. Mezi těmito dvěma extrémy se pohybovala strana PNV jako obhájce nezávislosti a pragmatický participant na konstituci, stejně jako řada dalších kolektivů podporujících baskický nacionalismus, ale odsuzujících násilí. V této atmosféře dlouho zastávané tvrdé linie ETA, která se stala politickou kulturou Baskicka (Euskadi), se odehrál šampionát v roce 2001, kde se identitární téma objevilo jako zadání pro osm finalistů (kartzelako lana). Básníci reflektovali dlouhotrvající násilí, upírání práva na sebeurčení, vlastní pochybnosti i vůli budovat národ jako společenství baskicky mluvících, kteří ne vždy sledují stejný politický směr. V závěru prvního desetiletí tohoto století se na baskické politické scéně odehrála pomalá, ale hluboká transformace izquierdy abertzale, která se jako důležitý prvek baskického politického konfliktu dostává díky represivní politice státu do ilegality, z níž postupně vidí jediné východisko: zřít se ozbrojeného boje. Ozbrojený boj byl ale axiomem ETA a izquierdy abertzale, dvou

spojitých, ne ale totožných nádob. V situaci extrémního vyhrocení mezi izquierdou abertzale a stranami PP a PSE, kdy tisíce lidí v Baskicku musely disponovat osobním strážcem stejně jako stovky a tisíce jiných lidí byly předmětem represe ze strany španělského státu, se dva lídři obou „táborů“ začali scházet na izolovaném místě v Gipuzkoi, aby se konflikt pokusili vyřešit. Přes pozdější neúspěšná jednání byl lídr izquierdy abertzale Arnaldo Otegi odhodlán pokračovat v transformaci, kterou postupně se svými stoupenci a přes nevoli ETA prosadil v rámci základny sympatizantů IA, čímž přesvědčil slábnoucí organizaci ETA, aby ukončila ozbrojený boj. Kontext období 2011 až 2013 je definován postkonfliktní nadšenou atmosférou baskické společnosti vyváženou částečnou frustrací z pokračující represe ze strany Španělska a v menší míře i Francie. Kontext let 2000–2011 a 2011–2013 je kontextem pro šampionát v básnické improvizaci 2013. Z analýzy konkrétní části šampionátu vyplývá, že básnická improvizace bertsolaritza reflektuje aktuální sociopolitická témata. V jistém smyslu naplňuje ortodoxii ETA a izquierdy abertzale, v jistém smyslu ovšem pomáhá nabourávat stereotypy, tematizovat kontroverze a otevírat nové pohledy na věc. Určit míru konformismu a individuality každého básníka nebo performativního aktu není jednoduché. Lze ovšem tvrdit, že přes mnohotvárná zpracování básnických témat je bertsolaritza neoddiskutovatelně faktorem konstruování a posilování baskické etnické identity euskaldunak, kteří se jako bertsozaleak setkávají na slavnostech básnické improvizace. Konstruování národa a identity jsou si vědomi, takže hovoří o pluralismu a pochopení druhé strany. Část básníků se v kartzelako lana vydala cestou nepolitického zpracování, přesto si 5 z 8 vybralo politicky orientované téma. Artikulace baskicky mluvících jako herri bat (národ) a požadavek škol na výuku baskičtiny jsou stálíci improvizčních klání. Bertsolaritza není politika, ale politika je v bertsolaritza částečně obsažena. Sociální a estetický rozměr bertsolaritza ukazuje, že toto umění žije i z jiných zdrojů, než je politický konflikt, ačkoliv tento tvoří v bertsolaritza významnou složku.

Básnická improvizace v baskičtině neposkytuje vždy logické argumenty, ale ukazuje a juxtaponuje obrazy, o kterých posluchač může dál uvažovat. Velká část konzumentů bertsolaritza ovšem chápe tuto aktivitu jako zdroj možnosti slyšet autentickou baskičtinu a také jako zábavu. V jistém smyslu je bertsolaritza konzum jako cokoliv jiného. Na straně praktikujících básníků je možné zdůraznit pozitivní vlivy bertsolaritza na paměť a rozvoj rétorických schopností. Předpokládám, že v budoucnu vzniknou výzkumy zaměřené na toto téma.

Při celkovém pohledu na Baskicko je možné vidět komplexní a heterogenní

národní hnutí, kam spadají různé nuance nacionalismu a různé aktivity spojené s etnickou identitou a politikou. Konzervativní proud PNV je postavený na obdobných prvcích, jako jeho mladší sourozenec ETA a izquierda abertzale. Výrazy spojené s jazykem a potvrzováním identity euskaldunak a abertzalek poukazují na jedinného společného jmenovatele: nevyřešený etnicko-identitární a politický problém. To je i jedna z tváří bertsolariho jako umělce zpívajícího svému publiku. Bertsolari komunikuje obrazy a svým působením vyvolává emoce, které jsou odrazem každodenního boje euskaldunak za možnost vyjadřovat se v Baskičtině, která je jim často díky španělštinou proděravělému sociolingvistickému prostoru euskery upírána. Otázka konformity a individuality bertsolariho je sice relevantní, jednoduchá odpověď na ní ale neexistuje.

Při zpětném pohledu na napsaný text mi vystává otázka, jak důležitá je pro baskickou identitu a nacionalismus kultura ve smyslu symbolů a jejich přítomnosti v lidské kognici. Jedno z nejčastěji používaných hesel baskického nacionalismu je *jo ta ke irabazi arte*, což je staré baskické úsloví, které do češtiny znamená zhruba toto: „snaž se co to jde, až se ti to podaří“. Zulaika naopak připomíná, že dominantním žánrem baskické narativy (v nejširším slova smyslu) za posledních sto let byla tragédie (Zulaika 2000: 236–237). I tón bertsolaris je většinou vážný. Ve světle této fráze se nelze divit, že ETA vydržela u ozbrojeného boje padesát let. Baskický bertsolari je ve skutečnosti influencer v prostředí euskaldunak a izquierdy abertzale, který může reprodukovat nebo zpochybňovat zavedené axiomy baskické kultury.

10.2 Limity a inspirace

Jádrová analýza je velmi úzce zaměřena a poskytuje jen velmi omezený vhled do širší básnické artikulace společensky relevantních témat. Bylo by možné vytvořit hlubší diskurzivní analýzu, která by srovnávala jednotlivé fráze z básní s jejich použitím v běžném jazyce. Ideální výzkum by také zahrnul například rozhovory se všemi osmi finalisty v krátké době po improvizaci na téma *karzelako lana*. To ovšem vzhledem k časovým možnostem nebylo možné. V dalších výzkumech bertsolaritza bych se zaměřil na konkrétní aspekty a jejich sociologické souvislosti. Je možné se zabývat kognitivními aspekty nebo hlouběji analyzovat symboliku izquierdy abertzale. To vše nebylo možné vzhledem ke zdoluhavé cestě, která mě vedla k takové znalosti baskičtiny a politických reálií, abych byl schopen vytvořit zde předloženou práci. Tato práce má jednu hlavní slabinu – je rozkročena příliš široce, což vedlo k jisté míře povrchnosti ve zpracování jednotlivých složek. Téma orálních tradic a improvizace je společné řadě lidských

společností. Vzhledem k popularitě tradice písničkářství, hip hopu nebo slum poetry se nabízí možnost aplikovat některé baskické poznatky na české prostředí.

Baskické národní hnutí a *izquierda abertzale* jsou v jedinečné situaci, kdy několik let po ukončení ozbrojeného boje mohou říkat, že pro Španělsko není důvod nejedenat o politické budoucnosti Baskicka. Podle *izquierdy abertzale* toho španělská reprezentace nebude schopná. Na konci dubna 2019 se konají španělské všeobecné volby, které španělskou politiku posunou buď více k nacionalismu (PP, Ciudadanos, Vox), nebo k nejspíše cestě levého středu (PSOE, Podemos a další menší strany). Postoj budoucí španělské vlády k otázce regionálních nacionalismů bude pro další vývoj Baskicka důležitý. Bertsolari jako baskický společenský komentátor bude jistě připravený se k tomu kdykoliv vyjádřit.

Kapitola 11: Přílohy

11.1 Seznam literatury

- AGIRREAZALDEGI, Ainhoa a GOIKOETXEA, Arkaitz. *Verse Schools*. In: Oral Tradition, 22/2 (2007): 65–68. ISSN 1542-4308, (cit. 25.3.2019)
- AMIGO, Angel. *Pertur - ETA 71-76*. Donostia: HORDAGO, S.A. (ed. Lur) 1978
- AMORRORTU, Estibaliz. *Basque sociolinguistics. Language, Society and Culture*. Reno: University of Nevada Press 2003
- AMURIZA, Xabier. *Zu ere bertsolari*. HERNANI: ORAIN/Egin 1995, první vydání 1982
- ANDERSON, Benedict. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Přeložil Petr Fantys. Praha: Karolinum 2008 (originál *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso editions 1983)
- APAOLAZA, José Miguel. *El euskera (la lengua vasca), instrumento de la construcción nacional vasca*. In: *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*. Barcelona: Edita 2004, 105–119
- APPADURAI, Arjun. *Archive and Aspiration*. In: *Information is Alive*, BROUWER, Joke a MULDER, Arjen (Ed.): 14-25. Rotterdam: V2_Publishing/NAI Publishers 2003, dostupné zde: <http://www.arjunappadurai.org/publications/#articles>
- APPADURAI, Arjun. *Modernity at Large*. Mineapolis: University of Minnesota Press 1996
- ARETXAGA, Begoña. *Los funerales en el nacionalismo radical vasco*. San Sebastián:

Baroja 1988

- ARISTOTELÉS. *Rétorika a poetika*. Přeložil Antonín Kříž. Praha: Petr Rezek 1999
- ARMISTEAD, Samuel G. a ZULAIKA, Joseba. *Voicing the moment. Improvised Oral Poetry and Basque Tradition*. Reno: University of Nevada Press 2005
- ATIENZA CORCUERA, Javier. *La patria de los vascos. Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco (1876-1903)*. Madrid: Taurus 2001
- AULESTIA, Gorka. Bertsolaritza: Island or Archipelago? in ARMISTEAD, Samuel G. a ZULAIKA, Joseba. *Voicing the moment. Improvised Oral Poetry and Basque Tradition*. Reno: University of Nevada Press 2005, str. 183–208
- AZCONA, Jesús. *Etnia y nacionalismo vasco. Una aproximación desde la antropología*. Barcelona: Anthropos 1984
- AZKUNE, Laxaro. *Interview With Joxe Agirre Esnal*. In: *Oral Tradition*, 22/2 (2007): 157-168. ISSN 1542-4308, (cit. 25.3.2019), dostupné z: http://journal.oraltradition.org/files/articles/22ii/22_2complete.pdf³³⁰
- AZURMENDI, Joxe. *Espanoles y euskaldunes*. Hondarribia: Hiru 1995
- BADIOU, Alain. *Manifest za filozofii a jiné texty*. přeložil Ondřej Krochmalný. Praha: Hermann a synové 2014
- BACHOUDOVÁ, Andrée. *Franco neboli o úspěchu průměrného člověka*. Přeložil Dušan Provazník. Praha: KMa 2008
- BALANDIER, Georges. *Politická antropologie*. Přeložil Ladislav Šerý. Praha: Dauphin 2000 (první vydání 1969)
- BARANDIARAN, Alberto. *Beste laurogei urtian*. Villabona: EHBE/Xenpelar Dokumentazio Zentroa 2011
- BAROJA, Julio Caro. *Las brujas y su mundo*. Barcelona: Alianza Editorial 1984 (první vydání 1961)
- BAROJA, Julio Caro. *Los Vascos*. Madrid: Akal 1995 (9.vydání, první vydání 1949)
- BAROJA, Julio Caro. *Ser o no ser vasco*. Madrid: Espasa 1998
- BAUDELAIRE, Charles. *Malé básně v próze*. Přeložil Jaroslav Fořt. Praha: Odeon 1979
- BERNARD, Russel H. *Research methods in anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Altamira Press (Rowman and Littlefield Publishers, Inc.) 1995
- BĚLOHRADSKÝ, Václav (ed.). *Kritika depolitizovaného rozumu*. Praha: Grimmus 2010
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Karolinum 1998 (originál 1994)

330 Odkaz dostupnosti platí pro všechny články citovaného vydání *Oral Tradition* (22/2/2007)

- BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Přeložili Petr Kylvoušek a Petr Dyrť. Brno: HOST 2010
- BURKE, Peter. *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. Přeložila Markéta Křížová. Praha: NLN 2011 (první vydání 2004)
- COLLINS, Roger. *Baskové*. přeložil Miroslav Košťál. Praha: NLN 1997
- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico 2008 (první vydání 1998)
- DE LA GRANJA SAINZ, José Luis. *El nacionalismo vasco. Clave de su historia*. Madrid: Anaya 2009
- DE LA GRANJA SAINZ, José Luis. *El nacionalismo vasco: un siglo de historia*. Madrid: Tecnos 1995
- DEL VALLE, Teresa. *Korrika: rituales de la lengua en el espacio*. Barcelona: Anthropos 1988
- DÍAZ, Soledad – PALOP, Jesús María. *Organización del Estado Español*. Madrid: Acento 2002
- DOUGLASS, William A. a ZULAIKA, Joseba (eds.). *Basque Culture*. Reno: University of Nevada Press 2007
- DRULÁK, Petr et al. *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál 2008
- EGAÑA, Andoni. *The process of creating improvised berstos*. In: *Oral Tradition*, 22/2 (2007): 117-142. ISSN 1542-4308, (cit. 25.3.2019)
- EIZAGIRRE, Estitxu. *Interview with Maialen Lujanbio Zugasti*. In: *Oral Tradition*, 22/2 (2007): 187-197. ISSN 1542-4308, (cit. 27.3.2019)
- ELORZA, Antonio (ed.). *La historia de ETA*. Madrid: Temas de Hoy 2006
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Přeložili Tereza Kuldová a Marek Jakoubek. Praha/Kroměříž: TRITON 2007
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. 1. čes. vydání 2012, přeložil kolektiv autorů pod vedením Marka Jakoubka, Praha: SLON 2012
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. Přeložila Hana Loupová. Praha: Portál 2008
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Tyranie okamžiku. Rychlý a pomalý čas v informačním věku*. Přeložily Daniela Zounková a Miluše Juříčková, Brno: DOPLNĚK 2005 (originál Oslo 2001)
- FISHMAN, Joshua A. *The primordialist-constructivist debate today (The language-*

- ethnicity link in academic and in every-life perspective*). In: CONVERSI, Daniele (ed.) – *Ethnonationalism in the Contemporary World*. London: Routledge 2002, 83-91
- FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. Přeložil Petr Horák, Praha: Filosofia 2005 (originál nakl. Gallimard/Seuil, Paříž 1997)
  - FOLEY, John Miles. *Comparative Oral Traditions*. In ARMISTEAD, Samuel G. a ZULAIKA, Joseba. *Voicing the Moment. Improvised Oral Poetry and Basque Tradition*. Reno: University of Nevada Press 2005, 65–81
  - GARZIA, Joxerra. *History of improvised bertsolaritza. A proposal*. In: *Oral Tradition*, 22/2 (2007): 77-115. ISSN 1542-4308, (cit. 25.3.2019)
  - GARZIA, Joxerra – SARASUA, Jon – EGAÑA, Andoni. *El arte del bertsolarismo. Realidad y claves de la improvisación oral vasca*. Donostia: Bertsozale Elkarte 2001
  - GELL, Alfred. *Art and Agency. An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press 1998
  - GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. přeložili Hana Novotná a Petr Skalník. Brno: CDK 2002
  - GELLNER, Ernest. *Nations and nationalism*. Oxford: B.Blackwell 1983
  - GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. přeložil Jan Jařab. Praha: Argo 1999 (originál 1989)
  - GROSS i LLADÓS, Miguel. *El euskera en la Comunidad Autónoma Vasca (2009)*. Bilbao: Euskaltzaindia 2009
  - HENDL, Jan, REMR, Jiří. *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál 2017
  - HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Přeložil Ivan Chvatík. Praha: Oikúmené 1993
  - HOBSBAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press 1983 (reprint 2000)
  - HORÁKOVÁ, Hana. *Kultura jako všelék? Kritika soudobých přístupů*. Praha: SLON 2012
  - HORYNA, Břetislav – ŠTĚPÁN, Jan – BLECHA, Ivan – ŠARADÍN, Pavel. *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2002 (rozšířené vydání)
  - HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON 2009
  - CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska* Praha: NLN 2016
  - CHALUPA, Jiří. *Don Carlos a ti druzí*. Praha: Epoque 2008
  - CHALUPA, Jiří. *Jak umírá diktatura*. Olomouc: Votobia 1997
  - CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce občanské*. Praha: NLN 2002

- CHOCHOLA, Martin. *"Kulturní revitalizace" v současném Baskicku*. in Antropowebzin 3/2010. Plzeň: ZČU 2010
- IBRAHIM, Robert – PLECHÁČ, Petr – ŘÍHA, Jakub. *Úvod do teorie verše*. Praha: Akropolis 2013
- INMAN, Fox. *La invención de España*. Madrid: Ediciones Cátedra 1997
- JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. přeložili Miroslav Červenka, Milada Chlíbačová, Tereza Pokorná. Praha: H & H 1995
- JAKOUBEK, Marek (Ed.). *Teorie etnicity (Čítanka textů)*. Praha: SLON 2016
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál 2000
- JENKINS, Richard. *Přehodnocení etnicity (Rethinking ethnicity)*. In: Jakoubek, Marek et al. *Teorie etnicity: čítanka textů*. Praha: SLON 2016 (originál 1997), 133–139
- KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON 2006
- KNÖRR DE SANTIAGO, Garikoitz. *KAIKO!*. Andoain: Txertoa 2007
- KORTAZAR, Jan et al.. *Aitzol en el debate literario pre-guerra*. In: Kolektiv autorů: (Insausti-Azurmendi-Kortazar-Otaegi-Scheifler). *„AITZOL“ EN SU TIEMPO*. Bilbao: Fundación Sabino Arana 1990
- KOTTAK, Conrad Phillip. *Cultural Anthropology. Fifth Edition*. McGraw-Hill, inc. 1991 (první vydání 1974)
- KUŘÍK, Bob. *Prosvítit výzkum: geopolitika a etnografie v proměnlivém světě*. In: STÖCKELOVÁ, Tereza a ABU GOSH, Yasar. *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON 2013
- LETAMENDÍA, Francisco (Ortzi). *Breve historia de Euskadi. De la prehistoria a nuestros días*. Madrid: Ruedo ibérico 1980
- MICHELENA, Luis. *Historia de la literatura vasca*. Donostia: erein 1988 (druhé vydání, první vydání 1960)
- MONZÓN, Telesforo. *Últimos Artículos*. Egin Biblioteca, Orain, s.a. 1995 (bez uvedeného místa vydání)
- MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Přeložila Hana Červinková. Praha: SLON 1998
- MURUA URÍA, Imanol. *Un final para ETA. Crónica de un proceso inacabado*. Donostia: Ttartalo 2016
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Přeložil Otokar Fišer. Praha: Odeon 1967
- NUÑEZ, Luis C. *Opresión y defensa del euskera*. San Sebastián: TXERTOIA 1977

(Nuñez 1977a)

- NUÑEZ, Luis C. *Clases sociales en Euskadi*. San Sebastián: TXERTOA 1977 (Nuñez 1977b)

- OTAMENDI, Andoni. *Bertsolaritza. Politikaren diskurtsoa 2001eko Txapelketa Nagusi-an/El bertsolarismo. El discurso de la política en el campeonato de bertsolaris 2001*. pracovní verze studie, zpracováno 2011, dosud nepublikováno, na vyžádání u autora dizertace

- OTEIZA, Jorge. *Quousque tandem*. Pamplona: Pamiela 2009 (první vydání 1963, Auñamendi)

- PEÑALVER, Xabier. *Dólmenes, Crómlech y Menhires. Guía Básica de megalitismo en Euskal Herria*. Donostia: Txertoa 2011

- PERÉZ ALDASORO, Pío. *Performance emozionala*, In: EHBE/bertsozale.com, publikováno 18.12.2013, citováno 21.3.2019, dostupné zde:

<https://www.bertsozale.eus/eu/bertsolari-txapelketa-nagusia-2013/albisteak/beck-performance-emozionala>

- SARRIONANDIA, Joseba. *No soy de aquí*. Hondarribia: HIRU 2002

- SLÁDEK, Jan (Ed.). *PERFORMANCE / PERFORMATIVITA*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 2010

- STÖCKELOVÁ, Tereza a ABU GOSH, Yasar. *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON 2013

- STRAUSS, Claude-Lévi. *Totemismus dnes*. Přeložil Zdeněk Justoň. Praha: Dauphin 2001

- STRAUSS, Claude-Lévi. *Rasa a dějiny*. Přeložil Petr Horák. Brno: Atlantis 1999 (první vydání 1952)

- STRMISKA, Maxmilián. *Terorismus a demokracie. Pojetí a typologie subverzivního teroristického násilí v soudobých demokraciích*. Brno: MUNI / MPÚ 2001 (v textu práce jako Strmiska 2001a)

- STRMISKA, Maxmilián. *Smrtonosné vlastenectví. Etnicko-politický terorismus v Baskicku a Quebecu*. Brno: MUNI / MPÚ 2001 (v textu práce jako Strmiska 2001b)

- SOUKUP, Martin. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum 2014

- ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin*. Praha: SLON 2009

- TORREALDAI, Joan Mari. *El libro negro del euskera*. Donostia: Tarttallo 1998

- TRAPERO, Maximiano. *Improvised Oral Poetry in Spain*. In: ARMISTEAD, Samuel G. a ZULAIKA, Joseba. *Voicing the moment. Improvised Oral Poetry and Basque Tradition*.

Reno: University of Nevada Press 2005, 45–64

- VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie*. Přeložil Josef Boček. Praha: Dokořán 2002
- WATSON, Cameron. *Modern Basque history (Eighteenth century to the present)*. Reno: Center for Basque Studies, University of Nevada Press 2003
- WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. přeložil Miloš Havelka. Praha: Oikúmené 2009
- YOLDI, Pili. *Bertan 24: EUSKARA*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia 2011
- ZAVADIL, Bohumil. *Baskičtina. Lingvistická interpretace*. Praha: Karolinum 2010
- ZAVALA, Antonio. *Bosquejo de la historia del bertsolarismo*. San Sebastián: Auñamendi 1964
- ZAVALA, Antonio. Prologue. In: ARMISTEAD, Samuel G. a ZULAIKA, Joseba. *Voicing the Moment. Improvised Oral Poetry and Basque Tradition*. Reno: University of Nevada Press 2005, 15– 26
- ZULAIKA, Joseba. *Del Cromañon al Carnaval*. Donostia: Erein 2000 (první vydání 1996)
- ZULAIKA, Joseba. *Violencia Vasca: metáfora y sacramento*. Madrid: Nerea 1990

videomateriál:

- ARZALLUS, Amets in EITB, zveřejněno 10.3.2014, citováno 18.1.2019, dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=DggJ0sCA3u4>
- EUZKITZE, Xabier. *Elkarrizketa Osoa* in Bertsoa.eus, publikováno 9.10.2014, citováno 20.2.2019, dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=UYuTcGjrm4Q&t=412s>
- OTAMENDI, Martxelo. pořad Fort Apache, publikováno 22.1.2012, (citováno 20.3.2019), dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=HfN-Ti7Xo6g>
- REKARTE, Iñaki. In Salvados. publikováno 10.5.2015, (citováno 15.3.2019), dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=Bog7J9bKBCA>
- WEBSTER, Justin. *La fi d'ETA*. In: Youtube (online). 1.3.2017 (citováno 20.3.2019). Dostupný zde: <https://www.youtube.com/watch?v=eoW5-Aesv6s&t=3421s>

zvláštní zdroj:

- EHBE: Txapelketa Nagusia 2013 OSOA - nepublikovaný materiál: přepisy improvizací z Bertsolari Txapelketa Nagusia 2013 (pracovní materiál poskytnutý EHBE, PDF soubor na vyžádání u autora dizertace)

11.2 Přehled vybraných webů:

www.bertsoa.com – webová databáze videozáznamů bertsolaritza
www.bertsozale.eus – webové stránky EHBE
www.euskaltzaindia.eus – webové stránky baskické jazykové akademie

deníky:

www.berria.eus – baskický deník exkluzivně v baskičtině
www.gara.net – baskický deník blízky izquierdē abertzale
www.argia.eus – menší nezávislý mediální server v baskičtině
www.elpais.com – španělský socialistický deník
www.elmundo.es – španělský pravicově orientovaný deník
www.elcorreo.es – španělský pravicově orientovaný deník
www.eldiariovasco.com – nejprodávanější baskický deník
www.deia.eus – bizkaiský deník
www.topatu.eus – alternativní informační webový portál

11.3. Další zdroje a odkazy:

https://en.wikipedia.org/wiki/Mixed_martial_arts – Wikipedia, článek o smíšených bojových uměních
<https://eu.wikipedia.org/wiki/Bertso-eskola> – Wikipedia, článek o bertso-eskolak
<http://www.wikiwand.com/es/Txirrita> – webové stránky věnované Txirritovi, známé postavě bertsolaritza
<https://www.bertsozale.eus/eu/bertsolaritza/historia/txapelketak> – stručná historie šampionátů v bertsolaritza
<https://bdb.bertsozale.eus/es/info/7-xenpelar-dokumentazio-zentroa> – dokumentační centrum „Xenpelar“ EHBE
https://en.wikipedia.org/wiki/Pello_Errota
<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/P/PelloErrotaBertsoak.htm> – soukromý archiv bertso-paperak a bertso-berriak
<http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/es/auspoa/ar-34493/> – informace k archivu básnické produkce „Auspoa“
https://es.wikipedia.org/wiki/Alfonso_Irigoyen – životopis Alfonsa Irigoyena
<https://www.eitb.eus/eu/hiru3/marrazki-bizidunak/osoia/3463258/lazkao-txiki/> – Lazkao Txiki v seriálu EITB
<https://elkarestudioasesioak.com/taldeak/odolaren-mintzoa/>
<http://www.rtve.es/alacarta/videos/fiesta/fiesta-bertsolaris-poetas-populares-vascos/3706444/> – Fiesta. Bertsolaris – Poetas populares vascos – dokumentární film RTVE (1967)
<https://www.bertsozale.eus/en/the-association/history> – EHBE, historie vzniku Asociace bertsolaris (1987)
<https://www.bertsozale.eus/en/bertsolaritza/what-is-a-bertso> – definice baskického verše
https://eu.wikipedia.org/wiki/Arabako_Bertsolari_Txapelketa – stránka Wikipedie k šampionátům bertsolaritza konaným v oblasti Araba
https://eu.wikipedia.org/wiki/Nafarroako_Bertsolari_Txapelketa – stránka Wikipedie k šampionátům v Navaře
<http://www.eusko-ikaskuntza.eus/es/publicaciones/congresos-de-estudios-vascos/bi-129/> – Kongresy baskických studií, vědeckých setkání s dlouhou tradicí a tématem Baskicko, seznam
https://es.wikipedia.org/wiki/Xabier_de_Lizardi – biografie básníka „Lizardiho“
<https://bdb.bertsozale.eus/web/haitzondo/view/194-xabier-amuriza> – Xabier Amuriza, biografie a bibliografie
<https://bdb.bertsozale.eus/es/web/aldizkako/view/1308-bertsolari-txapelketa-nagusia-9.-1986> – Txapelketa Nagusia 1986, soubor informací databáze EHBE
<https://bdb.bertsozale.eus/es/web/bertsoa/view/g54as> – slavná improvizace z šampionátu 1986 (Egaña-Peñagarikano)
https://es.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1rcel_de_Herrera_de_la_Mancha – věznice Herrera de la Mancha

https://www.bertso-eskolak.eus/mapa/emaitzak/?hidden_herria=4&bilatu – web EHBE ke školám veršování

<https://resultados.elpais.com/elecciones/2015/municipales/14/20/40.html> – výsledky komunálních voleb 2015 v Hernani (Gipuzkoa)

[https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_Country_\(greater_region\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_Country_(greater_region)) – Wikipedia o Baskicku

<http://egunkaria.info/>

<http://egunkaria.info/> - webové stránky informující o novinách egunkaria, především o vývoji policejního zásahu a následného soudního procesu. Web spravován příznivci novin egunkaria

<https://ibizachrome.com/blog/2016/07/15/piratas-vascos/> - popularizační článek na téma Baskové jako piráti ve středověku

http://www.congreso.es/consti/estatutos/ind_estatutos.jsp?com=76 - autonomní status CAV na webu španělského parlamentu

https://es.wikipedia.org/wiki/Estatuto_de_Autonom%C3%ADa_del_Pa%C3%ADs_Vasco_de_1979 - článek k autonomnímu statusu CAV

<https://www.eitb.eus/es/television/programas/vaya-semanita/> - recesistický pořad baskické autonomní televize (*Euskal Irrati Telebista* – EITB)

<https://es.wikipedia.org/wiki/Hegoalde> - článek na Wikipedii o označení Hegoalde

https://es.wikipedia.org/wiki/Compa%C3%B1%C3%ADa_Guipuzcoana – Wikipedia: Gipuzkoánská obchodní společnost pro kolonie

<https://es.wikipedia.org/wiki/Trashumancia> - Wikipedia, článek o transhumanci

<https://tourism.euskadi.eus/en/> - web oficiální baskické (Euskadi) turistické kanceláře

<https://www.escapadarural.com/casas-rurales/lazkao> – vyhledávač casas rurales

<https://www.hiru.eus/es/historia/la-fabricacion-de-armas-en-euskal-herria> – populárně k výrobě zbraní v Baskicku

<https://www.gasteizhoy.com/fabricar-armas-euskadi/> - současná kampaň proti zbrojařskému průmyslu

https://es.wikipedia.org/wiki/Legislaci%C3%B3n_antiterrorista_espa%C3%B1ola – encyklopedický článek Wikipedia ke španělské legislativě upravující téma terorismu

<https://www.amnesty.org/es/latest/news/2018/03/spain-counter-terror-law-used-to-crush-satire-and-creative-expression-online/> - Amnesty International ke španělské legislativě upravující téma terorismu

https://es.wikipedia.org/wiki/Caso_Bateragune - „*Caso Bateragune*“, případ soudu s lidry vlastenecké levice, článek Wikipedia

https://elpais.com/politica/2018/11/06/actualidad/1541491428_046826.html – El País, článek k výroku štrasburského soudu k případu *Bateragune*

https://es.wikipedia.org/wiki/Euskadi_Ta_Askatasuna - článek k ETA, Wikipedia, španělská edice

https://es.wikipedia.org/wiki/Proceso_de_Burgos – článek k tzv. burgoskému procesu, Wikipedia, španělská edice

https://en.wikipedia.org/wiki/Arnaldo_Otegi - životopis Arnalda Otegiho, Wikipedia, anglická edice

https://en.wikipedia.org/wiki/Eusko_Gudariak – píseň Eusko Gudariak, Wikipedia, anglická edice

<http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/artikuluak/artikulua.php?id=eu&ar=43297> – Eusko Gudariak v encyklopedii Auñamendi

https://es.wikipedia.org/wiki/Estatuto_de_Autonom%C3%ADa_del_Pa%C3%ADs_Vasco_de_1979 – Autonomní status pro Euskadi, Wikipedia, španělská edice

https://es.wikipedia.org/wiki/Xabier_Zumalde – Xabier Zumalde alias Cabra, Wikipedia, španělská edice

<https://www.hiru.eus/es/cultura-vasca/julio-caro-baroja> – Julio Caro Baroja, stručný životopis, baskický vzdělávací server hiru.com

https://eu.wikipedia.org/wiki/Pirritx_Porrotx_eta_MariMotots#Takolo_Pirritx_eta_Porrotx – článek o baskickém klaunském triu, Wikipedia, edice v euskera

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ikastola> – článek o Ikastola, Wikipedia, anglická edice

http://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/pv-110-1982.html – zákon o normalizaci baskičtiny z roku 1982, plné znění

<https://es.climate-data.org/europe/espana/pais-vasco/san-sebastian-999751/> - klima v San Sebastián

<https://www.britannica.com/place/Donostia-San-Sebastian> – Encyklopedie Britannica (online verze) k San Sebastián

https://elpais.com/diario/2009/07/30/paisvasco/1248982807_850215.html – ekonomika Euskadi dle zastoupení sektorů

<http://www.euskadi.eus/inicio/> - oficiální web vlády Autonomní oblasti Baskicko (Euskadi, CAV)

<http://www.euskalherrianeuskaraz.org/orokorra/> - oficiální stránky iniciativy Euskal Herrian Euskaraz

https://es.wikipedia.org/wiki/Euskaldunon_Egunkaria – článek o novinách Euskaldunon Egunkaria,

Wikipedia, španělská edice

https://elpais.com/elpais/2010/04/12/actualidad/1271060220_850215.html – článek v El Paísu z roku 2010 k soudnímu výroku v případě Egunkaria

<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2002-12756> - zákon o politických stranách (Ley de Partidos Políticos), 6/2002, celé znění

https://es.wikipedia.org/wiki/Fallecidos_en_los_atentados_del_11_de_marzo_de_2004 - islamistické útoky z 11.3.2004, Madrid, Wikipedia, španělská edice

<https://es.wikipedia.org/wiki/>

[Anexo:Asesinatos cometidos por ETA desde la muerte de Francisco Franco#A%C3%B1o_2003](https://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Asesinatos_cometidos_por_ETA_desde_la_muerte_de_Francisco_Franco#A%C3%B1o_2003) - podrobný seznam smrtelných obětí ETA do smrti Franka, Wikipedia, španělská edice

https://es.wikipedia.org/wiki/Elecciones_al_Parlamento_Vasco_de_2009 – volby do baskického parlamentu 2009, článek Wikipedia, španělská edice

https://es.wikipedia.org/wiki/Desahucios_en_Espa%C3%B1a_durante_la_crisis_econ%C3%B3mica – vystěhovávání, „deshucios“, souhrnný článek, Wikipedia, španělská edice

https://en.wikipedia.org/wiki/Donostia-San_Sebasti%C3%A1n_International_Peace_Conference – mírová konference v Aiete, článek Wikipedia, anglická edice

<http://www.maizpide.eus/es> - euskaltegi/barnetegi Maizpide, oficiální webové stránky

https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Celan – stručná biografie rumunského básníka Paula Celana, Wikipedia, anglická edice

https://es.wikipedia.org/wiki/Presos_del_Movimiento_de_Liberaci%C3%B3n_Nacional_Vasco – článek k baskickým „politickým“ vězňům, Wikipedia, španělská edice

https://www.elconfidencial.com/espana/pais-vasco/2018-02-22/presos_1525845/

<https://www.ekainberri.eus/en/> - jeskyně Ekain, „muzem“ repliky paleolitické jeskyně, oficiální webové stránky

<https://www.youtube.com/watch?v=-LacJEMZgS0> – příklad Ongi Etorria, baskický rituál vítání vězně

<https://www.libertaddigital.com/nacional/2012-04-26/que-es-la-via-nanclares-1276456918/> - článek k „Vía Nanclares“

<http://www.sos-irunaveleia.org/> - webové stránky věnované diskuzi k římskému nalezišti u Vitoria-Gasteiz

<https://www.hdcentre.org/> - nadace Henri Dunant, oficiální web

<https://resultados.elpais.com/elecciones/2011/municipales/14/> - výsledky komunálních voleb v Euskadi, 2011, deník El País

https://www.policia.es/terroristas/terroristas1_sp.html – web španělské policie s hledanými osobami z ETA

https://elpais.com/diario/2005/12/06/espana/1133823604_850215.html – Francisco Garmendia *Pakito* vyloučený z ETA, deník El País, 2005

<https://www.eitb.eus/es/noticias/economia/detalle/5027189/manifestacion-ernai-modelo-turismo-san-sebastian/> - demonstrace proti turismu, 2017, San Sebastián, webový článek EITB

<https://eu.wikipedia.org/wiki/Bertso-eskola> – Wikipedia, článek o bertso-eskolak

<http://www.wikiwand.com/es/Txirrita> – webové stránky věnované známé postavě bertsoaritzza

<https://www.bertsozale.eus/eu/bertsolaritza/historia/txapelketak> – stručná historie šampionátů v bertsoaritzza

<https://bdb.bertsozale.eus/es/info/7-xenpelar-dokumentazio-zentroa> – dokumentační centrum „Xenpelar“ EHBE

https://en.wikipedia.org/wiki/Pello_Errota

<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/P/PelloErrotaBertsoak.htm> – soukromý archiv bertso-paperak a bertso-berriak

<http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/es/auspoa/ar-34493/> – informace k archivu básnické produkce „Auspoa“

https://es.wikipedia.org/wiki/Alfonso_Irigoyen – životopis Alfonsa Irigoyena

<https://www.eitb.eus/eu/hiru3/marrazki-bizidunak/osoia/3463258/lazkao-txiki/> – Lazkao Txiki v seriálu EITB

<https://elkarestudioasesioak.com/taldeak/odolaren-mintzoa/>

<http://www.rtve.es/alacarta/videos/fiesta/fiesta-bertsolaris-poetas-populares-vascos/3706444/> – Fiesta. Bertsolaris – Poetas populares vascos – dokumentární film RTVE (1967)

<https://www.bertsozale.eus/en/the-association/history> – EHBE, historie vzniku Asociace bertsoaritaris (1987)

www.bertsoa.com – webové stránky věnované bertsoaritzza, principiálně především audiovizuální materiál

<https://www.bertsozale.eus/en/bertsolaritza/what-is-a-bertso> – definice baskického verše
https://eu.wikipedia.org/wiki/Arabako_Bertsolari_Txapelketa – stránka Wikipedie k šampionátům bertsolaritza konaným v oblasti Araba
https://eu.wikipedia.org/wiki/Nafarroako_Bertsolari_Txapelketa – stránka Wikipedie k šampionátům v Navaře
<http://www.eusko-ikaskuntza.eus/es/publicaciones/congresos-de-estudios-vascos/bi-129/> – Kongresy baskických studií, vědeckých setkání s dlouhou tradicí a tématem Baskicko, seznam
https://es.wikipedia.org/wiki/Xabier_de_Lizardi – biografie básníka „Lizardiho“
<https://bdb.bertsozale.eus/web/haitzondo/view/194-xabier-amuriza> – Xabier Amuriza, biografie a bibliografie
<https://bdb.bertsozale.eus/es/web/aldizkako/view/1308-bertsolari-txapelketa-nagusia-9.-1986> – Txapelketa Nagusia 1986, soubor informací databáze EHBE
<https://bdb.bertsozale.eus/es/web/bertsoa/view/g54as> – slavná improvizace z šampionátu 1986 (Egaña-Peñagarikano)
https://es.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1rcel_de_Herrera_de_la_Mancha – věznice Herrera de la Mancha
https://www.bertso-eskolak.eus/mapa/emaitzak/?hidden_herria=4&bilatu – web EHBE ke školám veršování
<https://resultados.elpais.com/elecciones/2015/municipales/14/20/40.html> – výsledky komunálních voleb 2015 v Hernani (Gipuzkoa)
https://www.youtube.com/watch?v=ZNNEPYqa1_0&t=3574s - El misterio de los vascos resuelto por la ciencia (Mystérium Basků rozuzlené vědou) konference Muzea San Telmo, San Sebastián
<http://www.aek.eus/eu/> - AEK, oficiální web
<http://www.maizpide.eus/en> – oficiální web pobytové školy baskičtiny Maizpide (Lazkao, Gipuzkoa)
<https://www.navarraconfidencial.com/2010/09/20/la-lenta-agonia-del-vascuence-en-navarra-en-los-modelos-a-y-d/> - článek o baskičtině v Navaře (CFN)
<https://www.txalaparta.eus/es> - nakladatelství Txalaparta, oficiální web
<https://www.herriurrats.eus/> - Herri Urrats, slavnost baskičtiny v Iparralde, oficiální web
<https://www.seaska.eus/eu/> - Seaska, asociace ikastol v Iparralde, oficiální web
https://es.wikipedia.org/wiki/Herri_Batasuna – Herri Batasuna, článek Wikipedia, španělská edice
http://elpais.com/diario/1985/07/08/espana/489621605_850215.html – článek o útěku vězňů ETA z věznice v Martutene (Gipuzkoa)
https://es.wikipedia.org/wiki/Francisco_Javier_L%C3%B3pez_Pe%C3%B1a - „Thierry“, člen ETA, článek Wikipedia, španělská edice
<https://www.uv.es/~pla/euskadi/zutikeh.htm> - Zutik Euskal Herria, návrh izuierdy abertzale z roku 2010
<https://www.abc.es/espana/20140918/abci-duque-ahumada-guardia-civil-201409171756.html> - článek o lidovém názvu pro Guardia Civil jako „Benemérita“, deník ABC
<https://www.eitb.eus/es/television/programas/una-historia-de-vasconia/> - seriál EITB „Una Historia de Vasconia“ - současný historiografický seriál o dějinách Baskicka
<http://www.basilicadelekeitio.com/ingles/> - bazilika v Lekeitiu, oficiální webové stránky
https://elpais.com/politica/2016/02/19/actualidad/1455878193_089482.html – El País, článek o nalezení těla Hodeie Egiluze, 2016
<https://www.economista.es/empresas-finanzas/noticias/5229681/10/13/Fagor-Electrodomesticos-entra-en-concurso-de-acreedores-medios.html> – článek o vstupu firmy Fagor do konkurzu (bankrot), 2013
<https://www.berria.eus/dokumentuak/dokumentua849.pdf> – komuniké ETA z 20.10.2011 (konec ozbrojeného boje)
<http://es.wikipedia.org/wiki/Kilometroak> - stručný přehled akcí konaných v rámci aktivity „Kilometroak“
<http://www.habe.euskadi.net/s23-5492/es> - oficiální institut baskické autonomní vlády pro alfabetizaci a euskaldunizaci Baskicka
<http://www.euskalherrianeuskaraz.org/orokorra/> - stránky asociace EHE (Euskal Herrian Euskaraz)
<http://es.wikipedia.org/wiki/HABE> - krátké uvedení HABE na wikipedii
<http://euskaraplus.eus/nor-gara/> - Banaiz Bagara – organizace věnující se výuce baskičtiny mezi cizinci žijícími v Baskicku
http://www.articulo.tv/La-politica-dispersion-internos-espanoles_9376 - kriminologický článek o *politice rozptýlení* vězňů ETA
http://elpais.com/diario/1978/12/22/espana/283129201_850215.html - článek o smrti „Argaly“

(navštíveno 30.1.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=-M5njfbFfAU> - záznam pořadu EITB „Airean“ s Julenem Madarriagou (publikováno na Youtube 17.6.2014)

<http://www.itzultzailea.euskadi.net/traductor/portalExterno/text.do> – automatický překladáč baskičtina-španělština

11.4. Přehled zkratk (a) politických označení

AEK – Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea – organizace a síť škol euskaltegi, vyučuje a propaguje baskičtinu, organizátor *korriky*

Amaiur – široká koalice baskických nacionalistů pro senátní volby, odkazuje k poslednímu obrannému místu království Navarra (zničeno kastilským vojskem v roce 1521)

ANV – *Acción Nacionalista Vasca*, menšinový proud baskického nacionalismu

AVT – *Asociación de Víctimas de Terrorismo*, španělská lobbistické sdružení obětí terorismu (zejména terorismu ETA)

BBB - *Bizkai Buru Batzar* (BBB), neboli „Hlavní bizkajský sněm“ strany PNV

CAV – *Comunidad Autónoma Vasca*, Baskická autonomní oblast

CFN – *Comunidad Foral de Navarra*, Navrská autonomní oblast

D3M – *Democracia para tres millones* (Demokracie pro tři miliony), ilegalizovaná strana izquierdy abertzale

EA – *Eusko Alkartasuna*, „Baskická solidarita“, levicová odnož PNV

EB - *Ezker Batúa*, „Jednotná levice“, politická strana, (někdy také EB-B, B jako berdeak / zelení)

EE – *Euskadiko Ezkerra* – baskická socialistická strana vzniklí pod ETA-pm, později se integrovala do PSOE (PSE-EE)

EH-Bildu – *Euskal Herria Bildu*, koalice stran izquierdy abertzale a dalších stran (Eusko Alkartasuna, Aralar, Alternatiba) z roku 2011

EHU-UPV (nebo UPV-EHU) – *Euskal Herriko Unibersitatea, Universidad del País Vasco* – baskická autonomní univerzita

EPPK – *Euskal Preso Politikoen Kolektiboa* (česky Kolektiv baskických politických vězňů), poloformální sdružení baskických vězňů ETA

ETA – *Euskadi ta Askatasuna* (česky Baskicko a jeho svoboda), baskická ozbrojená organizace požadující vznik nezávislého baskického státu

ETA-m – *ETA militar*, proud ETA prosazující vojenskou dominanci nad politikou

ETA-pm – *ETA político-militar*, proud ETA prosazující politickou dominanci nad vojenskou frontou

GAL – *Grupos Antiterroristas de Liberación* (česky Antiteroristické jednotky osvobození), španělská ozbrojená skupina navázaná na státní struktury

Geroa bai – česky: „Ano budoucnosti“, široká koalice baskických nacionalistů v Navaře (nástupce Na-bai)

HB – *Herri Batasuna*, „Lidová jednota“, strana izquierdy abertzale (ETA-m)

HABE – *Helduen Alfabetatze eta Berreuskalduntzerako Erakundea* – Institut alfabetizace a euskaldunizace dospělých, oficiální kancelář jazykové politiky v Euskadi

IA – izquierda abertzale (baskicky *ezker abertzalea*), tzv. nacionalistická levice, heterogenní aktivistický proud ideologicky blízký ETA

Na-bai – *Nafarroa bai* – koalice baskických nacionalistů v Navaře (založena 2003-2004)

PNV – *Partido nacionalista vasco*, Baskická nacionalistická strana

PSE-EE – *Partido Socialista de Euskadi-Euskadiko Ezkerra*, baskická odnož PSOE

PP – *Partido Popular*, španělská konzervativní strana, „lidovci“

PSOE – *Partido Socialista y Obrero Español*, španělská socialistická strana (sociální demokracie)

PCE – *Partido Comunista Español*, španělská komunistická strana

Sortu – od roku 2011 nová strana izquierdy abertzale, česky znamená „tvořit“

11.5 Slovník vybraných baskických pojmů:

- Aberri eguna* – „den vlasti“ – založený PNV ve 30. letech, dnes se dvěma variantami (PNV a IA)
- abertzale* - "milovník vlasti" – baskický nacionalista, mnohoznačný termín
- aurrezku* – baskický „tanec pocty“, často převáděný jednou osobou
- barnetegi* – pobytová škola baskičtiny
- baserri* – baskická farma, zemědělské hospodářství
- berezia* – baskicky „zvláštní, speciální“, u bertsolaritza performance zvláštního zaměření
- bertso* – báseň, obvyklé označení produktu bertsolaritza
- bertso-papera (bertso-berria, bertso-jarria)* – improvizované nebo psané básně zaznamenané na papír (většinou tiskem)
- bertso-saltzailea* – prodejce (za)psaných básní
- bertsolari* - básník, improvizující básník
- bersolaritza* - umění básnické improvizacev euskera
- bertso-saio* - doslova "akt veršů" - vystoupení bertsolaris, obecné označení
- bertsozale* - příznivec bertsolaritza, organizátor, podporovatel, badatel, sběratel audiovizuálního či textového materiálu spojeného s bertsolaritza., obvykle člen EHBE
- borroka armatua* - "ozbrojený boj", označení v euskeře pro ozbrojený boj obecně, konkrétně také pro koncepci ozbrojeného boje ETA proti Španělsku
- erdera* - označení v baskičtině pro španělštinu a francouzštinu, doslovně "centrální"
- erdeldun, erdaldun* - „ten, co mluví jazykem středu/centra“, Francouz, Španěl
- ertzaintza* – baskická autonomní policie
- esku pelota* - "pelota mano" - "ruční pelota" - populární sport, blízké squash, ale hrané rukou na speciálním sportovišti zvaném frontoia (španělsky frontón)
- Euskadi* - Baskicko, novotvar zakladatele PNV Sabino Arana y Goiri, označující buď celé Baskicko, častěji však pouze Comunidad Autónoma Vasca, CAV, neboli provincie Araba, Bizkaia a Gipuzkoa
- euskaldun* - "ten, který má euskeru" - mluvčí baskičtiny
- euskaldun berri-* „nový“ euskaldun, který se baskicky naučil euskera batúa ve škole
- euskaldun zahar* - „starý“ euskaldun, který se baskicky naučil v přirozeném prostředí baskičtiny, obvykle před vytvořením kodifikace sjednocené baskičtiny
- Euskal Herria* - "Baskická země", "Baskický lid" či "národ", koncept sjednoceného Baskicka jako země baskičtiny
- Euskadi ta Askatasuna* - "Baskicko a Svoboda" - známá pod zkratkou ETA, byla ozbrojená organizace baskického radikálního nacionalismu (1959-2018). Mezinárodně považována za teroristickou organizaci. Jedná se o label pro několik historických uskupení a fází. Od komuniké z 20.10.2011 vojensky neaktivní, od odzbrojení ze 7. 4. 2018 fakticky přestává jako organizace existovat.
- euskalki* - dialekt či mikrodialekt baskičtiny, lokální varianta, obvykle např. "Azpeitiko euskalki" - baskičtina z Azpeitie – město v Gipuzkoi
- Euskal Herriko Bertsozale Elkarte* - *EHBE* - "Baskická Asociace Přátel Bertsolaritza" - samosprávné sdružení bertsolaris a příznivců bertsolaritza
- euskalgintza* – hnutí na podporu baskičtiny
- euskalzale* - široce: příznivec baskičtiny, politicky: aktivista v oblasti baskičtiny
- euskera, euskara* - baskičtina, jedno z používaných endoetnonym
- euskera batúa (batua)* - kodifikovaná baskičtina, koiné navržené Koldem Michelenou (1968) a po delších diskusích přijaté jako norma pro spisovnou baskičtinu
- ezkera abertzalea* - viz izquierda abertzale
- gaijartzaile* - předkladatel tématu, moderátor při bersto-saio
- guztarte* – baskický mládežnický dům, obvykle okupovaný nebo vlastněný městem
- hegoalde* - jižní část Baskicka, "španělská" - Araba, Bizkaia, Gipuzkoa (autonomní oblast CAV/ Euskadi) a Nafarroa Garaia (autonomní oblast Navarra)
- herri* - vesnice, lid, národ, země

herri kirolak - deporte rural, venkovské sporty, zejména přetahování se o lano, přesekávání špalků sekerou, nošení a zvedání břemen, tah volským povozem, popř. zápas v pelota mano; Bývá předmětem i často dosti vysokých finančních sázek v řádu až tisíců eur na jednu sázku.

herriko taberna – lidová hospoda; označení má dva významy: 1. hospoda/bar sympatizantů izquierdy abertzale 2. místní hospoda

ikastola - škola, původně soukromé "bytové" školy v období frankismu vyučující baskičtinu děti i dospělě, dnes soukromé či publikované školy

iparralde - severní část Baskicka, "francouzské" oblasti Lapurdi, Nafarroa beherra a Zuberoa

izquierda abertzale – někteří autoři (např. Murua Uria 2016) rozlišují *Izquierda Abertzale* (Herri Batasuna, Batasuna, Sortu) a *izquierda abertzale* (širší pojetí, např. EH-Bildu včetně EA, Aralaru, různých iniciativ a sympatizantů), široké hnutí, radikální proud baskického nacionalismu spojený jak se starší tradicí předválečnou, tak se vznikem ETA na konci 50. let. tzv. "nacionalistická levice", reprezentovaná v různých dobách různými uskupeními, zejména stranou Herri Batasuna (Lidová Jednota) v současné době vystupující jako Izquierda Abertzale, ale také jako politické formace EH-Bildu, Sortu a Amaiur.

jaialdia, jaieguna – slavnost nebo slavnostní den (ekvivalent šp. slova *fiesta*)

korrika - štafetový běh Baskickem sloužící k zviditelnění jazyka a jeho mluvčích, manifestující identitu jazykového společenství, novodobý rituál zrozený v 80. letech 20. století z popudu aktivistů AEK

ongi etorri – baskicky „vítejte“ a jako přídavné jméno „přivítání“

plaza-libre – volnější typ básnické performance, obvykle na náměstí nebo jiném významném místě v obci, běžný typ básnické improvizace v Baskicku

txapelketa – basické slovo pro šampionát nebo soutěž; v kontextu dizertace především soutěže v bertsolaritza, existují ovšem txapelkety např. ve sportu

txapelketa nagusia – „hlavní“ nebo „velký“ šampionát, koná se jednou za čtyři roky

11.6 Vodítko pro výslovnost baskičtiny

(neuvedené hlásky se vyslovují jako v češtině)

baskické slovo	hláska, spřežka	česká fonetická výslovnost	výslovnost slova	význam	poznámka
etxe	tx	č	eče	dům	
hori	h-	neznělé h	ori	toto, tento	
atzo	tz	c	aco	včera	
joan	j	j nebo ch	joan, choan	jít (inf.)	joan euskera batúa, choan gipuzkoánský dialekt

11.7. Seznam klíčových informantů:

jméno	základní informace	zaměření rozhovorů
Jon	25 let, student UPV, euskaldun, Gipuzkoa	politika, jazyk, bertsolaritza
Itsaso	25 let, učitelka a designérka šperků, Gipuzkoa	baskicko obecně, euskera, prožívání politiky, bertsolaritza, pomoc při překladu
Mikel	22 let, student, bertsolari a učitel bertsolaritza, Gipuzkoa/Bizkaia	bertsolaritza, euskera, politika
Alex	23 let, student, Bizkaia	politika, bertsolaritza,
Imanol	50 let, bertsozale a učitel baskičtiny, Gipuzkoa	bertsolaritza, euskera, politika
Patxi	50 let, učitel technických předmětů, Gipuzkoa	euskera, identita, bertsolaritza
Aitor	25 let, student UPV, San Sebastián	politika, euskera, bertsolaritza
Txomin	55, akademik, UPV-EHU	bertsolaritza, identita, politika
Iñaki	30 let, inženýr, euskaldun, Gipuzkoa	bertsolaritza, euskera
Ane	45 let, filoložka baskičtiny, vyučující baskičtinu na UPV	euskera, bertsolaritza, politika
Beñat Gaztelumendi	25 let, bertsolari, finalista 2013, Gipuzkoa	bertsolaritza, identita, politika
Uxue Alberdi	35 let, moderátorka a bertsolari, Gipuzkoa	bertsolaritza, identita, politika
Alaia Martin	25 let, bertsolari, semifinalistka 2013	bertsolaritza, gender, politika
Iñaki Viñazpre	30 let, bertsolari, Vitoria-Gasteiz (Araba)	bertsolaritza, euskera, politika
Carlos Aizpuru	45 let, bertsozale, zaměstnanec EHBE,	bertsolaritza, euskera, politika
Patxi Etxeberia	82 let, bertsolari, Gipuzkoa	bertsolaritza, jazyk, identita
Oihana	50 let, učitelka baskičtiny na základní škole, Gipuzkoa	bertsolaritza, jazyk, politika
Maialen	25 let, zdravotní sestra, Goierri	bertsolaritza, jazyk, politika
Izaskun	40 let, učitelka baskičtiny, Gipuzkoa	jazyk, politika, bertsolaritza
Gurutze	27 let, doktorandka, Azpeitia, Gipuzkoa	jazyk, politika, bertsolaritza

11.8. Přehled šampionátů v bertsolaritza (1935-2017):

rok	místo	vítěz	pořadatel
1935	Donostia	Iñaki Eizmendi „Basarri“	Euskaltzaleak / E. Gaztedi
1936	Donostia	José Manuel Lujanbio „Txirrita“	Euskaltzaleak / E. Gaztedi

1960	Donostia	Iñaki Eizmendi „Basarri“	Euskaltzaindia
1962	Donostia	Manuel Olaizola „Uztapide“	Euskaltzaindia
1965	Donostia	Manuel Olaizola „Uztapide“	Euskaltzaindia
1967	Donostia	Manuel Olaizola „Uztapide“	Euskaltzaindia
1980	Donostia	Xabier Amuriza	Euskaltzaindia
1982	Donostia	Xabier Amuriza	Euskaltzaindia
1986	Donostia	Sebastian Lizaso	EHBE
1989	Donostia	Jon Lopategi	EHBE
1993	Donostia	Andoni Egaña	EHBE
1997	Donostia	Andoni Egaña	EHBE
2001	Barrakaldo	Andoni Egaña	EHBE
2005	Barrakaldo	Andoni Egaña	EHBE
2009	Barrakaldo	Maialen Lujanbio	EHBE
2013	Barrakaldo	Amets Arzallus	EHBE
2017	Barrakaldo	Maialen Lujanbio	EHBE